0060_05_TELIKO 23/11/2005 15:49 ™ÂÏ›‰·1

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Ευριπίδης Γαραντούδης Σοφία Χατζηδημητρίου Θεοδώρα Μέντη

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ
Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

ΕΡΓΟ ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΟΥΜΕΝΟ 75% ΑΠΟ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΚΑΙ 25% ΑΠΟ ΕΘΝΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ

ISBN 960-06-1921-2

Κείμενα
Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ	**Ευριπίδης Γαραντούδης,** *Επίκουρος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών* **Σοφία Χατζηδημητρίου,** *Σχολική Σύμβουλος* **Θεοδώρα Μέντη,** *Φιλόλογος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης*
ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ	**Δημήτριος Σουλιώτης,** *Αναπληρωτής Καθηγητής του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας* **Βασίλειος Τσιλιμίγκρας,** *Σχολικός Σύμβουλος* **Γεώργιος Ελευθερόπουλος,** *Φιλόλογος*
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	**Ελένη Κεχαγιόγλου,** *Φιλόλογος*
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ	**Χρυσούλα Βέικου,** *Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ	**Ηλίας Γιούρης,** *Φιλόλογος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης*
ΕΞΩΦΥΛΛΟ	**Αλέκος Φασιανός,** *Ζωγράφος*
ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ	ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Γ′ Κ.Π.Σ. / **ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ** / **Ενέργεια 2.2.1** / Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:
«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ.
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτές Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου
Γεώργιος Κ. Παληός
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου
Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Ευριπίδης Γαραντούδης Σοφία Χατζηδημητρίου Θεοδώρα Μέντη

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

Περιεχομενα

Ο άνθρωπος και η φύση • Πόλη – Ύπαιθρος

Οδυσσέας Ελύτης, «Πίνοντας ήλιο κορινθιακό» 10
Γιώργος Σαραντάρης, «Ξυπνάμε και η θάλασσα ξυπνά μαζί μας» 12
Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου, «Αθήνα» 14
Αμαλία Τσακνιά, «Η πόλη» 15
Κοσμάς Ι. Χαρπαντίδης, «Χαλασμένες γειτονιές» 16
Ινδιάνος Σιάτλ, «Ένα παλιό μήνυμα για το σύγχρονο κόσμο» 19

Λαογραφικά

Μιλτιάδης Μαλακάσης, «Ο Τάκη-Πλούμας» 24
Διαμαντής Αξιώτης, «Η Άννα του Κλήδονα» 27
Γιώργος Ιωάννου, «Να ’σαι καλά, δάσκαλε!» 32
Νίκος Εγγονόπουλος, «Ο Καραγκιόζης. Ένα ελληνικό θέατρο σκιών» 37

Οικογενειακές σχέσεις

Περλ Μπακ, «Η μάνα» 42
Άννα Φρανκ, «Από το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ» 48
Μαργαρίτα Λυμπεράκη, «Οι Κυριακές στη θάλασσα» 52
Ναζίμ Χικμέτ, «Νανούρισμα στο γιο μου» 56

Θρησκευτική ζωή

Κ.Π. Καβάφης, «Στην εκκλησία» 60
Γιάννης Ρίτσος, «Τ’ άσπρο ξωκλήσι» 62
Γρηγόριος Ξενόπουλος, «Κάποια Χριστούγεννα» 64
Γκότχολτ Έφραϊμ Λέσινγκ, «Η ιστορία του δαχτυλιδιού» 68

Εθνική ζωή

Ακριτικό, «Ο Διγενής» 74
Κλέφτικο, «Του Βασίλη» 75
Ανδρέας Κάλβος, «Εις Σάμον» 77
Διονύσιος Σολωμός, «Η καταστροφή των Ψαρών» 79
Γιάννης Ρίτσος, «Ερημωμένα χωριά» 81
Μέλπω Αξιώτη, «Από δόξα και θάνατο» 83
Γιώργος Χειμωνάς, «Έξι χιλιάδες νέοι» 87
Χριστόφορος Μηλιώνης, «“Το συρματόπλεγμα του αίσχους”» 89

Παλαιότερες μορφές ζωής

Διδώ Σωτηρίου, «Όταν πρωτοκατέβηκα στη Σμύρνη» 94
Σωτήρης Δημητρίου, «Πάσχα τ’ Απρίλη» 99

Λευτέρης Ξανθόπουλος, «Χρονικό» 104
Άντον Τσέχωφ, «Ένας αριθμός» 106

Ταξιδιωτικά κείμενα

Ζακ Πρεβέρ, «Βγαίνοντας από το σχολειό» 110
Νίκος Καζαντζάκης, «Μια Κυριακή στην Κνωσό» 113
Νίκος-Αλέξιος Ασλάνογλου, «Η εξοχική Λευκάδα» 118
Νίκος Κάσδαγλης, «Τόκιο» 121

Η αποδημία • Ο καημός της ξενιτιάς • Ο ελληνισμός έξω από τα σύνορα • Τα μικρασιατικά • Οι πρόσφυγες

Δημοτικά τραγούδια της ξενιτιάς, «Θέλω να πα στην ξενιτιά» 126
«Ξενιτεμένο μου πουλί» 127
Δημήτρης Χατζής, «Ο Κάσπαρ Χάουζερ στην έρημη χώρα» 129
Ηλίας Βενέζης, «Η επιστροφή του Αντρέα» 132
Μπέρτολτ Μπρεχτ, «Για τον όρο “μετανάστες”» 139
Κυριάκος Χαραλαμπίδης, «Γλυκό του κουταλιού» 141
Θανάσης Βαλτινός, «Δύο γράμματα της Χαράς» 144
Άλκη Ζέη, «Αναμνήσεις της Κωνσταντίνας από τη Γερμανία» 148

Αθλητισμός

Λορέντζος Μαβίλης, «Καλλιπάτειρα» 156
Δημήτρης Μίγγας, «Η τρίπλα των ονείρων» 158
Ουμπέρτο Σάμπα, «Τοπική ομάδα» 160
Νίκος Χουλιαράς, «Η εσχάτη των ποινών» 162

Η αγάπη για τους συνανθρώπους μας • Οι φιλικοί δεσμοί • Η αγάπη

Νίκος Καρούζος, «Τα πουλιά δέλεαρ του Θεού» 168
Γιάννης Μαγκλής, «Γιατί;» 170
Μ. Καραγάτσης, «Η κυρία Νίτσα» 174
Ζωρζ Σαρή, «Και πάλι στο σχολείο…» 179
Αντουάν ντε Σαιντ-Εξυπερύ, «Ο μικρός πρίγκιπας και η αλεπού» 184
Ιβάν Γκολ, «Μαλαισιακά τραγούδια» 190

Η βιοπάλη • Το αγωνιστικό πνεύμα του ανθρώπου

Κ. Π. Καβάφης, «Θερμοπύλες» 192
Έλλη Αλεξίου, «Όμως ο μπαμπάς δεν ερχόταν» 194
Δήμητρα Χ. Χριστοδούλου, «Για ένα παιδί που κοιμάται» 199
Ανώνυμος, «Το τραγούδι του Πιανγκ» 201

Προβλήματα της σύγχρονης ζωής

Διονύσης Σαββόπουλος, «Τι έπαιξα στο Λαύριο» 204

Μαρία Ιορδανίδου, «Στην εποχή του τσιμέντου και της πολυκατοικίας» 206
Μένης Κουμανταρέας, «Γραφείον ευρέσεως εργασίας» 210
Τάσος Καλούτσας, «Με το λεωφορείο» 214
Τίτος Πατρίκιος, «Ιστορία του λαβύρινθου» 220
Εντίτα Μόρρις, «Τα λουλούδια της Χιροσίμα» 223
Τόλης Νικηφόρου, «Όταν πεθαίνει ένα παιδί» 230
Μιχάλης Γκανάς, «Στα καμένα» 232

Οι φίλοι μας τα ζώα

Νίκος Καββαδίας, «Οι γάτες των φορτηγών» 236
Έρμαν Έσε, «Ο λύκος» 239
Αντώνης Σουρούνης, «Άνθρωποι και δελφίνια» 244
Μίλος Ματσόουρεκ, «Ο μεταξοσκώληκας» 247
Ε. Χ. Γονατάς, «Ο σκαντζόχερος» 249

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ 250

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ Η ΦΥΣΗ • ΠΟΛΗ – ΥΠΑΙΘΡΟΣ

Αγήνωρ Αστεριάδης, *Μαρούσι*

Στην ενότητα αυτή περιλαμβάνονται έξι κείμενα με θέμα τη σχέση του ανθρώπου με τη φύση. Τα κείμενα αυτά θα σας βοηθήσουν να κατανοήσετε ότι η σχέση αυτή, με το πέρασμα του χρόνου, άλλαξε. Στα δύο πρώτα, οι συγγραφείς αντλούν χαρά και δημιουργικότητα από τη φύση, ενώ στα επόμενα κείμενα καταγράφονται κυρίως οι αρνητικές συνέπειες της ζωής στις μεγάλες πόλεις, η λύπη και η διαμαρτυρία των συγγραφέων για την καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος. Ιδίως το τελευταίο κείμενο της ενότητας, γραμμένο από έναν Ινδιάνο φύλαρχο, ενάμιση αιώνα πριν, θα σας βοηθήσει να αντιληφθείτε ότι για την καταστροφή της φύσης ευθύνεται ο χρησιμοθηρικός και καταναλωτικός τρόπος ζωής του δυτικού πολιτισμού. Η σύγχρονη λογοτεχνία απεικονίζει την αλλαγή στη σχέση του ανθρώπου με τη φύση, η οποία γεννά διαφορετικά και αντικρουόμενα συναισθήματα στον άνθρωπο (από τη χαρά ή και την ευδαιμονία ως τη λύπη ή την απελπισία). Η απομάκρυνση του ανθρώπου από τη φύση τον οδηγεί σε ψυχική μόνωση και σε εγκλεισμό πίσω από τα τείχη των πόλεων.

Οδυσσεας Ελυτης

Πίνοντας ήλιο κορινθιακό

Η ποιητική συλλογή Ήλιος ο Πρώτος *του Οδυσσέα Ελύτη γράφτηκε και κυκλοφόρησε μέσα στην Κατοχή (1943), περιέχει ωστόσο αισιόδοξα ποιήματα που, σε πείσμα της δύσκολης εποχής, υμνούν τη χαρά της ζωής, τον έρωτα, τη φύση και το ελληνικό φως. Το παρακάτω ποίημα, το οποίο στη συλλογή είναι άτιτλο μέρος μιας ενότητας, προβάλλει τη στενή σχέση του ποιητή με τη φύση, η οποία τον αναζωογονεί και τον γεμίζει δημιουργική διάθεση.*

Ηλίας Δεκουλάκος, *Στύλοι Ολυμπίου Διός*

Πίνοντας ήλιο κορινθιακό
Διαβάζοντας τα μάρμαρα
Δρασκελίζοντας* αμπέλια θάλασσες
Σημαδεύοντας με το καμάκι
Ένα τάμα* ψάρι που γλιστρά
Βρήκα τα φύλλα που ο ψαλμός του ήλιου αποστηθίζει*

* **δρασκελίζοντας**: πηδώντας, τρέχοντας από πάνω * **τάμα**: τάξιμο, εδώ μεταφορικά * **αποστηθίζει**: μαθαίνει απέξω

Τη ζωντανή στεριά που ο πόθος χαίρεται
Ν' ανοίγει.

Πίνω νερό κόβω καρπό
Χώνω το χέρι μου στις φυλλωσιές του ανέμου
Οι λεμονιές αρδεύουνε* τη γύρη της καλοκαιριάς
Τα πράσινα πουλιά σκίζουν τα όνειρά μου
Φεύγω με μια ματιά
Ματιά πλατιά όπου ο κόσμος ξαναγίνεται
Όμορφος από την αρχή στα μέτρα της καρδιάς.

Ο. Ελύτης, *Ποίηση*, Ίκαρος

* **αρδεύουνε**: ποτίζουν

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Σε ποια σημεία του ποιήματος διακρίνεται η σχέση του ποιητή με τη φύση; Πώς βιώνει τη σχέση αυτή ο ποιητής;
2. Καταγράψτε με τη σειρά τις ενέργειες που κάνει ο ποιητής. Γιατί στο τέλος εμφανίζεται να «φεύγει»; Σε ποια κατεύθυνση υποτίθεται ότι κινείται;
3. Η συγγραφέας Λιλή Ζωγράφου χαρακτήρισε τον ποιητή Ελύτη «ηλιοπότη» (η λέξη προέρχεται από το έργο του ποιητή *Το Άξιον Εστί*). Ποια ειδική σημασία έχει το ρήμα «πίνω» τις δύο φορές που το συναντάμε στο ποίημα;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Θυμηθείτε ένα τοπίο της ελληνικής φύσης στο οποίο εντοπίζετε αρκετά στοιχεία που υπάρχουν και στο τοπίο του ποιήματος. Πείτε πού βρίσκεται και περιγράψτε το. Τοπία της ελληνικής φύσης θα βρείτε και σε πολλά φωτογραφικά λευκώματα.
- Προσπαθήστε να αναπαραστήσετε ζωγραφικά το ποίημα, επικεντρώνοντας την προσοχή σας σε εκείνα τα φυσικά στοιχεία που μπορούν να αναπαρασταθούν.

Γιωργος Σαρανταρης

Ξυπνάμε και η θάλασσα ξυπνά μαζί μας

Το ποίημα γράφτηκε το 1940 και περιστρέφεται γύρω από τις πιο χαρακτηριστικές εικόνες του ελληνικού και μεσογειακού τοπίου: θάλασσα, ουρανό και ήλιο. Η κυρίαρχη αυτή αίσθηση της φύσης ζωντανεύει μπροστά στα μάτια μας και τονώνει τη συναισθηματική μας διάθεση.

Κώστας Τσόκλης, *Θαλασσινό τοπίο*

Ξυπνάμε και η θάλασσα ξυπνά μαζί μας
Με όραση καινούρια προχωρούμε
Η μέρα έχει μαιάνδρους*
Όπως η θάλασσα κύματα
Στην καρδιά μας αδειάσαμε (προσωρινά)

* **μαίανδροι**: γεωμετρικά σχήματα, εδώ μεταφορικά

Την πόλη
Εμείναμε με την εικόνα τ' ουρανού
Ο ήλιος εμέτρησε τη γη μας
Η μέρα τούτη όπου ξυπνήσαμε
Με θάλασσα και κύματα
Με όραση και μνήμη καθαρή
Τόσο μεγάλωσε
Που ο ήλιος δεν μπόρεσε να τη μετρήσει
Που ο ήλιος δεν μπόρεσε να τη χωρέσει

Γ. Σαραντάρης, *Ποιήματα*, τόμ. 5, Gutenberg

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Τι εννοεί ο ποιητής γράφοντας «Στην καρδιά μας αδειάσαμε (προσωρινά)/ Την πόλη»;
2. Περιγράψτε το πρωινό ξύπνημα, με βάση τη διάθεση και τα συναισθήματα με τα οποία το παρουσιάζει ο ποιητής.
3. Σε ποια σημεία του κειμένου φαίνεται περισσότερο η χαρούμενη διάθεση στο ξεκίνημα της καινούριας μέρας; Πώς πετυχαίνει ο ποιητής να μεταδώσει την αισιόδοξη εικόνα του κόσμου;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Χωριστείτε σε ομάδες και οργανώστε μια έρευνα για τη διαχρονική επίδραση της θάλασσας στην καθημερινή ζωή, στον πολιτισμό και στη διαμόρφωση της ανθρώπινης ψυχολογίας στους μεσογειακούς λαούς. Ζητήστε από τους καθηγητές της Ιστορίας, των θρησκευτικών και της Γεωγραφίας να καθοδηγήσουν την έρευνά σας.
- Δημιουργήστε κολάζ με θέμα τη θάλασσα, τη ζωή των θαλασσινών, τις ομορφιές του βυθού ή τις ομορφιές των θαλασσών και των νησιών μας.

ΝΙΚΟΣ-ΑΛΕΞΗΣ ΑΣΛΑΝΟΓΛΟΥ

Αθήνα

Το ποίημα γράφτηκε το 1946, δηλαδή στην αρχή της μεταπολεμικής περιόδου. Αν και τότε δεν είχε ακόμη επεκταθεί το φαινόμενο της αστυφιλίας, ούτε είχε αρχίσει η μαζική οικοδόμηση των πολυκατοικιών, παρατηρούμε ότι ήδη η ζωή στην πόλη δεν ήταν ευχάριστη για τον άνθρωπο.

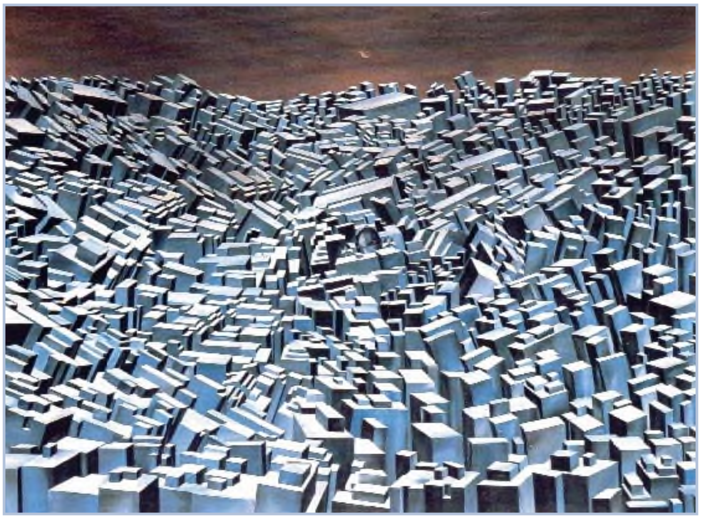

Δανιήλ Γουναρίδης, *Η πόλις*

Πολιτεία γυμνή, πρωινό με τις άδειες καρέκλες
δεν είναι δω τόπος να μείνουμε
εδώ δεν έχει δρόμους δεν έχει μάτια
μέσα σ' ερειπωμένα παράθυρα
μια μυρωδιά γκαζιού και κίτρινης λαδομπογιάς.

Ν.-Α. Ασλάνογλου,
Ο δύσκολος θάνατος, Νεφέλη

Αμαλια Τσακνια

Η πόλη

Το ποίημα ανήκει στη συλλογή Το μπαλκόνι *(1982). Αναφέρεται κυρίως στους έντονους ρυθμούς της καθημερινής ζωής στην πόλη, οι οποίοι προκαλούν άγχος και συναισθηματική ένταση στους ανθρώπους.*

Η πόλη δεν κοιμάται τις νύχτες
κουλουριασμένο φίδι και λουφάζει
όλα τ' ακούει, όλα τα μετράει
και λογαριάζει κέρδη και ζημίες
η πόλη δεν κοιμάται τις νύχτες·
καμιά φορά αναστενάζει.

Α. Τσακνιά, *Το μπαλκόνι*, Νεφέλη

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Για ποιους λόγους η πόλη «δεν είναι τόπος να μείνουμε», σύμφωνα με τον Ασλάνογλου;
2. Ποια εξωτερική εικόνα της πόλης περιγράφει ο Ασλάνογλου; Συγκρίνετε αυτή την περιγραφή με την εικόνα της «άγρυπνης» πόλης που δίνει το ποίημα της Τσακνιά.
3. Ποια μεταφορά χρησιμοποιεί η ποιήτρια για να περιγράψει την πόλη και γιατί;
4. Γιατί η Τσακνιά επιμένει στην εικόνα της «άγρυπνης» πόλης;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Επισημάνετε τα σοβαρότερα προβλήματα του χωριού ή της πόλης σας, σκεφτείτε λύσεις και γράψτε μια επιστολή στο Δήμαρχο, με την ελπίδα να προσέξει τις απόψεις σας και να μεριμνήσει για τη βελτίωση των συνθηκών της καθημερινής σας ζωής.

Κοσμασ Ι. Χαρπαντιδησ

Χαλασμένες γειτονιές

Η πόλη που σκιαγραφείται στα τρία αποσπάσματα από το βιβλίο του Χαρπαντίδη Μανία πόλεως *(1993) είναι η Καβάλα, όπως τη διασώζουν από τη μια μεριά οι αναμνήσεις της παιδικής ηλικίας του αφηγητή και από την άλλη μεριά η ιστορική μνήμη, στοιχεία της οποίας αξιοποιεί ο συγγραφέας. Από τη δεκαετία του 1970 ως σήμερα η Καβάλα μεταμορφώθηκε σε σύγχρονη πόλη, παρουσιάζοντας όλες τις όψεις και όλα τα προβλήματα μιας σύγχρονης μεγαλούπολης (πολυκατοικίες, αστικές συνήθειες, έλλειψη πράσινου και ελεύθερων χώρων για να παίζουν τα παιδιά).*

Χαλασμένες γειτονιές. Το βουνό γύρω μια καμένη προσωπίδα,* χωρίς ένδυμα και κόσμημα, κάνει το φως πιο κοφτερό και φωτίζει ανελέητα τις πολυκατοικίες που πληγώνουν τον ουρανό με την ευτέλειά* τους, γιατί χτίστηκαν είτε βιαστικά είτε φθηνά και προπάντων για να προλάβει η πόλη την ανάπτυξη, αφού τη δεκαετία του πενήντα, εποχή που οι άλλες πόλεις γνώριζαν τις λέξεις «αντιπαροχή»,* «γκαρσονιέρα και μπανιέρα», «θερμοσίφωνο και κοινόχρηστα» αυτή άρχισε να παρακμάζει με την εξαφάνιση του καπνεμπορίου που τη στήριζε. Μέσα σε μια δεκαετία, αυτήν του εβδομήντα, ρήμαξε* και κατεδάφισε* οτιδήποτε παλιό και σοφό έχτισε σιγά σιγά ο χρόνος και οι άνθρωποι για να φορέσει αυτό το κοινό κι αδιάφορο πρόσωπο που δεν έχεις όρεξη ούτε να το κοιτάξεις, γιατί ξέρεις πως δεν κρύβει εκπλήξεις.

Όλα τώρα διαμορφωμένα στην τελική τους μορφή, χωρίς την άλμη* του καπνού να γλείφει δρόμους και προσόψεις* και με την εντύπωση πως σύντομα θα μας εκδικηθεί το παρελθόν.

Τουλάχιστον να βρεθεί ένας χώρος με λίγη δροσιά να κατοικήσουν εκείνοι οι άνθρωποι με το βουισμένο* κεφάλι και τις πληγές στο πρόσωπο που άνοιξαν η νύχτα και ο έρωτας.

---

* **προσωπίδα**: μάσκα, εδώ μεταφορικά * **ευτέλεια**: χαμηλή ποιότητα * **αντιπαροχή**: συμφωνία ανάμεσα στους κατόχους του οικοπέδου και στον κατασκευαστή της πολυκατοικίας (του παραχωρούν το οικόπεδο και εκείνος τους παραδίδει έτοιμο ένα μέρος της πολυκατοικίας) * **ρήμαξε**: κατέστρεψε * **κατεδάφισε**: γκρέμισε * **άλμη:** λεπτό στρώμα αλατιού που δημιουργείται ύστερα από την εξάτμιση του θαλασσινού νερού (η λέξη χρησιμοποιείται εδώ μεταφορικά και δηλώνει τη μυρωδιά του καπνού) * **προσόψεις**: μπροστινές όψεις κτιρίων * **βουισμένο**: ταραγμένο από τη φασαρία, τη βοή

Παιδί κυνηγούσα το παιχνίδι και αυτό ολοένα γλιστρούσε.*

Ζούσα με εικόνες κι αναμνήσεις παιχνιδιού, σχεδόν εξορισμένες* εξαιτίας της τοποθεσίας της πόλης, της πυκνής δόμησης και των στενών δρόμων. Πουθενά μια αλάνα,* ένας κήπος, ένα στάδιο.

Μόνο στο Φρούριο,* όπου πηγαίναμε εκδρομές με το σχολείο και τρέχαμε ανάμεσα σε θρυμματισμένα* κανόνια κι ερειπωμένα δεσμωτήρια, σκουριασμένες κρεμάλες κι ανήλιαγες* κρυψώνες, προσπαθούσαμε να ξεδιπλώσουμε το μικρό πανωφόρι του παιχνιδιού. Γρήγορα ξεφεύγαμε από την επιτήρηση των δασκάλων, σκαρφαλώναμε στις τάπιες* κι από κει παίζαμε με την πόλη, που χανόταν σε μια γλυκιά ομίχλη από φρέσκο ψωμί, λαδομπογιά και καρνάγιο,* ιώδιο* και κάρβουνο.

Το βράδυ πάλι γινόμασταν συμμορίες και τρέχαμε μ' ένα εεεεεε πίσω από σκυλιά που κουτσαίναν κι έναν τρελό που φορούσε φουρκέτες* στο κεφάλι, ενώ οι μεγαλύτεροι μας τρόμαζαν με ιστορίες μακάβριες* κάτω από τις σκοτεινιασμένες καμάρες.*

[…]

* * *

Στρέφοντας το βλέμμα στα διαζώματα* των πολυκατοικιών, που στριμώχνονται και πνίγουν το καμπαναριό του Αϊ-Γιάννη,* δεν απορώ που μας παρέδωσαν μια πόλη έρημη από πράσινο και πάρκα. Παντού αξιοποίηση.

Μια γωνιά άφησαν αδειανή για όλες τις ανάγκες κι εκεί στριμώχτηκαν το βόλεϊ, το μπάσκετ, το τένις κι οι κούνιες, λιγοστά παγκάκια, ίχνη καχεκτικής χλόης κι ένα παράθυρο στο ανοιχτό Αιγαίο. Τα πρωινά στο μοναδικό πάρκο συνωστίζονται* τα φυλακισμένα παιδιά των γύρω πολυκατοικιών και αγριεύουν στο παιχνίδι (θυμάσαι, εμείς, κάποτε, ηρεμούσαμε παίζοντας), το μεσημέρι ο ήλιος και η αρμύρα το ξεραίνουν, για να παραδοθεί αργά το βράδυ στην ημιθανή* ερημιά της επαρχίας.

Κ. Ι. Χαρπαντίδης, *Μανία πόλεως*,
Επικαιρότητα

* **γλιστρούσε**: ξέφευγε * **εξορισμένες**: μακρινές, αποδιωγμένες * **αλάνα**: ελεύθερος, ανοιχτός χώρος * **Φρούριο**: το βυζαντινό κάστρο της Καβάλας, χτισμένο στην κορυφή της βραχώδους χερσονήσου όπου βρίσκεται η παραδοσιακή συνοικία Παναγία * **θρυμματισμένα**: σπασμένα * **ανήλιαγες**: δίχως ήλιο, σκοτεινές * **τάπιες**: προμαχώνες * **καρνάγιο**: μέρος όπου επισκευάζουν πλοία * **ιώδιο**: θαλασσινή μυρωδιά * **φουρκέτες**: πιάστρες για τα μαλλιά * **μακάβριες**: τρομακτικές * **καμάρες**: Καμάρες, το παλιό υδραγωγείο της Καβάλας * **διαζώματα**: εδώ εννοείται η διάταξη σε κλίμακα * **Αϊ-Γιάννης**: συνοικία της Καβάλας όπου βρίσκονταν τα μεγάλα νεοκλασικά σπίτια των καπνεμπόρων * **συνωστίζονται**: συγκεντρώνονται πολλά μαζί σε μικρό χώρο * **ημιθανή**: μισοπεθαμένη

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Γιατί ο συγγραφέας ονομάζει τις συνοικίες της Καβάλας «χαλασμένες γειτονιές» και γιατί πιστεύει ότι «σύντομα θα μας εκδικηθεί το παρελθόν»;
2. Με ποια σημασία χρησιμοποιεί ο συγγραφέας τις λέξεις «ανάπτυξη» και «αξιοποίηση»;
3. Ποια προβλήματα της πόλης αναφέρει ο συγγραφέας στο απόσπασμα; Σε ποιο δίνει ιδιαίτερη έμφαση και γιατί;
4. Βρίσκεστε κι εσείς στην ηλικία των «φυλακισμένων» παιδιών που περιγράφει ο συγγραφέας. Γράψτε ένα κείμενο το οποίο να εκθέτει τις δυσκολίες που αντιμετωπίζετε εσείς στην πόλη όπου ζείτε. Αν ζείτε σε κωμόπολη ή χωριό, γράψτε ποια είναι κατά τη γνώμη σας τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά που μεγαλώνουν σε πόλεις.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Βρείτε παλιές φωτογραφίες της πόλης ή της συνοικίας σας (τέτοιες φωτογραφίες μπορείτε να βρείτε και σε φωτογραφικά λευκώματα), με σκοπό να συγκρίνετε την παλιά με τη σύγχρονη εικόνα της. Ερευνήστε τις αιτίες που οδήγησαν σε αρνητικές αλλαγές τόσο στο φυσικό περιβάλλον όσο και στη γενικότερη εικόνα του αστικού χώρου.
- Βρείτε ένα σύγχρονο χάρτη της πόλης της Καβάλας και εντοπίστε τα τοπογραφικά στοιχεία που δίνονται στο κείμενο.

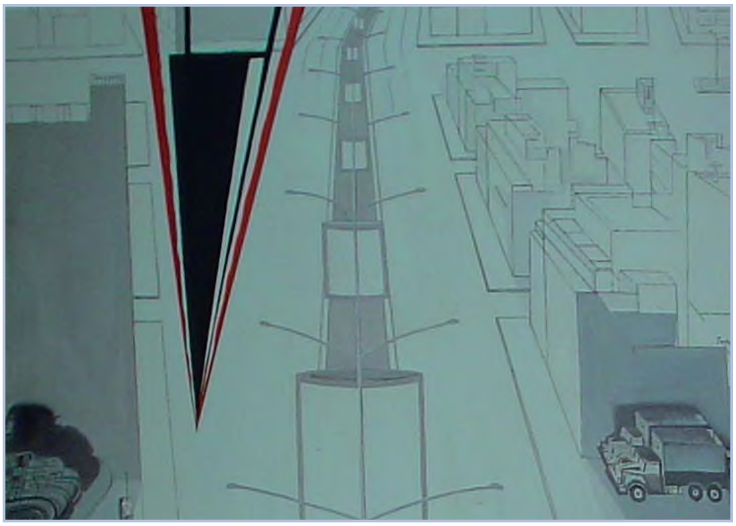

Γιώργος Τούγιας, *Η πόλη*

Ινδιανος Σιατλ

Ένα παλιό μήνυμα για το σύγχρονο κόσμο

Το παρακάτω κείμενο χρονολογείται γύρω στα 1855 και αποτελεί την απάντηση του Σιάτλ, αρχηγού μιας φυλής Ινδιάνων, στον πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής Φραγκλίνο Πηρς, ο οποίος ζήτησε από τους Ινδιάνους να πουλήσουν τη γη τους στην αμερικανική κυβέρνηση. Η πρόταση αυτής της αγοραπωλησίας ήταν εντελώς ξένη στις αντιλήψεις και στον τρόπο ζωής των Ινδιάνων, ο δεσμός των οποίων με τη φύση είναι ιερός και αδιάσπαστος, όπως η αδερφική αγάπη. Ο Σιάτλ εκφράζει με περηφάνια και σεβασμό στην παράδοση τον τρόπο σκέψης της φυλής του, ο οποίος διαφέρει πλήρως από τις υλικές αξίες και τον κατακτητικό πολιτισμό των λευκών. Οι σκέψεις που διατυπώνει ο Σιάτλ απέχουν από εμάς ενάμιση σχεδόν αιώνα, είναι όμως εξαιρετικά επίκαιρες στην εποχή μας, τώρα που όλοι πλέον βιώνουμε τις ολέθριες συνέπειες από την υπερβολική εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, τη μόλυνση του περιβάλλοντος και τη διαρκώς επεκτεινόμενη οικολογική καταστροφή του πλανήτη μας.

Ο μεγάλος αρχηγός στην Ουάσιγκτον μηνάει* πως θέλει να αγοράσει τη γη μας. Ο μεγάλος αρχηγός μηνάει ακόμα λόγια φιλικά και καλοθέλητα. Καλοσύνη του, γιατί ξέρομε πως αυτός λίγο τη χρειάζεται αντίστοιχα τη φιλία μας. Την προσφορά του θα τη μελετήσομε, γιατί ξέρομε πως, αν δεν το πράξομε, μπορεί ο λευκός να προφτάσει με τα όπλα και να πάρει τη γη μας.

Πώς μπορείτε να αγοράζετε ή να πουλάτε τον ουρανό – τη ζέστα της γης; Για μας μοιάζει παράξενο. Η δροσιά του αγέρα ή το άφρισμα του νερού ωστόσο δε μας ανήκουν. Πώς μπορείτε να τα αγοράσετε από μας; Κάθε μέρος της γης αυτής είναι ιερό για το λαό μου. Κάθε αστραφτερή πευκοβελόνα, κάθε αμμούδα στις ακρογιαλιές, κάθε θολούρα στο σκοτεινό δάσος, κάθε ξέφωτο και κάθε ζουζούνι που ζουζουνίζει είναι, στη μνήμη και στην πείρα του λαού μου, ιερό.

Ξέρομε πως ο λευκός δεν καταλαβαίνει τους τρόπους μας. Τα μέρη της γης, το ένα με το άλλο, δεν κάνουν γι' αυτόν διαφορά, γιατί είναι ένας ξένος που φτάνει τη νύχτα και παίρνει από τη γη όλα όσα τού χρειάζονται. Η γη δεν είναι αδερφός του, αλλά εχθρός που πρέπει να τον καταχτήσει, και αφού τον καταχτήσει, πηγαίνει παρακάτω.

---

* **μηνάει**: στέλνει μήνυμα

Με το ταμάχι* που έχει θα καταπιεί τη γη και θα αφήσει πίσω του μια έρημο. Η όψη που παρουσιάζουν οι πολιτείες σας, κάνει κακό στα μάτια του ερυθρόδερμου. Όμως αυτό μπορεί και να συμβαίνει επειδή ο ερυθρόδερμος είναι άγριος και δεν καταλαβαίνει.

Αν αποφασίσω και δεχτώ, θα βάλω έναν όρο. Τα ζώα της γης αυτής ο λευκός θα πρέπει να τα μεταχειριστεί σαν αδέρφια του. Τι είναι ο άνθρωπος δίχως τα ζώα; Αν όλα τα ζώα φύγουν από τη μέση, ο άνθρωπος θα πεθάνει από μεγάλη εσωτερική μοναξιά, γιατί όσα συμβαίνουν στα ζώα, τα ίδια συμβαίνουν στον άνθρωπο.

Ένα ξέρομε, που μπορεί μια μέρα ο λευκός να το ανακαλύψει: ο Θεός μας είναι ο ίδιος Θεός. Μπορεί να θαρρείτε πως Εκείνος είναι δικός σας, όπως ζητάτε να γίνει δική σας η γη μας. Αλλά δεν το δυνόσαστε.* Εκείνος είναι Θεός των ανθρώπων. Και το έλεός Του μοιρασμένο απαράλλαχτα σε ερυθρόδερμους και λευκούς. Αυτή η γη Του είναι ακριβή. Όποιος τη βλάφτει, καταφρονάει το Δημιουργό της. Θα περάσουν οι λευκοί – και μπορεί μάλιστα γρηγορότερα από άλλες φυλές. Όταν μαγαρίζεις* συνέχεια το στρώμα σου, κάποια νύχτα θα πλαντάξεις από τις μαγαρισιές σου. Όταν όλα τα βουβάλια σφαχτούν, όταν όλα τα άγρια αλόγατα μερέψουν, όταν την ιερή γωνιά του δάσους τη γιομίσει το ανθρώπινο χνότο και το θέαμα των φουντωμένων λόφων το κηλιδώσουν τα σύρματα του τηλέγραφου με το βουητό τους, τότες πού να βρεις το ρουμάνι;* Πού να βρεις τον αϊτό; Και τι σημαίνει να πεις έχε γεια στο φαρί* σου και στο κυνήγι; Σημαίνει το τέλος της ζωής και την αρχή του θανάτου.

Πουθενά δε βρίσκεται μια ήσυχη γωνιά μέσα στις πολιτείες του λευκού. Πουθενά δε βρίσκεται μια γωνιά να σταθείς να ακούσεις τα φύλλα στα δέντρα την άνοιξη ή το ψιθύρισμα που κάνουν τα ζουζούνια πεταρίζοντας. Όμως μπορεί, επειδή, καταπώς είπα, είμαι άγριος και δεν καταλαβαίνω – μπορεί μονάχα για το λόγο αυτόν ο σαματάς* να ταράζει τα αυτιά μου. Μα τι μένει από τη ζωή, όταν ένας άνθρωπος δεν μπορεί να αφουγκραστεί τη γλυκιά φωνή που βγάνει το νυχτοπούλι ή τα συνακούσματα των βατράχων ολόγυρα σε ένα βάλτο μέσα στη νυχτιά; Ο ερυθρόδερμος προτιμάει το απαλόηχο αγέρι λαγαρισμένο* από την καταμεσήμερη βροχή ή μοσχοβολημένο με το πεύκο. Του ερυθρόδερμου του είναι ακριβός ο αγέρας, γιατί όλα τα πάντα μοιράζονται την ίδια πνοή – τα ζώα, τα δέντρα, οι άνθρωποι. Ο λευκός δε φαίνεται να δίνει προσοχή στον αγέρα που ανασαίνει. Σαν ένας που χαροπολεμάει για μέρες πολλές, δεν οσμίζεται* τίποτα.

---

* **ταμάχι**: πλεονεξία * **δεν το δυνόσαστε**: δεν μπορείτε * **μαγαρίζεις**: λερώνεις * **ρουμάνι**: δάσος * **φαρί**: άλογο * **σαματάς**: φασαρία * **λαγαρισμένος**: καθαρισμένος * **οσμίζεται**: μυρίζει

Αν ξέραμε, μπορεί να καταλαβαίναμε – αν ξέραμε τα όνειρα του λευκού, τις ελπίδες που περιγράφει στα παιδιά του τις μακριές χειμωνιάτικες νύχτες, τα οράματα που ανάφτει στο μυαλό τους, ώστε ανάλογα να δέονται για την αυριανή. Αλλά εμείς είμαστε άγριοι. Μας είναι κρυφά τα όνειρα του λευκού. Και επειδή μας είναι κρυφά, θα εξακολουθήσομε το δρόμο μας. Αν τα συμφωνήσομε μαζί, θα το πράξομε, για να σιγουρέψομε τις προστατευόμενες περιοχές που μας τάξατε. Εκεί θα ζήσομε, μπορεί, τις μετρημένες μέρες μας καταπώς το θελήσομε. Όταν ο στερνός ερυθρόδερμος λείψει από τη γη, και από τη μνήμη δεν απομείνει παρά ο ίσκιος από ένα σύννεφο που ταξιδεύει στον κάμπο, οι ακρογιαλιές αυτές και τα δάση θα φυλάγουν ακόμα τα πνεύματα του λαού μου – τι* αυτή τη γη την αγαπούν, όπως το βρέφος αγαπάει το χτύπο της μητρικής καρδιάς. Αν σας την πουλήσομε τη γη μας, αγαπήστε την, καθώς την αγαπήσαμε εμείς, φροντίστε την, καθώς τη φροντίσαμε εμείς, κρατήστε ζωντανή στο λογισμό σας τη μνήμη της γης, όπως βρίσκεται τη στιγμή που την παίρνετε, και με όλη σας τη δύναμη, με όλη την τρανή μπόρεσή σας, με όλη την καρδιά σας, διατηρήστε τη για τα τέκνα σας, και αγαπήστε την, καθώς ο Θεός αγαπάει όλους μας. Ένα ξέρομε – ο Θεός σας είναι ο ίδιος Θεός. Η γη Του είναι ακριβή. Ακόμα και ο λευκός δε γίνεται να απαλλαχτεί από την κοινή μοίρα.*

Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας, *Ο ουρανός*

μτφρ. Ζήσιμος Λορεντζάτος

Το Βήμα, 16/1/1977

* **τι**: γιατί * **η κοινή μοίρα**: εννοεί το θάνατο

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Χωρίστε το κείμενο σε ενότητες και γράψτε συνοπτικά τα επιχειρήματα που διατυπώνει ο Ινδιάνος σε καθεμιά από αυτές.
2. Πώς αντιλαμβάνεται ο Ινδιάνος τη σχέση του με τη φύση;
3. Γιατί η όψη της πολιτείας των λευκών (και η νοοτροπία των κατοίκων της) «κάνει κακό στα μάτια του ερυθρόδερμου»;
4. Σε διάφορα σημεία του κειμένου ο Ινδιάνος Σιάτλ χαρακτηρίζει τον εαυτό του και τους ομοεθνείς του «άγριους». Πώς αντιλαμβάνεστε αυτόν το χαρακτηρισμό;
5. Τι πιστεύετε ότι αποφάσισαν τελικά οι Ινδιάνοι για τη γη τους; Ποια σημεία του κειμένου μάς προϊδεάζουν για την απόφασή τους;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Χωριστείτε σε ομάδες και βρείτε στοιχεία για χαμένους πολιτισμούς, όπως των Ινδιάνων της Αμερικής ή των ιθαγενών της Αυστραλίας, και παρουσιάστε τα στους συμμαθητές σας, με σκοπό να συζητήσετε στη συνέχεια όλοι μαζί για τα ιστορικά και γεωπολιτικά αίτια που οδήγησαν στη συρρίκνωση ή τον αφανισμό των ντόπιων πληθυσμών και των πολιτισμών τους.
- Σε συνεργασία με τους καθηγητές της Ιστορίας και της Γεωγραφίας μελετήστε τον παγκόσμιο χάρτη και εντοπίστε περιοχές όπου υπήρχαν σημαντικοί αρχαίοι πολιτισμοί, οι οποίοι καταστράφηκαν σε μεταγενέστερες εποχές.
- Σε ορισμένα σημεία του κειμένου ο Σιάτλ αναφέρεται στο μέλλον. Καταγράψτε τις προβλέψεις του και συζητήστε με τον υπεύθυνο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης αν αυτές επαληθεύονται ή όχι στην εποχή μας.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

Νικόλαος Χριστόπουλος, *Γοργόνα*

Στην ενότητα αυτή ανθολογούνται τέσσερα κείμενα, τα οποία θα σας βοηθήσουν να γνωρίσετε διάφορες όψεις του ελληνικού λαϊκού πολιτισμού και να αντιληφθείτε την αξία εθίμων, παραδόσεων και λαϊκών λογοτεχνικών εκφράσεων, όπως είναι το δημοτικό τραγούδι και ο Καραγκιόζης. Τις εκδηλώσεις του λαϊκού αυτού πολιτισμού σήμερα τις αντιμετωπίζουμε συνήθως ως ξεπερασμένες και αδιάφορες. Ίσως τα κείμενα της ενότητας σας κάνουν να συνειδητοποιήσετε πως όλα αυτά που σήμερα λέμε ότι έχουν λαογραφικό ενδιαφέρον (δημοτικά τραγούδια, παραμύθια, παροιμίες κ.ά.) αποτελούσαν στοιχεία μιας παλαιότερης, όχι όμως και τόσο μακρινής εποχής και διασώζουν τον πολιτισμό, την ιστορία, τις αξίες και την οργάνωση της παραδοσιακής κοινωνίας. Αν αυτός ο παραδοσιακός τρόπος ζωής και σκέψης σήμερα σας φαίνεται αδιάφορος, αξίζει να αναρωτηθείτε μήπως γι' αυτό ευθύνονται οι κυρίαρχες αξίες του σύγχρονου καταναλωτικού πολιτισμού, ο οποίος στηρίζεται στην εικόνα, στον ατομικισμό και στις υλικές απολαύσεις.

Μιλτιαδης Μαλακασης

Ο Τάκη-Πλούμας

Το ποίημα, που δημοσιεύτηκε το 1926 στη δεύτερη έκδοση της συλλογής Συντρίμματα, *αναφέρεται στο λεβέντη του Μεσολογγίου Τάκη-Πλούμα, μία από τις ζωηρότερες αναμνήσεις της παιδικής ηλικίας του ποιητή που γεννήθηκε στο Μεσολόγγι το 1869. Ο Μαλακάσης έγραψε το ποίημα πολλά χρόνια μετά το θάνατο του Τάκη-Πλούμα. Η λαμπερή του όμως ανάμνηση από το πανηγύρι του Αγίου Συμεών (Αϊ-Συμιού), που γίνεται ανήμερα της γιορτής του Αγίου Πνεύματος, παραμένει ζωντανή, καθώς ο ποιητής αναβιώνει την πανηγυριώτικη ατμόσφαιρα του παρελθόντος, μέσα στην οποία δέσποζε κάποτε ο μεγάλος του ξάδερφος, το πρότυπο «στην ομορφιά και στην ορμή».*

Στα παιδικά μου χρόνια, ο πιο μεγάλος
αξάδερφός μου μ' έπαιρνε μαζί
στα πανηγύρια, που ήτανε, παρ' άλλος,
πρώτος στην ομορφιά και στην ορμή.

Τι ωραίος! Τον θυμούμαι, αστροβολούσε*
καβάλα στο φαρί* του, βυσσινιά
φέρμελη* χρυσοκέντητη εφορούσε,
γιουρντάνια* από βενέτικα φλουριά.*

Του Καπετάν πασά φόραε την πάλα*
και το χαρμπί* του Μπότσαρη, και δυο,
στου σελαχιού* του ανάμεσα τη σπάλα,
πιστόλια από τ' Αλή το θησαυρό.

Φουστανελίτσα φόραε ζυγιασμένη*
και κάλτσες και τσαρούχια φουντωτά,

* **αστροβολούσε**: έλαμπε σαν άστρο * **φαρί**: άλογο * **φέρμελη**: γιλέκο χρυσοποίκιλτο * **γιουρντάνια**: γιορντάνια, περιδέραια από χρυσά νομίσματα * **φλουριά**: χρυσά νομίσματα * **πάλα**: δρεπανοειδές σπαθί * **χαρμπί**: διακοσμητικό μαχαίρι * **σελάχι**: δερμάτινη ζώνη * **ζυγιασμένη**: φτιαγμένη καλά

παραγγελιά απ’ τα Γιάννενα φερμένη,
γαντζούδια* πρεβεζάνικα, ασημιά.

Έτσι σιαγμένος, κι έχοντας στον ώμο
το καριοφίλι,* χαίτη και λουριά
στο χέρι του, ελαμπάδιζε* το δρόμο,
χιμώντας* απ’ την Πύλη* την πλατιά.

Κ’ εγώ, λίγο ξοπίσω του, όλο θάμπος,
στο γλήγορο αλογάκι μου κι εγώ,
δυνόμουν* ναν τον φτάνω, κι ήμουν σάμπως*
να ’χα φτερά, κορμάκι αερινό.

Κι ως τρέχαμε, θυμάμαι, τα κλεισμένα
στο τουνεζί* φεσάκι του, σγουρά,
σκόρπια τριγύρα, φέγγανε, σαν ένα
γνεφάκι* απ’ αναμμένη αθημωνιά.*

Κι ως πύρωνεν ακόμα στη φευγάλα,
τρικυμισμένος κι όλος μες στο φως,
χρυσόχυτος μου εφάνταζε καβάλα,
σαν τον Αϊ-Γιώργη, λίγο πιο μικρός…

Θεόφιλος, *Ο ήρως Μιλτιάδης Γιαταγάνας*

Ω! το λεβέντη του Μεσολογγιού μας,
τον ήλιο της αυγούλας μου ζωής!
Και να μετρώ, και να ’ναι, ο Τάκη-Πλούμας,
τριάντα τρία χρόνια μες στη γης…

Μ. Μαλακάσης, *Τα Μεσολογγίτικα*, Ερμής

* **γαντζούδια**: κοσμήματα με πόρπες ή αλυσίδες * **καριοφίλι**: μακρύκαννο τουφέκι * **ελαμπάδιζε**: περνούσε το δρόμο σαν λαμπάδα * **χιμώντας**: βγαίνοντας ορμητικά * **Πύλη**: στο βόρειο τμήμα του Μεσολογγίου * **δυνόμουν**: προσπαθούσα * **σάμπως**: σαν * **τουνεζί**: τυνησιακό, κόκκινο * **γνεφάκι**: συννεφάκι (εδώ μεταφορικά τα μαλλιά) * **αθημωνιά**: θημωνιά, σωρός από στάχυα

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια σχέση έχει ο αφηγητής με το πρόσωπο που περιγράφει και ποια συναισθήματά του αποκαλύπτονται με την περιγραφή αυτή; Να απαντήσετε κάνοντας αναφορά σε συγκεκριμένα σημεία του ποιήματος.
2. Καταγράψτε τις ενδυματολογικές λεπτομέρειες της στολής του Τάκη-Πλούμα, οι οποίες εντυπωσίαζαν τον αφηγητή όταν ήταν μικρό παιδί.
3. Ποιες είναι οι ιστορικές και θρησκευτικές μορφές με τις οποίες συνδέεται ο Τάκη-Πλούμας; Γιατί συνδέεται με αυτές τις μορφές;
4. Διαβάστε πάλι την τελευταία στροφή. Ποια αντίθεση υπάρχει ανάμεσα στους δύο πρώτους και στους δύο τελευταίους στίχους; Ποιο είναι τελικά το κυρίαρχο συναίσθημα του ποιητή;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Αφού πρώτα καταγράψετε ποιες είναι οι πόλεις ή οι περιοχές απ' όπου προέρχονται τα εξαρτήματα της στολής του Τάκη-Πλούμα, σχολιάστε την προέλευση των εξαρτημάτων, βασιζόμενοι και στις γνώσεις που έχετε γι' αυτές τις περιοχές από την Ιστορία και τη Γεωγραφία.
- Με τη βοήθεια του καθηγητή των Καλλιτεχνικών μπορείτε να δημιουργήσετε τη μορφή του Τάκη-Πλούμα με την τεχνική που φτιάχνονται οι φιγούρες του Καραγκιόζη. Σε μια άλλη ομαδική δραστηριότητα μπορεί κάθε μαθητής να αναλάβει την κατασκευή ενός εξαρτήματος της στολής, στη συνέχεια να τοποθετήσετε όλα τα εξαρτήματα σε μια αντρική φιγούρα σε φυσικό μέγεθος και να την αναρτήσετε στην τάξη σας.

Διαμαντης Αξιωτης

Η Άννα του Κλήδονα

Το παρακάτω απόσπασμα από το διήγημα «Η Άννα του Κλήδονα» ανήκει στη συλλογή διηγημάτων του Αξιώτη Ξόβεργα με μέλι *(1994). Ο συγγραφέας ανακαλεί στη μνήμη του μακρινά συμβάντα της παιδικής του ηλικίας από την Καβάλα των μεταπολεμικών χρόνων και τις συνήθειες των κατοίκων της, κυρίως Μικρασιατών προσφύγων. Μέσα από το πλήθος των κατοίκων επιλέγει τη νεαρή, «αλαφροΐσκιωτη» Άννα. Η Άννα, όπως όλα τα κορίτσια της εποχής της, ονειρεύεται διαρκώς το γάμο της, πιστεύει λοιπόν κάθε λαϊκή δοξασία και έθιμο που συνδέεται με την ελπίδα εξεύρεσης κάποιου γαμπρού. Με αφορμή τη γιορτή του Κλήδονα, τα γειτονόπουλα την εξαπατούν, κάνοντάς της ένα αθώο αστείο, το οποίο έχει όμως δραματική κατάληξη.*

Ιούνιος μήνας, του Αϊ-Γιαννιού του Ριζικάρη* και φούντωναν οι νυχτερινές φωτιές, με τραγούδια και χάχανα, μέσα στο μεθυστικό λαχάνιασμα και στη μυρουδιά του καμένου ξύλου ελευθερώνονταν τα όνειρα κι ανέβαιναν ψηλά, πάνω απ' τις στέγες των σπιτιών, εκεί που καρτερούσαν το ταξίδι κι η φυγή των κρυφών πόθων και των φυλακισμένων επιθυμιών, να δροσιστούν στο αεράκι της μαγεμένης νύχτας, της μοίρας και του θαύματος.

Και η Άννα, πρώτη και καλύτερη, εκεί, να μαζέψει ξύλα για τις φωτιές του ξεφαντώματος. Πρώτη να τρέξει σε τρεις βρύσες ή τρία σπίτια που κατοικούσαν μονοστέφανες,* να κουβαλήσει τ' αμίλητο νερό, για να ρίξει μέσα τα ριζικάρια, σκουλαρίκια, σταυρούς, χάντρες ή κουμπιά:

Κλειδώσατε τον Κλήδονα
στ' Αγιού Γιαννιού τη χάρη
κι όποιος είν' καλορίζικος
*πρωί θα ξενεφάνει.**

---

* **Αϊ-Γιάννης ο Ριζικάρης**: Γιορτή του Κλήδονα στις 24 Ιουνίου, συνδεδεμένη με πολλά λαϊκά έθιμα. Οι νέοι του χωριού ανάβουν και πηδούν φωτιές. Τα κορίτσια πίνουν το αμίλητο νερό, τραγουδούν και επικαλούνται διάφορα μέσα, τα οποία καταγράφονται στο διήγημα, για να μάθουν το ριζικό τους, ποιον άντρα δηλαδή πρόκειται να παντρευτούν * **μονοστέφανες**: γυναίκες που έχουν παντρευτεί μία φορά και ζει ο σύζυγός τους * **θα ξενεφάνει**: θα φανερωθεί

Για να δει το πρωί, κάθε φορά, στο ξεκλείδωμα, το ριζικό* της το μαύρο και σκοτεινό:

Ανοίξατε τον Κλήδονα
να βγει χαριτωμένος
*να βγει ένας αγγούραρος**
θεριός θεριακωμένος.

Να ρίξει τ' ασπράδι του αυγού στο νερό, να δει η έρμη σχήματα και μορφές της τύχης της. Δε βάζω στο λογαριασμό τα κουφέτα που μάζευε με τις χούφτες, όλο το χρόνο, από νυφιάτικα κρεβάτια και τα 'βαζε στο μαξιλάρι της να ονειρευτεί παλικάρια και καβαλάρηδες. Δεν ξέρω τι ονειρευόταν εκείνα τα βράδια, αλλά συχνά την έβλεπα, κάτι δευτεριάτικα πρωινά, να μασουλάει κουφέτα, με μίσος, θαρρώ. Τα ίδια και χειρότερα τραβούσε με τις φανουρόπιτες και τι να της φανερώσει ο Άγιος, που, στο κάτω κάτω, άντρας ήταν κι αυτός και μάτια είχε και γούστα. Άσε το πόσες φορές έγραψε τ' όνομά της στο γοβάκι της νύφης, για να ψάχνει, κάθε φορά, να δει αν και πόσο καλοσβήστηκε, πράμα που σήμαινε και το γρήγορο του επερχόμενου τυχερού. Θυμάμαι μια φορά, τι καβγάς φούντωσε, τι τσιρίδα και μαλλιοτράβηγμα έπεσε, όταν όλα τα κοριτσόπουλα γράψαν το μικρό τους όνομα στην πολύτιμη νυφιάτικη σόλα και δεν έμεινε χώρος για να χαράξει το δικό της η Άννα κι έπρεπε να το γράψει –γιατί θα το έγραφε οπωσδήποτε– στη μικρή καμάρα που, βέβαια, ήταν σίγουρο πως δε θα σβηνόταν ποτέ. Λες και τις τόσες φορές που το 'γραψε πρώτη αυτή, στο κέντρο του πατούμενου, και σβήστηκε και φαγώθηκε, είδε χαΐρι* και προκοπή.

Είκοσι τρεις Ιουνίου λοιπόν, παραμονή του Αϊ-Γιαννιού και τότε. Ανάψαμε κι εμείς στο δρόμο μας τρεις φωτιές που οι φλόγες τους πήγαν ν' αγκαλιάσουν τη γειτονιά, ανάμεσα σε γέλια, ξεφωνητά και καβγάδες, φυσικά και τις πηδήξαμε πολλές και πολλές φορές, ίσια και σταυρωτά, και λαχανιάσαμε και ιδρώσαμε, καπνιστήκαμε και τσουρουφλιστήκαμε* στο άτσαλο τρεχαλητό μας. Κι αφού καταλάγιασαν τα όμορφα τραγούδια, τα γεμάτα έρωτα και πόθο, προσμονή κι ελπίδα για νύφες και νεράιδες, ομορφονιούς και καβαλάρηδες, τα κορίτσια του δρόμου μας μάζεψαν λίγη απ' τη ζεστή ακόμα στάχτη της φωτιάς στα πιάτα τους, για να τα βάλουν πάνω στα κεραμίδια των σπιτιών τους, να τη δούνε τ' άστρα της εξαίσιας αυτής νύχτας και να κατεβούνε οι Μοίρες να τη μοιράνουνε* για να πάρει μαντική και τελεσματική* δύναμη

---

* **ριζικό**: μοίρα * **αγγούραρος**: νέος, παλικάρι (μεγεθυντικό) * **χαΐρι**: όφελος * **τσουρουφλίζομαι**: καίγομαι στις άκρες * **μοιραίνω**: καθορίζω το μέλλον (μοίρα) * **τελεσματική**: δύναμη που απορρέει από την ιεροτελεστία

Θεόφιλος, *Μέγα αρτοποιείον Γεωργίου Παναγιώτου Κοντοφούρναρη*

και να σχηματίσει στην επιφάνειά της όνομα αρσενικό ή να φανερώσει σημάδι από επάγγελμα αντρικό. Να ξέρουν, δηλαδή, τι να περιμένουν στα κρυφά και χνοτιασμένα* τους όνειρα ή στα καλέσματα και τα προξενιά που θα έρχονταν. Μάζεψε κι η Άννα πυρωμένη* στάχτη σ' ένα μεγάλο σινί,* το σταύρωσε, το έφτυσε τρις κι αφού το 'στρωσε στα κεραμίδια του σπιτιού της, αποτραβήχτηκε στην κουρασμένη προσμονή της, σίγουρη κι αυτή τη φορά για το αίσιον* αποτέλεσμα. Εμείς τ' αγόρια μείναμε, φυσικά, κάτι παραπάνω. Να πούμε τα δικά μας. Όνειρα και πόθοι ασχημάτιστοι ακόμα, μπερδεύονταν με σκανδαλιές και κατορθώματα. Ξύλινα σπαθιά και τενεκεδένιες ασπίδες μπλέκονταν με τα άγουρα* στήθια των κοριτσιών που άρχιζαν να σχηματίζονται κι ακόμα, με τα απλωμένα γυναικεία εσώρουχα της μπουγάδας, σχέδια για το μεθαυριανό μας μέστωμα,* για τη φυγή μας στο όμορφο και μεθυστικό άγνωστο, μέσα από φώτα, μουσικές και ιαχές ατέλειωτων λεωφόρων. Πού να 'ξερε ο καθένας μας, τότε, τι δρόμο θα τραβούσε αργότερα, σε ποιους διαδρόμους και μονοπάτια θα χανόταν της ζωής. Πού να 'ξερα τότε ότι, χρόνια μετά, θα γυρνούσα το κεφάλι πίσω, με τόση γλύκα και παράπονο.

Πάντως, εκείνο το βράδυ της έξαψης,* ο Αναστάσης ο φιρφιρής* ήταν που έριξε την ιδέα, όπως έτρωγε το βραδινό του, μια φετάρα ψωμί βουτηγμένη στο λάδι, με ρίγανη κι αλάτι χοντρό μπόλικο από πάνω. Έτσι που τα κεραμίδια της Άννας μπαίναν στο

* **χνοτιασμένα**: μοναχικά, κρυφά * **πυρωμένη**: καυτή * **σινί**: στρογγυλό ταψί * **αίσιον**: επιθυμητό, προσδοκώμενο * **άγουρα**: μικρά, μόλις σχηματισμένα * **μέστωμα**: ωρίμανση * **έξαψη**: ψυχική ένταση, ενθουσιασμός * **φιρφιρής**: επιπόλαιος

χώμα και τις πέτρες απ' την πάνω μεριά του δρόμου μας, ο κλήδονας της δικής της απλωμένης στάχτης ήταν σχεδόν στα πόδια μας προκλητικός κι ανυπεράσπιστος. Στην αρχή, με προφυλάξεις έτριψε ψίχουλα απ' το ψωμί του, μετά, με θράσος έκοψε κομμάτια λαδωμένα και τα 'ριξε στο νυχτερινό σινί των άστρων και του ριζικού της Άννας της γουρλομάτας.* Κι έτσι η τσογλανοπαρέα,* μέσα σε γέλια και συνωμοτικά σπρωξίματα, ευχαριστημένη για το κατόρθωμά της και τις αυριανές συνέπειες αυτού, διαλύθηκε τη νύχτα εκείνη του Αϊ-Γιαννιού του Κλήδονα, του Ριζικάρη.

Το πρωί, με ξύπνησαν ξεφωνητά κι αλαλαγμοί:* «Ψωμάς… ψωμάς… φούρναρης, καλέ… Να, ολοφάνερο το σημάδι…». Κι η Άννα με την πουκαμίσα και χωρίς τη σκούπα στο χέρι αυτή τη φορά, καταμεσής του απότομου κατήφορου, κρατούσε το σινί, το σήκωνε και το περιέφερε κράζοντας να βγει όλη η γειτονιά, να δει το θαύμα. «Φούρναρης, καλέ… Να, ο Αϊ-Γιάννης το 'δειξε… Ψωμάς… ψωμάς… κοιτάχτε…» επέμενε, να βγουν οι γειτόνισσες και τα γειτονόπουλα να δουν με τα ίδια τους τα μάτια τα κομμάτια του λαδωμένου ψωμιού που της έστειλε ο Άγιος της βραδιάς, να πιστέψουν αυτή τη φορά, για να μην έχουν ν' αμφιβάλλουν μετά και να λένε πίσω απ' την πλάτη της τα μύρια όσα.

Πρόλαβα και είδα την Αγαθή, τη μάνα της, μέσα στο σπίτι τους να σταυροκοπιέται απανωτά. Για το θαύμα άραγες του Αγίου και να βγει αληθινό ή για την αλαφράδα* της κόρης της κι ο Θεός να βάλει το χέρι του από δω και πέρα; Ποτέ δεν έμαθα.

Η μάνα μου μού φάνηκε πως βούρκωσε. Για το σημάδι του κλήδονα αυτή, για τη συμφορά της γειτόνισσας ή για τη μακρινή τύχη των δύο αδερφάδων μου; Πού να 'ξερα τότε.

Πάντως, η Άννα μας από κείνη τη μέρα και κάθε πρωινό, μετά, καλοντυμένη και στολισμένη φρεγάτα* με σκουλαρίκια, γιορντάνια,* μπακίρια* κι ό,τι άλλο είχε ή έβρισκε, ξεκινούσε για ψωμί, παίρνοντας σβάρνα* όλους τους φούρνους, Αγίας Βαρβάρας, Πεντακοσίων, Σούγιολου* και βάλε.

Από Ξάνθη και Δράμα τη συμμάζευαν οι δικοί της, αργότερα.

Όταν άρχισαν να τρέχουν το κατόπι της τα παιδιά.

Δ. Αξιώτης, *Ξόβεργα με μέλι*, Νεφέλη

* **γουρλομάτα**: αυτή που ανοίγει πολύ τα μάτια * **τσογλανοπαρέα**: αλητοπαρέα * **αλαλαγμοί**: κραυγές * **αλαφράδα**: ευπιστία, ανοησία * **φρεγάτα**: είδος μεγάλου και επιβλητικού πλοίου, εδώ μεταφορικά * **γιορντάνια**: περιδέραια από χρυσά ή ασημένια νομίσματα * **μπακίρια**: χάλκινα σκεύη μαγειρικής * **παίρνοντας σβάρνα**: γυρνώντας * **Αγία Βαρβάρα, Πεντακόσια, Σούγιολου**: συνοικίες της Καβάλας

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια λαϊκά έθιμα και αντιλήψεις που αφορούν το μελλοντικό σύζυγο των κοριτσιών αναφέρονται στο διήγημα;

2. Περιγράψτε το χαρακτήρα και την ψυχοσύνθεση της Άννας, κάνοντας αναφορά σε συγκεκριμένα σημεία του κειμένου.

3. Το περιστατικό με την Άννα παρουσιάζεται από έναν ώριμο σε ηλικία αφηγητή ως εμπειρία την οποία βίωσε στα παιδικά του χρόνια. Βρείτε στο κείμενο τα σημεία που δείχνουν αυτά τα δύο επίπεδα του χρόνου, δηλαδή το «τότε» και το «τώρα» του αφηγητή.

4. Τι υπαινίσσεται ο αφηγητής στην τελευταία φράση του διηγήματος; Συζητήστε στην τάξη σας την κατάληξη αυτής της παιδιάστικης «πλάκας» ή κάποιας άλλης που κάνατε οι ίδιοι σε κάποιο πρόσωπο.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Ρωτήστε άτομα του οικογενειακού ή κοινωνικού περιβάλλοντός σας να σας πουν έθιμα ή λαϊκά δίστιχα (μαντινάδες) που σχετίζονται με το έθιμο του Κλήδονα ή τοπικές παραδόσεις, καταγράψτε τα και παρουσιάστε τα στους συμμαθητές σας. Αν συγκεντρώσετε αρκετό υλικό, μπορείτε να το συμπεριλάβατε σε μια σχολική έκδοση ή να το ανακοινώσετε σε μια πολιτιστική εκδήλωση. Ζητήστε και τη βοήθεια της καθηγήτριας της Οικιακής Οικονομίας.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ

Να 'σαι καλά, δάσκαλε!

Το παρακάτω διήγημα, που πρωτοδημοσιεύτηκε το 1979 και προέρχεται από τη συλλογή Εφήβων και μη *(1982), συνδέεται στενά με τις σχολικές εμπειρίες. Αναφέρεται στην αγάπη του φιλολόγου για τη λαϊκή παράδοση, στη διδακτική μεθοδολογία του και στις δραστηριότητες που αναθέτει στους μαθητές του με σκοπό να εφαρμόσουν στην πράξη τις θεωρητικές γνώσεις του μαθήματος, να έρθουν σε επαφή με την τοπική λαϊκή τους παράδοση και να την αγαπήσουν και εκείνοι.*

Πρόπερσι που φοιτούσα σ' ένα Γυμνάσιο της επαρχίας μάς είχε έρθει ένας νέος φιλόλογος με πολλή όρεξη για δουλειά. Αγαπούσε πολύ το σχολείο και τους μαθητές και βλέπαμε ότι ήθελε να γνωρίσει όχι μονάχα τους κατοίκους του τόπου και τα ζητήματά τους, αλλά και καθετί που είχε συμβεί στον τόπο από παλιά. Με λίγα λόγια, ήταν ένας ζωντανός και αξιαγάπητος άνθρωπος και οι εντόπιοι αμέσως τον αγάπησαν.

Καμιά φορά, όταν πηγαίναμε εκδρομή, έβαζε τα παιδιά που τον περιτριγύριζαν –και πάντοτε τον περιτριγύριζαν παιδιά– να λένε ιστορίες διάφορες από τον τόπο και κυρίως ιστορίες για το μέρος όπου είχαμε πάει εκδρομή. Ήταν ωραία μέσα στον καθαρό αέρα, στα λουλούδια και στα φυτά, ν' ακούς τις ιστορίες αυτές. Έλεγαν τα διάφορα ονόματα των χωραφιών, των βράχων, των πηγών, ακόμα και των μεγάλων δέντρων, κι εγώ τα άκουγα κατάπληκτος. Έλεγαν ιστορίες, παραμύθια, όμορφα ανέκδοτα, και προπάντων τραγουδούσαν δημοτικά τραγούδια. Αυτοί, φίλε μου, ξέρανε τη ρίζα τους και τη φύτρα* τους πάππου προς πάππου, ενώ εμείς καλά καλά ούτε τον παππού μας δεν ξέραμε. Και ο καθηγητής μέσα σ' όλα, κι ας έλεγε ότι είναι απ' την Αθήνα. Πώς τα ήξερε τόσα πράγματα; Ακόμα και τα ίδια τα παιδιά απορούσαν με τον εαυτό τους. Πώς έγινε και τα θυμήθηκαν όλα αυτά, από πού τα βγάζαν, πότε τα είχαν μάθει και δεν το ξέραν; Τ' άκουγαν, βέβαια, να τα λένε οι μεγάλοι αλλά μόλις τώρα, που χρειάστηκε να τα πουν κι αυτοί, έβλεπαν πως τα είχαν μάθει. Και μάλιστα τα είχαν μάθει όλοι τους και τώρα έπαιρναν απ' αυτά. Σαν ένας θησαυρός κρυφός και αλογάριαστος,* που ο ενθουσιασμός ενός ανθρώπου τον είχε ξυπνήσει.

---

* **φύτρα**: καταγωγή (μεταφορικά) * **αλογάριαστος**: αυτός που δεν τον υπολογίζουν

Ο καθηγητής μάς έλεγε πως αυτά τα πατρογονικά* έχουν μεγάλη σημασία, πρέπει να τα σεβόμαστε πολύ, να τα προσέχουμε σαν τα μάτια μας και προπαντός να τα τηρούμε. Είναι ο λαϊκός μας πολιτισμός, έλεγε. Αυτά που μας ταιριάζουν απόλυτα.

Και σε λίγο καιρό, όταν στο μάθημα των Νέων Ελληνικών μπήκαμε στα δημοτικά τραγούδια, ο καθηγητής μας έφεγγε πια ολόκληρος. Μας έφερνε από το σπίτι του βιβλία διάφορα, μας διάβαζε από μέσα. Έφερνε δίσκους, μαγνητόφωνα, σλάιντς. Μόλις τελείωνε το μάθημα του βιβλίου, μας έκαμνε προβολές, για να μας δείξει τόπους, φορεσιές, σπίτια, και έβαζε σιγανά στο μαγνητόφωνο ή στο πικάπ δίσκους με δημοτικά τραγούδια ν' ακούμε. Μας παρακινούσε μάλιστα ν' ακολουθούμε κι εμείς σιγοτραγουδώντας και έδινε αυτός πρώτος το παράδειγμα. Τα παιδιά ξεφοβήθηκαν και ξεντράπηκαν. Και μερικά που είχαν καλή φωνή, ζήτησαν από μόνα τους να πούνε τραγούδια του τόπου. Ο καθηγητής κατενθουσιάστηκε. Μας φάνηκε μάλιστα για μια στιγμή σαν δακρυσμένος, μα ίσως και να μην ήταν. Όσο τα άλλα τραγουδούσαν, δυο τρία παιδιά, αγόρια και κορίτσια χόρευαν το τραγούδι μες στην τάξη σιγανά. Στο τέλος, χειροκροτήσαμε αυθόρμητα και μόνο τότε είδαμε τον καθηγητή μας κάπως στενοχωρημένο. «Θ' ανησυχήσουμε τους άλλους», μας είπε. Πού να ήξερε, τι γινόταν προηγουμένως, με κάτι άλλους καθηγητές. Τι φασαρία και τι κακό, κι αυτό χωρίς χορούς και τραγούδια.

Και πραγματικά, βγαίνοντας διάλειμμα, από τις ερωτήσεις που μας έκαμναν τα άλλα παιδιά, διαπιστώσαμε πως μόνο το χειροκρότημά μας είχαν ακούσει. Τους εξηγήσαμε και μας κοίταζαν κατάπληκτοι. «Και δεν κάνετε μάθημα;», μας ρωτούσαν. «Μάθημα δεν είναι αυτό;», τους απαντούσαμε. «Εσείς, που κάνετε αλλιώτικο μάθημα, τι ξέρετε για δημοτικά τραγούδια, σκοπούς, ακόμα και χορούς; Ξέρετε αυτό, ξέρετε εκείνο, ξέρετε το άλλο;», τους αρχίσαμε. Δεν ήξεραν οι καημένοι τίποτα, περιττό να το πούμε. Αλλά ήξεραν πολύ καλά από κατάλογο, άγριες ή φαρμακερές φωνές και τρεμούλες.

«Να 'σαι καλά, δάσκαλε!», του είπε μια μέρα μέσα στην τάξη ένας συμμαθητής μας που ήταν κομμάτι χωρατατζής* και είχε το θάρρος. «Μας έκανες και ξεφοβηθήκαμε. Εμείς, εδώ, ντρεπόμασταν ως τα τώρα για τα τραγούδια μας και τα εθίματά μας. Μας έλεγαν πως είναι παλιατσαρίες* και πως, αφού δεν τα τραγουδούν στις ντισκοτέκ, δεν θα 'ναι καλά». «Τι λες, παιδί μου;», είπε ο δάσκαλος και βούρκωσε.* Το είδαμε καθαρά. «Ποιος; Ποιος σας τα λέει αυτά; Η παράδοσή μας! Τα τραγούδια μας! Τα άγια των αγίων». Και ξαφνικά το πρόσωπό του έγινε κάπως αγριωπό και απόμακρο σαν να

---

* **πατρογονικά**: πατροπαράδοτα, προγονικά * **κομμάτι χωρατατζής**: κάπως αστείος * **παλιατσαρίες**: παλιά και άχρηστα πράγματα * **βούρκωσε**: συγκινήθηκε, έκλαψε

’βλεπε στα βάθη έναν σιχαμερό εχθρό, κάποιο τέρας. Εμείς σωπαίναμε, μα νιώθαμε πως μέσα στην ψυχή μας αποτυπωνόταν η σκηνή αυτή.

Σε μερικές μέρες, αφού μας έδωσε διάφορες οδηγίες, μας έβαλε να μαζέψουμε από τις γιαγιάδες, τους παππούδες και τις διάφορες θείες, τραγούδια, παραμύθια, εθίματα. Σε λίγο, το τι άρχισαν να φέρνουν εκείνα τα παιδιά, δε λέγεται. Ήταν τόσος ο ενθουσιασμός που σκορπίστηκε, ώστε όλο το χωριό αυτό συζητούσε. «Μπράβο στο δάσκαλο! Αυτός είναι δάσκαλος!», έλεγαν στο καφενείο. Και το θεωρούσαν τιμή τους, να καθίσει στο τραπέζι τους και να τον κεράσουν.

Εμείς, στην τάξη, κάθε τόσο διαβάζαμε από αυτά, από τη συγκομιδή, που είχαν φέρει τα παιδιά, τα συζητούσαμε και μερικά, με τη βοήθεια των παιδιών, τα γράφαμε σωστότερα, γιατί ορισμένα παιδιά δεν τα είχαν καταγράψει και τόσο πιστά, είτε γιατί δεν μπορούσαν είτε γιατί ήθελαν να κάνουν τον εξευγενισμένο. Αν και ο δάσκαλος συνεχώς μας τόνιζε: «Πιστά, πιστά, όσο μπορείτε πιο πιστά. Δεν είναι δική σας δουλειά να τα διορθώσετε».

Πάντως, η δική μου η θέση ήταν κάπως δύσκολη. Εμείς ήμασταν ξένοι προς τον τόπο. Ο πατέρας μου δημόσιος υπάλληλος. Τ’ αγαπούσα πολύ αυτά τα πράγματα, αλλά τι να γράψω κι από πού; Τα παιδιά μπορούσαν να τα καταγράψουν εύκολα, όχι μονάχα γιατί είχαν συγγενικά τους πρόσωπα να τους τα πούνε, αλλά και γιατί τα μισοξέρανε κι έτσι αμέσως τα καταλαβαίναν. Αλλά εγώ πώς να μπω τόσο γρήγορα στο νόημα; Κι έτσι, ομολογώ ότι έκανα μια μικρή, υποθέτω, πονηρία, μόνο και μόνο για να παρουσιάσω κι εγώ κάτι στον καθηγητή. Βρήκα ένα άλλο, παλιό, αναγνωστικό και αντέγραψα αποκεί μερικά δημοτικά τραγούδια. «Αυτά δεν μπορεί να τα ξέρει ο καθηγητής», είπα μέσα μου. «Τώρα, αυτός, ένας ολόκληρος καθηγητής, παιδικά βιβλία θα θυμάται;». Κι έτσι τα αντέγραψα με ωραία καλλιγραφικά γράμματα. Ήταν κάτι πολύ ωραία δημοτικά τραγούδια, καλύτερα μάλλον απ’ αυτά που έφερναν τα παιδιά.

Όμως μ’ έπιασε αρκετή ανησυχία, όταν μια μέρα είδα το τετράδιό μου, ανάμεσα στ’ άλλα, πάνω στην έδρα. Ο καθηγητής, σαν ήρθε η σειρά μου, με κοίταξε κάπως γελαστός και μου λέει: «Ωραία τα τραγούδια του Νικολάου Πολίτη,* που μας έφερες. Κοίταξε, τώρα, να μαζέψεις και τίποτε από το χωριό. Καλό θα σου κάνει». Τα άλλα παιδιά χαμογελούσαν, ίσως και να μην κατάλαβαν. Πάντως, εγώ ντράπηκα. Πού το κατάλαβε όμως ο δάσκαλος αμέσως αμέσως;

Αλλά σε λίγο παρηγορήθηκα, όταν ήρθε η σειρά της εργασίας ενός άλλου παιδιού, επίσης ξένου, από την πολιτεία. Ο καθηγητής πια εδώ δεν μπορούσε με κανένα τρόπο

* **Νικόλαος Πολίτης**: πολύ γνωστός λαογράφος (1852-1921), ο οποίος συγκέντρωσε δημοτικά τραγούδια και εξέδωσε τη συλλογή *Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού* (1918)

να συγκρατήσει τη σοβαρότητά του. «Μα, παιδί μου, τι είναι αυτά που έφερες; του λέει. Εσύ δεν κατάλαβες απολύτως τίποτα. Κρίμα, στα τόσα και τόσα που έχουμε πει ως τώρα!». Και τι είχε γίνει; Παρ' όλα τα μαθήματα, τους χορούς και τα τραγούδια, ο συμμαθητής μας αυτός, που ήταν και ο πιο φίλος μου –οι πατεράδες μας συνάδελφοι– είχε φέρει ως δημοτικό τραγούδι ένα τραγουδάκι του μουσικοσυνθέτη Αττίκ,* και συγκεκριμένα εκείνο που λέει: «Την ώρα που περνούσε τ' οργανάκι». Κι ενώ κρατούσαμε όλοι την κοιλιά μας από τα γέλια, μερικοί μάλιστα είχαν πάρει να σιγοτραγουδούν «το οργανάκι», ο δάσκαλος έλεγε και ξανάλεγε: «Μα, βρε παιδί μου, από πού και ως πού; Τουλάχιστο να έφερνες τη "Μαρία την Πενταγιώτισσα" ή το "Τάκου τάκου ο αργαλειός μου" να πω τα μπέρδεψες. Αλλά αυτό "Την ώρα που περνούσε τ' οργανάκι"; Από πού κι ως πού; Μυστήριο μέγα!».

Ιωάννης Ζαχαριάς,
Νέος καλλιτέχνης

«Δεν είναι μυστήριο δάσκαλε. Η πολιτεία είχε κάνει έτσι το παιδί αυτό. Όχι μόνο να μην ξέρει το λαϊκό πολιτισμό, αλλά ούτε να μπορεί καν να τον μάθει. Και το ξανάκανε, δυστυχώς, όταν το ξαναπήρε».

Γ. Ιωάννου, *Εφήβων και μη*, Κέδρος

* **Αττίκ**: πολύ γνωστός μουσικοσυνθέτης στην Αθήνα του μεσοπολέμου

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια γνώμη είχαν τα παιδιά για τα λαϊκά ήθη και έθιμα του τόπου τους; Πού οφείλεται και πώς εκδηλώνεται η αλλαγή της στάσης τους;
2. Με ποιους τρόπους καλλιέργησε ο φιλόλογος στους μαθητές το ενδιαφέρον για το λαϊκό πολιτισμό και την τοπική τους παράδοση;
3. Στο διήγημα συγκρίνονται δύο μοντέλα σχολικής διδασκαλίας. Ποια είναι αυτά και ποιο προβάλλεται ως καλύτερο;
4. Ο αφηγητής αναφέρει ότι ο ίδιος δυσκολευόταν να ανταποκριθεί στην προσπάθεια συγκέντρωσης του λαογραφικού υλικού. Γιατί; Πώς κρίνετε τη «μικρή πονηρία» του;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Απευθυνθείτε στο λαογραφικό μουσείο της περιοχής σας ή στο Κέντρο Έρευνας της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών (Συγγρού 129 και Βασιλείου Δίπλα 1, Αθήνα, τηλ. 210 9344806) και ζητήστε πληροφορίες για τον τρόπο συγκέντρωσης και καταγραφής του λαογραφικού γλωσσικού υλικού. Στη συνέχεια ζητήστε από τους παππούδες, τις γιαγιάδες ή γνωστά σας πρόσωπα μεγάλης ηλικίας να σας αφηγηθούν κάποιο έθιμο, δοξασία, παράδοση ή τραγούδι του τόπου τους· όλα αυτά καταγράψτε τα και καταχωρίστε τα στο λαογραφικό αρχείο που θα δημιουργήσετε στο σχολείο σας.
- Αν ζείτε σε χωριό ή κωμόπολη της επαρχίας, καταγράψτε σε κασέτα δημοτικά τραγούδια της περιοχής σας, όπως τραγουδιούνται από ντόπιους λαϊκούς τραγουδιστές. Στη συνέχεια, απομαγνητοφωνήστε το συγκεντρωμένο υλικό και συγκρίνετε τα τραγούδια με άλλες παραλλαγές τους από τη συλλογή δημοτικών τραγουδιών του Νικόλαου Πολίτη.

Νικος Εγγονοπουλος

Ο Καραγκιόζης. Ένα ελληνικό θέατρο σκιών

Το μικρό δοκίμιο για τον Καραγκιόζη, που ο υπερρεαλιστής ποιητής και ζωγράφος Νίκος Εγγονόπουλος έγραψε το 1969, έχει ως θέμα του την καταγωγή και τις ιδιαιτερότητες του ελληνικού θεάτρου σκιών. Στο παρακάτω απόσπασμα ο συγγραφέας εξετάζει κατ' αρχάς τις πιθανές επιδράσεις που δέχτηκε ο Καραγκιόζης από χώρες της Ανατολής, συγκρίνοντας κυρίως το ελληνικό με το τουρκικό θέατρο σκιών. Κατόπιν αναφέρεται στη θεματολογία, τους ήρωες και τον τρόπο της παράστασης του ελληνικού Καραγκιόζη, τον οποίο θεωρεί αντιπροσωπευτικό και γνήσιο εκπρόσωπο της ελληνικής λαϊκής ψυχής.

Πολλοί είναι οι τόποι απ' όπου εικάζεται* ότι προήλθε το θέατρο σκιών. Η Κίνα, η Ιάβα,* όπου φαίνεται πως αυτό το θέατρο εξακολουθεί να ακμάζει, ύστερα η Περσία, τέλος η Τουρκία. Εγώ δεν έχω δει, ποτέ μου, παράσταση ξένου Καραγκιόζη. Έχω δει όμως άπειρες φιγούρες του: γιαβανέζικες* σε μουσεία και τουρκικές, αυτές που φέρνουν συνηθέστατα διάφοροι περιηγητές σαν επιστρέφουν από τα παζάρια της Πόλης. Είναι φτιαγμένες άλλοτε από δέρματα χοντρά όμως διάφανα και χρωματισμένα, άλλοτε από χαρτόνι με διάτρητες*

Σπυρόπουλος – Βασίλαρος, *Κολλητήρια*

* **εικάζεται**: πιθανολογείται * **Ιάβα** νησί της Ινδονησίας * **γιαβανέζικες**: προερχόμενες από την Ιάβα * **διάτρητες**: γεμάτες τρύπες

τις γραμμές των λεπτομερειών του σώματος και της φορεσιάς. Όλες έχουν τον ιδιάζοντα* ρυθμό της χώρας τους: οι γραμμές είναι περίπλοκες, οι λεπτομέρειες παραφορτωμένες. Άπω Ανατολή και Περσία. Γιατί, το ξαναλέω, οι φιγούρες του τουρκικού Καραγκιόζη φέρνουν εμφανέστατη την περσική επίδραση και θυμίζουν, στον προσεκτικό παρατηρητή, τις μορφές προσώπων και αμφιέσεων,* των περσικών, ίσως και των αραβικών, αλλά διόλου των τουρκικών, μικρογραφιών* χειρογράφων.

Οι μορφές του ελληνικού θεάτρου σκιών έχουν μιαν άκρα λιτότητα, κι οι γραμμές των λεπτομερειών είναι ακριβώς μόνο οι απαραίτητες. Οι διάφοροι τύποι ξεχωρίζουν απόλυτα ο ένας από τον άλλο, και το κάθε πρόσωπο, με μοναδική εξαίρεση τον πολυμελή χορό των Θεσσαλονικιών Εβραίων, κρατά μιαν απόλυτη αυτονομία και αυτοτέλεια μορφής όσο και χαρακτήρα. Τώρα τα κτίρια του αναλλοίωτου* σκηνικού: η μεν καλύβα, το μόνιμο ενδιαίτημα* του Καραγκιόζη, είναι μια ρεαλιστική, κατά το μάλλον ή ήττον,* αναπαράσταση ερειπίου. Το δε «σαράι του πασά», παρ' όλα τα μισοφέγγαρα που κοσμούν τους τρούλους* του, είναι πανομοιότυπο με τις παραστάσεις κτιρίων στη βυζαντινή ζωγραφική, λ.χ. απ' την αναπαράσταση εκκλησίας στο μοναδικό ελληνικό ψηφιδωτό που παρέμεινε στο εξωτερικό του Αγίου Μάρκου* της Βενετίας, στο τύμπανο* πάνω από την αριστερή πόρτα, μέχρι τις μορφές κτιρίων στις φορητές εικόνες* και στα μωσαϊκά, να πούμε, της Ραβέννης,* του Καχριέ-Τζαμί και του Μεγάλου Τεμένους* της Δαμασκού.

Ενώ στο τουρκικό θέατρο σκιών ο διάλογος περιορίζεται σε μιαν ανταλλαγή στοχασμών, ευφυολογημάτων* και βωμολοχιών* ανάμεσα στους δύο τυπικούς πρωταγωνιστές, τον Καραγκιόζη και το Χατζηαβάτη, αντίθετα, το ελληνικό θέατρο σκιών είναι πραγματικό θέατρο, με διάλογο αλλά και έντονη δράση. Αναπαραστάσεις επεισοδίων από την ταραχώδη ζωή του ήρωά του. Χρησιμοποιεί δε έναν τρόπο συγγενή με την «Κομμέντια ντελ' Άρτε»:* κάθε επεισόδιο σαφώς καθορισμένο, εκ των προτέρων, στις γενικές του γραμμές, ερμηνεύεται κάθε φορά, ως προς τις λεπτομέρειες, σύμφωνα με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα και τη διάθεση του εκτελούντος Καραγκιοζοπαίκτη και των βοηθών του. Το «ρεπερτόριο»* των επεισοδίων είναι απέραντο κι αναρίθμητοι οι συμπρωταγωνιστές κι οι «κομπάρσοι».* Πολλές φορές ο δικός μας Καρα-

* **ιδιάζων**: ιδιαίτερος * **αμφιέσεις**: φορεσιές * **μικρογραφίες**: ζωγραφιές στις οποίες οι μορφές και τα αντικείμενα έχουν μικρές διαστάσεις * **αναλλοίωτο**: αυτό που δεν αλλάζει με το πέρασμα του χρόνου * **ενδιαίτημα**: κατοικία * **κατά το μάλλον ή ήττον**: περισσότερο ή λιγότερο * **τρούλος**: οροφή του κτιρίου * **Άγιος Μάρκος**: ο κεντρικός ναός της Βενετίας * **τύμπανο**: το στήριγμα του τρούλου στους βυζαντινούς ναούς * **φορητές εικόνες**: μικρές εικόνες που μεταφέρονται * **Ραβέννα**: ιταλική πόλη * **Καχριέ-Τζαμί, Μεγάλο Τέμενος**: θρησκευτικά μνημεία της Δαμασκού * **ευφυολογήματα**: έξυπνες ατάκες * **βωμολοχίες**: υβριστικά λόγια * **Κομμέντια ντελ' Άρτε**: ιταλικό θεατρικό είδος που στηρίζεται στον αυτοσχεδιασμό * **ρεπερτόριο**: το σύνολο των έργων που μπορεί να ανεβάσει το θέατρο * **κομπάρσοι**: πρόσωπα που παίζουν βοηθητικούς ή ασήμαντους ρόλους

γκιόζης παίρνει ρόλους δευτερεύοντες και τριτεύοντες ακόμη, μέχρι του σημείου να είναι κι ένας απλός θεατής, όταν το «θέμα» επεκτείνεται στην περιοχή των λαϊκών ιστορικών παραδόσεων, και τότε πρωταγωνιστεί ένας ήρωας είτε της Επαναστάσεως του '21, ο Κατσαντώνης, ο Αθανάσιος Διάκος, είτε της Αρχαιότητας: ο Μεγ. Αλέξανδρος. Αλλά κι ο Αλή Πασάς κι η Κυρά Βασιλική,* κι ο… Οθέλλος με τη Δυσδαιμόνα,* κι άλλοι πολλοί μπορούν να πρωταγωνιστήσουν επίσης.

Ο Καραγκιόζης μας έχει τάσεις προς το θεαματικό, το «Grand Spectacle».* Πολλές φορές, στο πλήθος των συνηθισμένων προσώπων προστίθενται, πάνω στην επιφάνεια της οθόνης, του «Καραγκιόζ-μπερντέ», άλλο πλήθος θηρίων, τεράτων, αγγέλων, δαιμόνων, αμαξών, αρμάτων, καραβιών, αυτοκινήτων, αεροστάτων, αεροπλάνων, μέχρι την πολυθρόνα του οδοντοϊάτρου και το κρεβάτι του χειρουργού. Συχνά ανάβονται και μυριόχρωμα βεγγαλικά, προπάντων στο τέλος της παραστάσεως, στις «αποθεώσεις». Το δε ατομικό τραγούδι με το οποίο προαγγέλλει την εμφάνισή του πάνω στη σκηνή το κάθε πρόσωπο κάποιας σημασίας, Βελή Γκέκας, Χατζηαβάτης, Νιόνιος, Μπαρμπα-Γιώργος, Τουρκοπούλα, κ.λπ., παραχωρεί τη θέση του σε φωνητικούς χορούς.

Ο Καραγκιόζης είναι ο γνήσιος θεατρικός εκπρόσωπος της λαϊκής ψυχής, των λαϊκών τάσεων και διαθέσεων, των λαϊκών πόθων κι επιθυμιών. Με πολλή κομψότητα, με πολλή διακριτικότητα, αλλά και με αρκετή, ενίοτε, δύναμη. Μ' αυτή τη συνήθεια που έχουμε του «ποιος είσαι συ και ποιος είμαι γω», εδώ όπου ο καθείς έχει μια τόσο βαθιά, και πόσο εύθικτη, συνείδηση της «ανθρωπίνης του αξιοπρεπείας», κι όπου στο ίδιο μέρος είναι πολύ φυσικό να εμφανισθούν, ταυτόχρονα, πλάι πλάι, ένας δισεκατομμυριούχος εφοπλιστής ή μεγαλοβιομήχανος και διακόσιοι τόσοι φουκαράδες, τα επεισόδια του Καραγκιόζη διατραγωδούν* τα μαρτύρια του κοσμάκη και τις βασανισμένες του προσπάθειες «ναν τα βγάλει πέρα», «ναν τα ξεκεφαλώσει».* Ας μη μας γελούν οι μορφές του πασά, των θυγατέρων του (οι βεζυροπούλες), οι αυλικοί του (αυλοκόλακες) και οι λοιποί που τον ακολουθούν. Δεν είναι κανένα κατάλοιπο,* όπως είναι φυσικό να το φανταστεί κανείς, της «προελεύσεως» του Καραγκιόζη. Απλούστατα συγκαλύπτουν* τη μορφή του «κακού πλουσίου» του Ευαγγελίου, του σκληρού, του άκαρδου, του φιλάργυρου, του ακαταλόγιστου, που βασανίζει τους αδυνάτους που είχαν την ατυχία να πέσουν στα νύχια του, ενώ πιστεύει, και το διαλαλεί μεγαλόφωνα, πως είναι δίκαιος και αλάνθαστος, αγαθός και πονόψυχος! Και της Συνοδείας του. Ο ελληνικός Καραγκιόζης είναι βαθύτατα πατριώτης, γνώστης των αρετών και των παραδόσεων της Φυλής. Όμως αδιαφορεί για την πατρίδα και την καταγωγή του

* **Κυρά Βασιλική**: Ηπειρώτισσα, γυναίκα του Αλή Πασά * **Οθέλλος, Δυσδαιμόνα**: βασικοί ήρωες στο δράμα του Ουίλλιαμ Σαίξπηρ *Οθέλλος* * **Grand Spectacle**: το μεγάλο θέαμα * **διατραγωδούν**: διεκτραγωδούν, αφηγούνται δίνοντας έμφαση στα τραγικά στοιχεία της ιστορίας * **ναν τα ξεκεφαλώσει**: να τα καταφέρει * **κατάλοιπο**: οτιδήποτε απομένει * **συγκαλύπτουν**: κρύβουν, αποσιωπούν κάτι σκόπιμα

δυνάστη, αρνείται να του αναγνωρίσει, με κάθε τρόπο, οποιαδήποτε ειδική εθνικότητα και τον απωθεί, απλούστατα, στη γενική συνομοταξία* των «Τούρκων». Δίχως να είναι μισαλλόδοξος* ή ξενόφοβος,* ο Καραγκιόζης μας εφαρμόζει, με τον τρόπο του, τη ρήση του παλαιού φιλοσόφου: «Να αντιτάσσεται η βία στη βία».

Ν. Εγγονόπουλος, *Ο Καραγκιόζης. Ένα ελληνικό θέατρο σκιών*, Ύψιλον

* **συνομοταξία**: ομάδα, κατηγορία * **μισαλλόδοξος**: εχθρικός, με έλλειψη ανοχής για κάθε αντίθετη άποψη, θεωρία ή ιδεολογία * **ξενόφοβος**: εχθρικός με τους ξένους

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Σε τι διαφέρουν οι φιγούρες του ελληνικού θεάτρου σκιών από εκείνες των χωρών της Ανατολής;
2. Ποια είναι τα κτίρια που εμφανίζονται σταθερά στο σκηνικό του ελληνικού θεάτρου σκιών και ποια είναι τα χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα;
3. Πώς τεκμηριώνει ο συγγραφέας την παρατήρησή του ότι «το ελληνικό θέατρο σκιών είναι πραγματικό θέατρο»;
4. Από πού αντλεί τα θέματά του το ελληνικό θέατρο του Καραγκιόζη και με ποιους τρόπους εμπλουτίζει το θέαμα που προσφέρει;
5. Ποιοι είναι οι δυο κόσμοι που συγκρούονται στο ελληνικό θέατρο σκιών και ποια μηνύματα προβάλλει ο Καραγκιόζης μέσα από τις καταστάσεις που θεατροποιεί;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Χωριστείτε σε τρεις ομάδες. Η πρώτη θα αναλάβει να γράψει διαλόγους για ένα σύγχρονο έργο Καραγκιόζη, το οποίο θα σατιρίζει περιστατικά της επικαιρότητας. Η δεύτερη θα κατασκευάσει, με τη βοήθεια του καθηγητή των Καλλιτεχνικών, τις απαραίτητες φιγούρες και θα επιλέξει τη μουσική. Η τρίτη ομάδα θα εξασκηθεί στην υποκριτική, ώστε να παρουσιάσει την παράσταση του Καραγκιόζη στο πλαίσιο του μαθήματος ή σε μια σχολική εκδήλωση.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Γιώργος Σικελιώτης, *Οικογένεια*

Τα κείμενα που ανθολογούνται σ' αυτή την ενότητα αναφέρονται στις σχέσεις που αναπτύσσονται στο εσωτερικό της οικογένειας. Την οικογένεια αποτελούν άνθρωποι διαφορετικής ηλικίας με ιεραρχική σχέση μεταξύ τους (κατά παράδοση αρχηγός της οικογένειας θεωρείται ο πατέρας) και διαφορετικούς κοινωνικούς ρόλους. Συχνά μέσα στην οικογένεια προκύπτουν προβλήματα ή συγκρούσεις ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά. Όσο κι αν ο θεσμός της οικογένειας εξελίσσεται μέσα στο χρόνο και προσαρμόζεται σε νέες συνθήκες και σύγχρονες αντιλήψεις, στον πυρήνα των οικογενειακών σχέσεων υπάρχουν πάντα δεσμοί αγάπης και στοργής. Οι δεσμοί αυτοί δείχνουν το σημαντικό ρόλο που εξακολουθεί να έχει η οικογένεια για το σύγχρονο άνθρωπο και ανταποκρίνονται στις σημερινές αξίες της ελληνικής κοινωνίας.

Περλ Μπακ

Η μάνα

Στο απόσπασμα από το μυθιστόρημα Η μάνα *(1934) της Αμερικανίδας Περλ Μπακ περιγράφονται η καθημερινή ζωή και οι ασχολίες μιας μητέρας που συντηρεί με την αδιάκοπη εργασία και τη σταθερή αφοσίωσή της τη φτωχή αγροτική της οικογένεια. Η ιστορία εκτυλίσσεται στην Κίνα των αρχών του εικοστού αιώνα και επικεντρώνεται στη μορφή της μητέρας, η οποία, πρότυπο αγάπης, κατανόησης και προσφοράς, στηρίζει την παραδοσιακή πατριαρχική οικογένεια.*

Έχει καμιά διαφορά η μια μέρα από την άλλη κάτω από τον ουρανό για μια μάνα; Το πρωί η μάνα ξύπνησε και σηκώθηκε πριν ακόμα χαράξει η αυγή, κι ενώ οι άλλοι κοιμόντουσαν ακόμα, άνοιξε την πόρτα, έβγαλε τα πουλερικά* και το γουρούνι, πήγε το νεροβούβαλο μέσα στο μαντρί, και καθάρισε όσες βρομιές είχαν κάνει τη νύχτα, τις μάζεψε και τις έκανε ένα σωρό, σε μια γωνιά του μαντριού. Ενώ οι άλλοι ήταν ακόμη ξαπλωμένοι, πήγε στην κουζίνα, άναψε τη φωτιά και έβρασε το νερό για να πιούνε ο άντρας και η γριά όταν σηκώνονταν, και λίγο από αυτό το έριξε σε μια ξύλινη λεκάνη για να δροσίσει λίγο και να μπορέσει να πλύνει τα μάτια του κοριτσιού.

Κάθε πρωί τα μάτια του κοριτσιού ήταν σφιχτά κλεισμένα και δεν μπορούσε να δει καθόλου ώσπου να του τα πλύνει. Στην αρχή το παιδί φοβόταν, όπως και η μάνα, αλλά η γριά σφύριξε:*

«Έτσι ήμουνα κι εγώ, σαν ήμουνα μικρή, μα δεν πέθανα!».

Τώρα το είχαν συνηθίσει και ήξεραν ότι δε σήμαινε τίποτε έξω από το ότι κάμποσα παιδιά ήταν έτσι κι ότι δεν πέθαναν από αυτό. Μόλις που είχε ρίξει νερό στη λεκάνη, όταν πρόβαλαν τα παιδιά, το αγόρι κρατώντας το κορίτσι από το χέρι. Είχαν βγει συρτά από το κρεβάτι χωρίς να κάνουν θόρυβο, χωρίς να ξυπνήσουν τον άντρα που έτρεμαν το θυμό του, γιατί παρ' όλους τους καλούς και κεφάτους τρόπους που είχε, όταν ήθελε να είναι κεφάτος και καλός, ο άντρας ήταν ικανός να θυμώσει και να τα ξυλοφορτώσει* άγρια αν τον ξυπνούσαν πριν από την ώρα του. Τα δυο τους στέκονταν βουβά στην πόρτα κοιτάζοντας τη μάνα και το αγόρι ανοιγόκλεινε τα μάτια του και χασμουριόταν, αλλά το κοριτσάκι καθόταν υπομονετικά περιμένοντας, με τα μάτια σχεδόν κατάκλειστα. Ύστερα η μάνα σηκώθηκε βιαστικά και παίρνοντας την

* **πουλερικά**: τα εκτρεφόμενα πτηνά * **σφύριξε**: σχολίασε (εδώ μεταφορικά) * **να τα ξυλοφορτώσει**: να τα δείρει

γκρίζα πετσέτα που ήταν κρεμασμένη σ' έναν ξύλινο γάντζο, βούτηξε τη μια της άκρη στη λεκάνη και σιγά σιγά καθάρισε τα μάτια του κοριτσιού. Το παιδί κλαψούρισε, χωρίς να βγάζει ήχο από το στόμα του, μόνο με την ανάσα του, και η μάνα αναλογίστηκε, όπως κάθε πρωί:

«Δεν πρέπει λοιπόν να ξεχάσω την αλοιφή για τα μάτια αυτού του παιδιού. Κάποτε πρέπει να φροντίσω και γι' αυτό. Αν δεν το ξεχάσω όταν πουληθεί το φορτίο με το άχυρο του ρυζιού, την άλλη φορά, θα του πω να πάει σ' ένα μαγαζί με φάρμακα – υπάρχει κάποιο κοντά στην πύλη στα δεξιά, κατηφορίζοντας σ' ένα μικρό δρομάκι».

Ενώ το σκεφτόταν αυτό, ο άντρας πρόβαλε στην πόρτα φορώντας τα ρούχα του. Χασμουρήθηκε δυνατά κι ύστερα έξυσε το κεφάλι του. Εκείνη είπε φωναχτά τη σκέψη της:

«Όταν θα πας να πουλήσεις αυτό το δεμάτι με το άχυρο του ρυζιού, να πας και σε κείνο το μαγαζί που είναι κοντά στην Πύλη του Νερού και να ζητήσεις καμιά αλοιφή ή κανένα άλλο φάρμακο για πονεμένα μάτια σαν και τούτα».

Όμως ο άντρας ήταν ακόμα βαρύς από τον ύπνο κι απάντησε θυμωμένα:

«Και γιατί να ξοδέψουμε από το λίγο έχει μας για πονεμένα μάτια, αφού δε θα πεθάνει ποτέ από δαύτα.* Είχα κι εγώ πονεμένα μάτια όταν ήμουνα μικρός κι ο πατέρας μου ποτέ του δεν ξόδεψε τα λεφτά του για μένα, μόλο που* ήμουνα ο μοναδικός γιος που του είχε απομείνει».

Η μάνα, καταλαβαίνοντας πως δεν ήταν κατάλληλη η στιγμή για να μιλήσει, δεν είπε τίποτε παραπάνω και

Εμμανουήλ Ζαΐρης, *Οι σιδερώστρες* (λεπτομέρεια)

* **δαύτα**: λαϊκή λέξη, αυτά * **μόλο που**: αν και, μολονότι

πήγε να του βάλει το νερό του. Ήταν όμως κάπως θυμωμένη και δεν του το έδωσε στο χέρι, αλλά το άφησε στο τραπέζι για να το πάρει μόνος του, αλλά δεν είπε τίποτα και ξέχασε την υπόθεση, για την ώρα. Η αλήθεια ήταν ότι πολλά παιδιά είχαν πονεμένα μάτια, και γίνονταν καλά όταν μεγάλωναν, όπως και ο άντρας, που, μόλο που τα μάτια του είχαν κάτι σημάδια γύρω από τα βλέφαρα, που φαίνονταν, αν τα κοίταζε κανένας κατά πρόσωπο, έβλεπε καλά όταν δεν ήταν πολύ μικρό εκείνο που περιεργαζόταν. Δεν ήταν όμως από κείνους τους μορφωμένους που ζούνε με τα βιβλία και πρέπει να βλέπουνε καλά, κι έτσι αυτό δεν είχε σημασία.

Ξάφνου η γριά αναταράχτηκε και φώναξε αδύναμα, και η μάνα τής έφερε ένα κύπελλο με ζεστό νερό, της το έδωσε να το πιει πριν σηκωθεί, και η γριά το ρούφηξε με θόρυβο και ρεύτηκε όλα τα κακά αέρια που έρχονταν από το άδειο στομάχι της, βόγκηξε λίγο και παραπονέθηκε για την ηλικία της, που την έκανε να νιώθει αδύναμη τα πρωινά.

Η μάνα γύρισε στην κουζίνα κι άρχισε να ετοιμάζει το πρωινό, και τα παιδιά κάθισαν κοντά της πάνω στο χώμα περιμένοντας κουβαριασμένα γιατί το πρωί ήταν κρύο. Το αγόρι σηκώθηκε στο τέλος και πήγε κοντά στη μάνα του που τάιζε τη φωτιά, αλλά το κορίτσι έμεινε μόνο του. Ξαφνικά ο ήλιος πρόβαλε πάνω από τους ανατολικούς λόφους και το φως ξεχύθηκε σε μεγάλες φωτεινές αχτίνες, που έπεσαν πάνω στα μάτια του παιδιού κι εκείνο τα έκλεισε αμέσως. Άλλοτε θα έκλαιγε, αλλά τώρα πήρε μόνο μια βαθιά ανάσα, όπως θα έκανε ένας μεγάλος, και κάθισε φρόνιμο με τα βλέφαρα σφιχτά κλεισμένα και δεν κουνήθηκε καθόλου μέχρι που ένιωσε τη μάνα του να του βάζει μπροστά του μια γαβάθα* με φαγητό.

Ναι, είναι αλήθεια ότι όλες οι μέρες ήταν όμοιες για τη μάνα, αλλά ποτέ της δεν τις βρήκε στενόχωρες ή πληκτικές κι ήταν αρκετά ευχαριστημένη με το πέρασμά τους. Αν κανένας τη ρωτούσε, θ' άνοιγε διάπλατα εκείνα τα φωτεινά της μάτια και θα έλεγε: «Μα η γης αλλάζει από τη σπορά μέχρι τη συγκομιδή κι έπειτα είναι και το ωρίμασμα της σοδειάς από τη γη μας, και η πληρωμή των σπόρων στον ιδιοκτήτη για τη γη που νοικιάζουμε, κι είναι και οι γιορτές και οι σχόλες και η Πρωτοχρονιά, ναι, ακόμα και τα παιδιά αλλάζουν και μεγαλώνουν, και βρίσκω απασχόληση φτιάχνοντας κι άλλα, και για μένα δεν υπάρχει τίποτα που να μην αλλάζει και όλα αλλάζουν αρκετά για να με κάνουν να δουλεύω από την αυγή ώσπου να πέσει το σκοτάδι, τ' ορκίζομαι».

Όταν της περίσσευε λίγος χρόνος, υπήρχαν άλλες γυναίκες στο χωριουδάκι, αυτή που ήταν να γεννήσει κι εκείνη που θρηνούσε ένα παιδί που είχε χάσει, ή μια άλλη που είχε κάποιο σχέδιο να κεντήσει ένα λουλούδι πάνω σε παπούτσι ή κανένα καινούριο

* **γαβάθα**: βαθύ πιάτο

τρόπο για να κοπεί ένα πανωφόρι. Ήταν και μέρες που πήγαινε στην πόλη για να πουλήσει σπόρο ή λάχανα μαζί με τον άντρα της, κι εκεί στην πόλη μπορούσες να δεις περίεργα πράγματα και να τα σκεφθείς, αν βέβαια περίσσευε χρόνος για σκέψη. Αλλά η αλήθεια ήταν ότι αυτή η γυναίκα ήταν από κείνες που μπορούσαν να ζουν ικανοποιημένες με τον άντρα και τα παιδιά χωρίς να σκέφτονται τίποτε άλλο. Εκείνης της έφτανε να γνωρίζει συχνά όλο τον πόθο του άντρα, να πιάνει παιδί μ' αυτόν, να ξέρει ότι μια ζωή μεγαλώνει μέσα στο ίδιο της το κορμί, να νιώθει αυτή την καινούρια σάρκα να παίρνει μορφή και να μεγαλώνει, να γεννάει και να νιώθει τα μωρουδίστικα χείλια να πίνουν από το στήθος της. Της έφτανε να ξυπνάει με το χάραμα, να ταΐζει την οικογένειά της, να ταΐζει τα ζώα, να σπέρνει τη γης και να μαζεύει τον καρπό της, να τραβάει νερό από το πηγάδι για να πιουν, να περνάει μέρες ολάκερες στους λόφους συνάζοντας αγριόχορτα και να νιώθει τον ήλιο και τον άνεμο πάνω της. Χαιρόταν όλη τη ζωή της, τη γέννα, τη δουλειά στα χωράφια, τον ύπνο, το φαγητό και το νερό που έπινε, το σκούπισμα και το συγύρισμα του σπιτιού, τα καλά λόγια από τις γυναίκες του χωριού που την παίνευαν για την προκοπή και για το ράψιμό της. Ακόμα και ο τσακωμός με τον άντρα της ήταν καλός και δυνάμωνε το πάθος που ένιωθε ο ένας για τον άλλο. Έτσι ξυπνούσε κεφάτη κάθε πρωί.

Αυτή τη μέρα, αφού έφαγε ο άντρας, κι αφού στέναξε, πήρε το σκαλιστήρι* του και ξεκίνησε κάπως άκεφα, όπως το συνήθιζε πάντα, για το χωράφι, κι εκείνη καθάρισε τις γαβάθες, έβαλε τη γριά να καθίσει στον ήλιο, κάτω από τη ζεστασιά του, και πρόσταξε τα παιδιά να μην παίζουν κοντά στη γούρνα.* Ύστερα πήρε το σκαλιστήρι της και ξεκίνησε κι εκείνη σταματώντας μια δυο φορές για να κοιτάξει πίσω της. Η αδύναμη φωνή της γριάς μόλις που ακουγόταν και η μάνα χαμογέλασε και συνέχισε το δρόμο της. Το μόνο που μπορούσε να κάνει η γριά ήταν να προσέχει την πόρτα και το έκανε με περηφάνια. Μόλο που ήταν γριά και μισότυφλη, μπορούσε να διακρίνει αν πλησίαζε κανένας που δεν έπρεπε και θα έμπηγε αμέσως τις φωνές. Ήταν ενοχλητική γριά και οι ενοχλητικοί γέροι είναι χειρότεροι κι από τα παιδιά, γιατί δεν μπορείς να τους χαστουκίσεις όπως τα παιδιά. Κι όμως, όταν η γυναίκα του ξαδέρφου είπε κάποτε: «Θα είναι πολύ καλό για σένα να πεθάνει αυτό το γέρικο πράμα, που είναι τόσο γερασμένο και στραβό, κι όλο πόνους και γκρίνια για το φαγητό», η μάνα είχε απαντήσει με τον ήρεμο τρόπο που έπαιρνε όταν ένιωθε κάποτε κρυφή στοργή: «Ναι, αλλά είναι πολύ χρήσιμη ακόμα, για να μας φυλάει την πόρτα, κι ελπίζω ότι θα ζήσει μέχρι που να μεγαλώσει λίγο το κορίτσι».

Ναι, η μάνα ποτέ της δεν μπορούσε να κάνει την καρδιά της να σκληρύνει απένα-

* **σκαλιστήρι**: εργαλείο για το σκάλισμα του χωραφιού * **γούρνα**: λάκκος, όπου μαζεύεται νερό

ντι σε μια γριά σαν κι εκείνη. Είχε ακούσει για γυναίκες που περηφανεύονταν ότι είχαν κηρύξει τον πόλεμο στα σπίτια τους ενάντια στις πεθερές τους και πως δεν μπορούσαν να ανεχτούνε τον κακό τους τρόπο. Όμως σ' αυτή τη νεαρή μάνα, η γριά φαινότανε σαν να ήτανε ένα ακόμα παιδί της, ολότελα ξεμωραμένο,* που ήθελε τούτο και το άλλο, όπως τα παιδιά. Έτσι καμιά φορά τής φαινόταν κουραστικό να τρέχει εδώ κι εκεί πάνω στους λόφους την άνοιξη, ψάχνοντας να βρει ένα χόρτο που πολύ το 'χε πεθυμήσει η δύστυχη γριά, όμως, όταν έφτασε κάποιο καλοκαίρι κι έπεσε βαριά διάρροια στο χωριό, τόσο βαριά που πέθαναν δυο ολόγεροι άντρες, μερικές γυναίκες και πολλά μικρά παιδιά, και η γριά ήταν του θανατά, ή τουλάχιστον έτσι τους φαινόταν, αγόρασαν το καλύτερο φέρετρο που μπόρεσαν να βρουν και το ετοίμασαν. Η γριά όμως δεν πέθανε και η νεαρή μάνα ένιωσε αληθινή χαρά όταν την είδε πως γαντζώθηκε στη ζωή και κατάφερε να ζήσει. Ναι, μόλο που η σκληρόπετση* γριά είχε λιώσει δυο νεκρικά φορέματα, η μάνα ήταν ευτυχισμένη που ζούσε ακόμα. Όλο το χωριό το είχε για αστείο το πώς κρεμόταν στη ζωή. Το κόκκινο ρούχο που είχε φτιάξει η μάνα για να τη θάψει, το φορούσε κάτω από το γαλάζιο, όπως ήταν έθιμο σ' εκείνα τα μέρη, μέχρι που να λιώσει και να πεταχτεί και η γριά ανυπομονούσε και δεν αισθανότανε καλά ώσπου η μάνα τής ετοίμασε καινούριο. Και τώρα, φορούσε αυτό το δεύτερο χαρούμενη κι αν κανένας τής φώναζε: «Ακόμα εδώ είσαι, γριούλα;», απαντούσε κεφάτα: «Ναι, εδώ είμαι και φοράω τα καλά μου νεκρικά φορέματα. Εκείνα λιώνουν, εγώ ζω. Τα λιώνω και ούτε που ξέρω πόσα θα λιώσω ακόμα».

Και η γριά γελούσε καθώς σκεφτόταν πόσο όμορφο αστείο ήταν που ζούσε και που δεν έλεγε να πεθάνει.

Τώρα, κοιτάζοντας πίσω, η μάνα χαμογέλασε κι άκουσε τη φωνή της γριάς: «Ησύχασε, καλή μου κόρη — εγώ είμαι εδώ και φυλάω την πόρτα».

Ναι, θα της λείψει πολύ όταν θα πεθάνει αυτή η γέρικη ψυχή. Αλλά τι σημασία έχει που θα της λείψει; Η ζωή ερχόταν κι έφευγε την ορισμένη ώρα και δεν μπορείς να ελπίζεις πως θα ξεφύγεις από την ώρα σου.

Κι έτσι η μάνα συνέχισε ήσυχη το δρόμο της.

Π. Μπακ, *Η μάνα*,
μτφρ. Κώστας Κυριαζής, Πάπυρος

* **ξεμωραμένο**: αυτό που έχει χάσει τη λογική, έχει επανέλθει στην παιδική ηλικία * **σκληρόπετση**: ανθεκτική

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια προβλήματα αντιμετωπίζει η οικογένεια και με ποιον τρόπο η μάνα προσπαθεί να τα επιλύσει;
2. Κάθε πρόσωπο της οικογένειας έχει την αγάπη και τη φροντίδα της μάνας. Πώς εκδηλώνει τη στοργή της στο καθένα;
3. Πώς αξιοποιεί η μάνα το λιγοστό ελεύθερο χρόνο της;
4. Πώς αντιμετωπίζει ο κοινωνικός περίγυρος τη γριά; Ποια σχέση υπάρχει ανάμεσα στη γριά και τη μάνα;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Συγκρίνετε τις συνθήκες ζωής και εργασίας της Κινέζας μάνας με το σύγχρονο τρόπο ζωής της δικής σας μητέρας. Παρατηρήστε με ποιον τρόπο μοιράζονται οι διάφορες εργασίες ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας. Συγκρίνετε αυτή την κατανομή με την κατάσταση που υπάρχει σήμερα σε μια οικογένεια που ζει στην πόλη ή στο χωριό.
- Διαβάστε το κείμενο σε ηλικιωμένους ανθρώπους της οικογένειας ή του κοινωνικού σας περίγυρου που έχουν ζήσει ή ζουν σε χωριό και ζητήστε τους να βρουν αντιστοιχίες με εμπειρίες ή αναμνήσεις από τη δική τους οικογένεια.

Περλ Μπακ (1892-1973)
Αμερικανίδα συγγραφέας που τιμήθηκε με το Νόμπελ Λογοτεχνίας το 1938. Ιδιαίτερα γνωστή έγινε από τα μυθιστορήματά της που περιγράφουν τη ζωή στην Κίνα στις αρχές του εικοστού αιώνα και ιδίως από το βιβλίο της *Καλή γη* (1931) στο οποίο περιγράφονται οι δυσκολίες μιας φτωχής αγροτικής οικογένειας που αγωνίζεται να αποκτήσει γη και να βελτιώσει την κοινωνική της θέση. Έγραψε επίσης διηγήματα και μυθιστορήματα: *Το σπίτι της γης* (1935), *Δράκου γέννα* (1942), *Αρχοντική γυναίκα* (1936), *Το παιδί που ποτέ δεν μεγάλωσε* (1950) κ.ά.

Άννα Φρανκ

Από το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ

Γιώργος Βακιρτζής, *Αφίσα για την κινηματογραφική ταινία* Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ

Η καθημερινή ζωή της Εβραίας συνομήλικής σας Άννας Φρανκ, η οποία έγραψε μεγάλο μέρος του ημερολογίου της κάτω από δυσχερείς συνθήκες, στη διάρκεια του Β′ Παγκόσμιου πολέμου, διαφέρει πολύ από τις δικές σας εμπειρίες. Οι καταστάσεις όμως και οι σκέψεις που κατέγραψε η δεκατριάχρονη Άννα το 1942 στο παρακάτω απόσπασμα του ημερολογίου της είναι αρκετά αντιπροσωπευτικές τόσο για την εφηβική ψυχολογία όσο και για τις σύγχρονες οικογενειακές σχέσεις, οι οποίες πολλές φορές αντιμετωπίζουν μικρά ή μεγάλα προβλήματα.

Σάββατο, 7 Νοεμβρίου 1942

Αγαπητή Κίτυ,*

Η μητέρα είναι τρομερά εκνευρισμένη, πράγμα που με εκθέτει σε κίνδυνο. Είναι τάχα τυχαίο που πάντα εγώ τα πληρώνω και ποτέ η Μαργκότ; Χθες βράδυ, για παράδειγμα, η Μαργκότ διάβαζε ένα βιβλίο εικονογραφημένο με υπέροχα σκίτσα· κάποια στιγμή σηκώθηκε και βγήκε από το δωμάτιο, αφήνοντας το βιβλίο της ανοιχτό, για να συνεχίσει το διάβασμα μόλις θα ξαναγύριζε. Δεν είχα τίποτα το ιδιαίτερο να κάνω εκείνη την ώρα και το πήρα για να χαζέψω τις εικόνες. Μόλις γύρισε η Μαργκότ, με είδε με το βιβλίο στα χέρια, ζάρωσε τα φρύδια της και με παρακάλεσε να της το δώσω. Θέλησα να το κρατήσω ακόμα μια στιγμή. Η Μαργκότ θύμωσε για τα καλά και τότε μπήκε στη μέση η μητέρα λέγοντας:

– Η Μαργκότ είχε και διάβαζε αυτό το βιβλίο· πρέπει λοιπόν να της το δώσεις.

Μπαίνοντας στο δωμάτιο και αγνοώντας όμως για τι πράγμα επρόκειτο, ο πατέρας είδε το μισοκακόμοιρο ύφος της Μαργκότ και ξέσπασε:

– Θα ήθελα πολύ να δω τι θα έκανες αν η Μαργκότ άρχιζε να ξεφυλλίζει ένα από τα βιβλία σου!

Υποχώρησα στη στιγμή και, αφού άφησα το βιβλίο, βγήκα από το δωμάτιο – πειραγμένη, κατά τα λεγόμενα του πατέρα. Δεν ήμουν ούτε πειραγμένη ούτε στενοχωρημένη. Απλώς, ήμουν λυπημένη.

* **Κίτυ**: επινοημένη φίλη στην οποία απευθύνει η Άννα ό,τι γράφει στο ημερολόγιό της

Η δικαιοσύνη επέβαλλε να μη με μαλώσει ο πατέρας δίχως να ρωτήσει την αιτία της φιλονικίας* μας. Θα έδινα μόνη μου το βιβλίο στη Μαργκότ, και μάλιστα πολύ πιο γρήγορα, αν ο πατέρας και η μητέρα δεν είχαν ανακατευτεί· αντί γι' αυτό, πήραν άπρεπα το μέρος της αδερφής μου, σαν να την είχα αδικήσει.

Η μητέρα προστατεύει τη Μαργκότ, αυτό είναι ολοφάνερο· προστατεύουν πάντα η μια την άλλη. Έχω τόσο πολύ συνηθίσει αυτή την κατάσταση, ώστε έχω γίνει εντελώς αδιάφορη στις μομφές* της μητέρας και στην γκρινιάρικη διάθεση της Μαργκότ.

Δεν τις αγαπώ, παρά μόνο γιατί είναι μητέρα μου και αδερφή μου. Για τον πατέρα, το πράγμα είναι διαφορετικό. Πληγώνομαι κάθε φορά που δείχνει την προτίμησή του για τη Μαργκότ, που επιδοκιμάζει τις πράξεις της, που τη γεμίζει μ' επαίνους και χάδια, γιατί αγαπώ τρελά τον Πιμ. Είναι το μεγάλο μου ιδεώδες. Δεν αγαπώ κανέναν στον κόσμο όσο τον πατέρα.

Δεν καταλαβαίνει ότι στη Μαργκότ δε φέρεται με τον ίδιο τρόπο που φέρεται σε μένα. Η Μαργκότ είναι αναμφισβήτητα η πιο έξυπνη, η πιο ευγενική, η πιο όμορφη και η πιο καλή! Παρ' όλ' αυτά έχω κι εγώ λίγο δικαίωμα να με παίρνουν στα σοβαρά. Υπήρξα πάντα ο κλόουν της οικογένειας, πάντα με χαρακτηρίζουν ανυπόφορη και πάντα είμαι ο αποδιοπομπαίος τράγος· εγώ πάντα πληρώνω τα σπασμένα, πότε εισπράττοντας επιπλήξεις και πότε πνίγοντας μέσα μου την απελπισία μου. Τα φαινομενικά κανακέματα* δε μ' ευχαριστούν πια, ούτε και οι λεγόμενες σοβαρές συζητήσεις. Περιμένω από τον πατέρα κάτι που δεν είναι ικανός να μου δώσει.

Δε ζηλεύω τη Μαργκότ, δεν τη ζήλεψα ποτέ, δε φθόνησα ουδέποτε, ούτε την ομορφιά της ούτε την εξυπνάδα της· το μόνο που ζητώ είναι την αγάπη του πατέρα, την αληθινή στοργή του, όχι μόνο για το παιδί του, αλλά για την Άννα, αυτή που είναι.

Γαντζώνομαι στον πατέρα, γιατί είναι ο μόνος που διατηρεί σε μένα τα τελευταία υπολείμματα του οικογενειακού αισθήματος. Ο πατέρας δε θέλει να καταλάβει ότι μερικές φορές έχω μια ακατανίκητη ανάγκη να ανακουφιστώ, να του μιλήσω για τη μητέρα· αρνείται να με ακούσει και αποφεύγει καθετί που έχει σχέση με τα ελαττώματά της.

Περισσότερο απ' όλους τους άλλους, η μητέρα, με το χαρακτήρα της και τα ελαττώματά της, μου πλακώνει την καρδιά. Δεν ξέρω πια τι στάση να κρατήσω· δε θέλω να της πω βάναυσα πως είναι παράλογη, σαρκαστική και σκληρή· από την άλλη, όμως, δεν μπορώ να είμαι πάντα κατηγορούμενη.

Όπως και να το κάνεις, είμαστε τα δυο άκρα αντίθετα και, μοιραία, συγκρουόμαστε. Δεν κρίνω το χαρακτήρα της μητέρας, γιατί δεν είμαι αρμόδια να τον κρίνω· τη συγκρίνω μόνο με την εικόνα της μητέρας που είχα πλάσει με τη σκέψη μου. Για μένα,

* **φιλονικία**: τσακωμός * **μομφές**: κατηγορίες * **κανακέματα**: χάδια, περιποιήσεις

η μητέρα μου δεν είναι πάντα «η μητέρα»· κι έτσι αναγκάζομαι να εκπληρώσω αυτόν το ρόλο μόνη μου. Είμαι ξεκομμένη από τους γονείς μου, έχω χάσει λίγο τα νερά μου και δεν ξέρω σε ποιο λιμάνι ν' αράξω. Όλ' αυτά γιατί έχω στο νου μου ένα ιδεώδες παράδειγμα: το ιδεώδες της γυναίκας που είναι μητέρα, και το οποίο δε βρίσκω καθόλου σ' εκείνη που είμαι υποχρεωμένη να ονομάζω μητέρα μου.

Έχω πάντα την πρόθεση να παραβλέπω τα ελαττώματα της μαμάς, να μη δω παρά μόνο τις αρετές της, και να προσπαθήσω να βρω στον εαυτό μου αυτό που μάταια αναζητώ σ' εκείνη. Αλλά δεν τα καταφέρνω, και το απελπιστικό είναι πως ούτε ο πατέρας ούτε η μητέρα υποπτεύονται ότι μου λείπουν στη ζωή κι ότι τους αποδοκιμάζω γι' αυτόν το λόγο. Υπάρχουν τάχα γονείς ικανοί να δώσουν πλήρη ικανοποίηση στα παιδιά τους;

Μερικές φορές μού περνά η σκέψη ότι ο Θεός θέλει να με δοκιμάσει, όχι μόνο τώρα αλλά και αργότερα· το κυριότερο είναι να γίνω συνετή, χωρίς παραδείγματα και ανώφελα λόγια, για να είμαι αργότερα πιο δυνατή. Ποιος άλλος θα διαβάσει ποτέ αυτές τις επιστολές, εκτός από μένα;

Ποιος άλλος θα με παρηγορήσει, γιατί συχνά έχω ανάγκη παρηγοριάς· πολύ συχνά μου λείπει η δύναμη, ό,τι κάνω δεν είναι αρκετό και δεν αποτελειώνω τίποτε. Δεν το αγνοώ· προσπαθώ να διορθωθώ, και κάθε μέρα χρειάζεται να ξαναρχίσω από την αρχή.

Με μεταχειρίζονται με τον πιο αναπάντεχο τρόπο. Τη μια μέρα, η Άννα είναι πανέξυπνη και μπορεί κανείς να μιλά μπροστά της για οποιοδήποτε θέμα· την επομένη, η Άννα είναι μια χαζούλα που δεν καταλαβαίνει τίποτ' απολύτως και φαντάζεται πως έχει αντλήσει από τα βιβλία σπουδαία πράγματα.

Ωστόσο, δεν είμαι πια μωρό και η χαϊδεμένη μικρούλα που γελάνε καλοσυνάτα μαζί της σε κάθε περίπτωση. Έχω το ιδανικό μου, έχω μάλιστα πολλά ιδανικά· έχω τις ιδέες μου και τα σχέδιά μου, μόλο που δεν μπορώ ακόμη να τα εκφράσω.

Α, πόσα πράγματα δεν παρουσιάζονται στο μυαλό μου το βράδυ, όταν είμαι μόνη, ακόμη και την ημέρα, όταν είμαι αναγκασμένη να υπομένω εκείνους που μ' ενοχλούν κι εκείνους που παρεξηγούν ό,τι θέλω να πω!

Τελικά ξαναγυρίζω πάντα αυτόματα στο Ημερολόγιό μου, που είναι για μένα η αρχή και το τέλος, γιατί από την Κίτυ δε λείπει ποτέ η υπομονή· της υπόσχομαι πως σε πείσμα όλων θ' αντέξω το χτύπημα, θα τραβήξω το δρόμο μου και θα καταπιώ τα δάκρυά μου. Μόνο που θα 'θελα πολύ να δω ένα αποτέλεσμα, θα 'θελα πολύ να έχω μια ενθάρρυνση, έστω για μία φορά, από κάποιον που μ' αγαπά.

Μη με κρίνεις αυστηρά, μα φρόντισε να με βλέπεις απλώς και μόνο σαν ένα πλάσμα που μερικές φορές αισθάνεται ότι το ποτήρι ξεχειλίζει.

Δική σου, Άννα

Ά. Φρανκ, *Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ*,
μτφρ. Γ.Γ. Θωμόπουλος, Μίνωας

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Η Άννα δεν έχει καλή σχέση με τη μητέρα της. Πώς δικαιολογεί η ίδια αυτό το γεγονός;
2. Ποια αισθήματα έχει για τον πατέρα της η Άννα; Να βρείτε τα σχετικά χωρία στο κείμενο.
3. Ποιες σκέψεις κάνει η Άννα για το ρόλο των γονέων, με αφορμή το περιστατικό με την αδερφή της;
4. Ποια συναισθήματα κατακλύζουν την ηρωίδα την ώρα που γράφει στο ημερολόγιό της;
5. Γράψτε ένα γράμμα στους γονείς σας (αν θέλετε μπορείτε και να τους το στείλετε!) στο οποίο θα εκφράζετε κάποια παράπονα που έχετε από τη στάση τους προς εσάς, τα αδέρφια σας, ή και για τη μεταξύ τους σχέση.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Πολλά παιδιά της ηλικίας σας κρατούν ημερολόγιο ή γράφουν σε λευκώματα. Ζητήστε από τον υπεύθυνο καθηγητή της τάξης σας να διαθέσετε μία ώρα για να συζητήσετε τα θέματα που σας απασχολούν και αποτελούν (ή θα αποτελούσαν) ύλη για το ημερολόγιό σας. Συζητήστε ακόμα τους λόγους για τους οποίους πολλά παιδιά εξομολογούνται στο ημερολόγιό τους τα προβλήματά τους.

Άννα Φρανκ (1929-1945)
Γεννήθηκε στη Φρανκφούρτη και πέθανε σε στρατόπεδο συγκέντρωσης της ναζιστικής Γερμανίας, σε ηλικία 16 ετών. Ήταν κόρη του Γερμανοεβραίου επιχειρηματία Ότο Φρανκ, η οικογένεια του οποίου, μετά την κατάληψη της εξουσίας από τους Ναζί, μετανάστευσε στο Άμστερνταμ της Ολλανδίας. Οι Φρανκ, εξαιτίας του διωγμού των Εβραίων, κρύφτηκαν στην αποθήκη του εμπορικού τους καταστήματος και έζησαν εκεί μέχρι τον Αύγουστο του 1944, οπότε τους συνέλαβε η γερμανική αστυνομία. Οδηγήθηκαν στο Άουσβιτς, όπου πέθανε η μητέρα της Άννας. Η ίδια και η αδερφή της πέθαναν από τύφο σε άλλο στρατόπεδο συγκέντρωσης. Επέζησε μόνο ο πατέρας, ο οποίος από Ολλανδούς φίλους της οικογένειας παρέλαβε το ημερολόγιο που είχε μαζί της η κόρη του στο κρησφύγετό τους. Το ημερολόγιο εκδόθηκε το 1947 και, με τη μεγάλη διεθνή απήχηση που είχε, έκανε γνωστή τη δοκιμασία του νεαρού κοριτσιού.

Μαργαρίτα Λυμπεράκη

Οι Κυριακές στη θάλασσα

Το παρακάτω κείμενο είναι απόσπασμα από το μυθιστόρημα της Λυμπεράκη Τα ψάθινα καπέλα *(1946). Η υπόθεσή του διαδραματίζεται στην Κηφισιά τα τελευταία καλοκαίρια πριν από το Β′ Παγκόσμιο πόλεμο και αναφέρεται στη ζωή τριών νεαρών κοριτσιών-αδερφών (16, 18 και 20 χρόνων). Η Κατερίνα, η Μαρία και η Ινφάντα περνούν τις διακοπές τους στο κτήμα του παππού, βιώνοντας με ξεχωριστό τρόπο η καθεμιά τους την πορεία προς την ενηλικίωση. Αν και οι γονείς των κοριτσιών έχουν χωρίσει, οι σχέσεις ανάμεσα στους γονείς αλλά και την ευρύτερη οικογένεια διαπνέονται από ζεστά ανθρώπινα συναισθήματα. Στο απόσπασμα η αφηγήτρια (η μικρότερη αδερφή, Κατερίνα) αναπολεί κυρίως τις ξέγνοιαστες και όμορφες στιγμές στις κυριακάτικες εκδρομές με τον πατέρα της στη θάλασσα.*

Ο πατέρας είναι υπάλληλος σε μια Τράπεζα. Φεύγει το πρωί και γυρίζει αργά το μεσημέρι. Οι μηχανές και τα βιβλία τον απασχολούν όλες τις ώρες της σκόλης* του. Φαίνεται ότι και στο παλιό μας σπίτι, τον καιρό που ζούσανε με τη μητέρα το ίδιο τον απασχολούσαν. Ήταν ίσως η κύρια αιτία που χωρίσανε. Αυτό, και το ότι της έκανε απιστίες. Όταν ήμουν μικρή δεν μπορούσα να καταλάβω πώς ένας άνθρωπος αγνός σαν τον πατέρα μπορούσε να κάνει απιστία. Τώρα το καταλαβαίνω.

Απ᾽ το παλιό μας σπίτι θυμάμαι λίγα πράγματα. Ήταν κάπου κοντά στο Λυκαβηττό κι είχε ταράτσα που ᾽βλεπε στο Φάληρο. Ζούσε μαζί μας ο πατέρας κι είχαμε ένα λαγωνικό* που το λέγανε Ντικ. Θυμάμαι και δυο βάζα κινέζικα στις δυο γωνιές της σάλας. Τίποτ᾽ άλλο. Η Μαρία όμως θυμάται πολλά. Μας τα λέει καμιά φορά κι εμείς δακρύζουμε κρυφά η μια από την άλλη.

Με τον πατέρα πηγαίναμε στη θάλασσα σχεδόν κάθε Κυριακή. Είχε ένα παμπάλαιο αυτοκίνητο που ᾽μοιαζε με οβίδα και που το λέγαμε «Καραϊσκάκη». Έτσι το ᾽χε βαφτίσει ένα μορτόπαιδο* καθώς περνούσαμε από έναν κεντρικό δρόμο της Αθήνας, και μεις χαρήκαμε, γιατί το αυτοκίνητο του πατέρα δεν ήταν κοινό αυτοκίνητο και του άξιζε να έχει ένα όνομα. Το χρώμα του ήταν καφέ ή γκρίζο ή ίσως και χακί, από μέσα ήταν στρωμένο με βυσσινί πετσί αληθινό, μια πολυτέλεια που ερχόταν σε αντίθεση με το σύνολο· ήταν ψηλό, εντελώς ανοιχτό και δίχως κουκούλα, με τη μηχανή

* **σκόλη**: ημέρα ξεκούρασης * **λαγωνικό**: κυνηγετικό σκυλί * **μορτόπαιδο**: αλητόπαιδο

του κομμένη μπροστά κατακόρυφα σα φάτσα μούργικου* σκύλου· πίσω κατέληγε σε μύτη που θύμιζε ουρά τσαλαπετεινού· κι εκεί στη μύτη υπήρχε ένα ξύλινο ντουλαπάκι όπου πετούσαμε τα κοστούμια του μπάνιου,* τα ψαρικά, κι ό,τι άλλο, ανάκατα. Κοντολογίς ήταν ένα αυτοκίνητο με δικό του χαρακτήρα και εμφάνιση προκλητική.

Μαζί μας έρχονταν πολλές φορές τα ξαδέρφια μας, ο Αντρίκος και η Έλλη. Ο Αντρίκος ήταν μικρός, μα η Έλλη είχε την ηλικία της Ινφάντας. Ήταν ένα κορίτσι μελαχρινό, μικροκαμωμένο, με άσχημη μύτη, με τα πιο γλυκά μάτια που γίνουνται. Γλυκομίλητο και φλύαρο. Τα ιδανικά της ήταν ωραία και κοντινά, όμως, ανεξήγητα, δεν μπορούσε να τα φτάσει. Μια φορά, όταν ήταν μικρή, πήγε ταξίδι στο Παρίσι. Δεν το ποθούσε αυτό το ταξίδι, μα βρέθηκε εκεί, την είχαν πάρει μαζί τους οι γονείς της. Στο Παρίσι όμως, σε μια φωτεινή βιτρίνα, είδε μια κούκλα κατάξανθη με γαλάζιο φόρεμα. Αυτή την κούκλα τη θέλησε, δεν έκλεισε μάτι για χάρη της νύχτες ολάκερες, μα δεν μπόρεσε να την αποχτήσει. Και δεν ήταν κι ακριβή.

Την αγαπούσα πολύ την Έλλη. Μπορούσαμε να κουβεντιάζουμε μαζί για τις λεπτομέρειες της καθημερινής ζωής χωρίς να τις ασχημαίνουμε, και τούτο είχε μιαν αξία. Για σπουδαία βέβαια δε λέγαμε, μα ήταν σα να τ' αφήναμε ξεπίτηδες άγγιχτα, παρθένα, σε κάποια γωνιά, έτσι που η καθεμιά μας να τα 'χει για κείνην και να μπορεί να τα σκέφτεται μέσα στη μοναξιά, δίχως τύψη πως τα πρόδωσε.

Όταν τις γιορτές ερχόταν στο σπίτι μας στην εξοχή, κοιμόμαστε στο ίδιο δωμάτιο, και το βράδυ βάζαμε τάμα* και ξυπνούσαμε τα μεσάνυχτα για να πούμε τάχα μια ευχή που κρατούσε μυστική η μια απ' την άλλη, και που εξάλλου δεν υπήρχε. Ή μαντεύαμε τα μελλούμενα κι όσα θα μας συμβαίναν από το αν το φεγγάρι ήταν πλαγιαστό ή όρθιο. Όλ' αυτά ήταν ωραία, πολύ ωραία.

Τις Κυριακές λοιπόν στη θάλασσα ερχόταν η Έλλη και καμιά φορά ο θείος Αγησίλαος· τότε γινόταν το μεγάλο γλέντι. Ο θείος Αγησίλαος ήταν σαν παιδί, καλός κι ανεύθυνος. Είχε μια ασυνέπεια γιομάτη γοητεία. Μπορούσες να τον περιμένεις στην Κηφισιά κι εκείνος να πάει να σε γυρεύει στο Φάληρο, ξέροντας πως βρίσκεσαι στην Κηφισιά. Κι έτσι ήταν σ' όλα του τα ζητήματα. Την αίσθηση του χρόνου δεν την είχε, ούτε της κακίας του κόσμου. Ήταν σα να ζούσε σ' ένα έρημο νησί κι έπαιζε όλη τη μέρα με τα βότσαλα. Κι ο πατέρας ήταν λίγο σαν παιδί που παίζει με τα βότσαλα, κι αγνοούσε κι αυτός την κακία του κόσμου. Μόνο που αν τον περίμενες στην Κηφισιά και το 'ξερε, στην Κηφισιά θα 'ρχόταν να σε βρει.

Μοιάζανε πολύ ο πατέρας κι ο θείος Αγησίλαος. Ήταν μάλλον κοντοί με μαύρα

* **μούργικος**: μούργος, αδέσποτος σκύλος * **κοστούμια του μπάνιου**: μαγιό * **τάμα**: υπόσχεση

Νικηφόρος Λύτρας, *Το ψάθινο καπέλο*

μαλλιά και μάτια ζαρκαδιού που σπίθιζαν σαν αντικρίζανε τη θάλασσα. Γιατί πατρίδα τους ήταν το Μεσολόγγι. Στα μικρά τους χρόνια περνούσανε τις μέρες τους ψαρεύοντας στη λιμνοθάλασσα. Πριν ξεκινήσουν, για να δούνε τον καιρό, κρεμούσανε στο παράθυρο άσπρο σεντόνι. Στ' ανοιχτά λέγαν μόνο τις απαραίτητες κουβέντες· για την πετονιά, για το δόλωμα, για το πώς τσιμπάει το κάθε ψάρι. Μα βέβαια τ' απογέματα, όταν ο ήλιος γινόταν πορτοκαλής κι η λιμνοθάλασσα ξαπλωμένη πορτοκαλιά γυναίκα, δε λέγαν ούτε αυτά.

Εκείνες οι Κυριακές θα μείνουν μέσα μου ατόφιες, έτσι όπως τις έζησα. Καμιά τους λεπτομέρεια δε θα λησμονηθεί. Πλησιάζαμε τον κόσμο της θάλασσας. Εμείς που ζούσαμε με τα μερμήγκια, τις σαύρες και τα βατράχια, σαστίζαμε μπρος στα κύματα. Αφήναμε τα καβούρια να μπήγουν τις δαγκάνες τους μέσα στη σάρκα μας για ν' ανακατωθεί η αλμύρα με το αίμα μας. Και τα ψάρια ν' αγγίζουν τα κορμιά μας για να νιώσουμε πόσο κρύα είναι. Κι ευχόμασταν να βρεθεί στο πέρα-

σμά μας μια ρουφήχτρα που θα μας έδινε τη γλύκα του θανάτου, χωρίς όμως να πεθάνουμε.

Η Μαρία κολυμπούσε πλαγιαστά, γυναικεία όπως λένε. Έμενε για λίγο μέσα στο νερό κι ύστερα ξάπλωνε ανάσκελα στον ήλιο. Ηρεμούσε, γλύκαινε το πρόσωπό της, δε μιλούσε δυνατά ούτε γελούσε· το περπάτημά της γινόταν παιδιάτικο, το στήθος της μίκραινε, τα μάτια της παίρναν μια λαμπερή διαφάνεια. Τι αγνή που είσαι τις Κυριακές. Μαρία… Η γη με τις αναθυμιάσεις της και την κρυμμένη λάβα της σ' ερεθίζει, σε προκαλεί να της μοιάσεις, οι γέννες της σου θυμίζουν το χρέος σου, είσαι γυναίκα σού λεν. Αν μπορούσες να λευτερωθείς απ' όλα αυτά, να νιώσεις την υπέρτατη ουδετερότητα της θάλασσας…

Κι η Ινφάντα άλλαζε· λες και τα μάτια της γίνονταν πιο λοξά. Γελούσε με το καθετί, ανόητα, κι έκανε κινήσεις περιττές, πείραζε τον πατέρα και το θείο Αγησίλαο και δε στεκόταν λεπτό. Έλειπε βέβαια κι η θεία Τερέζα.

Με την Έλλη ξανοιγόμαστε πολύ. Όταν γυρίζαμε στην αμμουδιά, η σάρκα μας ήταν σφιχτή, η ανάσα μας εύκολη. Δεχόμασταν τον ήλιο, τρώγαμε ψωμί κι αχλάδια, κι ευχαριστούσαμε το Θεό. Ο θείος Αγησίλαος τότε άρχιζε τις μεσολογγίτικες ιστορίες του…

Μ. Λυμπεράκη, *Τα ψάθινα καπέλα*, Κέδρος

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Τα κορίτσια, μετά το χωρισμό των γονιών τους, ζουν με τη μητέρα τους. Πώς περιγράφει η αφηγήτρια τη σχέση τους με τον πατέρα;
2. Πώς περνούσαν οι τρεις αδερφές τις Κυριακές τους στη θάλασσα;
3. Ποια σχέση έχει η αφηγήτρια με την ξαδέρφη της Έλλη; Έχετε αντίστοιχα βιώματα με ξαδέρφια σας;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Τοποθετώντας στο κέντρο τον πατέρα και τη μητέρα σας σχεδιάστε το οικογενειακό σας δέντρο, στο οποίο να περιλαμβάνονται τα αδέρφια, οι παππούδες και άλλοι συγγενείς σας.

Ναζιμ Χικμετ

Νανούρισμα στο γιο μου

Ο πατέρας-ποιητής παραστέκεται στο άρρωστο παιδί του και υπαγορεύει στη μητέρα το παρακάτω ασυνήθιστο νανούρισμα.

Ο γιος μου κρυολόγησε. Καίει στον πυρετό, ύπνος δεν τον παίρνει. Τα μάτια του βγάζουνε φωτιές. Κι η μάνα του: «Να νανουρίσω το μωρό μου», λέει. «Τι να του τραγουδήσω; "Νάνι νάνι το παιδί μου" ή το "Ας κοιμηθεί να μεγαλώσει κι ύστερα πασάς να γένει";» Μα ούτε το ένα ούτε το άλλο.

Η μάνα του γιου μου έτσι θα 'θελα να τον νανουρίσει:

Κοιμήσου, σπλάχνο μου, κοιμήσου· νάνι…
Στον ύπνο σου έρχεται μια θάλασσα απέραντη. Βουνά
τα κύματά της, φουσκώνουν αφρισμένα, λυσσομανάνε…

Κοιμήσου, σπλάχνο μου, κοιμήσου· νάνι…
Στον ύπνο σου έρχεται ένα καράβι, κι εσύ στη γέφυρα
του καπετάνιου. Στα δεξιά σου, το κύμα που χτυπιέται,
και στα ζερβά σου… Για δες το που σε πολεμάει…
Μα μη σε νοιάζει, γιε μου, μη φοβάσαι! Οι μηχανές δουλεύουνε
σαν την καρδιά σου. Το σκαρί γερό και το τιμόνι στα χέρια σου…

Κοιμήσου, σπλάχνο μου, κοιμήσου· νάνι…
Πελώρια αέρινη γέφυρα δένει τα περιγιάλια.
Στ' αστραφτερό δοκάρι της εσύ αγναντεύεις.
Κοίτα κάτω, μη ζαλιστείς. Κοίτα πάνω,
το κεφάλι σου λες κι ακουμπάει στον ουρανό…

Κοιμήσου, σπλάχνο μου, κοιμήσου· νάνι…
Τι πολλά βιβλία είν' αυτά; Όλα τα έχεις διαβάσει;
Ρυτίδες στο μέτωπό σου, τα μαλλιά σου κατάλευκα.
Τα μάτια σου είναι τα μόνα στη γη που έχουν καταλάβει.
Το πρόσωπό σου όμορφο σαν την αιωνιότητα.
Μην αμφιβάλλεις, μη φοβάσαι μη και δεν βρήκες ό,τι έψαχνες.

Διάβαζε πολεμώντας, διάβαζε αυτό που διαβάζεις
χωρίς να το ξεχωρίζεις από τη μάχη…

Κοιμήσου, σπλάχνο μου, κοιμήσου· νάνι…
Άκου· φωνές ακούς. Κοίτα τι όμορφα χρώματα που βλέπεις…
Τα χέρια σου χαϊδεύουν το μάρμαρο, και να, του δίνουν το πιο σταθερό,
το πιο ζωντανό σχήμα…

Κοιμήσου, σπλάχνο μου, κοιμήσου· νάνι…
Άφοβος σαν θαλασσινός, μάστορας δημιουργός,
φιλόσοφος γνώστης και καλλιτέχνης τολμηρός· έτσι να γίνεις…
Κοιμήσου, σπλάχνο μου, κοιμήσου· νάνι…

Ν. Χικμέτ, *Το ερωτευμένο σύννεφο*,
μτφρ. Έρα Σαββαΐδου, Ύψιλον

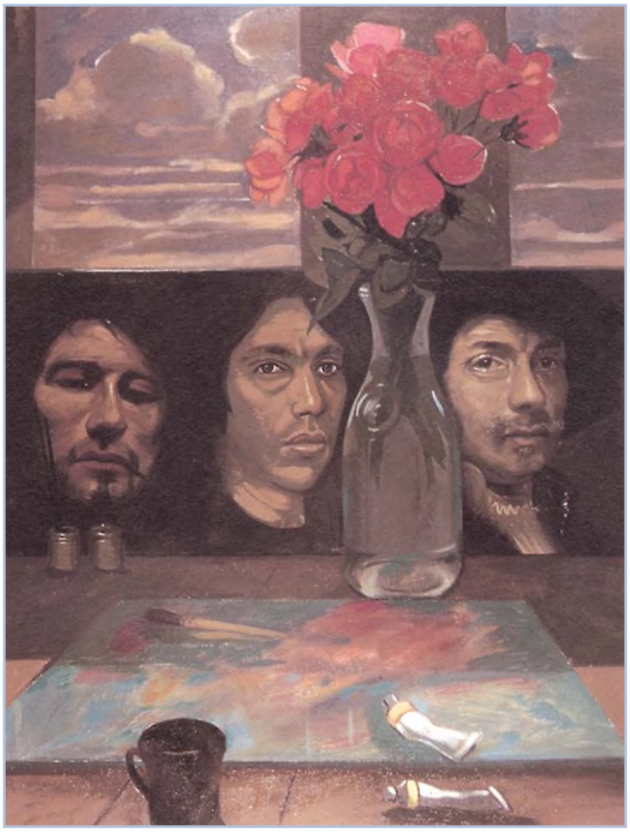

Κυριάκος Κατζουράκης, *Τρία πορτρέτα*

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Τι ασυνήθιστο έχει αυτό το νανούρισμα του πατέρα σε σχέση με άλλα νανουρίσματα που έχετε ακούσει ή έχετε διαβάσει;
2. Σε ποιο περιβάλλον τοποθετεί ο πατέρας το γιο του στις τρεις πρώτες στροφές του νανουρίσματος; Πώς διαφοροποιείται το περιβάλλον αυτό στη συνέχεια;
3. Ποιες προσδοκίες έχει για το γιο του ο πατέρας και πώς τον καθοδηγεί για να πραγματοποιήσει τα όνειρά του;
4. Βρείτε τις παρομοιώσεις και τους συμβολισμούς του ποιήματος και εξηγήστε τη σημασία τους.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Σε συνεργασία με την καθηγήτρια Οικιακής Οικονομίας, εξετάστε πώς αντιμετώπιζε παλαιότερα ο πατέρας το θέμα της ανατροφής των παιδιών και πώς προσδιορίζεται σήμερα ο ρόλος του στη σύγχρονη οικογένεια.

Ναζίμ Χικμέτ (1902-1963)
Σημαντικός Τούρκος ποιητής και θεατρικός συγγραφέας με μεγάλη πολιτική δράση για την υπεράσπιση της ειρήνης και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Ο Γιάννης Ρίτσος μετέφρασε ποιήματά του στα ελληνικά (1963), τα οποία αγαπήθηκαν ιδιαίτερα για το αγωνιστικό και φιλειρηνικό τους πνεύμα. Τα γνωστότερα ποιητικά του έργα είναι: *Γιατί αυτοκτόνησε ο Μπενερτζή;* (1932), *Το έπος του σεΐχη Μπεντρεντίν* (1936), *Γράμματα από τη φυλακή* (1968), *Το έπος του πολέμου και της ανεξαρτησίας* (1965) κ.ά.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΖΩΗ

Μάριος Σπηλιόπουλος, *Βυζαντινό*

Τα τέσσερα κείμενα που περιλαμβάνονται στην ενότητα αυτή έχουν ως κεντρικό θέμα τους τη σχέση του ανθρώπου με τη θρησκεία. Με τον όρο θρησκεία εννοούμε τόσο τη θρησκευτική πίστη ως ανάγκη του ανθρώπου να πιστεύει στην ύπαρξη ενός ανώτερου όντος, όσο και το θεσμό της θρησκείας (εκκλησία και θρησκευτική ζωή), ο οποίος σε μεγάλο βαθμό διαμορφώνει την ηθική στάση και προσδιορίζει την κοινωνική συμπεριφορά των ανθρώπων. Τα κείμενα που θα διαβάσετε θα σας βοηθήσουν να αντιληφθείτε ότι οι τρόποι με τους οποίους το θρησκευτικό βίωμα και η πίστη εκφράζονται στη λογοτεχνία ποικίλλουν πολύ, ωστόσο η ανάγκη του ανθρώπου να εκφράσει τη θρησκευτικότητα και να αναζητήσει ένα στήριγμα στα εναγώνια ερωτήματα της ύπαρξής του είναι διαχρονική. Διαβάζοντας επίσης τα κείμενα, ίσως σκεφτείτε ότι, παρά τις διαφορές που υπάρχουν ή τις συγκρούσεις που σημειώνονται κατά καιρούς ανάμεσα στα διάφορα θρησκεύματα, όλες οι θρησκείες αποβλέπουν στην αλήθεια, στην ευτυχία και στην αρμονική συμβίωση των ανθρώπων.

Κ.Π. Καβαφης

Στην εκκλησία

Το ποίημα γράφτηκε το 1912 και αναφέρεται στην ελληνορθόδοξη εκκλησιαστική τελετουργία, η σοβαρότητα και η λαμπρότητα της οποίας θυμίζουν στον Αλεξανδρινό ποιητή την ένδοξη εποχή του Βυζαντίου.

Την εκκλησίαν αγαπώ – τα εξαπτέρυγά της,
τ' ασήμια των σκευών, τα κηροπήγιά της,
τα φώτα, τες εικόνες της, τον άμβωνά της.

Εκεί σαν μπω, μες σ' εκκλησία των Γραικών·
με των θυμιαμάτων της τες ευωδίες,
μες τες λειτουργικές φωνές* και συμφωνίες,*
τες μεγαλοπρεπείς των ιερέων παρουσίες
και κάθε των κινήσεως τον σοβαρό ρυθμό –
λαμπρότατοι μες στων αμφίων τον στολισμό –
ο νους μου πηαίνει* σε τιμές μεγάλες της φυλής μας,
στον ένδοξό μας Βυζαντινισμό.*

Κ.Π. Καβάφης, *Ποιήματα,* τόμ. 1, Ίκαρος

* **λειτουργικές φωνές**: εκκλησιαστικές ψαλμωδίες * **συμφωνίες**: ψαλμωδίες από πολλούς ψάλτες * **πηαίνει**: πηγαίνει (ιδιωματικός τύπος) * **Βυζαντινισμός**: ακμή και λαμπρότητα του Βυζαντίου

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Τι εντυπωσιάζει τον ποιητή από την ελληνορθόδοξη τελετουργία; Γιατί ανακαλεί στη μνήμη του το Βυζάντιο;
2. Ποια λειτουργικά στοιχεία της χριστιανικής τελετουργίας δίνουν την αίσθηση της μεγαλοπρέπειας και γιατί;
3. Ποιες γλωσσικές ιδιοτυπίες εντοπίζετε στο ποίημα και πώς αυτές δικαιολογούνται;

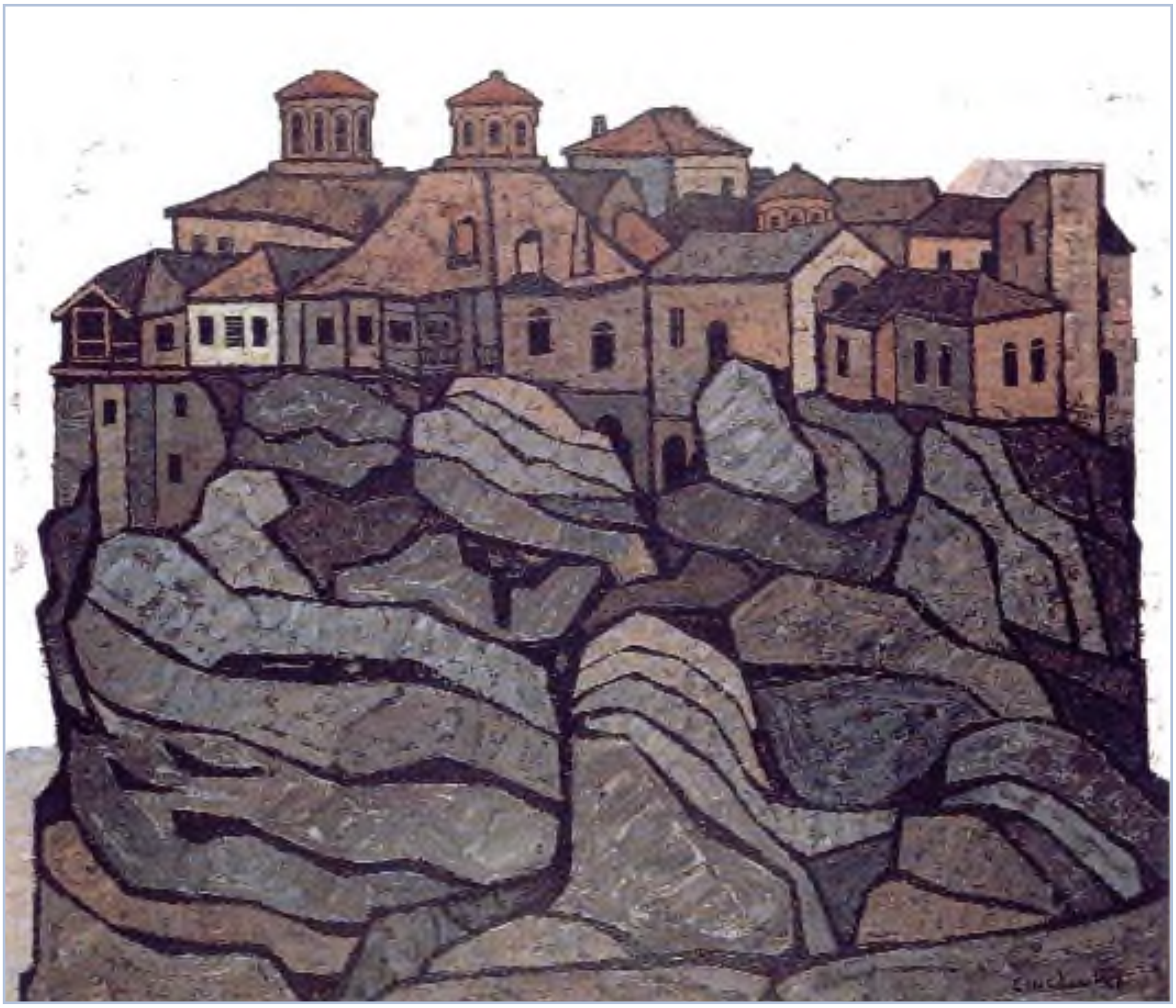

Γιώργος Σικελιώτης, *Μετέωρα, μονή Βαρλαάμ*

Γιάννης Ρίτσος

Τ' άσπρο ξωκλήσι

Το ποίημα ανήκει στη συλλογή Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας (1973). *Έχει θέμα του ένα από τα φωτεινά άσπρα ξωκλήσια που, διασπαρμένα σε όλη την ελληνική ύπαιθρο, δίνουν μια λιτή, οργανικά ενταγμένη στο φυσικό περιβάλλον, εικόνα της ανθρώπινης θρησκευτικότητας και του λαϊκού πανηγυριού.*

Τ' άσπρο ξωκλήσι στην πλαγιά, κατάγναντα* στον ήλιο,
πυροβολεί με το παλιό, στενό παράθυρό του,

Και την καμπάνα του αψηλά, στον πλάτανο δεμένη,
τηνε κουρντίζει ολονυχτίς για του Αϊ-Λαού τη σκόλη.*

Γ. Ρίτσος, *Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας*, Κέδρος

Κωνσταντίνος Μαλέας, *Παντάνασσα Νάξου*

* **κατάγναντα**: ακριβώς απέναντι * **σκόλη**: ημέρα γιορτής, αργίας και ξεκούρασης

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια χαρακτηριστικά της νεοελληνικής θρησκευτικής παράδοσης τονίζονται ιδιαίτερα στο ποίημα του Ρίτσου; Σχολιάστε αυτό που σας προκαλεί τη μεγαλύτερη εντύπωση.
2. Πώς αντιλαμβάνεστε τη σημασία των δύο ρημάτων του ποιήματος, «πυροβολεί» και «κουρντίζει»;
3. Συγκρίνετε τα ποιήματα του Καβάφη και του Ρίτσου. Ποια στοιχεία από την ελληνική θρησκευτική παράδοση προβάλλει ιδιαίτερα ο κάθε ποιητής;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Έχετε επισκεφθεί την ημέρα της γιορτής του φερώνυμου αγίου μια εκκλησία που βρίσκεται σε πόλη ή ένα ξωκλήσι; Συγκρίνετε τον τρόπο εορτασμού, τη λαϊκή ανταπόκριση και τη συμπεριφορά των πιστών στις δύο περιστάσεις. Ποια περίσταση σας συγκινεί περισσότερο και γιατί;
- Βρείτε τις ονομασίες των εκκλησιών ή των ξωκλησιών στην περιοχή σας. Ποιοι άγιοι ή μάρτυρες τιμώνται περισσότερο και γιατί;
- Αν η θρησκεία σας δεν είναι η χριστιανική, συγκρίνετε την ελληνορθόδοξη τελετουργία με την τελετουργία της δικής σας θρησκευτικής παράδοσης.

Λεπτομέρεια από το ξυλόγλυπτο χρωματιστό τέμπλο
του Ναού της Υψώσεως του Σταυρού στην Ανεμούτσα Πηλίου

Γρηγοριος Ξενοπουλος

Κάποια Χριστούγεννα

Η παρακάτω επιστολή του Γρηγόριου Ξενόπουλου γράφτηκε τα Χριστούγεννα του 1925 και απευθυνόταν στους μικρούς αναγνώστες της Διάπλασης των παίδων, *περιοδικού που διεύθυνε με επιτυχία για 50 χρόνια (1896-1944, 1946-1948). Ο Ζακυνθινός λογοτέχνης και θεατρικός συγγραφέας αναπολεί, με νοσταλγία αλλά και χιούμορ, τα παιδικά του χρόνια και την οικογενειακή ατμόσφαιρα των Χριστουγέννων, σε συνδυασμό με τα έθιμα και τις παραδοσιακές συνήθειες του τόπου του.*

Αθήνα, 26 Δεκεμβρίου 1925

Αγαπητοί μου,

Έναν καιρό στη ζωή μου, τα Χριστούγεννα τα γιόρταζα… την Πρωτοχρονιά. Πώς; Ακολουθούσα κανένα δικό μου καλαντάρι*, ή είχα προσηλυτισθεί σε καμιά αίρεση;… Τίποτ' απ' αυτά. Μόνο που τον καιρό εκείνο, νιόφερτος στην Αθήνα, φοιτητούδι, σχεδόν παιδί, δεν μπορούσα να καταλάβω Χριστούγεννα χωρίς… κουλούρα.

Στη Ζάκυθο, βλέπετε, όπου είχα μεγαλώσει, την παραμονή των Χριστουγέννων το βράδυ, κόβουν με πομπή* κάποια κουλούρα. Αντιστοιχεί με τη βασιλόπιτα που κόβουν εδώ την Πρωτοχρονιά –κομμάτι ονομαστικό για τον καθένα, φλουρί για τον τυχερό, και καθεξής, –αλλά δε μοιάζει και καθόλου. Άλλη πάστα, άλλη ζύμη, άλλη όψη, άλλη γεύση, άλλη μυρωδιά. Φανταστείτε ένα ωραίο ψωμί σιμιγδαλένιο, πιασμένο με λάδι, βαμμένο κίτρινο με ζαφουράνα,* σπαρμένο μέσα με σταφίδες άσπρες και μαύρες, με κουκουνάρια, πορτοκαλόφλουδες κι ένα σωρό μπαχαρικά, και με μια κρούστα όλο σουσάμι και πυκνά φυτεμένα καρύδια, κάποτε μάλιστα και πασπαλισμένη με ψιλή ζάχαρη χρωματιστή. Αυτή είναι η ζακυθινή κουλούρα. Πώς να καταλάβαινα Χριστούγεννα χωρίς το «κομμάτι μου» απ' αυτήν; Και πού να 'βρισκα τέτοιο πράμα εδώ, στο βραδινό τραπέζι της παραμονής;

– Χριστούγεννα αύριο, μου 'λεγαν. Και του χρόνου!

– Πού είναι τα; Απαντούσα. Δεν τα βλέπω!…

Και δεν τα 'βλεπα πραγματικώς. Ή, να πω καλύτερα, τα 'βλεπα, αλλά με τη φαντασία μου, μακρινά, αμυδρά, νοσταλγικά, λυπημένα – τα 'βλεπα εκεί κάτω, στην πατρίδα, στο πατρικό μου σπίτι, στο χριστουγεννιάτικο τραπέζι με την κουλούρα στη μέση,

---

* **καλαντάρι**: ημερολόγιο * **πομπή**: τελετή * **ζαφουράνα**: ζαφορά, κρόκος, είδος φυτού που καλλιεργείται για τις χρωστικές και φαρμακευτικές του ιδιότητες

με τους δικούς μου ολόγυρα και –αλίμονο!– με τη θέση μου σε μιαν άκρη αδειανή… Ήταν γιορτή αυτή για μένα; Αν δεν έκλαψαν τα μάτια μου, έκλαψε όμως η ψυχή μου, – ψυχή παιδιού που για πρώτη φορά ξενιτεύεται…

Συνέβαινε όμως να βγάζουν εκεί και το δικό μου το κομμάτι, –ε, φυσικά, τι κι αν έλειπα; Δεν είχα κιόλα πεθάνει!– και, μαζί μ' ένα χριστόψωμο κι ένα τενεκεδένιο κουτί μαντολάτο, να μου το στέλνουν εδώ με κανένα επιβάτη ή με το ταχυδρομείο. Αλλά αργούσε. Δεν είχε εφευρεθεί, βλέπετε, ούτε εφευρέθηκε ακόμα και κανένας τηλέγραφος για δέματα. (Αχ, κι αυτός ο Έδισσον! Τι κάνει;…) Και το δέμα έφτανε μόλις την παραμονή της Πρωτοχρονιάς. Έτσι, με το κομμάτι εκείνο της κουλούρας, που το λάβαινα και το 'τρωγα με τόση χαρά, με τόση συγκίνηση, με τόση αγάπη, έκανα κι εγώ τα Χριστούγεννά μου πρωτοχρονιάτικα.

Αυτό βάσταξε κάμποσα χρόνια. Είναι αλήθεια ότι και στην Αθήνα, αργότερα, γνωρίστηκα με ζακυθινά σπίτια που έκοβαν την παραμονή ζακυθινή κουλούρα και με προσκαλούσαν και μένα στην τελετή. Αλλά δεν ήταν το ίδιο! Εγώ ήθελα το κομμάτι μου από την κουλούρα του σπιτιού μας. Και πάλι περίμενα σαν και τι το δέμα που θα ξεκινούσε από κει πέρα μετά την παραμονή, για να το λάβω… κατόπιν εορτής.

Αλλά ήρθαν και Χριστούγεννα ή μάλλον Πρωτοχρονιά, που δεν έλαβα τίποτα. Στην πατρίδα είχε πεθάνει ο καημένος μου ο πατέρας. Ούτε εκείνο το χρόνο έκοψαν στο σπίτι μας κουλούρα, ούτε τον άλλον… Το πένθος, η απουσία μου ακόμα, το μεγάλωμα και το σκόρπισμα των παιδιών της, έκαμε τη μητέρα μου ν' αφήσει, να ξεσυνηθίσει αυτό το χριστουγεννιάτικο έθιμο του τόπου, αταίριαστο πια σ' ένα σπίτι χωρίς νοικοκύρη και χωρίς μικρά παιδιά. Τότε μάλιστα, για πολλά χρόνια, συνέβαινε το αντίθετο: εγώ έστελνα της μητέρας μου το κομμάτι της από τη βασιλόπιτα που έκοβα εδώ, στο σπίτι μου, για τα παιδιά μου. Και η μητέρα μου πάλι, θυμούμενη τα παιδικά της χρόνια στην Πόλη, όπου επίσης έκοβαν βασιλόπιτα, γιόρταζε στη Ζάκυθο μια πολίτικη Πρωτοχρονιά… τα Θεοφάνεια.

Κάποιο χρόνο όμως, μεγάλος εγώ πια, πήγα στη Ζάκυθο να κάμω Χριστούγεννα με τη γριά μητέρα μου.

– Α, της λέω, δεν έχει, θα κόψουμε και κουλούρα!

– Ναι, παιδί μου, μου λέει, αφού είσαι και συ εδώ, ας κόψουμε.

Πραγματικώς, παράγγειλα έξω μια ωραία κουλούρα, και την κόψαμε το βράδυ της παραμονής, όπως άλλοτε… Αλλά θα το πιστέψετε; Δε μ' ενθουσίασε καθόλου! «Πού το τσουρέκι μας; Έλεγα. Αυτό δεν είναι παρά ψωμί!» Ναι, αυτό το ψωμί με το λάδι και με τη σταφίδα, που άλλη φορά με τρέλαινε, που το προτιμούσα από καθετί και που δεν έκανα Χριστούγεννα αν δεν το 'χα, δε μου άρεσε πια. Το είχα ξεσυνηθίσει. Προτιμούσα το τσουρέκι. Κι ούτε όψη τού έβρισκα πια, ούτε γεύση, ούτε μυρωδιά εξαιρετική. Ένα κοινό πράμα, χοντρό, βαρύ, που απορούσα μάλιστα πώς μ' ενθουσίαζε τόσο άλλη φορά…

Μη δεν ήταν το ίδιο;

Όχι, το ίδιο ήταν απαράλλαχτο. Εγώ μόνο είχα αλλάξει, εγώ δεν ήμουν πια ο ίδιος… Τόσα χρόνια στην Αθήνα, είχα ξεσυνηθίσει τα πράματα της πατρίδας μου και είχα συνηθίσει τ' αθηναίικα. Όλα στον κόσμο μια συνήθεια είναι. Κι ακόμα, κάθε πράμα ταιριάζει στον τόπο του. Μόνο η νοσταλγία των πρώτων χρόνων της ξενιτιάς μ' έκανε να βρίσκω τόσο ωραία και στην Αθήνα τη ζακυθινή κουλούρα και να την προτιμώ απ' το καλύτερο τσουρέκι. Αλλά όταν, με τον καιρό, λιγόστεψε κι έσβησε η νοσταλγία, χάθηκαν μαζί κι όλες οι παλιές, οι νοσταλγικές μου προτιμήσεις. Είχα εγκλιματιστεί* πια Αθηναίος. Κι ένας Αθηναίος δεν μπορεί βέβαια να προτιμάει τη ζακυθινή κουλούρα από το τσουρέκι του. Για να την προτιμάει κανείς, πρέπει να 'ναι Ζακυθινός, και να μένει στη Ζάκυθο.

Έτσι εξήγησα τότε το παράξενο. Και θυμήθηκα και το μέλανα ζωμό των Σπαρτιατών. Οι Σπαρτιάτες τον αποζητούσαν και τον εκθείαζαν παντού σαν το καλύτερο φαΐ του κόσμου. Έτσι, ο μέλας ζωμός έβγαλε μια φήμη μεγάλη. Όσοι δεν τον είχαν δοκιμάσει, τον νόμιζαν εφάμιλλο* με την αμβροσία, την αιθέρια αυτή τροφή των Ολύμπιων Θεών. Δε θυμούμαι τώρα ποιος επίσημος, βασιλιάς ή στρατηγός –ο Διονύσιος των Συρακουσών άραγε;– όταν πέτυχε μια φορά κάτι Σπαρτιάτες μαγείρους, τους έβαλε να του φτιάσουν μέλανα ζωμό. Του τον έφτιασαν όσο καλύτερα ήξεραν, κι εκείνος τον δοκίμασε μ' ένα μεγάλο μορφασμό.

– Απορώ, τους είπε, πώς σας αρέσει αυτή η αηδία!

– Θα σου άρεσε και σένα, του αποκρίθηκαν οι Σπαρτιάτες, αν έκανες ταχτικά το λουτρό σου στον Ευρώτα!

Λέτε τώρα, όταν ξενιτευόταν κανένας νεαρός Σπαρτιάτης, να του έστελνε η μητέρα του, καμιά γιορτή σαν τα Χριστούγεννα λιγάκι μέλανα ζωμό;… Δεν το πιστεύω. Οι Λάκαινες* δε συνήθιζαν να παραχαϊδεύουν έτσι τα λεοντόπουλά τους. Πιο πιθανό μου φαίνεται να το 'κανε μια μητέρα Αθηναία ή Ζακυθινή. Γι' αυτό κι ένας δικός μας ποιητής, ο Ανδρέας Μαρτζώκης, σε κάποιο σατιρικό ποίημά του, «Ζακυθινός Μνηστήρας», παρασταίνει ένα Ζακυθινό αρχοντόπουλο στην Ιθάκη –στην ομηρική Ιθάκη, επί Οδυσσέως– που για να συγκινήσει την Πηνελόπη, της προσφέρει… τ' ωραίο χριστόψωμο που του είχε στείλει τα Χριστούγεννα η μητέρα του!

Σας ασπάζομαι
Φαίδων

Γ. Ξενόπουλος, *Αθηναϊκές επιστολές*,
Αδελφοί Βλάσση

* **είχα εγκλιματιστεί**: είχα συνηθίσει στο νέο τρόπο ζωής * **εφάμιλλο**: ισοδύναμο, ισάξιο * **Λάκαινες**: Σπαρτιάτισσες

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Βρείτε τις θεματικές ενότητες της επιστολής και γράψτε από έναν πλαγιότιτλο για καθεμιά.

2. Σχολιάστε τον πρόλογο της επιστολής, εντοπίζοντας παράλληλα τα σημεία εκείνα του κειμένου που εξηγούν γιατί α) ο συγγραφέας και β) η μητέρα του γιόρταζαν με αρκετή καθυστέρηση τα Χριστούγεννα και την Πρωτοχρονιά.

3. Ποιες αναμνήσεις έχει ο επιστολογράφος από τη γιορτή των Χριστουγέννων στη Ζάκυνθο; Πώς αντιμετωπίζει στην ενήλικη ζωή του τα τοπικά έθιμα;

4. Ο Ξενόπουλος συγκρίνει το ζακυνθινό έθιμο της κουλούρας με το μέλανα ζωμό των Σπαρτιατών. Με ποιον τρόπο πραγματοποιεί αυτήν τη σύγκριση και σε ποιο συμπέρασμα φαίνεται ότι καταλήγει;

5. Διαβάστε προσεκτικά την επιστολή και εντοπίστε τα διακριτικά γνωρίσματα της γλώσσας και του ύφους του Ξενόπουλου. Ποιο από τα γνωρίσματα αυτά πιστεύετε ότι διευκολύνει περισσότερο την επικοινωνία με τον αποδέκτη; Αιτιολογήστε την απάντησή σας, με βάση ένα ενδεικτικό χωρίο της επιστολής.

6. Γράψτε μια επιστολή σε φίλο ή άγνωστό σας αποδέκτη με την οποία θα περιγράφετε πώς γιορτάζετε στον τόπο σας μια θρησκευτική εορτή.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Χωριστείτε σε ομάδες και καταγράψτε διάφορα λαογραφικά έθιμα της περιοχής ή της πατρίδας σας σχετικά με τις θρησκευτικές γιορτές. Ερευνήστε ποια από αυτά χάθηκαν και ποια επιβιώνουν ως τις μέρες μας, και συζητήστε γενικότερα για τη σημασία αυτής της τοπικής παράδοσης με τους καθηγητές των Θρησκευτικών και της Οικιακής Οικονομίας.

- Συγκεντρώστε πληροφορίες για τον τρόπο που γιορτάζουν άλλοι λαοί τις θρησκευτικές τους γιορτές. Συγκρίνετε αυτούς τους εορτασμούς με τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, με σκοπό να εντοπίσετε τυχόν ομοιότητες και διαφορές στον τρόπο που εκδηλώνει κάθε λαός το θρησκευτικό του συναίσθημα.

Γκοτχολτ Εφραΐμ Λεσινγκ

Η ιστορία του δαχτυλιδιού

Το δράμα Νάθαν ο Σοφός *(1779) περιέχει σε ποιητική μορφή την ομολογία του Λέσινγκ στην ανθρωπότητα ότι η αγάπη και η καλοσύνη δε συνδέονται με ένα συγκεκριμένο θρήσκευμα αλλά με όλες τις θρησκείες. Η ουσία του έργου συνοψίζεται στην αλληγορική ιστορία του δαχτυλιδιού, που διηγείται ο ιουδαίος Νάθαν στο μωαμεθανό σουλτάνο Σαλαντίν.*

Τρίτη πράξη – 6η σκηνή

ΝΑΘΑΝ: Διαταγές, Σουλτάνε μου!
ΣΑΛΑΝΤΙΝ: […] Μια και είσαι
τόσο σοφός, πες μου λοιπόν
ποια πίστη, ποιος νόμος θεϊκός
σου φάνηκε ο πιο σωστός.
ΝΑΘΑΝ: Σουλτάνε,
είμαι εβραίος.
ΣΑΛΑΝΤΙΝ: Κι εγώ μουσουλμάνος.
Ο Χριστός βρίσκεται ανάμεσά μας.
Απ' αυτές τις τρεις θρησκείες
μόνο μία μπορεί να είν' αληθινή.
Ένας άνθρωπος, όπως εσύ,
δε θα σταθεί αμετακίνητος εκεί,
που η τύχη και η γέννηση τον έχουν ρίξει·
ή κι αν μείνει, θα μείνει, γιατί καλά το ερεύνησε,
βρήκε τους λόγους και το καλύτερο επέλεξε.
Λοιπόν. Να ακούσω τους λόγους,
που εγώ το χρόνο δεν είχα για να αναζητήσω.
[…]

Ο Σουλτάνος αποχωρεί, για να αφήσει στο Νάθαν το χρόνο να σκεφτεί.

7η σκηνή

ΣΑΛΑΝΤΙΝ: […] Μίλα λοιπόν! Ψυχή καμιά δε μας ακούει.
ΝΑΘΑΝ: Ο κόσμος ολόκληρος ας μας ακούσει.
ΣΑΛΑΝΤΙΝ: Τόσο σίγουρος είναι ο Νάθαν για την υπόθεσή του!
Ε, λοιπόν, αυτό λέω εγώ σοφία: ποτέ μην κρύβεις την αλήθεια·
γι' αυτήν όλα να τα ρισκάρεις, ζωή και βιος!
ΝΑΘΑΝ: Ναι, ναι! Όταν πρέπει και ωφελεί. […]
Σουλτάνε μου, πριν να σου πω την πάσα αλήθεια,
μου δίνεις την άδεια μια ιστοριούλα να σου πω;
ΣΑΛΑΝΤΙΝ: Γιατί όχι; Πάντα μου αρέσαν οι ιστορίες,
αρκεί καλά να τις διηγούνται.
ΝΑΘΑΝ: Μμμ… καλά να τη διηγηθώ,
εδώ δεν είμαι δυνατός.
ΣΑΛΑΝΤΙΝ: Πάλι έτσι περήφανα ταπεινός;
Εμπρός, ξεκίνα την ιστορία!
ΝΑΘΑΝ: Πριν από πολλά χρόνια ζούσε στην Ανατολή
κάποιος που είχε δικό του αμύθητης αξίας δαχτυλίδι,
δοσμένο από χέρι φιλικό. Η πέτρα του ήταν από οπάλι,
που μες στο φως χιλιάδες χρώματα έριχνε.
Κι είχε μια δύναμη κρυφή, εκείνον που το δαχτυλίδι είχε
να τον κάνει αγαπητό σ' ανθρώπους και Θεό,
αρκεί να πίστευε κι αυτός στη δύναμη αυτή.
Είναι παράξενο λοιπόν,
που ο άνθρωπος που ζούσε στην Ανατολή
δεν έβγαζε ποτέ το δαχτυλίδι και φρόντισε
για πάντα στο σπίτι του να μείνει;
Να πώς: το δαχτυλίδι άφησε στον πιο αγαπητό του γιο
και όρισε και αυτός με τη σειρά του
στο γιο του να τ' αφήσει τον πιο αγαπητό·
κι έτσι συνεχώς το δαχτυλίδι πήγαινε
σ' αυτόν που ο πατέρας αγαπούσε πιο πολύ,
κι αυτός –χωρίς να υπολογίζεται της γέννησής του η σειρά–,
το δαχτυλίδι έχοντας στην κατοχή του,
αυτόματα γινόταν η κεφαλή κι ο κύριος του σπιτιού.
ΣΑΛΑΝΤΙΝ: Καταλαβαίνω, και μετά;
ΝΑΘΑΝ: Περνώντας από γιο σε γιο, έφτασε κάποτε το δαχτυλίδι

σ' έναν πατέρα που είχε τρεις γιους.
Κι οι τρεις τους ήταν καλοί, πειθαρχικοί
και δεν μπορούσε παρά εξίσου να τους αγαπά.
Μόνο πού και πού, όταν βρισκόταν μόνος του
με τον έναν τη μια, την άλλη με τον άλλο,
κι οι άλλοι δυο γιοι του δε βρίσκονταν μαζί
τα λόγια να ακούσουν της καρδιάς του,
πότε τον ένα έκρινε άξιο του δαχτυλιδιού, πότε τον άλλο.
Κι έτσι αυτή της αγάπης η αδυναμία τον έκανε
στον καθένα από τους τρεις το δαχτυλίδι να υποσχεθεί.
Κι έτσι περνούσε ο καιρός.
Μόνο που ήλθε κάποτε ο θάνατος κοντά,
και ο καλός γονιός βρέθηκε στα στενά.
Τον πονάει δυο γιους του,
που το λόγο του είχαν πιστέψει,
έτσι να προσβάλει.
Τι να κάνει; Στέλνει μυστικά σ' έναν τεχνίτη,
και του παραγγέλνει με δείγμα το δαχτυλίδι
δυο άλλα που να μοιάζουνε να φτιάξει,
να μη νοιαστεί για έξοδα και κόπο.
Κι όταν αυτός τα δαχτυλίδια φέρνει,
ούτε ο γονιός πια δεν μπορεί το γνήσιο να διακρίνει.
Χαρούμενος και ευτυχής
κοντά καλεί τους γιους του, έναν έναν χωριστά,
και στον καθένα δίνει την ευχή του
και το δαχτυλίδι – και πεθαίνει.
Ακούς ακόμα, Σουλτάνε;

ΣΑΛΑΝΤΙΝ: *(που σκεφτικός έχει γυρίσει αλλού το πρόσωπό του)*
Ακούω, ακούω. Έλα τέλειωνε το παραμύθι σου.
Έχει τέλος, δεν είναι έτσι;

ΝΑΘΑΝ: Τελειώνω.
Ό,τι ακολούθησε εύκολα γίνεται από μόνο του αντιληπτό.
Καλά καλά δεν είχε την τελευταία του πνοή αφήσει ο πατέρας,
κι ο καθένας έρχεται με το δαχτυλίδι του,
κι ο καθένας θέλει ο κύριος του σπιτιού να γίνει.
Το θέμα ερευνούν, μαλώνουν και κατηγορούν. Μάταια·

το αληθινό το δαχτυλίδι δεν μπορεί πια να βρεθεί,
όπως και σε μας η πίστη η σωστή.

ΣΑΛΑΝΤΙΝ: Πώς;
Αυτό λοιπόν είναι η απάντηση στο ερώτημά μου;

ΝΑΘΑΝ: Συγγνώμη πρέπει να ζητήσω, αν δεν μπορώ
τα δαχτυλίδια με ακρίβεια να ξεχωρίσω,
που ο γονιός με τούτο το σκοπό τα έφτιαξε,
να μην μπορούν να διακριθούν σε ψεύτικο κι αληθινό.

ανέκδοτη μτφρ. Χρήστος Απ. Ράμμος

Μάριος Σπηλιόπουλος, *Γήινο καντήλι*

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1 Ποια απορία έχει ο σουλτάνος Σαλαντίν και γιατί ζητά τη γνώμη του Νάθαν του σοφού;

2 Η ιστορία που αφηγείται ο Νάθαν στο σουλτάνο είναι αλληγορική. Τι συμβολίζουν, κατά τη γνώμη σας, το δαχτυλίδι, ο κάτοχος του δαχτυλιδιού και οι τρεις γιοι του;

3 Γνωρίζοντας την αλληγορική σημασία της ιστορίας, πώς ερμηνεύετε το τέλος της, ότι δηλαδή κανείς γιος δεν μπορεί με βεβαιότητα να ισχυριστεί ότι κατέχει το αληθινό δαχτυλίδι;

4 Γιατί ο πατέρας δεν μπορεί να αποφασίσει σε ποιο παιδί του θα χαρίσει το δαχτυλίδι; Τι συμπέρασμα βγάζετε από την αναποφασιστικότητά του;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Αν έχετε συμμαθητές άλλης θρησκείας από τη δική σας, συζητήστε μέσα στην τάξη το θέμα που αναπτύσσεται στο κείμενο, με σκοπό να βρείτε κοινά στοιχεία και διαφορές σχετικά με τον τρόπο που κάθε θρησκεία αντιμετωπίζει τον άνθρωπο και υπόσχεται τη σωτηρία της ψυχής του.
- Συζητήστε με τους καθηγητές της Ιστορίας και των Θρησκευτικών για τα διάφορα ιστορικά φαινόμενα θρησκευτικού φανατισμού και αναφερθείτε ειδικότερα στην ανάγκη της ανεξιθρησκίας.

Γκότχολτ Έφραϊμ Λέσινγκ (1729-1781)
Γερμανός δραματουργός, κριτικός και συγγραφέας φιλοσοφικών έργων και αισθητικών μελετών. Το 1779 έγραψε σε ιαμβικό στίχο το δραματικό έργο του *Νάθαν ο Σοφός*, το οποίο γνώρισε μεγάλη διάδοση και παγκόσμια αναγνώριση. Το έργο δίνει με συμβολικό τρόπο την ιδέα της ισότητας ανάμεσα στις τρεις μεγάλες θρησκείες, εξαίροντας την αγάπη και τον ανθρωπισμό. Εκπρόσωποι κάθε θρησκείας είναι ο Σαλαντίν (ισλαμική), ο Ναΐτης (χριστιανική) και ο Νάθαν (εβραϊκή).

ΕΘΝΙΚΗ ΖΩΗ

Θεόδωρος Βρυζάκης, *Η έξοδος του Μεσολογγίου* (λεπτομέρεια)

Τα κείμενα που ανθολογούνται στην ενότητα αυτή παρουσιάζουν, με άξονα την ιστορική συνέχεια του ελληνισμού, διάφορες εκφράσεις και όψεις της νεοελληνικής λογοτεχνικής παράδοσης με θέμα τους εθνικούς μας αγώνες. Μέσα από τα κείμενα αυτά μπορείτε να δείτε με ποιον τρόπο η λογοτεχνία αντιμετωπίζει τα σύγχρονά της ιστορικά γεγονότα και αποδίδει το συλλογικό αίσθημα: από τη λαϊκή παράδοση των ακριτικών τραγουδιών μέχρι τους αγώνες των κλεφτών στη διάρκεια της τουρκοκρατίας, και από την επανάσταση του 1821 μέχρι τις σχετικά πρόσφατες περιπέτειες του ελληνισμού (Ελληνο-ιταλικός πόλεμος, Κατοχή, Αντίσταση, εξέγερση του Πολυτεχνείου, δοκιμασία της Κύπρου). Όπως η προηγούμενη γενιά, η γενιά των γονιών σας, έτσι και η δική σας γενιά έχει την τύχη να μεγαλώνει σε μια ειρηνική Ελλάδα. Ο τόπος όμως αυτός σημαδεύτηκε στο παρελθόν από συνεχείς πολέμους, εθνικές ανατάσεις, αλλά και καταστροφές. Μελετώντας τα κείμενα της ενότητας θα αναλογιστείτε τις περιπέτειες του ελληνισμού και ίσως συναισθανθείτε την ψυχική δύναμη που ανέπτυξαν οι πρόγονοί μας μπροστά στις ιστορικές δοκιμασίες.

Ακριτικο

Ο Διγενής

Τα ακριτικά τραγούδια αφηγούνται τα ηρωικά κατορθώματα των ακριτών, δηλαδή των φρουρών των συνόρων της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Τα τραγούδια έχουν βασικό ήρωα το Βασίλειο Διγενή Ακρίτα, ο οποίος διαθέτει υπερφυσική δύναμη και ανδρεία και αποτελεί σύμβολο των αγώνων όλων των ακριτών. Καθώς τα ακριτικά τραγούδια διατηρήθηκαν στη λαϊκή λογοτεχνική παράδοση του νεότερου ελληνισμού, ο Ακρίτας έγινε πρότυπη ηρωική μορφή της νεοελληνικής εθνικής συνείδησης. Το τραγούδι που ακολουθεί είναι κρητική παραλλαγή του κορυφαίου άθλου του Διγενή, της πάλης του με το Χάρο και της στιγμής του ηρωικού τέλους του.

Ο Διγενής ψυχομαχεί* κι η γης τόνε τρομάσει
κι η πλάκα τον ανατριχιά* που θέλει τον σκεπάσει.
Κι εκειά* βαριά που κείτεται,* λόγια αντρειωμένα λέει:
– Να ’χεν η γης πατήματα* κι ο ουρανός κερκέλια,*
να ’πάτιουν* τα πατήματα, να ’πιανα τα κερκέλια
να δώκω σείσμα* τ’ ουρανού, να βγάλει μαύρα νέφη,
να ρίξει χιόνια και νερά κι αμάλαγο* χρυσάφι!

Δημοτικά τραγούδια, Ακριτικά,
μελέτη – ανθολόγηση Β.Χ. Μάκης, Επικαιρότητα

* **ψυχομαχεί**: κοντεύει να πεθάνει * **η πλάκα τον ανατριχιά**: ανατριχιάζει, δειλιάζει η ταφόπλακα (προσωποποίηση) * **εκειά**: εκεί * **κείτεται**: είναι ξαπλωμένος * **πατήματα**: σκαλοπάτια * **κερκέλια**: κρικέλια, σιδερένιοι γάντζοι * **να ’πάτιουν**: να πατούσα * **να δώκω σείσμα**: να κουνήσω * **αμάλαγο**: καθαρό, ανέγγιχτο

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Πώς αντιδρά η φύση στον επικείμενο θάνατο του Διγενή και γιατί;
2. Ποια είναι τα ανθρώπινα και ποια τα υπερφυσικά γνωρίσματα του Διγενή;
3. Ποια υπερβολή υπάρχει στο τραγούδι και πώς την ερμηνεύετε;

Κλεφτικο

Του Βασίλη

Τα κλέφτικα τραγούδια έχουν ως θέμα τη ζωή και τα κατορθώματα των κλεφτών. Ο Βασίλης, ο κεντρικός ήρωας του τραγουδιού, επιλέγει, όπως έκαναν πολλοί νέοι άντρες στα χρόνια της τουρκοκρατίας, να φύγει από τη σκλαβιά και να ζήσει την ελεύθερη ζωή των κλεφτών. Τόσο η εθνική όσο και η κοινωνική του περηφάνια τον ωθούν να εγκαταλείψει τα υλικά αγαθά μιας υπόδουλης ζωής και να γίνει αντάρτης, ελεύθερος μέσα στη φύση των απόκρημνων βουνών.

Θεόδωρος Βρυζάκης, *Πολεμική σκηνή* (λεπτομέρεια)

«Βασίλη, κάτσε φρόνιμα, να γένεις νοικοκύρης,
για ν' αποχτήσεις πρόβατα, ζευγάρια κι αγελάδες,
χωριά κι αμπελοχώραφα, κοπέλια* να δουλεύουν.
– Μάνα μου εγώ δεν κάθομαι να γίνω νοικοκύρης,
να κάμω αμπελοχώραφα, κοπέλια να δουλεύουν,
και να 'μαι σκλάβος των Τουρκών, κοπέλι στους γερόντους.*

* **κοπέλια**: παιδιά * **στους γερόντους**: στους προεστούς

Φέρε μου τ' αλαφρό σπαθί και το βαρύ τουφέκι,
να πεταχτώ σαν το πουλί ψηλά στα κορφοβούνια,
να πάρω δίπλα τα βουνά, να περπατήσω λόγγους,*
να βρω λημέρια* των κλεφτών, γιατάκια* καπετάνων·
και να σουρίξω* κλέφτικα, να σμίξω τους συντρόφους,
που πολεμούν με την Τουρκιά και με τους Αρβανίτες».

Πουρνό* φιλεί τη μάνα του, πουρνό ξεπροβοδιέται.
«Γεια σας βουνά με τους γκρεμνούς, λαγκάδια με τις πάχνες!
– Καλώς το τ' άξιο το παιδί και τ' άξιο παλικάρι».

Ν.Γ. Πολίτη, *Δημοτικά τραγούδια*, Γράμματα

* **λόγγοι**: δασωμένες εκτάσεις * **λημέρια, γιατάκια**: κρυψώνες των κλεφτών στα βουνά * **να σουρίξω**: να σφυρίξω * **πουρνό**: πρωί

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Σχολιάστε τον πρώτο στίχο του τραγουδιού. Ποιο είναι το περιεχόμενο της λέξης «φρόνιμα»;

2. Ο Βασίλης έχει τη δυνατότητα να επιλέξει ανάμεσα σε δυο μορφές ζωής. Ποιες είναι αυτές; Ποιαν επιλέγει και γιατί; Πώς αξιολογείτε αυτή την επιλογή;

3. Ένα χαρακτηριστικό του δεκαπεντασύλλαβου στίχου των δημοτικών τραγουδιών είναι ότι το νόημα του πρώτου ημιστίχιου πολύ συχνά συνεχίζεται και ολοκληρώνεται στο δεύτερο ημιστίχιο. Ισχύει αυτή η παρατήρηση στο τραγούδι μας;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Ακούστε ηρωικά δημοτικά τραγούδια (ακριτικά, κλέφτικα, αντάρτικα), σε παλιές και νέες μουσικές εκτελέσεις. Πώς αποδίδονται τα επικά γνωρίσματα του Διγενή και τα ηρωικά κατορθώματα των κλεφτών; Ποια μουσική συνοδεύει τα άσματα (αν βρείτε μελοποιημένα); Ζητήστε τη βοήθεια του καθηγητή της Μουσικής.

Ανδρεας Καλβος

Εις Σάμον

Στις τρεις πρώτες στροφές από την ωδή «Εις Σάμον», που εντάσσεται στα Λυρικά, συλλογή δέκα πατριωτικών ωδών, την οποία ο Ανδρέας Κάλβος εξέδωσε στο Παρίσι το 1826, κυριαρχεί πνεύμα ελευθεροφροσύνης και διακρίνονται τα συστατικά γνωρίσματα της καλβικής ποίησης (ηρωική θεματολογία, υψηλός τόνος και ήθος, παραβολική χρήση του αρχαίου ελληνικού μύθου).

α΄

Όσοι το χάλκεον χέρι
βαρύ του φόβου αισθάνονται,
ζυγόν δουλείας ας έχωσι.
Θέλει αρετήν και τόλμην
η ελευθερία.

β΄

Αυτή (και ο μύθος κρύπτει
νουν αληθείας*) επτέρωσε
τον Ίκαρον· και αν έπεσεν
ο πτερωθείς κ' επνίγη
θαλασσωμένος·

γ΄

Αφ' υψηλά όμως έπεσε,
και απέθανεν ελεύθερος.
Αν γένης σφάγιον άτιμον
ενός τυράννου, νόμιζε
φρικτόν τον τάφον.

Ανδρέας Κάλβος, *Ωδαί*, Ίκαρος

* **νους αληθείας**: αληθινό νόημα

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Αναλύστε την προσωποποίηση και εξηγήστε το συλλογισμό που αναπτύσσει ο ποιητής στην πρώτη στροφή.
2. Τι δηλώνει η παρένθετη πρόταση στη δεύτερη στροφή;
3. Γιατί ο ποιητής αναφέρεται στο μύθο του Ίκαρου; Ποιος είναι ο συμβολισμός του και πώς σχετίζεται με το ποίημα;
4. Ο ποιητής κρατά διττή στάση απέναντι στο θάνατο. Διαβάστε προσεκτικά την τρίτη στροφή και εξηγήστε τη στάση του.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Βρείτε τις δυο κεντρικές εικόνες του ποιήματος και ζωγραφίστε αυτή που σας έκανε μεγαλύτερη εντύπωση. Δώστε τίτλο στη ζωγραφιά σας, επιλέγοντας ένα στίχο του Κάλβου.

Παύλος, *Φτερά*

Διονύσιος Σολωμός

Η καταστροφή των Ψαρών

Στο επίγραμμα αυτό, που έγραψε ο Διονύσιος Σολωμός το 1825 με αφορμή το ιστορικό γεγονός της καταστροφής των Ψαρών από τους Τούρκους, η μορφή της προσωποποιημένης Δόξας τιμά τους νεκρούς Έλληνες μέσα σε ένα τοπίο απόλυτης καταστροφής.

Νικόλαος Γύζης, *Μετά την καταστροφή των Ψαρών*

Στων Ψαρών την ολόμαυρη ράχη
Περπατώντας η Δόξα μονάχη
Μελετά τα λαμπρά παλικάρια
Και στην κόμη στεφάνι φορεί
Γεναμένο από λίγα χορτάρια
Που είχαν μείνει στην έρημη γη.

Δ. Σολωμός, *Ποιήματα*, Ίκαρος

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1 Μέρος του επιγράμματος αποτελεί περιγραφή του κατεστραμμένου από τον εχθρό τόπου. Ποια είναι τα σημεία που δείχνουν αυτή την καταστροφή;

2 Ποια αντίθεση υπάρχει ανάμεσα στο κατεστραμμένο τοπίο και την ανθρώπινη παρουσία μέσα σ' αυτό;

3 Ποια είναι η τελετουργική πράξη που περιγράφεται στο επίγραμμα;

4 Μελετήστε την κδ' στροφή από την ωδή «Εις Ψαρά» του Ανδρέα Κάλβου:

Επί το μέγα ερείπιον
η Ελευθερία ολόρθη
προσφέρει δύο στεφάνους·
έν' από γήινα φύλλα
κι άλλον απ' άστρα.

και βρείτε αντιστοιχίες με το επίγραμμα του Σολωμού.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Οργανώστε στο σχολείο σας εκδήλωση για τους εθνικούς μας ποιητές Σολωμό και Κάλβο, η οποία να περιλαμβάνει: α) εικαστικό υλικό (πορτρέτα των ποιητών ή πίνακες με θέμα την ελληνική επανάσταση)· β) μελοποιημένα ποιήματα (των συνθετών Μίκη Θεοδωράκη, Γιάννη Μαρκόπουλου, Νίκου Ξυδάκη)· γ) απαγγελίες ποιημάτων· δ) δραματοποίηση άλλων κειμένων (π.χ. από το *Διάλογο* ή τη *Γυναίκα της Ζάκυθος* του Σολωμού)· ε) εργασίες για τη γλώσσα τους. Μπορείτε ίσως να χρησιμοποιήσετε υλικό από την αντίστοιχη έκθεση που είχε οργανώσει η Βουλή των Ελλήνων το 1998.

Γιάννης Ρίτσος

Ερημωμένα χωριά

Το παρακάτω απόσπασμα ανήκει στην ποιητική σύνθεση Η τελευταία π. α. εκατονταετία. *Ο Ρίτσος έγραψε το ποίημα το 1942, ως άμεση αντίδραση στα σύγχρονα ιστορικά γεγονότα (πτώση του αλβανικού μετώπου, γερμανοϊταλική Κατοχή, προμηνύματα της Αντίστασης), το δημοσίευσε ωστόσο πολύ αργότερα, το 1961. Στο απόσπασμα αποτυπώνεται με ρεαλιστικό τρόπο η θλιβερή υποχώρηση του ελληνικού στρατού, κατά την οποία όμως, παρά τις δυσκολίες, διατηρούνται η ελπίδα και το αγωνιστικό φρόνημα.*

Ερημωμένα χωριά, ξεροπόταμα σ' ένα ανελέητο ξερό καλοκαίρι.
Βομβαρδισμένες εκκλησιές. Ένας άσπρος άνεμος σφύριζε
σαν τον τρελό ψάλτη που τραγούδαγε άγρια τροπάρια μες στο ντουφεκίδι
κι ο παπάς με τις μπότες του σκοτωμένου αξιωματικού
σήκωνε τα ράσα του και πηδούσε το φράχτη. Στους τοίχους
ήταν σβησμένα τα συνθήματα. Υπόκωφοι* κανονιοβολισμοί στο βάθος,
χαμηλά στον ορίζοντα η σιγαλιά του χαμένου πολέμου. Ένα άλογο σκοτωμένο στην πλαγιά.

Είχε κολλήσει ο πάγος το παπούτσι στην κάλτσα, την κάλτσα στο πόδι.
Θα ξανάρθουμε – είπαν. Και δίχως πόδια θα ξανάρθουμε. Τρίζαν οι αραποσιτιές*
παράξενα σα να μας σκίζαν τα χαρτιά με τα πατριωτικά τραγούδια μας
σα να μας σκίζαν τις σημαίες μας. Δυο λιγνά* σύγνεφα

---

* **υπόκωφοι**: μακρινοί, μόλις που ακούγονταν * **αραποσιτιές**: καλαμποκιές * **λιγνά**: μικρά

κρέμονταν πάνου στο βουνό σα δυο πλεξούδες σκόρ-
δο δίπλα σ' ένα τζάκι
σ' ένα βομβαρδισμένο σπίτι. Να κρύψουμε τούτο το
φως
μη μας το πάρουνε κι αυτό – πού να το κρύψουμε; –
είπε.
Ο άλλος κοιτούσε τα νύχια του. Νύχτωνε.

Κατέβηκαν ξυστά, τοίχο τοίχο. Σκύψαν
πήραν τον ίσκιο τους και κουκουλώθηκαν. Χάθηκαν.
Μονάχα τα τσιγάρα τους μακριά πότε πότε μια κόκκι-
νη λάμψη.

Γ. Ρίτσος, *Ποιήματα*, τόμ. 1, Κέδρος

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Καταγράψτε τις εικόνες από την υποχώρηση του ελληνικού στρατού. Ποια σας συγκινεί περισσότερο και γιατί;
2. Ποιοι λένε τη φράση «Και δίχως πόδια θα ξανάρθουμε»; Τι συναισθήματα εκφράζουν;
3. Σε ποια σημεία του κειμένου εκφράζεται αγωνιστική διάθεση και σε ποια σημεία απογοήτευση; Ποιο συναίσθημα υπερτερεί και γιατί;
4. Ο ποιητής περιγράφει ρεαλιστικά τα γεγονότα. Με ποια εκφραστικά μέσα πετυχαίνει αυτήν τη ρεαλιστική περιγραφή;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Βρείτε φωτογραφικό υλικό από το αλβανικό μέτωπο ή ζωγραφικούς πίνακες που προβάλλουν κυρίως τον ηρωισμό των Ελλήνων στρατιωτών. Ζητήστε τη σχετική βοήθεια του καθηγητή των Καλλιτεχνικών. Συγκρίνετε αυτή την αισιόδοξη πλευρά του πολεμικού αγώνα με την εικόνα της υποχώρησης στο ποίημα του Ρίτσου.

Μελπω Αξιωτη

Από δόξα και θάνατο

Το μυθιστόρημα της Αξιώτη Εικοστός αιώνας *(1946) αποτυπώνει τις εθνικές περιπέτειες από το 1916 ως το 1946, μέσα από τη ζωή της κεντρικής ηρωίδας, Πολυξένης. Στο παρακάτω απόσπασμα τα βιώματα της Πολυξένης είναι στενά συνδεδεμένα με την εποχή, το Β′ Παγκόσμιο πόλεμο, την Κατοχή και την Αντίσταση, στην οποία μετέχει ενεργά, διακινώντας παράνομο Τύπο. Στο απόσπασμα περιγράφονται αναδρομικά (μέσα από το κελί της φυλακής της) δύο λαϊκές συγκεντρώσεις στην Αθήνα τον καιρό της Κατοχής: το συσσίτιο των καλλιτεχνών στο Μουσείο και η πρώτη διαδήλωση το Μάρτη του 1943, με τους πρώτους νεκρούς.*

Χειμώνας. Τα συσσίτια στήνονταν παντού. Ο τόπος ρουφούσε ζωή από μια καραβάνα.* Ο πληθυσμός μαζευότανε, ξεχνούσαν κάθε παρελθόν, και περίμεναν στην ουρά. Μ’ ένα ντενεκεδάκι.* Κολλούσαν ψείρα και θερμότητα, ο ένας απ’ τον άλλον.

Εκείνη την ημέρα θα στηνόταν πρώτη φορά και το συσσίτιο των καλλιτεχνών. Το είχαν βάλει στο Μουσείο. «Πτέρυξ Μυκηναϊκή», σημείωναν τα τόξα που οδηγούσαν στην αίθουσα. Τα μάρμαρα στη μοναξιά πάγωναν περισσότερο και τα σπασμένα τζάμια κουβαλούσανε μέσα το τέλος του Φλεβάρη και τον κάθιζαν σ’ ανθρώπινα κόκαλα.

Ήρθε το μεσημέρι. Η ώρα που μαζεύει κι απομονώνει μπροστά στο ψωμί όλη την οικογένεια. Τότε έγινε μια ταραχή κι όλοι μετατοπίστηκαν κι ανάμεσά τους πέρασε κάποιος. «Ο πρόεδρος» ψιθύρισαν. Ο πρόεδρος σκαρφάλωσε σ’ ένα τραπέζι και στάθηκε ορθός. Η μάζα άπλωνε από κάτω. Πόσα ανθρώπινα μάτια πήγαν και κόλλησαν σαν στρείδια πάνω του! Είχε ένα σκληρό πρόσωπο. Όλοι τότε κατάλαβαν πως από τη σκληράδα αυτή εξαρτάται το φαΐ τους. Η μαζεμένη μάζα από κάτω ταράχτηκε. «Ας τελειώσει επιτέλους αυτή η ιστορία!» ακούστηκε κάποια φωνή. «Ας τελειώσει επιτέλους!» είπαν κι άλλες φωνές, κι ο τόπος γύρω αγριεύτηκε. Ο πρόεδρος φοβέριζε και κουνούσε τα χέρια. «Ν’ αρχίσομε!» φώναζε η μάζα. «Πεινούμε!» φώναξε ένας. Ο πρόεδρος ξεδίπλωσε ένα χαρτί. Μονομιάς έγινε σιωπή σαν του νεκροταφείου. Στα χέρια, οι ντενεκέδες, σαν κομπολόγια εκρέμονταν. Σαν να ’βγαινε από στέρνα,* μέσα στις γυμνές αίθουσες αντήχησε παράγγελμα:

---

* **καραβάνα**: πιάτο που χρησιμοποιούν οι στρατιώτες * **ντενεκεδάκι**: τενεκεδένιο δοχείο, συνήθως από κονσέρβες, με το οποίο έπαιρναν το φαγητό στα συσσίτια * **στέρνα**: χτιστή δεξαμενή νερού

«Άγγελος Σικελιανός». Ήτανε το πρώτο όνομα. Μια γυναίκα προχώρησε, ξεσκέπασε τον ντενεκέ, της έριξαν δυο κουταλιές. Ήτανε το φαΐ του. Του Άγγελου Σικελιανού. Ύστερα από τους ποιητές πήρανε οι πεζογράφοι. Ύστερα οι γλύπτες. Οι ζωγράφοι. Οι μουσικοί. Και οι χήρες τους. Εβάστηξε τρεις ώρες. Ήρθανε γεροντάκια, που τα είχε λησμονήσει ο κόσμος και ο χάροντας. Ήρθανε νέες περσινές, κουκουλωμένες με μποξά.* Ήτανε χτεσινές δόξες, που ακούμπησαν σε μια γωνιά και ρούφηξαν τον ντενεκέ δημόσια, μπροστά σ' όλους, δεν είχανε υπομονή να τον πάνε σπίτι τους. Ήτανε κάποιοι που δεν έδειχναν την παλάμη τους σ' άνθρωπο, και την άπλωναν τώρα γυρεύοντας ψωμί, ψωμί. Κι έκοψαν μερικοί καταμεσής το στίχο, για να έρθουν, κι όσοι ως τώρα εξέρονταν* μόνο μες στα χαρτιά, βλέπονταν στο πρόσωπο.

Εβάστηξε τρεις ώρες. Στην πιο μεγάλη οχλοβοή,* που ήταν μπερδεμένοι όλοι σαν το κουβάρι, τρύπωσε ένας ανάμεσα κι έδινε κάτι στα κρυφά. Πέρασε σαν αέρας, δεν πρόλαβε κανείς να δει. Το 'χωνε μες σε φούχτες ή όπου αλλού έβρισκε. Το πιάσανε απ' τις φούχτες τους, και ήταν εφημερίδα. Ήταν ο μυστικός τύπος της κατοχής. Ποιος τους τον έφερε; Δεν έμαθαν. «Τα μυστικά συνεργεία δουλεύουνε», σκέφτηκε τότε η Πολυξένη, που ήταν κι εκείνη ανάμεσα στους συγκεντρωμένους.

Τον είχε ύστερα τρία χρόνια, η Πολυξένη, στον κόρφο της. Τον παράνομο εκείνο τύπο. Μαζί του εκοιμότανε. Τον έχωνε στα στήθια. Ήταν μικρά και φούσκωναν. Ίδρωνε και τον λέρωνε. Τον είχε και τη μέρα που πιάστηκε. Τον ήβρανε. «Μίλησε! Ποιοι είναι οι άλλοι!» «Όχι, δε θα μιλήσω», τους είπε. Δε μίλησε. Μόνο που λιγοθυμούσε. Ξυπνούσε κι έπεφτε πάλι σε βύθιση. Από πάνω τη χτυπούσαν. Ήτανε μια νεκρή, που δε θάφτηκε ακόμα και νιώθει φούχτα φούχτα το χώμα που της ρίχνουνε, και τη χώνει όλο πιο βαθιά. Έτσι έμεινε από τότε. Της τσάκισαν το χέρι, κόλλησε στραβά μόνο του, σαν του σκύλου του δρόμου. Κόλλησε μες στη φυλακή. Δεν πειράζει, είπε η Πολυξένη, σάμπως θα μου ξαναχρειαστεί το χέρι μου; Αύριο δε θα υπάρχω.

Είχε έρθει ύστερα ο Μάρτης. Ήρθε κι εκείνη η μέρα. Αποβραδίς καθένας κοιμήθηκε μονάχος του, την άλλη μέρα βρέθηκαν πολλοί μαζί. Ήταν διαδήλωση. Η πρώτη διαδήλωση. Ήρθανε παρέες παρέες. Όπως πάνε στη λειτουργιά. Πούθε* εκινήσανε, πώς χωριστήκανε, εκείνο δεν το 'δε κανείς. Σπάθες κι αλόγατα παραμονεύανε κι εχθροί τρομεροί με πολυβόλα. Κλείσανε τα μαγαζιά. Δεν τα 'κλεισαν κυβερνήσεις, δε λάβανε κρατική εντολή, τα 'κλεισαν εκείνοι μονάχοι. Δεν κρέμονταν σημαίες. Έβλεπε η Πολυξένη τον ουρανό, τα σύννεφα, και μια ανθρώπινη μάζα να κινιέται στη γη, σαν

* **μποξάς**: πανωφόρι * **εξέρονταν**: γνωρίζονταν * **οχλοβοή**: φασαρία από τις φωνές του πλήθους * **πούθε**: από πού

χωράφι ανθισμένο, σαν ντάλιες* στη βιτρίνα, πού και πού ξάστραφτε ένα χρώμα, πού και πού εμάζευε, σαν φυσαρμόνικα. Πέσανε οι πρώτες πιστολιές. Τότε κινήθηκε απ' τη μάζα ένα τμήμα κι έτρεξε. Πέσανε προκηρύξεις, όπως πέφτουνε τα φύλλα στους κήπους το φθινόπωρο. Ο πρώτος ήλιος της χρονιάς φώτισε μια σημαία. Μια μόνη σημαία που έτρεχε. Όλος ο κόσμος γύρω προσήλωσε το μάτι του στο χέρι που τη σήκωνε. Του 'λειπαν τα δυο δάχτυλα. Ένας δίπλα μουρμούρισε: «Οι εξόριστοι, οι εξόριστοι!». Έτρεχε η Πολυξένη μαζί μ' όλους που τρέχανε, έβλεπε τη σημαία, τα δάχτυλα που ελείπανε, ήτανε ο Αιμίλιος. Πέφτανε οι πιστολιές. «Οι εξόριστοι, οι εξόριστοι!» είπανε πάλι δίπλα της. Έβλεπε η Πολυξένη τα κορμιά που κυλήσανε, έβλεπε τον Αιμίλιο, γέμιζε το ένα μάτι της με χαρά, το άλλο τρόμο, πέρναγαν τότε δίπλα σε ζαχαροπλαστείο, μύριζε βανίλια άλλοτε, και τώρα μύρισε αίμα ο τόπος.

Ανώνυμος,
Αφίσα εποχής

Σήκωσαν τους πρώτους νεκρούς. Δεν ήξερες ποιοι σου έδεναν, άγνωστοι, τις πληγές σου. Ήτανε μες στο πλήθος κι ανάπηροι που τρέχανε, ήτανε και κουτσοί με τόσες κουτσαμάρες, που ποτέ δεν ταιριάζουνε, στο ρυθμό ούτε στο βλέμμα, και τώρα ταίριαζαν κι αυτοί μέσα στο ίδιο κύμα. Έτρεχε η Πολυξένη, γύριζε δίπλα κι έβλεπε. Είχαν έρθει εκείνοι οι παλιοί, οι γνώριμοί της, απ' τα λασπόσπιτα, απ' τα τέρματα, όσοι κάνανε τον πόλεμο, και τώρα τη διαδήλωση, όσοι είχανε λογαριασμούς από τη Μικρασία, όσοι είχανε δολοφονημένους από δέκα πολέμους πατέρες, παιδάκια με δίχως βρακί, φοιτητές χωρίς θρανίο, κοπέλες με διπλή καρδιά, κι απάνω απ' όλους έβλεπε η Πολυξένη έναν Αιμίλιο, μια δική της αγάπη που σκόνταφτε, μα έμενε ορθός.

Πέσανε ομοβροντίες, φώναξαν κάτι που έμοιαζε με «Λευτεριά» κι εσκόρπισαν. Κρύφτηκε η Πολυξένη στα σοκάκια κι έφευγε. Οι δρόμοι είχαν γίνει φιλικοί εκείνη τη μέρα. Οι διαβάτες, δικοί σου. Τρίξανε πάλι οι μεντεσέδες* του νεκροτομείου κι εμπήκαν πάλι πτώματα. Τα πρώτα της Αντίστασης. Τα προηγούμενα ήτανε της Πείνας. Άρχιζε καινούρια σειρά.

Όταν σκόρπισε η διαδήλωση, έφυγαν, μα δε χώρισαν. Δε χάθηκαν όπως τότε, σ' εκείνη την κηδεία* που ήταν σαν το θέατρο που σκολά, και σκορπίζεις. Ήταν τώρα δεμένοι με κλωστές ψιλές, στέρεες. Πόσοι την ίδια ώρα, σ' άλλα μέρη, σ' άλλη γη…

---

* **ντάλιες**: είδος λουλουδιού * **μεντεσέδες**: μεταλλικά ελάσματα που στηρίζουν τις πόρτες ή τα παράθυρα
* **κηδεία**: προφανώς η κηδεία του Κωστή Παλαμά, το Φεβρουάριο του 1943, που εξελίχθηκε σε αντικατοχική διαδήλωση

Κοντά πριν φτάσει σπίτι της, ήταν μέρα λιακάδα, ίσως η πρώτη της χρονιάς, κι ένας μεγάλος στρατηγός έβγαζε τρεις σκύλους περίπατο. Περπάταγαν μαζί, μπρος αυτός, πίσω εκείνοι. Κοίταξε η Πολυξένη με τα δυο τρύπια μάτια της από δόξα και θάνατο, κι είδε την πρώτη απόσταση της εποχής που χώριζε τους εχθρούς απ' τους φίλους.

Σκεφτότανε τώρα, ανάσκελα, στης φυλακής τα σίδερα, με το σπασμένο χέρι της: «Τι καιρός, πόσα χρόνια, και να μην έχει τελειωμό!».

Μ. Αξιώτη, *Εικοστός αιώνας*, Κέδρος

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Πώς αντιμετωπίζει η Πολυξένη τα δεινά της Κατοχής;
2. Στο απόσπασμα περιγράφονται δύο λαϊκές συγκεντρώσεις. Ποιο συναίσθημα κυριαρχεί σε κάθε περίσταση ανάμεσα στους ανθρώπους;
3. Ποιοι άνθρωποι ξεχωρίζουν ανάμεσα στο πλήθος; Για ποιους λόγους η αφηγήτρια κάνει ειδική αναφορά σ' αυτούς;
4. Οι άνθρωποι αψηφούν τον κίνδυνο μετά τη διαδήλωση. Αιτιολογήστε την αλλαγή της διάθεσής τους.
5. Τα γεγονότα εκτυλίσσονται σε διάφορους χρόνους στο απόσπασμα. Παρουσιάστε τα με τη σωστή χρονολογική σειρά, παρακολουθώντας τόσο τη δομή όσο και την ξεχωριστή χρονική διάσταση στο τέλος του αποσπάσματος.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Για την περίοδο της Κατοχής και της Αντίστασης ακούστε τα *Τραγούδια του δρόμου* του Μάνου Λοΐζου, τα *Τραγούδια του Αγώνα* του Μίκη Θεοδωράκη και την *Καταχνιά* του Χρήστου Λεοντή.
- Σε συνεργασία με τον καθηγητή της Ιστορίας, εντοπίστε και συζητήστε για μαζικές διαδηλώσεις οι οποίες έγιναν σε άλλες ιστορικές περιστάσεις, είχαν ανάλογα χαρακτηριστικά και μεγάλη λαϊκή ανταπόκριση.

Γιωργος Χειμωνας

Έξι χιλιάδες νέοι

Το απόσπασμα προέρχεται από το βιβλίο του Χειμωνά Ο γάμος *(1974). Σε μικρή χρονική απόσταση από την εξέγερση των φοιτητών στο Πολυτεχνείο, το Νοέμβριο του 1973, το σύντομο αυτό κείμενο, με συμβολική γλώσσα και βαθύ σεβασμό, μνημονεύει τη θυσία των νέων.*

Έξι χιλιάδες νέοι κι έφηβοι παιδιά και κλείστηκαν με φωνές. Απ' έξω ένας στρατός να πολιορκεί κι άλλος λαός και φώναζε. Ξαφνικά κατέβηκε μια σιωπή κι αυτοί οι νέοι βάρυναν. Αισθάνθηκαν ν' αποχτούν ένα ακατανίκητο βάρος και σαν ένα τεράστιο και ταραγμένο σύμπλεγμα όπως εκείνα τα σπαραγμένα ανθρώπινα μαζώματα της καταστροφής. Αβάσταχτα σώματα κι άρχισαν να βουλιάζουν ξαφνικά μέσα στη γη κι οι ακίνητες χειρονομίες τους αναπήδησαν από τη γη σαν τελευταίοι θάμνοι και χαθήκαν. Σ' εκείνο το μέρος η γη δεν άντεξε και υποχώρησε σαν μια καθίζηση και χωρίς κανέναν κρότο ο σωρός βούλιαζε μαρμαρωμένος κι αργά σαν καράβι και τεντωμένα άλογα που πέφτουν σε γκρεμνό κι έσπανε σε μεγάλα κομμάτια το κάθε κομμάτι μεγαλύτερο από το ολόκληρο. Γλιστράν βαθιά και βυθίζονται βαριά κι αργά στα μαλακά βάθη της γης που έχουν ένα τρυφερό χώμα και πιο βαθιά απ' όλες τις ρίζες κι από όλους τους τάφους κι ακόμα πιο βαθιά κι από τις παραχωμένες άγκυρες του κακού

Θόδωρος Παπαγιάννης,
Τα φαντάσματά μου (κατασκευή)

και σκαλωμένες. Απότομα η γη έγειρε κι έκανε μια κλίση προς τα εκεί. Αλλά κανείς δεν πλησιάζει το βάραθρο και όλοι αποστρέφονται. Κανείς ποτέ δε θα τολμήσει να σκύψει και να δει κι ούτε κι οι μάνες. Κανείς να μην τολμήσει.

Γ. Χειμωνάς, *Ο γάμος*, Κέδρος

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Γιατί, στην αρχή του κειμένου, ο συγγραφέας δίνει έμφαση στις φωνές;
2. Τι συμβολίζει η καθίζηση της γης στο Πολυτεχνείο; Γιατί κανείς δεν πλησιάζει και όλοι αποστρέφονται το βάραθρο;
3. Γιατί ο συγγραφέας απομακρύνει ακόμα και τις μάνες από τον τόπο της θυσίας των νέων;
4. Ποια είναι η προσωπική στάση του συγγραφέα, που δηλώνεται με την τελική, απόλυτη απαγόρευση: «Κανείς να μην τολμήσει»; Τι υπερασπίζεται με αυτή την αδιάλλακτη στάση του;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Συγκεντρώστε και παρουσιάστε στην τάξη σας φωτογραφίες από την εξέγερση των φοιτητών στο Πολυτεχνείο. Σχετικό υλικό θα βρείτε σε διάφορα φωτογραφικά λευκώματα. Σε συνεργασία με τον καθηγητή των Καλλιτεχνικών, αναζητήστε επίσης εικόνες από ζωγραφικά και εικαστικά έργα με θέμα τη θυσία των νέων στο Πολυτεχνείο. Συζητήστε για τον καλλιτεχνικό τρόπο με τον οποίο κάθε δημιουργός αποδίδει το ιστορικό γεγονός.
- Η κατασκευή του Θ. Παπαγιάννη *Τα φαντάσματά μου* έχει φτιαχτεί από ξύλα που περιμάζεψε ο καλλιτέχνης από το χώρο του Πολυτεχνείου μετά τα γεγονότα. Ποια συναισθήματα ξυπνά στους μεγαλύτερους που έζησαν τα ιστορικά γεγονότα και ποια μηνύματα πιστεύετε ότι εκπέμπει στους νεότερους αυτό το εικαστικό έργο;

Χριστοφορος Μηλιωνης

«Το συρματόπλεγμα του αίσχους»

Το μικρό αυτό διήγημα του Μηλιώνη ανήκει στη συλλογή του Το μικρό είναι όμορφο *(1997). Ο συγγραφέας είχε εργαστεί ως φιλόλογος καθηγητής στο Γυμνάσιο Αρρένων της Αμμοχώστου το διάστημα 1960-1964 και επισκέφθηκε ξανά τη διχοτομημένη Κύπρο το 1995, είκοσι ένα χρόνια μετά την τουρκική εισβολή (1974), με την οποία η Τουρκία κατέλαβε και έκτοτε κατέχει το βόρειο τμήμα του νησιού. Καταγράφοντας τις εντυπώσεις από την τελευταία του επίσκεψη στην Κύπρο, ο συγγραφέας νιώθει ανάμεικτα συναισθήματα, οικειότητας αλλά και δυσφορίας προς το περιβάλλον, καθώς συγκρίνει τη σύγχρονη τουριστική ανάπτυξη του νησιού με τις ζωηρές αναμνήσεις του από το παρελθόν. Η αμήχανη στάση και η πικρή ειρωνεία του εντείνονται όταν σκέφτεται τον καημό των παλιών μαθητών του, οι οποίοι ζουν για μεγάλο χρονικό διάστημα με την (ακόμα αδικαίωτη) ελπίδα μιας ειρηνικής επίλυσης στο εθνικό και κοινωνικό πρόβλημα της Κύπρου.*

Είναι τόσα πράγματα που μου φαίνονται οικεία μόλις πατήσω το πόδι μου στην Κύπρο! Όχι βέβαια τα τουριστικά μεγαθήρια που έχουν κάνει κατοχή στις παραλίες της – αυτή η νέα αποικιοκρατία, τόσο θορυβώδης, τόσο αλαζονική, τόσο επικίνδυνη, που η άλλη στο Ακρωτήρι,* με τους κεραμιδένιους οικισμούς και τα κοντά εγγλέζικα παντελονάκια, μοιάζει με αφίσα ξεχασμένη, από προπολεμική ταινία. Αλλά τα άλλα, τα γηγενή, που αντιστέκονται: είναι η γλώσσα που τη μιλώ χωρίς προσπάθεια, μόλις βρεθώ με τους ανθρώπους της, πράγμα που κάνει εκείνους να συνοφρυώνονται* καχύποπτα και τον Γιώργο να με κοιτάζει ανήσυχος – κι εγώ χαμογελώ. Είναι οι «τερατσιές»* στο κίτρινο τοπίο, που αντανακλούν τον εκτυφλωτικό ήλιο στο χαλκοπράσινο φύλλωμά τους, οι φοινικιές, που λικνίζονται τ' απογεύματα, τα γιασεμιά κι οι μπουκαμβίλιες. Και είναι ακόμα –ω του θαύματος!– οι πέρδικες στα χέρσα,* που φτεροκοπούν στο πέρασμά μου, τα «περτίτσια», που κακαρίζανε στις πλαγιές του Αγίου Ιλαρίωνα* κι οι μαθητές μου τα πιάνανε ζωντανά κυνηγώντας τα στην απέραντη Μεσαορία,* ώσπου να παραδοθούν με ανοιχτές φτερούγες. Ένας απ' αυτούς κι ο Χαμπής από την τουρκοκρατούμενη Κοντέα,* που τώρα σκαλίζει στα χαρακτι-

* **Ακρωτήρι**: περιοχή δυτικά της Λεμεσού, όπου υπάρχει αγγλική στρατιωτική βάση * **να συνοφρυώνονται**: να κατσουφιάζουν * **τερατσιές**: χαρουπιές * **χέρσα**: άδεντρες εκτάσεις γης * **Άγιος Ιλαρίων, Μεσαορία, Κοντέα**: περιοχές στην κατεχόμενη Κύπρο

Γκράφιτι από το τείχος του Βερολίνου

κά του τη μαγεία της Κύπρου, ολομόναχος στα Πλατανίσκια,* σ' ένα ερημωμένο χωριό.

Τραβούμε κατά τη Δερύνεια, όχι από την Αγιανάπα την ξιπασμένη* (και ξιμαρισμένη),* αλλά από τον εσωτερικό δρόμο, το δρόμο της ψυχής, δίπλα στο δασάκι της Άχνας και στην «πράσινη γραμμή». Και ποιος να ήταν τάχα που έδωσε στο συρματόπλεγμα αυτό το οικολογικό όνομα που θυμίζει την «Green Peace»;* Υποθέτω πως ήταν κάποιος εκπρόσωπος του ΟΗΕ*, από κείνους που ρητόρευαν για το «τείχος του αίσχους».* Κρατώ ακόμη στο συρτάρι μου ένα από τα άλμπουμ που μας στέλνανε να τα μοιράσουμε στους μαθητές της Αμμοχώστου: παιδικές ζωγραφιές για το «μοιρασμένο Βερολίνο». Ένα παιδικό χέρι που τεντώνεται κάτω από το συρματόπλεγμα, για να πιάσει την μπάλα, στην άλλη μεριά. Τα μοιράζαμε και τους μιλούσαμε με θέρμη για τα δικαιώματα των παιδιών, για τα αισθήματα των ανθρώπων που δεν μπαίνουν σε συρματοπλέγματα, για την ειρήνη, που ήταν καιρός ν' ανθίσει. Τι να πω τώρα στους μαθητές μου, που τα μάτια τους με συνοδεύουν; Τι να του πω του Γιωργή; Τι να πω και του Χαμπή; «Το τείχος του αίσχους έπεσε, δάσκαλε», μου λέει. «Τι θα γένει με το συρματόπλεγμα;» Και βάζει κόκκινα βέλη που στάζουν αίμα, ολόγυρα στη ζωγραφιά του, να δείχνουν κατά την Αμμόχωστο.

Κατά κει τραβούμε. Ανεβαίνω στην ταράτσα της Δερύνειας.* Τουρίστες που κοιτά-

* **Πλατανίσκια**: οι υπόλοιπες περιοχές που αναφέρονται ανήκουν στην ελεύθερη Κύπρο * **ξιπασμένη**: περήφανη, ψηλομύτα (εξαιτίας της μεγάλης τουριστικής ανάπτυξης) * **ξιμαρισμένη**: βρομισμένη (κυπριακό ιδίωμα) * **Green Peace**: διεθνής οικολογική οργάνωση * **ΟΗΕ**: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών * **«τείχος του αίσχους»**: το τείχος που χώριζε το Ανατολικό και το Δυτικό Βερολίνο· η πτώση του (1989) σήμανε το τέλος της μακρόχρονης πολιτικής αντιπαράθεσης ανάμεσα στον ανατολικό και στο δυτικό κόσμο * **ταράτσα της Δερύνειας**: ταράτσα ψηλού κτιρίου στη Λευκωσία, από όπου μπορεί να δει κανείς τις δύο όψεις της πόλης, την κατεχόμενη και την ελεύθερη

ζουν, με εισιτήριο, την «πόλη-φάντασμα». «Περάστε, κύριοι, να θαυμάσετε την ασώματον κεφαλήν!»* Αγναντεύω στο βάθος την έρημη πολιτεία. Βάζω τα κιάλια. Αναγνωρίζω γειτονιές. Έτσι ν' απλώσω το χέρι μου, θ' αγγίξω τα μπαλκόνια της. Έτσι και κάνω ένα βήμα, θα βρεθώ στους δρόμους της και στα αισθήματα που δεν μπαίνουν σε συρματόπλεγμα. Και στα χρόνια της νιότης μου, που μου τα κλείσανε στην άλλη πλευρά.

Χ. Μηλιώνης, *Το μικρό είναι όμορφο*, Κέδρος

* **ασώματος κεφαλή**: λαϊκό θέαμα στα πανηγύρια

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια πράγματα ή εικόνες της Κύπρου δημιουργούν στον αφηγητή το αίσθημα της οικειότητας, τον κάνουν δηλαδή να νιώθει ότι βρίσκεται σ' ένα γνώριμο και φιλικό τόπο; Για ποιο λόγο νομίζετε ότι νιώθει έτσι;
2. Βρείτε στο κείμενο σημεία που δείχνουν την πικρή ειρωνεία του αφηγητή και εξηγήστε τη.
3. Τι εννοεί ο αφηγητής λέγοντας ότι τα χρόνια της νιότης του «τα κλείσανε στην άλλη πλευρά»;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Δημιουργήστε ένα γεωφυσικό χάρτη της Κύπρου με όλες τις περιοχές και τα χαρακτηριστικά τους για τα οποία κάνει λόγο ο αφηγητής. Στη συνέχεια φτιάξτε έναν πολιτικό χάρτη στον οποίο να αποτυπώνεται η διχοτόμηση του νησιού. Συζητήστε, με τη βοήθεια και του καθηγητή της Ιστορίας, για το κυπριακό ζήτημα με αφορμή το κείμενο και τους δύο χάρτες.
- Βρείτε πληροφορίες για περιοχές, κράτη ή πόλεις που διχοτομήθηκαν κάτω από συνθήκες πολέμου ή ιδεολογικοπολιτικών και εθνικών συγκρούσεων (Κορέα, Βερολίνο κ.ά.). Συζητήστε κατόπιν ποια πιθανά οικογενειακά και κοινωνικά δράματα θα έχουν προκαλέσει στους ανθρώπους αυτοί οι βίαιοι διαχωρισμοί.
- Ζωγραφίστε μια εικόνα με θέμα τον τίτλο του διηγήματος.

ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΖΩΗΣ

Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας,
Οπωροπωλείον ο Απόλλων

Τα τέσσερα κείμενα που περιλαμβάνονται στην ενότητα αυτή αντιπροσωπεύουν τρόπους ζωής και αντιλήψεις που ανήκουν κυρίως στο παρελθόν, μερικοί όμως από αυτούς επιβιώνουν, αυτούσιοι ή παραλλαγμένοι, μέχρι σήμερα. Τα λογοτεχνικά κείμενα μεταφέρουν στους σύγχρονους αναγνώστες εθνογραφικές και ανθρωπολογικές πληροφορίες και προσφέρουν αξιόλογες μαρτυρίες για την παραδοσιακή ελληνική κοινωνική και πολιτιστική ταυτότητα, αποτυπώνοντας παλαιότερα ατομικά και κοινωνικά βιώματα.

Διδω Σωτηριου

Όταν πρωτοκατέβηκα στη Σμύρνη

Κεντρικός ήρωας στο μυθιστόρημα της Δ. Σωτηρίου Ματωμένα χώματα *είναι ο Μανόλης Αξιώτης, αγρότης από τον Κιρκιντζέ, ο οποίος εκθέτει, με αυτοβιογραφικό λόγο, την οικογενειακή και την προσωπική του ιστορία και, διά μέσου αυτής, καταγράφει την περιπέτεια του μικρασιατικού ελληνισμού. Το απόσπασμα προέρχεται από το πρώτο μέρος του μυθιστορήματος και αναφέρεται στην πρώτη επίσκεψη του νεαρού αφηγητή στη Σμύρνη το 1910. Πηγαίνοντας στη μεγάλη πολιτεία βρίσκει εργασία, απογαλακτίζεται από την οικογενειακή του εστία και ενηλικιώνεται.*

Σεπτέμβρης ήταν του 1910, όταν πρωτοκατέβηκα στη Σμύρνη. Θυμούμαι πόσο σκιάχτηκα* μόλις βρέθηκα μοναχός σε μια τόσο μεγάλη πολιτεία. Άγνωστοι, αλλιώτικοι ανθρώποι, άγνωστα και τα σοκάκια. Κανένα δεν ήξερα και κανένας δε μ' ήξερε να με καλωσορίσει· ένιωθα σαν το ξεριζωμένο δεντρί.

Ακούμπησα σ' ένα χάνι* το τρίχινο ζεμπίλι* με τις αλλαξιές και τα φαγώσιμα που μου 'δωκε η μάνα μου, και βγήκα ν' ανταμώσω το σταφιδέμπορα που θα μ' έπαιρνε στη δούλεψή του. Με την αντρέσα* στο χέρι, με τα πρώτα παπούτσια που φόραγα στη ζωή μου να με στενεύουνε, με το ντρίλινο* φράγκικο* πανταλόνι, κάπως κοντό για τις μακριές κανάρες* μου, να με κόβει κι αυτό στον καβάλο, περπατούσα, άτσαλα, δειλά. Ωστόσο ήμουνα περήφανος για το νέο σουλούπι* μου και κάθε τόσο έσκυφτα και καθάριζα με το χέρι τα παπούτσια μου κι έριχνα κλεφτές, φοβισμένες ματιές ολούθε* ν' αντιληφθώ πού βρίσκομαι κι αν με προσέχουν οι περαστικοί.

Μόλις βγήκα στην προκυμαία τα ξέχασα όλα, ακόμα και τη δειλία μου. Ήρθαν οι εντυπώσεις και με πήραν απαλά και με μερώσανε και δεν ήξερα τι να πρωτοδώ και τι να πρωτοχαρώ. Τη θάλασσα; Τα βαποράκια της Χαμιδιέ που σκίζανε το νερό δίχως να βουλιάζουν; Τα μεγάλα μαρμαρένια σπίτια, με τα ξύλινα κλειστά, όλο μυστήριο, μπαλκόνια τους; Τις καρότσες με το ρυθμικό χτύπο τους πάνω στο γρανιτένιο πλακόστρωτο; Τα τράμια* που τα σέρνανε άλογα; Ή όλον εκείνον το χαρωπό, ξέγνοιαστο

---

* **σκιάχτηκα**: φοβήθηκα * **χάνι**: πανδοχείο * **ζεμπίλι**: σάκος * **αντρέσα**: διεύθυνση * **ντρίλινο**: από φτηνό βαμβακερό ύφασμα * **φράγκικο**: γαλλικό * **κανάρες**: μακριά πόδια (κανιά) * **σουλούπι**: εμφάνιση * **ολούθε**: παντού * **τράμια**: μέσα μεταφοράς, τραμ

κόσμο που μπαινόβγαινε με σαματά* στις λέσχες και στα καφενεία κι έμοιαζε να ζει πανηγύρι; κι όχι μια κοινή, καθημερινή μέρα δουλειάς!

Στάθηκα άκρη άκρη στο μουράγιο, βόλεψα τα χέρια μου στις τσέπες κι έμεινα εκειδά εντυπωσιασμένος. Τα κύματα ανεβοκατεβαίνανε και καθώς ένιφταν* τις μαλτεζόπετρες σκορπούσανε μια ανεσημιά* που μοσκοβόλαγε θαλασσινά. Μύδια, εκατομμύρια μύδια ήταν σφηνωμένα πάνω στις σιδερένιες τραβέρσες* που συγκρατούσαν τις Σκάλες. Αυτές οι Σκάλες, η Εγγλέζικη Σκάλα, η Καινούρια Σκάλα, η Μακριά Σκάλα, λες κι ήταν τα χέρια του μεγάλου λιμανιού. Εδώ γινόταν το μπάρκο·* έφευγε ο βλογημένος καρπός της Ανατολής για τις ξένες χώρες κι έμπαινε το χρυσάφι. «Λέγε, Εμμανουήλ, τι γνωρίζεις διά το χρυσόμαλλον δέρας;» Δάσκαλε, δε σ' αποκρίθηκα κατά που πρόσμενες κείνη τη μέρα. Τώρα όμως εδώ καταλαβαίνω την ερώτησή σου, ζωντανεύουν μπρος στα μάτια μου όλες οι ιστορίες που μου διηγήθηκες, καθαρές, στρωτές, παρμένες θαρρείς από τη Χρηστομάθειά* μας. Όμως από κοντά έρχονται χορεύοντας κι οι ζωηρές ιστορίες που άκουσα για τη Σμύρνη από τον παιχνιδιάτορα* το Χρίστο. Τις έλεγε στα πανηγύρια μας κρούοντας το σάζι* του, ένα μακρύ ίσαμ' ένα μέτρο όργανο, που λαλούσε σαν Θεός και μεις τα παιδιά λαχταρούσαμε: «Αχ, πότε θα τηνε γνωρίσουμε τούτη την πολιτεία!».

Όταν ήμουνα πολύ μικρός και πήγαινα με τη μάνα μου στην εκκλησιά σκιαζόμουνα να βλέπω ζωγραφισμένο στον τρούλο το πελώριο μάτι του Θεού. Τώρα ήθελα να γίνω ένα τέτοιο μάτι να τα δω όλα μονομερίς. Και να γίνω κι ένα πελώριο αφτί, ν' ακουμπήσω στον κόρφο τούτης της πολιτείας, ν' ακούσω την καρδιά της. […]

Οι άνθρωποι στη Σμύρνη μιλούσανε όλοι ελληνικά, ακόμα κι οι Τούρκοι κι οι Λεβαντίνοι κι οι Οβραίοι κι οι Αρμεναίοι. Στο Φραγκομαχαλά ωστόσο, πολλά μεγάλα καταστήματα είχανε ξενικά ονόματα που δεν τα

Άποψη της προκυμαίας της Σμύρνης σε επιστολικό δελτάριο πριν από το 1919

---

* **σαματάς**: θόρυβος * **ένιφταν**: έπλεναν * **ανεσημιά**: ανάσα * **τραβέρσες**: στηρίγματα * **μπάρκο**: φόρτωση του εμπορεύματος στα πλοία * **Χρηστομάθεια**: διδακτικό βιβλίο με ηθοπλαστικά διηγήματα * **παιχνιδιάτορας**: οργανοπαίκτης * **σάζι**: κρουστό μουσικό όργανο

καταλάβαινα: «Κοντουάρ», «Λουβρ», «Μπον μαρσέ», «Παραντί ντε Νταμ» κι άλλα. Και τι δεν έβρισκες σε τούτα τα μαγαζιά! Από παραδείσια φτερά για τα μαλλιά των γυναικών, μέχρι σκαρπίνια* για Σταχτοπούτες. Και παιχνίδια, όμορφα κουρντιστά παιχνίδια! Πόσο ευτυχισμένα θα 'πρεπε να 'ναι εδώ τα παιδιά και πόσο παραχαϊδεμένες οι γυναίκες!

Τράβηξα ίσια στην Αγια-Φωτεινή κι άναψα στη χάρη της το κεράκι που μου παράγγειλε η μάνα μου. Κι ύστερα καρφώθηκα να βλέπω και να μη χορταίνω το καμπαναριό. Είκοσι μέτρα μπόι, τέσσερα πατώματα, όλο μάρμαρο. Κι ανάγλυφος ο Χριστός να κάθεται στο πηγάδι και να τα λέει με τη Σαμαρείτιδα. Κι οι καμπάνες φανταχτερές, γλυκόλαλες, δώρο των μεγάλων δουκώνε της Ρωσίας, και κατάκορφα, στον τρούλο, ο χρυσός σταυρός να λάμπει στον ήλιο, παρηγοριά και σκέπη για τους ραγιάδες, που το 'χαν καύχημα, γιατί ο σταυρός έστεκε πιο ψηλά από την ημισέληνο που ήταν στημένη στο μιναρέ του Ισάρ τζαμί.

Εκειδά πλάι στον περίβολο της Αγια-Φωτεινής βρήκα και την Ευαγγελική Σχολή. Είχα κάνει όνειρο να μπω εδώ μέσα, κι ο δάσκαλός μου ο Πυθαγόρας Λάριος με σιγοντάριζε.* Μα ο πατέρας μου τόνε πρόγκηξε: «Κυρ δάσκαλε, να με συμπαθάς. Αεροκοπανιτζή* δεν τόνε θέλω τον υγιό μου. Εμείς είμαστε ρεσπέρηδες* και χρειαζούμαστε χέρια…».

Μόλις άκουσα την καμπάνα της Αγια-Φωτεινής να χτυπάει δώδεκα, τινάχτηκα. Μπρε για πότε μεσημεριάστηκα; Είπα να βιαστώ, να τρέξω για τη δουλειά, μα θυμήθηκα πως δεν είχα να δώσω λόγο σε κανένα, μιας κι ήμουνα, για πρώτη φορά, αυτεξούσιος, και τότες μ' έπιασε τρελή χαρά. Χώθηκα μέσα στο πλήθος, στο τσαρσί* κι έπινα τσιτσιμπίρια και σερμπέτια* κόκκινα και πράσινα «μπουζ-γκιμπί, κεκίκ-σουγιού»,* και χαιρόμουνα που σπαταλούσα τα λίγα τεσσαράκια που μου 'βαλε στην τσέπη η μάνα μου, κρυφά απ' τον πατέρα. Ύστερα κάτι με σταμάτησε· ο χωριάτης στιμέρνει* τον ακριβοκερδισμένο παρά. Κι είπα να πάω κατευθείαν στο μαγαζί του κυρ Μιχαλάκη Χατζησταυρή, να σιγουρέψω τη θέση μου και συνεχίζω έπειτα το σουλάτσο.*

Τόνε βρήκα τον κυρ φατόρο* πάνω στην άψα* της δουλειάς. Τέτοιες μέρες που κατέβαιναν οι χωριάτες να πουλήσουνε τη σοδειά τους, οι εμπόροι δεν κλείνανε. Μόλις μπήκα στο στενόμακρο μαγαζί με τα πολλά πατάρια, με πήρε από τη μύτη η γνώριμη γλυκόστυφη μυρουδιά της σταφίδας και του σύκου. Ο Χατζησταυρής στεκότανε καταμεσής και ζύγιαζε, όλο φροντίδα. Εργάτες με χαμαλίκες* στην πλάτη μπαινοβγαίνανε

* **σκαρπίνια**: παπούτσια * **σιγοντάριζε**: ενθάρρυνε * **αεροκοπανιτζής**: αργόσχολος * **ρεσπέρηδες**: αγρότες * **τσαρσί**: αγορά * **τσιτσιμπίρια και σερμπέτια**: αρωματικά ποτά * «**μπουζ-γκιμπί, κεκίκ-σουγιού**»: παγωμένοι χυμοί * **στιμέρνει**: εκτιμά, υπολογίζει * **σουλάτσο**: περίπατος * **κυρ φατόρο**: το αφεντικό * **άψα**: ένταση * **χαμαλίκες**: ειδικός εξοπλισμός για να κουβαλούν οι εργάτες στην πλάτη τους εμπορεύματα

από το πίσω πορτί, όπου ήταν το ντάμι·* εκεί αφήνανε τις καμήλες, τους αραμπάδες,* τα γαϊδούρια και τις βοϊδάμαξές τους. Δυο ξυπόλητοι χαμάληδες, με δασά γυμνά τα στήθια, σήκωναν στον ώμο τη μανέλα* που πάνω κει κρεμόταν το καντάρι.* Ο Χατζησταυρής μ' ολοστρόγγυλη κοιλίτσα, διπλά προγούλια και ολοκόκκινα, σαν βουτυρωμένα, μάγουλα ξεφώνιζε τις οκάδες.* Είχε μάτι ξύπνιο που σπίθιζε κι έπαιζε ολούθε ακούραστο. Τα χέρια και τα ποδάρια του, πολύ αδύνατα ανάλογα με το σώμα, τον κάνανε να μοιάζει με βάτραχο. Όλες οι κινήσεις του και η σβελτάδα* του κι οι τρόποι του δείχνανε πως είχε δουλέψει κι η αφεντιά του παραγιός.* Και τόντις,* όπως έμαθα αργότερα, παραγιός ήτανε κάποτες, μα ήξερε σου λέει ν' αρπάζει την περίσταση και συνεταιρίστηκε με το Σελήμ εφέντη και πατούσανε κι οι δυο, με το ελεύθερο, πάνω σε καρδιές και σε πορτοφόλια, κι από κει και πέρα τα βολέψανε κι έρεε το χρήμα.

Πλησίασα τον κυρ Μιχαλάκη, του μίλησα θαρρετά, του 'δωκα και το συστατικό γράμμα που είχα από τη δημογεροντία* του χωριού μας. Αυτό το γράμμα πολύ τον εκολάκεψε, γιατί τ' άρεζε να τον υπολογίζουνε οι ισχυροί. Με ξέταξε με ματιά που τρύπωσε ίσαμε την ψυχή.

– Ναι, ξέρω, έκανε, μου μίλησαν κι άλλοι για σένα. Θα σε κρατήσω. Με βολεύει που ξέρεις τα τούρκικα. Αύριο πρωί έλα να πιάσεις δουλειά, να σε δοκιμάσω και τα ξαναλέμε για την πλερωμή.

Όταν βγήκα έξω πετούσα από χαρά· αν είχα μουστάκι θα το 'στριβα, τόσο ένιωθα άντρας. Τώρα μπορούσα να χαρώ τη μέρα μου, την πρώτη και μοναδική λεύτερη και ξέγνοιαστη μέρα της ζωής μου.

Ώρες ολόκληρες τριγύριζα μέσα στα μπεζεστένια* και στα σοκάκια της Σμύρνης, ίσαμε που με βρήκε η νύχτα. Εργάτες με μακριά ραβδιά ανάβανε τα φανάρια του γκαζιού. Ομορφοστολισμένες κυράδες κατεβαίνανε με τις καρότσες τους για τις λέσχες, τα προβέγγερα και τις «γιαβάν σουπέδες».* Κοπέλες ξεντεκολτεδιασμένες,* μελαψές και πεταχτές σεργιανούσανε, γελούσανε, κορτάρανε. Ζευγάρια εύθυμα αγοράζανε λουλούδια. Στα καφενεία παίζανε μουσικές, τραγουδούσανε πολιτάκια και γκαρσόνια πηγαινοφέρνανε δίσκους με καραφάκια και μεζέδες. Η προκυμαία μοσχοβολούσε ούζο, αγγουράκι, τηγανητό κρέας και θαλασσινά. Μασουλίζανε οι καθιστοί, κι οι σουλατσαδόροι σπόρους, τσεμπλεμπούδες,* παγωμένα αμύγδαλα, λιμπινάρια,* μα και γλασσάδες* και ζαχαρωτά και γλειφιτζούρια.

Τα σπίτια, ακόμα και στους απόμακρους μαχαλάδες, ανοιχτά, συντροφεμένα. Στις

* **ντάμι**: ζυγαριά * **αραμπάδες**: κάρα * **μανέλα**: μοχλός * **καντάρι**: ζυγαριά * **οκά**: μονάδα βάρους * **σβελτάδα**: γρηγοράδα * **παραγιός**: βοηθός τεχνίτη, υπηρέτης * **τόντις**: πραγματικά * **δημογεροντία**: αιρετοί άρχοντες της ελληνικής κοινότητας * **μπεζεστένια**: στεγασμένες αγορές * **προβέγγερα και «γιαβάν σουπέδες»**: εσπερινές κοινωνικές συγκεντρώσεις για ψυχαγωγία * **ξεντεκολτεδιασμένες**: με αποκαλυπτικά ντεκολτέ * **τσεμπλεμπούδες**: στραγάλια * **λιμπινάρια**: σπόρια από λούπινα * **γλασσάδες**: παγωτά

πόρτες καθισμένες φαμελιές* είχαν στρωμένο εύθυμο λακιρντί.* Δε μου 'κανε καρδιά να πάω για ύπνο. Είχα μόλις γνωριστεί με τη Σμύρνη και μου φαινότανε πως γεννήθηκα κι έζησα εδώ τα δεκάξι χρόνια της ζωής μου. Όταν έπεσα να κοιμηθώ, στριφογύριζα και της μίλαγα σαν ερωτευμένος. «Είσαι όμορφη, το ξέρεις; Είσαι πολύ όμορφη!»

Εδώ στη Σμύρνη θα μπορούσα να κάνω όνειρα, όσα όνειρα ήθελα, δίχως να τρώω ξύλο...

Δ. Σωτηρίου, *Ματωμένα χώματα*, Κέδρος

* **φαμελιές**: οικογένειες * **λακιρντί**: κουβέντα, κουτσομπολιό

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποιες είναι οι πρώτες εντυπώσεις και τα συναισθήματα του αφηγητή μόλις φτάνει στην προκυμαία της Σμύρνης;
2. Ποιες μνήμες ξυπνούν στο μυαλό του αφηγητή καθώς αντικρίζει τη μεγάλη πολιτεία;
3. Από ποιες φυλές, έθνη και πολιτισμούς απαρτίζεται ο πληθυσμός της Σμύρνης; Ποια εντύπωση σχηματίζει ο αφηγητής για την κοινωνική ζωή της πόλης;
4. Ο αφηγητής έζησε στο χωριό του δύσκολα παιδικά και εφηβικά χρόνια, αλλά στη Σμύρνη νιώθει ευτυχισμένος. Βρείτε χωρία στο κείμενο που επιβεβαιώνουν αυτή την παρατήρηση.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Ζωγραφίστε το καμπαναριό της Αγίας Φωτεινής με βάση την περιγραφή του αφηγητή.
- Βρείτε φωτογραφικό, εικαστικό και άλλο έντυπο υλικό για τη Σμύρνη πριν και μετά την καταστροφή του 1922. Μπορείτε να απευθυνθείτε στην Ένωση Σμυρναίων, στο Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών και στην Εστία Νέας Σμύρνης ή να επισκεφτείτε την ηλεκτρονική διεύθυνση του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού (http://www.hellenichistory.gr, http://www.fhw.gr/chronos/05/gr/index.html).
- Συγκεντρώστε εγκυκλοπαιδικές πληροφορίες για την ιστορία και την εκπαιδευτική προσφορά της Ευαγγελικής Σχολής. Μπορείτε να απευθυνθείτε για περισσότερες πληροφορίες στην Πρότυπη Ευαγγελική Σχολή [Νέας] Σμύρνης (τηλ. 210 9347272, 210 9316748).

Σωτήρης Δημητρίου

Πάσχα τ' Απρίλη

Το διήγημα που ακολουθεί προέρχεται από τη συλλογή διηγημάτων Η φλέβα του λαιμού *(1998) του Θεσπρωτού συγγραφέα Σωτήρη Δημητρίου. Ο ενήλικος αφηγητής-συγγραφέας περιγράφει με νοσταλγία τις παιδικές και εφηβικές μνήμες του από τις διακοπές του Πάσχα στο χωριό του, που συνορεύει με την αλβανική μεθόριο.*

Ο Απρίλης ήταν κάποτε για μένα –τώρα πια έχει μπει κι αυτός στο χωνευτήρι των πολλών και επαναλαμβανόμενων εικόνων και εμπειριών– το Πάσχα στο χωριό μου. Όχι όμως με το θρησκευτικό του μέρος, παρά μόνον αμυδρά.

Μεγάλη Πέμπτη, εγώ και τ' αδέρφια μου ξεκινούσαμε το πρωί με το λεωφορείο. Ολόκληρο ταξίδι. Φτάναμε στη γέφυρα του Καλαμά. Μια γέφυρα σιδερένια, βαθυπράσινη, απ' τον καιρό του Εμφυλίου.

Αφού γινόταν ο έλεγχος των ταυτοτήτων απ' τους φαντάρους του φυλακίου –στιγμές έντονες για τις παιδικές καρδιές μας–, το λεωφορείο, αργά αργά, έμπαινε στη γέφυρα. Κραπ, κραπ, χτύπαγαν κι έτριζαν οι σιδεριές. Το νερό από κάτω ορμητικό, θολοπράσινο απ' τις πυκνοφυτεμένες όχθες. Έλιωναν τα χιόνια.

Από εκεί και πέρα άρχιζε ένας άλλος κόσμος.

Στο Φιλιάτι κάναμε υποχρεωτική στάση τρεις με τέσσερις ώρες. Γι' αυτές τις ώρες –που τις περνούσαμε στο καφενεδάκι του σταθμού– δεν αγαπούσα και πολύ αυτή την κωμόπολη, τόσο λαχταρούσα το χωριό μου.

Το καφενεδάκι ήταν γεμάτο ταξιδιώτες για τα πανωχώρια των Φιλιατών. Εκεί άρχιζαν τα πρώτα «ποιανού είσαι εσύ, μωρέ παιδάκι μου;», «ετούτη μοιάζει της μάνας της» απ' τους χωριανούς μας και τα πρώτα φιλιά. Πρόγευση απ' το χωριό μου παρηγορητική.

Επιτέλους, το απομεσήμερο το λεωφορείο αγκομαχώντας, γιατί ήταν ασφυκτικά γεμάτο και ο δρόμος χωμάτινος, ανηφορικός, όλο κογκέλες,* ξεκίναγε για τα χωριά της Μουργκάνας.

Αϊ-Νικόλας, Άγιοι Πάντες, Παλιοχώρι, ανηφόρες, στροφές, μια στροφή ακόμα και να το χωριό μου, η Πόβλα. Μαγευτικός δρόμος, μαγευτικά χωριά. Λες και οι πλαγιές οι ντυμένες με κουμαριές, τσέρα, χελιδρονιές,* δάφνες, οι χείμαρροι που ξεπηδούσαν

* **κογκέλες**: στροφές * **κουμαριές, τσέρα, χελιδρονιές**: λουλούδια, θάμνοι και βλάστηση της περιοχής

εδώ και κει, τα λιθάρια και τα μονοπάτια ενσωμάτωσαν ό,τι ομορφότερο και ευγενέστερο από τις ανθρώπινες ζωές αιώνων.

Ακόμα και σήμερα, αυτή η διαδρομή, αυτά τα χωριά είναι για μένα μια διαδρομή πνευματική, μια διαδρομή νοσταλγίας και καημού.

Στο χωριό μου φτάναμε το μούσγκωμα.* Μας άφηνε το λεωφορείο στη Θελεσουριά, όπου ήταν ένα μικρό εικόνισμα, ο Αϊ-Θανάσης.

Ο όγκος της Μουργκάνας μπροστά μας. Στην κορφή το βουνό είχε ακόμα χιόνια, που άστραφταν από ένα χιλιόχρωμο ηλιοβασίλεμα. Εκεί που χανόταν ο ήλιος ήταν ένας τόπος αγαπημένος, μυστηριακός, αβάδιστος. Ήταν η Βόρειος Ήπειρος.

Στη Θελεσουριά, κατεβαίνοντας απ' το λεωφορείο, μας χτύπαγε ευχάριστα ένα ψυχρό αεράκι που –Κύριος οίδε πώς– το 'χα συνδέσει με τη Βόρειο Ήπειρο, με την Αλβανία. Μήνυμα από μια άλλη ζωή, πιο ενδιαφέρουσα, πιο πλούσια, πιο αινιγματική. Περιττό να πω ότι δεν ήξερα τίποτα για ιδεολογίες, πολέμους και άλλα, και οι δικοί μου, συγγενείς και χωριανοί, μιλούσαν λίγο και ασαφώς, κάτι που μεγάλωνε το μυστήριο.

Φτάναμε με τα ποδάρια στο σχολειό, κατόπι μια απότομη κατηφοριά μάς έβγαζε στην πλατεία του Νικόπλου, όπου ήταν το περίπτερο του μπαρμπα-Μήτση μας. Μας καρτέραγε με ζαχαρωτά και φιλιά. Κατόπι σταματούσαμε στο πατρικό της μάνας μου για λίγο, να δώσουμε τσιγάρα στον παππού, και κατόπι σφεντόνα για το πατρικό μας, για τη γιαγιά μας.

Σε όλη αυτήν τη διαδρομή η μύτη μας είχε πανηγύρι. Φρέσκια, ξάστερη ανάσα ανακατεμένη με τ' αγριολολούλουδα του Απριλιού –φράξο, μανούσια, ζουμπούλια, μοσφακίδια. Τον τόνο τον έδιναν όμως οι καβαλίνες,* η κοπριά, το νοτισμένο χώμα.

Στο πατρικό μας. Τόπος θαλπωρής. Ένα μικρό σπιτάκι με δυο κάμαρες, κατώι για τις αίγες,* μπλατσαριό,* ένας μικρός κηπάκος και η επιβλητική και συγχρόνως γλυκύτατη παρουσία της γιαγιάς μου. Μας μάζευε με πατάτες γιαχνί. Μοσκοβόλαγε ο τόπος. Κατόπι κοιμόμασταν όλοι μαζί στρωματσάδα κι αυτή στη μέση.

Το πρωί μάς ξυπνούσαν πετεινοί, γομάρια,* αίγες, βετούλια·* φωνούλες απ' τις γυναίκες που φούρνιζαν, σκούπιζαν, έκοβαν κλαρί. Μαζεμένο το χωριό, αμφιθεατρικά χτισμένο, δημιουργούσε τέλεια ηχητική.

«Ω Αγγελούδω, ξύπνησαν τα παιδιά;», ακούγαμε τη θειάκω Λόλα απ' το δίπλα μαχαλά.

«Ξύπνησαν, μωρ' συμπεθέρα».

---

* **μούσγκωμα**: σούρουπο * **καβαλίνες**: περιττώματα, κυρίως αλόγου ή άλλου υποζυγίου * **αίγες**: κατσίκες * **μπλατσαριό**: αποθήκη * **γομάρια**: γαϊδούρια * **βετούλια**: μικρά τραγιά

«Αυγά έχεις; Θέλεις;»

«Έχω, έχω».

«Καλά, στείλ' τα μου κατόπι».

Άρχιζε το πανηγύρι. Τρεχαλητά με τ' άλλα παιδιά, επισκέψεις στις θείες, βόλτες στους κήπους του Μαμά, στ' αμπέλια της Φέρας, στην Αϊ-Παρασκευή. Άρχιζαν δειλά να κοκκινίζουν οι πρώτες κουτσουπιές.* Τα τριαντάφυλλα, πυκνόφυλλα και μοσχομυριστά, ροζ-άσπρα, ήταν παντού. Στις αυλές και στους φράχτες. Σου έσπαιναν* τη μύτη.

Από την Ανάσταση θυμάμαι κάπως τις στρακαστρούκες, που τις πιέζαμε με τις σόλες. Ακόμα κι εκείνη την ώρα του πανδαιμόνιου εγώ είχα το μυαλό μου στ' αστέρια του ορίζοντα, πάνω απ' τον απαγορευμένο τόπο.

Την άλλη μέρα, όλο το χωριό ανέβαινε στην κορυφή του διπλανού βουνόπλου, που ήταν το φυλάκιο Γκελίλι, για επίσκεψη στους στρατιώτες. Τους πηγαίναμε αυγά, κουλούρια κι εκείνοι μας έδιναν γαλέτες.

Χαρούμενα, απλά παιδιά, μας άφηναν να δούμε και με τα κιάλια μέσα στο Αλβανικό. Φέρναμε κοντά μας εικόνες από ανθρώπους, κυρίως γυναίκες να σκάβουν εν σειρά ή να κάνουν άλλες δουλειές, πάντα σε ομάδες. Είχαν κατασκευάσει και μια τεχνητή λίμνη για την άρδευση. Παρ' όλο που με τα κιάλια είχα απτό το αντικείμενο της περιέργειάς μου, η έλξη και το μυστήριο βάθαιναν.

Άκουγα ιστορίες τα κατοπινά χρόνια για κατασκόπους, που χαμογελώντας χαιρέταγαν από απόσταση τις γυναίκες στ' αμπέλια. Αυτές ανατρόμαζαν κι αυτουνούς τους κατάπιναν τα λόγγα.* Το πέρασμα αυτών των μυστήριων ανθρώπων το 'χω επίσης συνδέσει με το ψυχρό αεράκι που μας υποδεχόταν στη Θελεσουριά.

Όταν αναχωρούσαμε, χαράματα, για την Ηγουμενίτσα ήταν για μας Μεγάλη Παρασκευή. Πονούσαμε και τα τρία, λες και μας ξερίζωναν. Η αδερφή μου με κλάματα και φωνές, «γιαγιά μουουου», ξύπναγε το χωριό. Εγώ βαστιόμουνα και έκλαιγα κρυφά, με τρόπο αξιοπρεπή, και για να το πετύχω αυτό σφιγγόμουνα και βλοσύρευα.* Δε θέλαμε, αρνιόμασταν ν' αποχωριστούμε τη γιαγιά Αγγελούδω, το χωριό. Και πού να πηγαίναμε; Στο βασανιστήριο της τότε –και τώρα– εκπαιδεύσεως.

Μόλις πήγα στο Γυμνάσιο, βαθμιαία –κι απ' το Λύκειο μόνιμα πλέον– πάει το χωριό και η γιαγιά. Δεν πάταγα το πόδι μου. Σινεμάς, ξένη μουσική, ερωτικά σκιρτήματα, κατόπι σπουδές εν Αθήναις –άλλη θλιβερή ιστορία αυτή–, μέχρι τα τριάντα μου δεν είχα καμιά ψυχική σχέση κι επαφή.

---

* **κουτσουπιές**: χαρουπιές * **έσπαιναν**: έσπαγαν (μεταφορικά) * **λόγγα**: θαμνώδη δάση * **βλοσύρευα**: κατσούφιαζα

Μεγάλος ήμουν –τι μεγάλος, άντρας γκοτζάμ γαϊδούρι– όταν μας έστειλε η γιαγιά μου μήνυμα, έναν πικρό Απρίλη, να πάμε να περάσουμε το Πάσχα μαζί της. Δεν πήγα. Μετά από λίγο πέθανε. Δε θυμάμαι να μου στοίχισε. Ούτε στην κηδεία της πήγα. Με είχε καταλάβει εξολοκλήρου ο εαυτός μου.

Πέρσι πήγα στο χωριό μου, μετά τη Λαμπρή, για ολιγόωρη επίσκεψη. Το πατρικό μου χορταριασμένο, ετοιμόρροπο. Ο κηπάκος του πνιγμένος στην άγρια βλάστηση.

Τζαρκάλευα* στην αγαπημένη κάμαρη των παιδικών μου χρόνων και κάπου βρήκα την αστυνομική ταυτότητα της γιαγιάς μου. Ολοκαίνουρια. Απ' τη μικρή φωτογραφία με κοιτούσε πάλι μ' εκείνη την αγάπη της, που μας έθρεψε και μας εφοδίασε για μια ολόκληρη ζωή.

Το χωριό περίπου έρημο. Ούτε γομάρια άκουσα ούτε φωνές από γυναίκες και παιδιά. Πήγα στο μαγαζάκι του άλλου μου θείου, του Μήτση Έξαρχου. Κάποια στιγμή, δυο φαντάροι με πλήρη πολεμική εξάρτυση έφεραν δυο Αλβανούς αιχμαλώτους. Ξέπνοοι* όλοι. Ένας φαντάρος –Αθηναίος, όπως έμαθα μετά– έβριζε τον κωλότοπο, τους κωλοαλβανούς. Έκατσαν στον πάγκο και ο θείος μου τους κέρασε αμέσως λουκούμια.

Οι Αλβανοί τα έφαγαν λαιμαχτικά* και λερώθηκαν μεριές μεριές απ' τη σκόνη. Καίτοι* είχαν κακό χάλι απ' την ταλαιπωρία, τινάχτηκαν και καθαρίστηκαν με επιμέλεια.

Σ. Δημητρίου, *Η φλέβα του λαιμού,* Πατάκης

Κωνσταντίνος Παρθένης, *Τοπίο*

* **τζαρκάλευα**: έψαχνα * **ξέπνοοι**: κουρασμένοι, εξαντλημένοι * **λαιμαχτικά**: με λαιμαργία * **καίτοι**: αν και, μολονότι

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια συναισθήματα είχε ο αφηγητής κάθε φορά που πήγαινε στο χωριό του για το Πάσχα και πού οφείλονται αυτά;
2. Ο αφηγητής έχει κρατήσει στη μνήμη του όλες εκείνες τις εμπειρίες του χωριού του που απολάμβανε μέσω των αισθήσεων. Βρείτε τις οπτικές, ακουστικές, οσφρητικές κ.λπ. εικόνες του κειμένου.
3. Πώς παρουσιάζονται οι μορφές των συγγενικών προσώπων του αφηγητή και για ποιους λόγους ξεχωρίζει η γιαγιά Αγγελούδω;
4. Πώς εξηγεί ο αφηγητής την αλλαγή των συναισθημάτων του απέναντι στο χωριό και στους συγγενείς του, όταν μεγάλωσε; Πώς κρίνετε αυτή την αλλαγή;
5. Βρείτε τα σημεία στα οποία ο αφηγητής αναφέρεται στους Αλβανούς, ως παιδί και ως ενήλικος. Πώς τους αντιμετωπίζει σε κάθε περίσταση και γιατί;
6. Η αφήγηση της ιστορίας γίνεται μέσα από την οπτική γωνία του ώριμου αφηγητή που θυμάται την παιδική του ηλικία. Ποια διάθεση έχει ο ώριμος αφηγητής απέναντι στο παρελθόν του; Βρείτε τις σχετικές αναφορές του στο κείμενο.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Σημειώστε πάνω στο χάρτη τη διαδρομή που ακολουθούσε ο αφηγητής για να φτάσει στο χωριό του και τους τόπους από όπου περνούσε. Αν έχετε τη δυνατότητα, εξετάστε επίσης πώς εκτελείται σήμερα αυτό το δρομολόγιο.
- Γράψτε ένα δικό σας αφηγηματικό κείμενο με θέμα τις πασχαλινές διακοπές σας στο χωριό.

ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ

Χρονικό

Το ποίημα περιλαμβάνεται στη συλλογή του Λ. Ξανθόπουλου Αντίψυχα *(1982). Μέσα από τις ατομικές ζωές των προσώπων μιας οικογένειας παρακολουθούμε από τη μια τη συνύπαρξη των μελών της οικογένειας (πατέρας, μητέρα) και από την άλλη τη μετάβαση από τον παραδοσιακό τρόπο ζωής σε νέες αναζητήσεις τις οποίες εκφράζουν οι αβέβαιες τύχες των δυο γιων.*

Δημήτρης Γιολδάσης,
Καπνοχώραφα

Ο πατέρας είπε
αγαπώ τον ξεραμένο καπνό
έγινε καπνεργάτης

η μητέρα γύρεψε παιδιά
ταίρι και σπιτικό
ζευγάρωσαν*

ο μεγάλος
έψαχνε από παιδί
τον κούρασαν οι μάχες

ο μικρός
δε ζήτησε τίποτα
έφυγε σε ξένο τόπο

το σπίτι μπογιατίζεται κάθε χρόνο
ο πατέρας βγήκε στη σύνταξη
η μητέρα χτίστηκε στις κάμαρες*
ο μικρός γίνηκε σιδερόδρομος μακρύς
κι ο μεγάλος σκέφτηκε να πει
αγαπώ τον ξεραμένο καπνό

άργησε προκόψανε* οι μηχανές

Λ. Ξανθόπουλος,
Αντίψυχα, Ανδρομέδα

* **ζευγάρωσαν**: παντρεύτηκαν, έκαναν οικογένεια * **κάμαρες**: δωμάτια * **προκόψανε**: προόδευσαν

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Παρατηρήστε τη δομή του ποιήματος. Τι δηλώνουν τα ενδιάμεσα κενά και πώς συνδέεται ο τίτλος με το περιεχόμενο του ποιήματος;

2. Αντιστοιχίστε κάθε μέλος της οικογένειας με τη δράση και το ρόλο που ανέλαβε στη ζωή του. Ποιος ανθρώπινος τύπος σάς προκαλεί μεγαλύτερο ενδιαφέρον και γιατί;

3. «Ο μεγάλος κουράστηκε από τις μάχες» – «ο μικρός έγινε σιδερόδρομος» – «η μητέρα χτίστηκε στις κάμαρες». Πώς αντιλαμβάνεστε αυτούς τους στίχους για τη ζωή του κάθε προσώπου;

4. Ποια σημασία έχει η επανάληψη του δεύτερου στίχου στο τέλος του ποιήματος; Πώς συνδέεται ο στίχος αυτός με τη ζωή του μεγάλου γιου;

5. Καταγράψτε τις κοινωνικές μεταβολές που αναφέρονται στο ποίημα, βρείτε σε ποιο χρόνο εκδηλώνονται στη ζωή των προσώπων και εξηγήστε ποια μεταβολή έχει μεγαλύτερη σημασία α) για το κάθε πρόσωπο β) για την οικογένεια.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Πώς αντιμετώπισαν οι δυο γιοι το θέμα της επαγγελματικής τους αποκατάστασης; Συζητήστε με πρόσωπα του οικογενειακού και κοινωνικού σας περιβάλλοντος τα οποία βρίσκονταν σε νεαρή ηλικία τη δεκαετία του 1980 και ρωτήστε τα ποιες επαγγελματικές επιλογές είχαν, ποια επαγγέλματα είχαν τη μεγαλύτερη ζήτηση και γιατί. Εξετάστε αν αυτά τα επαγγέλματα εξακολουθούν να έχουν ζήτηση στην εποχή μας.

- Βρείτε ιστορικές πληροφορίες για το επάγγελμα και την κοινωνική θέση του καπνεργάτη στην Ελλάδα. Ερευνήστε επίσης σε ποιες περιοχές ασχολούνταν με την καλλιέργεια και την επεξεργασία του καπνού στη μεταπολεμική περίοδο. Συγκρίνετε τα παλαιότερα δεδομένα με τη σημερινή εξέλιξη του επαγγέλματος. Ποια συμπεράσματα προκύπτουν από την έρευνά σας για την τύχη αλλά και για τις προοπτικές του επαγγέλματος;

Αντον Τσεχωφ

Ένας αριθμός

Στο σύντομο αφήγημα του Τσέχωφ «Ένας αριθμός» η δεσποινίς Ιουλία αντιπροσωπεύει τον άβουλο ανθρώπινο τύπο· δεν τολμά να διεκδικήσει τα δικαιώματά της και συχνά πέφτει θύμα οικονομικής και κοινωνικής εκμετάλλευσης. Ο Τσέχωφ σκιαγραφεί με απλό και ευτράπελο τρόπο την παθητική ψυχολογία, η οποία χαρακτήριζε σε μεγάλο βαθμό τη γυναικεία συμπεριφορά τα παλαιότερα χρόνια.

Τις προάλλες φώναξα στο γραφείο μου τη δεσποινίδα Ιουλία, τη δασκάλα των παιδιών. Έπρεπε να της δώσω το μισθό της.

– Κάθισε να κάνουμε το λογαριασμό, της είπα. Θα 'χεις ανάγκη από χρήματα και συ ντρέπεσαι να ανοίξεις το στόμα σου… Λοιπόν… Συμφωνήσαμε για τριάντα ρούβλια* το μήνα…

– Για σαράντα.

– Όχι, για τριάντα, το έχω σημειώσει. Εγώ πάντοτε τριάντα ρούβλια δίνω στις δασκάλες… Λοιπόν, έχεις δύο μήνες εδώ…

– Δύο μήνες και πέντε μέρες…

– Δύο μήνες ακριβώς… Το 'χω σημειώσει… Λοιπόν, έχουμε εξήντα ρούβλια. Πρέπει να βγάλουμε εννιά Κυριακές… δε δουλεύετε τις Κυριακές. Πηγαίνετε περίπατο με τα παιδιά. Έπειτα έχουμε τρεις γιορτές…

Η Ιουλία έγινε κατακόκκινη και άρχισε να τσαλακώνει νευρικά την άκρη του φουστανιού της, μα δεν είπε λέξη.

– Τρεις γιορτές… μας κάνουν δώδεκα ρούβλια το μήνα… Ο Κόλιας ήταν άρρωστος τέσσερις μέρες και δεν του έκανες μάθημα… Μονάχα με τη Βαρβάρα ασχολήθηκες… Τρεις μέρες είχες πονόδοντο και η γυναίκα μου σου είπε να αναπαυτείς μετά το φαγητό… Δώδεκα και εφτά δεκαεννιά. Αφαιρούμε, μας μένουν… Χμ! σαράντα ένα ρούβλια… Σωστά;

Το αριστερό μάτι της Ιουλίας έγινε κατακκόκινο και νότισε. Άρχισε να τρέμει το σαγόνι της. Την έπιασε ένας νευρικός βήχας, έβαλε το μαντίλι στη μύτη της, μα δεν έβγαλε άχνα.

---

* **ρούβλια**: ρωσικό νόμισμα

– Την παραμονή της πρωτοχρονιάς έσπασες ένα φλιτζάνι του τσαγιού με το πιατάκι του… Βγάζουμε δύο ρούβλια… Το φλιτζάνι κάνει ακριβότερα γιατί είναι οικογενειακό κειμήλιο, μα δεν πειράζει… Τόσο το χειρότερο! Προχωρούμε! Μια μέρα δεν πρόσεξες τον Κόλια, ανέβηκε ο μικρός στο δέντρο και έσκισε το σακάκι του… Βγάζουμε άλλα δέκα ρούβλια… Άλλη μια μέρα που δεν πρόσεχες, έκλεψε μια καμαριέρα τα μποτάκια της Βαρβάρας. Πρέπει να 'χεις τα μάτια σου τέσσερα, γι' αυτό σε πληρώνουμε… Λοιπόν, βγάζουμε άλλα πέντε ρούβλια. Στις δέκα του Γενάρη σε δάνεισα δέκα ρούβλια…

– Όχι, δεν έγινε τέτοιο πράμα… μουρμούρισε η Ιουλία.

– Το 'χω σημειώσει!

– Καλά…

– Βγάζουμε είκοσι επτά ρούβλια, μας μένουν δεκατέσσερα…

Τα μάτια της Ιουλίας γέμισαν δάκρυα. Κόμποι ιδρώτα γυάλιζαν πάνω στη μύτη της. Κακόμοιρο κορίτσι!

– Μα εγώ μια φορά μονάχα δανείστηκα χρήματα. Μονάχα τρία ρούβλια, από την κυρία, μουρμούρισε η Ιουλία και η φωνή της έτρεμε… Αυτά είναι όλα όλα που δανείστηκα.

– Μπα; Και γω δεν τα είχα σημειώσει αυτά. Λοιπόν, δεκατέσσερα έξω τρία, μας μένουν έντεκα. Πάρε τα χρήματά σου, αγαπητή μου! Τρία… τρία, τρία… ένα και ένα… Πάρ' τα…

Και της έδωσα έντεκα ρούβλια. Τα πήρε με τρεμουλιαστά δάχτυλα και τα έβαλε στην τσέπη της.

– Ευχαριστώ, ψιθύρισε.

Πετάχτηκα ορθός και άρχισα να βηματίζω πέρα δώθε στο γραφείο. Με έπιασαν τα δαιμόνια μου.

– Και γιατί με ευχαριστείς;

– Για τα χρήματα.

– Μα, διάολε, εγώ σε έκλεψα, σε λήστεψα! Και μου λες κι ευχαριστώ;

– Οι άλλοι δε μου 'διναν τίποτα!…

– Δε σου 'διναν τίποτα. Φυσικά! Σου έκανα μια φάρσα για να σου γίνει σκληρό μάθημα. Πάρε τα ογδόντα σου ρούβλια! Τα είχα έτοιμα στο φάκελο! Μα γιατί δε φωνάζεις για το δίκιο σου; Γιατί στέκεσαι έτσι σαν χαζή; Μπορείς να ζήσεις σ' αυτό τον κόσμο αν δεν πατήσεις λίγο πόδι, αν δε δείξεις τα δόντια σου; Γιατί είσαι άβουλη;

Μουρμούρισε μερικά ευχαριστώ και βγήκε.

Ά. Τσέχωφ, *Διηγήματα*,
μτφρ. Κ. Σιμόπουλος, Θεμέλιο

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποιο πρόσωπο αφηγείται το περιστατικό και ποια εντύπωση σχηματίζετε για το χαρακτήρα και το ήθος του;
2. Ο αφηγητής χαρακτηρίζει την Ιουλία «άβουλη». Ποιες ενέργειές της δικαιολογούν αυτόν το χαρακτηρισμό;
3. Πώς αντιμετωπίζει η Ιουλία τον εργοδότη της και σε ποιο αποτέλεσμα την οδηγεί η στάση της;
4. Φανταστείτε τον εαυτό σας στη θέση της δασκάλας. Πώς θα αντιδρούσατε σε ανάλογη περίσταση; Πώς πιστεύετε ότι θα εξυπηρετούσατε περισσότερο τα συμφέροντά σας;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Πολλοί άνθρωποι πέφτουν, εξαιτίας του χαρακτήρα τους ή των κοινωνικών συνθηκών της ζωής τους, θύματα οικονομικής εκμετάλλευσης. Βρείτε ένα ατομικό και ένα συλλογικό παράδειγμα (Ιστορία, Θρησκευτικά) και αξιολογήστε τις αντιδράσεις των προσώπων σε σχέση με τα αποτελέσματα των ενεργειών τους.
- Ελέγξτε την ορθότητα των λογαριασμών του αφηγητή αλλά και τη νομιμότητα των πράξεών του απέναντι στη δασκάλα των παιδιών του.

Άντον Τσέχωφ (1860-1904)
Κορυφαίος Ρώσος θεατρικός συγγραφέας και διηγηματογράφος. Αγαπημένα θέματα του έργου του είναι οι ανθρώπινες σχέσεις, η μετάβαση από τον παραδοσιακό τρόπο ζωής σε νεότερους κοινωνικούς σχηματισμούς που σηματοδοτούν αλλαγές στα ανθρώπινα συναισθήματα, στις νοοτροπίες και στις αντιλήψεις. Τόσο στα διηγήματα όσο και στα θεατρικά του έργα σκιαγραφεί αυτές τις κοινωνικές καταστάσεις με απλότητα, ειλικρίνεια αλλά και χιούμορ, όπως διαπιστώνουμε και από το διήγημα που ανθολογούμε. Χάρη σε αυτά τα γνωρίσματα του έργου του η γραφή του παραμένει επίκαιρη και δημοφιλής, όπως αποδεικνύουν κυρίως οι επιτυχημένες παραστάσεις των γνωστότερων θεατρικών του έργων: *Ο θείος Βάνιας* (1896), *Τρεις αδερφές* (1900-1001), *Ο βυσσινόκηπος* (1903-1904) κ.ά.

ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

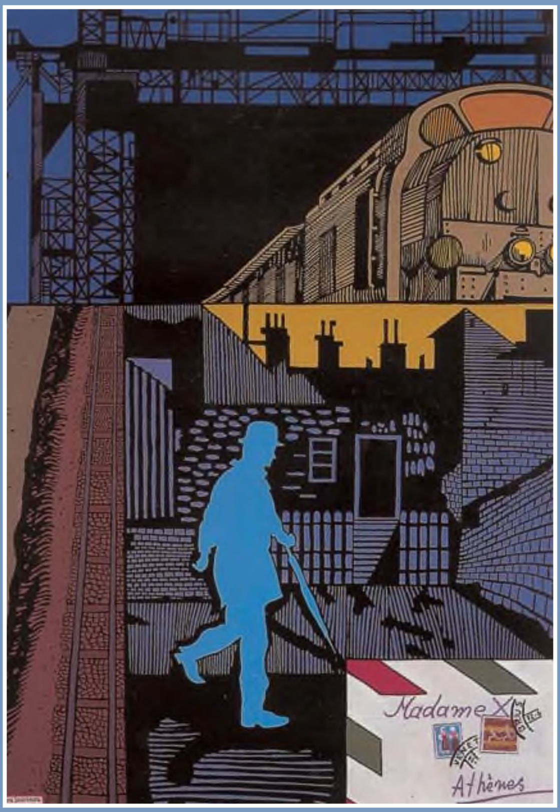

Γιώργος Ιωάννου,
Περί ενός συμβάντος

Η ενότητα αυτή περιέχει τέσσερα κείμενα με θέμα το ταξίδι. Στο ποίημα του Γάλλου ποιητή Ζακ Πρεβέρ, το ταξίδι λειτουργεί ως φανταστική απόδραση και εκφράζει την πηγαία διάθεση του ανθρώπου για φυγή και περιπλάνηση. Στα υπόλοιπα τρία κείμενα ο ταξιδιώτης-αφηγητής επισκέπτεται τρεις πραγματικούς χώρους (έναν αρχαιολογικό χώρο της πατρίδας του, ένα ελληνικό νησί και μια ξένη χώρα) και μας μεταφέρει τις εντυπώσεις του από αυτούς. Η αφηγηματική οπτική και των τριών ταξιδιωτών-αφηγητών προβάλλει το άγνωστο και το διαφορετικό, αποκαλύπτοντας τη φιλέρευνη διάθεση κάθε συγγραφέα, η οποία τον ωθεί να γνωρίσει νέους τόπους, ανθρώπινες νοοτροπίες και κοινωνικά συστήματα. Συνδυάζοντας τις εντυπώσεις και τους στοχασμούς των τεσσάρων συγγραφέων, θα αντιληφθείτε ότι χάρη στο ταξίδι πλουτίζουμε τις εμπειρίες μας και γνωρίζουμε άγνωστες όψεις της δικής μας χώρας ή άλλων τόπων και πολιτισμών. Κατά βάθος, τα κείμενα της ενότητας μας αποκαλύπτουν ότι το ταξίδι είναι ίσως ο καλύτερος τρόπος να γνωρίσουμε τον εαυτό μας, μέσα από την επαφή και την επικοινωνία με διαφορετικούς τόπους και πολιτισμούς.

Ζακ Πρεβερ

Βγαίνοντας από το σχολειό

Το ποίημα του Πρεβέρ μάς ταξιδεύει σε ένα φανταστικό γύρο του κόσμου, με όχημα τη νεανική πνοή, την εφευρετικότητα του νου και την ψυχική ανάγκη των παιδιών για επικοινωνία. Προέρχεται από τη δεύτερη ποιητική συλλογή του Πρεβέρ Ιστορίες *(1946).*

Βγαίνοντας από το σχολειό μας
Συναντήσαμε
Ένα μεγάλο σιδηρόδρομο
Μας έφερε μια βόλτα
Γύρω τριγύρω από τη γη
Σ' ένα χρυσό βαγόνι
Και γύρω γύρω από τη γη μας
Συναντήσαμε
Τη θάλασσα να κάνει τον περίπατό της
Μαζί με τα κοχύλια της
Με τ' αρωματισμένα της νησιά
Με τα ωραία της ναυάγια
Και με τους καπνιστούς της σολομούς
Και συναντήσαμε
Πάνω απ' τη θάλασσα
Τ' αστέρια που μαζί με το φεγγάρι
Με ιστιοφόρο ταξιδεύανε
Για Ιαπωνία
Κι ακόμα συναντήσαμε τους τρεις σωματοφύλακες*
Που με τα χέρια γύριζαν
Τη μανιβέλα* ενός μικρού υποβρύχιου
Κι εκείνο βυθιζότανε
Ψάχνοντας αχινούς

---

* **τους τρεις σωματοφύλακες**: αναφορά στο γνωστό μυθιστόρημα *Οι τρεις σωματοφύλακες* του Αλέξανδρου Δουμά * **μανιβέλα**: σιδερένιος μοχλός

Κι όταν γυρίσαμε στη γη μας
Συναντήσαμε
Πάνω σ' εκείνη τη γραμμή του σιδηροδρόμου
Ένα σπίτι
Που γύρω από τη γη όλο γύριζε
Και γύρω από τη θάλασσα
Και προσπαθούσε να ξεφύγει απ' το χειμώνα
Που το κυνηγούσε

Αλλά κι εμείς πάνω στο σιδηρόδρομο
Αρχίσαμε να τρέχουμε να τρέχουμε
Πίσω από το χειμώνα
Ώσπου στο τέλος τον πατήσαμε
Κι έτσι το σπίτι πια σταμάτησε να τρέχει
Κι η άνοιξη που ήταν σταθμάρχης
Βγήκε και μας χαιρέτησε
Μας ευχαρίστησε
Και τότε τα λουλούδια όλης της γης
Βαλθήκανε να σπρώχνουν
Από παντού το σιδηρόδρομο
Κι εκείνος πια δεν ήθελε να προ-
χωρήσει
Από το φόβο μήπως τα πατήσει
Κι έτσι κι εμείς
Γυρίσαμε πια πίσω με τα πόδια
Γύρω τριγύρω από τη γη
Γύρω τριγύρω από τη θάλασσα
Και γύρω από τον ήλιο
Το φεγγάρι και τ' αστέρια
Με τα πόδια
Και με τα πόδια και με τ' άλογα και μ' αυτοκίνητα
Και τέλος με ιστιοφόρα.

Άγαλμα με το έμβλημα της Παγκόσμιας Ταχυδρομικής Ένωσης

Ζ. Πρεβέρ, *Θέαμα και ιστορίες*,
μτφρ. Γιάννης Βαρβέρης, Νεφέλη

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Στο ποίημα οι μαθητές βγαίνουν από το σχολείο τους και πραγματοποιούν ένα φανταστικό ταξίδι. Ποιες επιθυμίες, όνειρα και ανάγκες αποκαλύπτει η φυγή τους από την πραγματικότητα;

2. Τι συνάντησαν τα παιδιά μόλις επέστρεψαν στη γη; Τι συμβολίζει το σπίτι που «προσπαθούσε να ξεφύγει από το χειμώνα»;

3. Τα παιδιά έφυγαν με το σιδηρόδρομο και γύρισαν «με τα πόδια και με τ' άλογα και μ' αυτοκίνητα και τέλος με ιστιοφόρα». Τι εμπειρίες αποκόμισαν και πόσο ωφελήθηκαν από αυτό το ταξίδι;

4. Στο ποίημα συναντάμε πολλά εκφραστικά σχήματα, κυρίως μεταφορές, προσωποποιήσεις και εικόνες. Βρείτε και γράψτε αυτά που σας εντυπωσίασαν περισσότερο.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Υποθέστε ότι ταξιδεύετε και σεις με το φανταστικό σιδηρόδρομο. Αρχίζοντας από τη λέξη «συναντήσαμε», ας γράψει ο καθένας σας από πέντε στίχους με τα μέρη που επισκεφτήκατε, έτσι ώστε στο τέλος να έχετε φτιάξει το δικό σας ποίημα-φυγή από ό,τι σας καταπιέζει!
- Γράψτε ένα δικό σας φανταστικό ταξίδι χρησιμοποιώντας (αν θέλετε) έναν τουριστικό οδηγό.

Ζακ Πρεβέρ (1900-1977)
Γάλλος ποιητής. Συνδέθηκε αρχικά με το υπερρεαλιστικό κίνημα, αλλά αποχώρησε από την ομάδα των υπερρεαλιστών το 1930. Εργάστηκε ως ηθοποιός, όμως διακρίθηκε περισσότερο ως σεναριογράφος. Οι κυριότερες ποιητικές του συλλογές είναι: *Κουβέντες* (1945), *Ιστορίες* (1946), *Θέαμα* (1951), *Γράμματα απ' τα νησιά Μπαλαντάρ* (1952), *Βροχή και τον καλό καιρό* (1955) κ.ά.

Νικος Καζαντζακης

Μια Κυριακή στην Κνωσό

Το κείμενο που ακολουθεί προέρχεται από τη μυθιστορηματική αυτοβιογραφία του Νίκου Καζαντζάκη Αναφορά στον Γκρέκο *(1961). Στο απόσπασμα ο συγγραφέας-αφηγητής περιγράφει το διαχρονικό μεγαλείο του αρχαίου μινωικού πολιτισμού, την κρητική γη και τους ανθρώπους της.*

Για ν' αλλαξοστρατίσω* το νου μου, την άλλη μέρα, Κυριακή, την ώρα που χτυπούσαν οι καμπάνες κι οι χριστιανοί πήγαιναν στον Αϊ-Μηνά να λειτουργηθούν, κίνησα για άλλο εγώ προσκύνημα, να χαιρετήσω την Άγια Κρήτη, που τα χρόνια εκείνα είχε ξεθαφτεί από τα παμπάλαια χώματα της Κνωσού. [...]

Δεξόζερβά μου αμπέλια κι ελιές, ακόμα δεν είχαν τρυγήσει, και τα σταφύλια κρέμουνταν βαριά κι ακουμπούσαν στη γης. Μύριζε ο αγέρας συκόφυλλο. Μια γριούλα πέρασε, στάθηκε, ανασήκωσε από το καλάθι που κρατούσε μερικά συκόφυλλα που το σκέπαζαν, διάλεξε και με φίλεψε* δυο σύκα.

– Με γνωρίζεις, κυρά μου; τη ρώτησα.

Με κοίταξε ξαφνιασμένη.

– Όχι, παιδί μου· είναι ανάγκη να σε γνωρίζω για να σε φιλέψω; Άνθρωπος δεν είσαι; Άνθρωπος είμαι κι εγώ· δε φτάνει;

Γέλασε, ένα δροσερό κοριτσίστικο γέλιο, και τράβηξε το δρόμο της κούτσα κούτσα κατά το Κάστρο.*

Έσταζαν τα δυο σύκα μέλι, ποτέ θαρρώ δε γεύτηκα πιο νόστιμα· τα 'τρωγα και με δρόσιζαν τα λόγια της γριάς· άνθρωπος είσαι, άνθρωπος κι εγώ, φτάνει!

Ένας ίσκιος έπεσε πλάι στον ίσκιο μου· στράφηκα, ένας φραγκόπαπας. Με κοίταξε, μου χαμογέλασε:

– Ο αβάς* Μυνιέ, μου 'πε και μου 'δωκε το χέρι· θέλετε να μου κάνετε συντροφιά; Δεν ξέρω ελληνικά· μονάχα αρχαία: Μήνιν άειδε, θεά, Πηληϊάδω Αχιλήος...*

–...ουλομένην, η μυρι' Αχαιοίς άλγε' έθηκε... εξακολούθησα εγώ.

Γελάσαμε. Προχωρούσαμε απαγγέλνοντας τους αθάνατους στίχους. Αργότερα

* **ν' αλλαξοστρατίσω**: να ξεχαστώ, να αλλάξω περιβάλλον * **φίλεψε**: κέρασε, πρόσφερε * **Κάστρο**: το Ηράκλειο * **αβάς**: καθολικός ιερέας * **Μήνιν άειδε...**: ο πρώτος στίχος από το προοίμιο της *Ιλιάδας*

έμαθα πως ο αβάς ετούτος που γελούσε κι απάγγελνε, κι ανέμιζαν μια τούφα γκρίζα μαλλιά απάνω από το μέτωπό του, ήταν ξακουστός για την αγιοσύνη του και για την εξυπνάδα· πολλούς μεγάλους άθεους στο Παρίσι τούς είχε φέρει στο δρόμο του Θεού. Σύχναζε στον κόσμο, μιλούσε και χωράτευε* με μεγάλες κυράδες, σπίθες πετούσε το μυαλό του, μα πίσω από την παιχνιδιάρα ετούτη σαλευόμενη επιφάνεια υψώνουνταν βράχος ασάλευτος κι απόρθητος ο σταυρωμένος Χριστός. Όχι ο σταυρωμένος, ο αναστημένος Χριστός.

Έτρεχε ο φύλακας να μας υποδεχτεί και να μας ξηγήσει· ήταν ένας απλοϊκός Κρητικός, με βράκες, με μια μαγκούρα, πρόσχαρος· τον έλεγαν Δαβίδ· τόσα χρόνια φύλακας κι οδηγός στην Κνωσό, είχε μάθει πολλά και μιλούσε για το Παλάτι σαν να ’ταν το σπίτι του· και μας υποδέχτηκε σαν νοικοκύρης.

Κωνσταντίνος Παρθένης, *Πλαγιά*

Πήγε μπροστά, τέντωνε τη μαγκούρα του, μας έδειχνε:

– Να η μεγάλη βασιλικιά αυλή, 60 μέτρα πλάτος, 29 μάκρος· να οι αποθήκες με τα θεόρατα ξομπλιαστά* πιθάρια· εδώ μέσα έβαζε τις σοδειές του ο βασιλιάς και τάιζε το λαό του· βρήκαμε στα πιθάρια κατακάθια από λάδι και κρασί, κουκούτσια από ελιές, κουκάκια, ρεβίθια, σιτάρι, κριθάρι και φακές – όλα είχαν γίνει κάρβουνο από τις πυρκαγιές. […]

Ξηγούσα τα λόγια του φύλακα στον αβά, κι αυτός είχε καρφώσει τα μάτια του στα πέτρινα σκαλοπάτια του θεάτρου και θα μάχουνταν να ξαναφέρει στο φως το θεϊκό παιχνίδι.

Με πήρε από το μπράτσο, προχωρήσαμε.

– Δύσκολο πολύ, μουρμούρισε, να παίζεις με το Θεό και να μην αιματώνεσαι.

Σταθήκαμε σε μια τετράγωνη κολόνα από γυαλιστερή γυψόπετρα, που απάνω της ήταν χαραγμένο το ιερό σημάδι, το διπλοπέλεκο. Ο αβάς έσμιξε τα χέρια, λύγισε μια στιγμή το γόνατο και τα χείλια του σάλεψαν, σαν να προσεύχουνταν.

Ξαφνιάστηκα.

– Προσεύχεστε; τον ρώτησα.

– Και βέβαια προσεύχομαι, μικρέ μου φίλε, μου αποκρίθηκε. Κάθε ράτσα και κάθε

* **χωράτευε**: αστειευόταν * **ξομπλιαστά**: με στολίδια

εποχή δίνει στο Θεό την εδική της μάσκα· μα πίσω απ' όλες τις μάσκες βρίσκεται, σε όλες τις εποχές και σε όλες τις ράτσες, ο ίδιος πάντα Θεός.

Σώπασε, και σε λίγο:

– Εμείς έχουμε το σταυρό ιερό σημάδι, οι πιο παλιοί σου πρόγονοι είχαν το διπλοτσέκουρο· μα πίσω από το σταυρό και το διπλοτσέκουρο ξεκρίνω* εγώ και προσκυνώ, αναμερίζοντας* τα εφήμερα* σύμβολα, τον ίδιο Θεό.

Ήμουν τότε πολύ νέος, τη μέρα εκείνη δεν κατάλαβα· ύστερα από χρόνια μπόρεσε το μυαλό μου να χωρέσει και να καρπίσει τα λόγια ετούτα· πίσω απ' όλα τα θρησκευτικά σύμβολα άρχισα κι εγώ να διακρίνω το αμετασάλευτο* αιώνιο πρόσωπο του Θεού· κι ακόμα αργότερα, όταν παραπλάτυνε ο νους, όταν παραθράσεψε* η καρδιά, άρχισα να διακρίνω και πίσω από το πρόσωπο του Θεού, ένα φοβερό ακατοίκητο σκοτάδι, το χάος. Χωρίς να το θέλει, τη μέρα εκείνη στην Κνωσό, ο άγιος αυτός αβάς μού άνοιξε ένα δρόμο, τον πήρα, μα δε στάθηκα όπου θα 'θελε να σταθώ· εωσφορική* περιέργεια με κυρίεψε, προχώρεσα πιο πέρα και βρήκα την άβυσσο.

Καθίσαμε ανάμεσα σε δυο κολόνες· ο ουρανός ήταν πύρινος κι έλαμπε σαν ατσάλι· γύρα από το Παλάτι, μέσα από τον ελαιώνα, τα τζιτζίκια ξεκούφαιναν τον αέρα· ο φύλακας ακούμπησε στην κολόνα, έβγαλε από τη ζώνη του την καπνοσακούλα κι άρχισε να στρίβει τσιγάρο. Κανένας δε μιλούσε· νιώθαμε πως η στιγμή ετούτη είναι άγια, ο τόπος ετούτος είναι άγιος και μονάχα η σιωπή ταίριαζε. Δυο περιστέρια πέταξαν από πάνω μας και κάθισαν σε μια κολόνα· τα ιερά πουλιά της Μεγάλης Θεάς που λάτρευαν εδώ οι Κρητικοί· άλλοτε τα βλέπουμε να κάθουνται απάνω σε μια κολόνα κι άλλες φορές να τα κρατάει η θεά ανάμεσα στα ξεχειλισμένα γάλα βυζιά της.

– Τα περιστέρια… είπα σιγά, σαν να φοβόμουν μην ακούσουν τη φωνή μου, σκιαχτούν και φύγουν από την κολόνα.

Ο αβάς έβαλε το δάχτυλο στο στόμα.

– Σώπα, είπε.

Ο νους μου ξεχείλιζε ρωτήματα, δε μίλησα· πέρασαν πάλι από τα μάτια μου οι εξαίσιες τοιχογραφίες –μάτια μεγάλα, μυγδαλάτα, μαύρες πλεξούδες κυματιστές, βαριές κυράδες ανοιχτοστήθες, με χοντρά φιλήδονα χείλια, πουλιά, φασιανοί και πέρδικες, μαϊμούδες γαλάζιες, βασιλόπουλα με φτερά παγονιού στο κεφάλι, άγριοι άγιοι ταύροι, νιούτσικες ιέρειες με τα μπράτσα περιτυλιμένα με ιερά φίδια, γαλάζια αγόρια σε ανθισμένους κήπους– χαρά, δύναμη, πλούτος μεγάλος, ένας κόσμος όλο μυστήριο,

* **ξεκρίνω**: διακρίνω * **αναμερίζοντας**: παραμερίζοντας, απομακρύνοντας * **εφήμερα**: πρόσκαιρα * **αμετασάλευτο**: αμετακίνητο * **παραθράσεψε**: φούντωσε υπερβολικά (μεταφορικά) * **εωσφορική**: σατανική

μια Ατλαντίδα που πρόβαλε από το βυθό της κρητικιάς γης, μας κοιτάζει με τεράστια μαύρα μάτια, μα τα χείλια της είναι ακόμα σφραγισμένα.*

Τι κόσμος είναι ετούτος, συλλογιζόμουν, πότε θ' ανοίξει τα χείλια του να μιλήσει; Τι άθλους να 'καμαν και τούτοι οι πρόγονοι, απάνω στο χώμα εδώ που πατούμε;

Η Κρήτη στάθηκε το πρώτο γιοφύρι ανάμεσα Ευρώπης, Ασίας κι Αφρικής· η Κρήτη φωτίστηκε πρώτη σε όλη την κατασκότεινη τότε Ευρώπη. Κι εδώ η ψυχή της Ελλάδας εξετέλεσε τη μοιραία της αποστολή: έφερε το θεό στην κλίμακα του ανθρώπου. Τα τεράστια ασάλευτα αιγυπτιακά ή ασσυριακά αγάλματα έγιναν εδώ, στην Κρήτη, μικρά, χαριτωμένα, το σώμα κινήθηκε, το στόμα χαμογέλασε, και το πρόσωπο και το μπόι του θεού πήρε το πρόσωπο και το μπόι του ανθρώπου. Μια ανθρωπότητα καινούρια έζησε κι έπαιξε στα κρητικά χώματα, πρωτότυπη, διαφορετικιά από τους κατοπινούς Έλληνες, όλο ευκινησία και χάρη κι ανατολίτικη χλιδή…*

Κοίταζα γύρα τους ήμερους χαμηλούς λόφους, τις αριόφυλλες ελιές, ένα λιγνό κυπαρίσσι που αργολύγιζε ανάμεσα στις πέτρες, αφουγκραζόμουν* το ανάλαφρο αρμονικό κουδούνισμα από κάποιο αόρατο γιδοκόπαδο, ανάσαινα το μυρωδάτο αέρα που έρχουνταν, καβαλικεύοντας το λόφο, από τη θάλασσα – και θαρρώ πως όλο κι έμπαινε πιο βαθιά μέσα μου και φωτίζουνταν το παμπάλαιο κρητικό μυστικό. Δε νοιάζεται αυτό για τα πέρα της γης προβλήματα, παρά για τα καθημερινά, ακατάπαυτα ανανεούμενα, όλο θερμές λεπτομέρειες προβλήματα της επίγειας ανθρώπινης ζωής.

– Τι συλλογιέσαι; με ρώτησε ο αβάς.

– Την Κρήτη… αποκρίθηκα.

– Κι εγώ την Κρήτη, είπε ο σύντροφός μου· την Κρήτη και την ψυχή μου… Αν ήταν να ξαναγεννηθώ, θα 'θελα να ξαναδώ το φως εδώ στα χώματα ετούτα. Εδώ υπάρχει κάποια μαγεία ακαταμάχητη… Πάμε να φύγουμε.

Σηκωθήκαμε· ρίξαμε στερνή αργοσάλευτη ματιά στο εξαίσιο όραμα· εγώ θα το ξανάβλεπα, μα ο αβάς αναστέναξε:

– Ποτέ πια… μουρμούρισε.

Κούνησε το χέρι του στις κολόνες, στις αυλές, στις τοιχογραφίες.

– Έχετε γεια, είπε, ένας φραγκόπαπας ήρθε από την άκρα του κόσμου να σας προσκυνήσει, σας προσκύνησε, έχετε γεια!

Ν. Καζαντζάκης, *Αναφορά στον Γκρέκο*,
Εκδόσεις Ελένης Ν. Καζαντζάκη

* **σφραγισμένα**: κλειστά * **χλιδή**: πολυτέλεια * **αφουγκραζόμουν**: άκουγα με προσοχή

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1 Ποια κοινά ενδιαφέροντα, εμπειρίες και απόψεις διαπιστώνει ο αφηγητής από τη συνομιλία του με τον αβά Μυνιέ, καθώς περιηγούνται στην Κνωσό;

2 Ο φύλακας του αρχαιολογικού χώρου της Κνωσού υποδέχτηκε και ξενάγησε τους επισκέπτες «σαν νοικοκύρης». Σχολιάστε αυτή την παρομοίωση, με στόχο να αναδείξετε τα συναισθήματα που νιώθει ο απλοϊκός αυτός Κρητικός για τους αρχαίους προγόνους του.

3 Πού οφείλεται η ανυπέρβλητη ομορφιά της Κνωσού, σύμφωνα με τα κριτήρια των δύο περιηγητών; Εντοπίστε τα συγκεκριμένα χωρία όπου ο αφηγητής και ο αβάς εκθέτουν τις απόψεις τους.

4 Με ποιους πολιτισμούς συγκρίνεται ο μινωικός πολιτισμός και σε ποια στοιχεία επικεντρώνεται η σύγκριση αυτή;

5 Ποια στοιχεία από το περιεχόμενο και τη μορφή φανερώνουν τον αυτοβιογραφικό χαρακτήρα του κειμένου;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Ζωγραφίστε μια εικόνα από την Κνωσό, με βάση την περιγραφή του αφηγητή.
- Πώς εξηγείται η διατήρηση υπολειμμάτων τροφών μέσα στα μινωικά πιθάρια; Αναζητήστε επιστημονικές εξηγήσεις του φαινομένου, σε συνεργασία με τους καθηγητές της Ιστορίας και της Χημείας.

Άποψη από τον αρχαιολογικό χώρο της Κνωσού

Νικος-Αλεξης Ασλανογλου

Η εξοχική Λευκάδα

Ο συγγραφέας περιηγείται το καλοκαίρι στη Λευκάδα. Αποφεύγει την τουριστική της όψη και κινείται στο εσωτερικό του νησιού, όπου ανακαλύπτει τη φύση και τη γνήσια ομορφιά του. Το κείμενο περιέχεται στη συλλογή αφηγημάτων του Ασλάνογλου, Ταξιδεύοντας στη δροσερή νύχτα *(1991).*

Αργά το απόγευμα, πλησιάζοντας το νοτιότερο άκρο της Λευκάδας, όλα λάμπουν στο φως. Σαν ένα ηλιοβασίλεμα στο Θερμαϊκό. Δεκάδες χρωματιστά γουιντσέρφινγκ, μεγάλα ιστιοφόρα και βάρκες στην οργιαστική βλάστηση των νερών. Οι ακτές είναι μέσα στο πράσινο.

Ένα χωριό ψαράδων, η Βασιλική, που έχει όμως περισσότερο αγροτικό χαρακτήρα. Στα δεξιά, λίγα παραθαλάσσια εστιατόρια και ξενοδοχεία. Αριστερά, η πλαζ, τα θαλάσσια σπορ, μοντέρνα καταστήματα παγωτών και φρούτων. Στο τέρμα του ανηφορικού δρόμου που διασχίζει το χωριό, δεκάδες ξενώνες με χαρακτηριστική αρχιτεκτονική μορφή μέσα στα σπάρτα,* σε εκτάσεις έρημες. Μια δισκοθήκη* μέσα στο λιβάδι, σ' έναν αχανή κήπο. Τα κάμπινγκ αρχίζουν μετά, δίπλα στη θάλασσα. Τα βράδια φυσάει πάντα ένας άνεμος θερμός, θαλασσινός. Όλα τα μέσα μεταφοράς επιστρατεύονται από κει προς όλα τα σημεία του νησιού. Οι αποστάσεις εκμηδενίζονται. Ποιος βιάζεται να φτάσει στην πόλη της Λευκάδας με 42 βαθμούς;

Μερικές μέρες στο Νυδρί συμπληρώνουν την κοσμοπολίτικη όψη μιας μεταμορφωμένης Λευκάδας. Διεθνές παραθεριστικό κέντρο, μια προσπάθεια που πολύ γρήγορα καρποφόρησε. Σε τρεις λωρίδες: η παραθαλάσσια με δεκάδες κέντρα φαγητού και αναψυχής. Η άσφαλτος με πολυτελή καταστήματα και λιχουδιές. Μετά τα μεσάνυχτα μεταβάλλεται σε Ταγγέρη.* Ορχήστρες, δισκοθήκες και καλλιτέχνες του τραγουδιού ακούγονται σε πολύ μεγάλο βάθος στην κωμόπολη. Η ίδια αυτή πόλη έχει πολυδαίδαλους δρόμους όπου επαύλεις συνορεύουν με φάρμες, κήπους με οπωροφόρα ή αγροικίες μοντέρνου ρυθμού. Οι υπηρεσίες προσφέρονται αφειδώς.* Τα εκλεκτά πάντα φρούτα είναι ηπειρώτικα. Η τέχνη του νησιού, παραδοσιακή, όπως και οι άνθρωποι. Περιμένουν ασάλευτοι στα κατώφλια τους ξένους.

---

* **σπάρτα**: θαμνώδη φυτά * **δισκοθήκη**: ντισκοτέκ * **Ταγγέρη**: πόλη και σημαντικό λιμάνι του Μαρόκου
* **αφειδώς**: με αφθονία

Το δίλημμα των νεαρών Λευκαδιτών είναι η ανάπτυξη γεωργικών καλλιεργειών επιπέδου με βάση συγκεκριμένα αναπτυξιακά προγράμματα που καταστρώθηκαν. Από την άλλη μεριά, η τουριστική ανάπτυξη του νησιού, κάπως άναρχη στα κέντρα της, ανύπαρκτη τουλάχιστον σε δέκα σημεία μιας λυρικής ομορφιάς ανυπέρβλητης. Τι κουβεντιάζουμε. Έλληνες και ξένοι που κατακλύζουν τα καλοκαίρια το νησί δημιουργούν πρότυπους τρόπους ζωής και συγκρίσεις. Με την άνθηση του τυχαίου και τη χάρη του ευχάριστου, τι να τον κάνεις τον προγραμματισμό; Από το Νυδρί προς την πόλη της Λευκάδας, ο χώρος αποκτά έναν τυπικά αθηναϊκό αστικό χαρακτήρα.

Παραδοσιακή λευκαδίτικη γωνιά

Μα η γνήσια Λευκάδα αρχίζει μόλις αντιλαμβάνεσαι ότι μπήκες πια στο νόημα μιας οργανωμένης πόλης. Τα μικρομάγαζα, οι δρόμοι, οι βιοτεχνίες, ένας ολόκληρος κόσμος μιας άλλης ομορφιάς, θα ’λεγες πως αλλάζει πρόσωπο σε κάτι που θα μπορούσε να γινόταν και δε γίνεται. Αυτή η αίσθηση δίνεται σ’ όλα τα νησιώτικα κέντρα. Σαν να μην ανησυχεί κανέναν απολύτως τίποτα. Κι όμως, όταν περιπλανιέσαι σε μια άδεια καλοκαιρινή Λευκάδα, πολύ γεωμετρικά ρυμοτομημένη* και μοντέρνα προς την ηπειρωτική γη, καταλαβαίνεις τη συνεχή μεταμόρφωση. Χρειάζομαι μια πολιτιστική σελίδα για να γράψω για την ίδια την πόλη και την καλοκαιρινή ερήμωση. Ή μάλλον μια πολιτιστική ταινία ημίωρη. Οι οδηγοί* λένε λίγα πράγματα. Τα υπόλοιπα μαντεύονται υποδορίως.*

Ν.-Α. Ασλάνογλου, *Ταξιδεύοντας στη δροσερή νύχτα*, Ύψιλον

* **ρυμοτομημένη**: πόλη διαιρεμένη σε οδούς και τμήματα * **οι οδηγοί**: τουριστικοί οδηγοί * **υποδορίως**: κάτω από το δέρμα, εδώ μεταφορικά, κάτω από την επιφανειακή όψη των πραγμάτων

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποιες εικόνες από τη ζωή του νησιού δείχνουν ότι η περιήγηση του Ασλάνογλου στη Λευκάδα πραγματοποιήθηκε σε εποχή καλοκαιρινών διακοπών;
2. Πώς παρουσιάζει ο συγγραφέας το δίλημμα των νεαρών Λευκαδιτών σχετικά με την ανάπτυξη του τόπου και την επαγγελματική τους δραστηριότητα; Σε ποιες επιλογές φαίνεται ότι καταλήγουν οι περισσότεροι και γιατί;
3. Γιατί ο αφηγητής ονομάζει «γνήσια Λευκάδα» την «οργανωμένη πόλη»;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Μελετήστε έναν ταξιδιωτικό οδηγό και εντοπίστε αν περιέχει πληροφορίες για τις καθημερινές συνθήκες ζωής των κατοίκων της περιοχής (οικονομία, επαγγέλματα, έθιμα κ.ά.).
- Ζωγραφίστε δύο εικόνες της ίδιας παραλίας. Η μία να δείχνει την παραλία τον Αύγουστο και η άλλη το Δεκέμβριο.

Η πόλη της Λευκάδας και το φρούριο της Αγίας Μαύρας

Νίκος Κάσδαγλης

Τόκιο

Το ταξίδι του Κάσδαγλη στην Ιαπωνία πραγματοποιήθηκε τη δεκαετία του 1980, την εποχή δηλαδή που η μεγάλη ανάπτυξη των συγκοινωνιών άρχισε να διευκολύνει σημαντικά τα ταξίδια και τον τουρισμό. Αν και οι χώρες της Άπω Ανατολής είναι μακρινοί προορισμοί για τον Έλληνα και Ευρωπαίο ταξιδιώτη, ασκούσαν πάντοτε έντονη γοητεία εξαιτίας της διαφορετικής από τη Δύση πολιτισμικής τους παράδοσης. Το απόσπασμα που επιλέξαμε από την ταξιδιωτική περιγραφή της Ιαπωνίας αναφέρεται στην απόλαυση του φαγητού, θέμα ενδιαφέρον για τον αναγνώστη του 1988, έτος κυκλοφορίας του βιβλίου του Κάσδαγλη Δρόμοι της στεριάς και της θάλασσας.

Η Ιαπωνία είν' εντυπωσιακή, κι η αίσθηση αυτή ξεκινάει από τ' αεροδρόμιο, μόλις φτάνεις. Η σωστή οργάνωση στην αίθουσα υποδοχής δεν επιτρέπει κανένα λάθος, καμία παρεξήγηση. Ο επιβάτης θα περάσει τον υγειονομικό έλεγχο, τον τελωνειακό και τα διαβατήρια, δίχως να προλάβει να σκεφτεί τις πιθανές δυσκολίες. Οι υπάλληλοι σου δίνουν την αίσθηση πως περιμένουν ακριβώς εσένα, να σ' εξυπηρετήσουν. Όσο να ξεμπερδέψεις τις σύντομες διαδικασίες για να σε δεχτούνε στην Ιαπωνία οι αποσκευές είναι κιόλας πάνω στην κορδέλα,* και στριφογυρίζουνε. Στην Ιαπωνία όλα δουλεύουνε σαν καλολαδωμένη μηχανή.

Βγαίνοντας, καλά θα κάνεις να πάρεις το λεωφορείο ως το τέρμιναλ.* Η διαδρομή είναι μεγάλη, μιάμιση ώρα και βάλε, κι η ταρίφα για το ταξί περισσότερο από τρεις χιλιάδες δραχμές. Το ταξί στην Ιαπωνία είναι ίσως τέσσερις φορές πιο ακριβό από την Ελλάδα.

Φτάνω αργά στο ξενοδοχείο, κοντά στα μεσάνυχτα, μα έχω την αίσθηση πως το Τόκιο είναι μια πόλη νεκρή. Οι δρόμοι έρημοι, τα μαγαζιά κλειστά, οι επιγραφές σκοτεινές. Το Τόκιο, από τις μεγαλύτερες πόλεις στον κόσμο, είναι μια βιομηχανική πόλη με περιορισμένη νυχτερινή ζωή.

Το ξενοδοχείο είναι μεγάλο, εμπορικό, τυποποιημένο. Οι υπάλληλοι στην υποδοχή συνεχίζουν τη δουλειά, αδιάφοροι για την παρουσία μου. Λέω σε κάποιον πως έχω κλείσει δωμάτιο, κι αμέσως αλλάζει το σκηνικό. Βιάζεται να μ' εξυπηρετήσει, χαμογελαστός, πρόθυμος.

---

* **κορδέλα**: ιμάντας που μεταφέρει τις αποσκευές * **τέρμιναλ**: τελευταίος σταθμός

Πρώτη εμπειρία: στην Ιαπωνία μην περιμένεις να σε ρωτήσουν. Πρέπει να ζητήσεις κάτι, για να ενδιαφερθούν. […]

Στο ξενοδοχείο αλλάζω τα βρεμένα ρούχα μου, κάνω κι ένα ζεστό μπάνιο, καλού κακού. Δεν έχω φάει μετά το πλούσιο πρωινό, και πεινάω σαν λύκος. Στο ξενοδοχείο έχει δυο παραδοσιακά εστιατόρια, ένα δυτικό, και την καφετερία. Θα φάω γιαπωνέζικα, να δω πώς είναι.

Στο εστιατόριο, η περιπέτεια της συνεννόησης. Στον περιποιητικό μετρ,* που σιμώνει,* μιλάω αγγλικά. Θέλω να φάω γιαπωνέζικα, του λέω, μα δεν καταλαβαίνω τίποτα απ' τη γιαπωνέζικη κουζίνα, και τον παρακαλώ να μου διαλέξει το μενού. Χαμογελάει αμήχανα, και τον παρεξηγώ, νομίζω πως δεν κατάλαβε. Ρωτάω αν υπάρχει κάποιος να μιλάει αγγλικά, για να συνεννοηθώ. Απαντά πως μιλάει αγγλικά, και με προσκαλεί μαζί του, να διαλέξω. Αποφεύγει την ευθύνη να διαλέξει για λογαριασμό μου, έστω κι αν τον βεβαιώνω πως, αν δε μ' αρέσει το φαγητό, δικό μου λάθος.

Η εκλογή στην Ιαπωνία δε γίνεται στην κουζίνα, μα στη βιτρίνα του μαγαζιού. Εκθέτουν όλα τα φαγητά του μενού, φτιαγμένα με πορσελάνη, με τις τιμές τους δίπλα, για να μην ξαφνιαστείς στο λογαριασμό. Τα πιάτα που μου δείχνει έχουν κρέας ωμό, ψάρι ωμό, και θαλασσινά, κι όλα τα συνοδεύουν πολλά χορταρικά, μανιτάρια, κρεμμύδια, μακαρόνια, και δε θυμάμαι τι άλλο.

Το κρέας και το ψάρι, ωμά, με κάνουν και διστάζω, και διαλέγω τα θαλασσινά. Παρόλο που διαλέγω μόνος μου ο μετρ κοντοστέκεται, μου εξηγεί πώς τα βράζουν, και δεν ξέρει αν θα μ' αρέσουν. Επιμένω, το ωμό κρέας και το ψάρι τα φοβάμαι περισσότερο, κι ας λέει ό,τι θέλει ο μετρ.

Η περιποίηση είναι πριγκιπική. Τρεις κοπέλες με κιμονό* με βολεύουνε σ' ένα τραπεζάκι, ρωτάν αν πρέπει να μου φέρουν τα ορεκτικά, που συνοδεύουν κάθε γιαπωνέζικο τραπέζι. Βέβαια, όλα.

Οι κοπέλες μού φέρνουν ένα σωρό μπολ με περίεργα φαγητά, που δεν καταλαβαίνω, λογιώ λογιώ σάλτσες, και τ' απαραίτητο ωμό κρέας και το ψάρι που τόσο πάσκισα ν' αποφύγω. Αρνιέμαι το πιρούνι που μου φέρνουν, και πιάνω ένα φαρδύ ξυλαράκι, μέσα σ' ένα πιάτο. Το χρησιμοποιώ για κουτάλι, και τσακώνω έναν από τους μεζέδες που μου φέρνουν. Γελάν όλοι, κι επεμβαίνει ο μετρ. Με μια γρήγορη κίνηση χωρίζει το φαρδύ ξυλαράκι σε δυο στενά, μου δείχνει πώς να τα κρατήσω, για να τσακώνω το φαΐ.

Η μεγαλύτερη σερβιτόρα, μεσόκοπη, μ' επίσημο μαύρο κιμονό, αναλαβαίνει να με περιποιηθεί. Μου δείχνει πώς ν' ανακατέψω τις σάλτσες, ποια πηγαίνει με το ψάρι, ποια με το κρέας, τι ταιριάζει στους άλλους μεζέδες. Το ωμό κρέας και το ψάρι γλι-

* **μαιτρ**: αρχισερβιτόρος * **σιμώνει**: πλησιάζει * **κιμονό**: γιαπωνέζικη γυναικεία ενδυμασία

Σαλάτα θαλασσινών

στράν από τα ξυλαράκια μέσα στη σάλτσα, μα τελικά τα καταφέρνω. Παρά το δισταγμό μου, στην αρχή, τα τρώω μ' ευχαρίστηση.

Στο μεταξύ μου φέρνουνε ένα μάτι με αέριο, το συνδέουνε στο τραπέζι μου. Βάζουν πάνω ένα πήλινο τσουκάλι με νερό, κι η σερβιτόρα, χαμογελαστή, ρίχνει μέσα στο νερό που βράζει, λίγα λίγα, τα χορταρικά και τα θαλασσινά, και τα κομμάτια το ψάρι, κι ό,τι άλλο βρίσκεται στο πιάτο. Τρώω μέσα από ένα μπολ, και μου το γεμίζει συνέχεια απ' το τσουκάλι. Χρησιμοποιεί δυο μακριά ξυλαράκια για σερβίρισμα, σκαλισμένα και λακαρισμένα, πολυτελή. Τα δικά μου, πρόχειρα, θα πεταχτούνε μετά τη χρήση. Κάθε τόσο με σερβίρει σάκι, το γιαπωνέζικο ρακί, που το ζεσταίνουνε για να το πιουν.

Το πιάτο είναι τεράστιο, όχι όμως βαρύ. Το αποτελειώνω, πεινασμένος καθώς είμαι, άλλωστε οι Γιαπωνέζοι δε δίνουν ψωμί. Το ίδιο το φαγητό θα το 'λεγα άγευστο, αν δεν ήταν οι πικάντικες σάλτσες.

Η σερβιτόρα μου, αφού ψαρέψει και το τελευταίο χορταρικό, και το τελευταίο μακαρόνι μέσα από το τσουκάλι, μου σερβίρει ύστερα και το νερό, να το πιω για κονσομέ.* Δεν έχει άδικο, είναι νόστιμο, τόσα πράματα έχουνε βράσει μέσα.

Στο παραδοσιακό εστιατόριο με περιποιηθήκανε σαν να 'μουν πρίγκιπας, κι ύστερα με βάλαν να πληρώσω για την περιποίηση· λογικό. Ο λογαριασμός έξι χιλιάδες γιεν, κάπου χίλιες διακόσιες δραχμές.

Μια δεύτερη εμπειρία: στην Ιαπωνία έχει περισσότερη σημασία ο τρόπος που θα σε σερβίρουν, από το ίδιο το φαΐ.

Ν. Κάσδαγλης, *Δρόμοι της στεριάς και της θάλασσας*, Κέδρος

* **κονσομέ**: ζωμός

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Τι εντυπωσιάζει τον αφηγητή μόλις φτάνει στο αεροδρόμιο του Τόκιο;
2. Ποια στάδια ακολουθεί η ιεροτελεστία του φαγητού στο Τόκιο; Τι εξυπηρετεί αυτή η εθιμοτυπία;
3. Ο αφηγητής, περιγράφοντας τις συνήθειες των κατοίκων του Τόκιο, ουσιαστικά συγκρίνει τον ανατολίτικο με τον ελληνικό τρόπο ζωής. Ποιες διαφορές ανάμεσα στους δύο κόσμους εντοπίζει;
4. Με ποια αφηγηματική τεχνική (είδος αφήγησης, τύπος του αφηγητή) ο συγγραφέας εκθέτει τις εμπειρίες του και ποιοι αφηγηματικοί τρόποι (αφήγηση, διάλογος, μονόλογος, περιγραφή, σχόλιο κ.λπ.) υπερτερούν στο απόσπασμα;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Αν ζείτε σε πόλη όπου υπάρχουν γιαπωνέζικα εστιατόρια, δοκιμάστε τη μαγειρική τους. Αν όχι, βρείτε με τη βοήθεια της καθηγήτριας της Οικιακής Οικονομίας μια συνταγή παραδοσιακού ανατολίτικου φαγητού και παρασκευάστε ένα γεύμα!
- Επισκεφθείτε την ιστοσελίδα της ιαπωνικής πρεσβείας στην Ελλάδα (www.gr.emb-japan.go.jp/portal/el/index.htm) και συγκεντρώστε πληροφορίες για την Ιαπωνία, με έμφαση στα κυριότερα διακριτικά γνωρίσματα του πολιτισμού της (τοπική παράδοση, φαγητά, ενδυμασία κ.ά.).

Η ΑΠΟΔΗΜΙΑ • Ο ΚΑΗΜΟΣ ΤΗΣ ΞΕΝΙΤΙΑΣ • Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ • ΤΑ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΑ • ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Γιάννης Ψυχοπαίδης, *Ο πατέρας λείπει στη Γερμανία*

Στην ενότητα που ακολουθεί ανθολογούνται λογοτεχνικά κείμενα που έχουν ως θέμα τους την αποδημία, τον καημό της ξενιτιάς, τον ελληνισμό έξω από τα σύνορα, τη Μικρασιατική καταστροφή και την προσφυγιά. Αν και τα ανθολογημένα κείμενα προέρχονται από διαφορετικές περιόδους της ελληνικής λογοτεχνίας (δημοτικό τραγούδι, μεσοπολεμική, μεταπολεμική και σύγχρονη λογοτεχνία) και ποικίλλουν ως προς τα εκφραστικά μέσα και τη γλώσσα που χρησιμοποιούν, έχουν ως κοινό στοιχείο τους τα έντονα συναισθήματα που εκφράζουν. Τα συναισθήματα αυτά οφείλονται στην οδυνηρή απώλεια που οι ήρωες των κειμένων βιώνουν. Τα κείμενα που ακολουθούν μας δείχνουν –και ίσως μας διδάσκουν– ότι η έννοια της πατρίδας δεν είναι κάτι το γενικό και αφηρημένο. Αντίθετα, πρόκειται για κάτι το συγκεκριμένο και απτό: για τα βιώματα της παιδικής μας ηλικίας, τα συγγενικά μας πρόσωπα, τους φίλους μας, τη μητρική μας γλώσσα, το οικείο φυσικό τοπίο, τους γλυκούς καρπούς της γης.

Τα ταξίδια σε ξένες χώρες, η αποδημία, ο εκπατρισμός, η μετανάστευση είναι από τα αρχαία χρόνια ως τον εικοστό αιώνα χαρακτηριστικά φαινόμενα της ελληνικής κοινωνικής ζωής. Η απομάκρυνση του Έλληνα από την πατρική γη όχι μόνο δεν τον κάνει να ξεχάσει τον τόπο του, αλλά, αντίθετα, γεννά μέσα του τη νοσταλγία (νόστος + άλγος), τον πόθο του γυρισμού, τον οποίο εκφράζει με τα τραγούδια. Στην κατηγορία των «τραγουδιών της ξενιτιάς» ανήκουν τα παρακάτω δημοτικά τραγούδια, τα οποία εκφράζουν τις δύο πλευρές του πόνου: στο πρώτο τραγούδι ο ξενιτεμένος περιγράφει τους καημούς και τις στερήσεις που βιώνει στην ξενιτιά, ενώ στο δεύτερο η αγαπημένη του εκφράζει την απόγνωση και τη θλίψη που της προξενεί ο ξενιτεμός του άντρα της.

Θέλω να πα στην ξενιτιά

Θέλω να πα στην ξενιτιά να κάμω τριάντα ημέρες
και η ξενιτιά με γέλασε και κάνω τριάντα χρόνους.
Περικαλώ σε, ξενιτιά, αρρώστια μη μου δώσεις.
Η αρρώστια θέλει πάπλωμα, θέλει παχύ στρωσίδι,
θέλει μανούλας γόνατα, θέλ' αδερφής αγκάλες,
θέλει πρώτες ξαδέρφισσες να κάθονται κοντά σου,
θέλει και σπίτι να είν' πλατύ, να στρώνει, να ξιστρώνει.
Όσο 'χει ο ξένος την υγειά, ούλοι τον αγαπάνε.
Μα 'ρθε καιρός κι αρρώστησε βαριά για να πεθάνει·
κι ο ξένος αναστέναξε και η γης ανατaράχτη:
— Να είχα νερ' απ' τον τόπο μου και μήλ' απ' τη μηλιά μου,
σταφύλι ροδοστάφυλο απ' την κληματαριά μου.

Το δημοτικό τραγούδι της ξενιτιάς,
επιμέλεια G. Saunier, Ερμής

Ξενιτεμένο μου πουλί

Ξενιτεμένο μου πουλί και παραπονεμένο,
η ξενιτιά σε χαίρεται κι εγώ ’χω τον καημό σου.
Τι να σου στείλω, ξένε μου, τι να σου προβοδίσω;*
Μήλο αν σου στείλω σέπεται,* τριαντάφυλλο μαδιέται,
σταφύλι ξερωγιάζεται, κυδώνι μαραγκιάζει.*
Να στείλω με τα δάκρυά μου μαντίλι μουσκεμένο,
τα δάκρυά μου είναι καυτερά, και καίνε το μαντίλι.
Τι να σου στείλω, ξένε μου, τι να σου προβοδίσω;

Σηκώνομαι τη χαραυγή, γιατί ύπνο δεν ευρίσκω,
ανοίγω το παράθυρο, κοιτάζω τους διαβάτες,
κοιτάζω τις γειτόνισσες και τις καλοτυχίζω,
πώς ταχταρίζουν* τα μικρά και τα γλυκοβυζαίνουν.
Με παίρνει το παράπονο, το παραθύρι αφήνω,
και μπαίνω μέσα, κάθομαι, και μαύρα δάκρυα χύνω.

Ν.Γ. Πολίτη, *Δημοτικά τραγούδια*,
Γράμματα

Γιώργος Σικελιώτης, *Γυναίκα στο παράθυρο*

* **να σου προβοδίσω**: να σου δώσω αποχαιρετιστήριο δώρο * **σέπεται**: σαπίζει * **μαραγκιάζει**: μαραίνεται
* **ταχταρίζουν**: χορεύουν στην αγκαλιά

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Θέλω να πα στην ξενιτιά

1. Σε ποιες περιπτώσεις, σύμφωνα με το τραγούδι, ο ξενιτεμένος νιώθει εντονότερα την ανάγκη να βρίσκεται κοντά στην οικογένειά του και γιατί;
2. Ποια επιθυμία εκφράζει ο ξενιτεμένος λίγο πριν πεθάνει; Σχολιάστε τη.
3. Βρείτε σε ποια σημεία του τραγουδιού μιλά ο ξενιτεμένος και σε ποια ο αφηγητής. Ποιο αισθητικό αποτέλεσμα δημιουργεί αυτή η εναλλαγή;
4. Μελετήστε το δημοτικό τραγούδι που ακολουθεί. Ποιες ομοιότητες έχει με το τραγούδι «θέλω να πα στην ξενιτιά»;

Στα ξένα μην πεθάνω

Παρακαλώ σε, μοίρα μου, να μη με ξενιτέψεις,
πάλι και ξενιτέψεις με, στα ξένα μην πεθάνω,
γιατί είδα με τα μάτια μου τα ξένα πώς τα θάφτουν,
δίχως λιβάνι και κερί, δίχως παπά και ψάλτη
κι αλάργα από την εκκλησιά.

Το δημοτικό τραγούδι της ξενιτιάς,
επιμέλεια G. Saunier, Ερμής

Ξενιτεμένο μου πουλί

1. Το τραγούδι οργανώνεται σε δύο στροφικές ενότητες. Ποιο πρόσωπο μιλά και ποιο πρόβλημα εκθέτει στην καθεμιά από αυτές;
2. Βρείτε και μελετήστε στην πρώτη ενότητα το σχήμα της αντίθεσης και το σχήμα της επανάληψης. Ποιο αισθητικό αποτέλεσμα δημιουργούν;
3. Ποια συγγενική σχέση νομίζετε ότι έχει το πρόσωπο που μιλά με τον ξενιτεμένο; Αιτιολογήστε την άποψή σας κάνοντας αναφορές σε συγκεκριμένα σημεία του κειμένου.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Απευθυνθείτε στη Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού (Αχαρνών 417, τηλ. 210 2597533, http://www.ggae.gr), προκειμένου να βρείτε πληροφορίες και στοιχεία σχετικά με τους Έλληνες που ζουν και εργάζονται σήμερα στο εξωτερικό. Εξετάστε με ποιον τρόπο διατηρούν τους δεσμούς τους με την πατρίδα τους.
- Αν έχετε στην οικογένεια ή στο φιλικό σας περιβάλλον ανθρώπους που υπήρξαν ή είναι μετανάστες, συνομιλήστε μαζί τους για να μάθετε τις συνθήκες ζωής τους, τον τρόπο με τον οποίο διατηρούν την παράδοσή τους και την οργάνωσή τους σε κοινότητες.

Δημητρης Χατζης

Ο Κάσπαρ Χάουζερ στην έρημη χώρα

Το κείμενο που ακολουθεί είναι απόσπασμα από το τρίτο κεφάλαιο του μυθιστορήματος Το διπλό βιβλίο *(1976) του Δημήτρη Χατζή. Το πρόσωπο που αφηγείται είναι ο Κώστας, ένας φτωχός Έλληνας μετανάστης που ζει και εργάζεται ως βιομηχανικός εργάτης στη Γερμανία, στη δεκαετία του 1960. Στο απόσπασμα διηγείται τι κάνει τα βράδια, όταν έχει τελειώσει τη δουλειά του στο εργοστάσιο (το ΑΟΥΤΕΛ, ένα εργοστάσιο που κατασκευάζει λάμπες αυτοκινήτων) και επιστρέφει στο φτωχικό δωμάτιό του, στο σπίτι της Φράου Μπάουμ. Σε κάποια σημεία του αποσπάσματος ο Κώστας απευθύνεται σ' ένα άλλο πρόσωπο· το πρόσωπο αυτό είναι ένας συγγραφέας που θέλει να γράψει την ιστορία της ζωής του Κώστα.*

Για να πάω το πρωί στο εργοστάσιο παίρνω το μετρό, παίρνω και λεωφορείο, αλλιώς δεν προφταίνω. Το βράδυ όμως άμα σκολάσω, πάω με τα πόδια, χειμώνα και καλοκαίρι. Για να φτάσω στο σπίτι πρέπει να περάσω από το κέντρο της πόλης, τη μεγάλη τη λεωφόρο, με τις ρεκλάμες,* τα καταστήματα, τα μπαρ, τις βιτρίνες. Τα φώτα της έχουν ανάψει. Κι αν θέλεις να ξέρεις, εγώ πολύ τ' αγαπάω τα φώτα της πόλης. Περισσότερο από τον ήλιο της μέρας. Είναι, λέω κάποτε με το μικρό το μυαλό μου, τα νέα μας μάτια, του δικού μας του κόσμου του σημερινού. Τα ηλεκτρικά τα φώτα τα βλέπουν καλύτερα.

Η λεωφόρος έρχεται κάθετα στη Μύλλερ-στράσσε που βρίσκεται το κατάστημα το δικό μας. Περνώντας αποκεί στέκομαι μια στιγμή και κοιτάζω πάλι τη βιτρίνα του – κάθε βράδυ την κοιτάζω. ΑΟΥΤΕΛ απάνω με νέον* και μέσα στη βιτρίνα του όλες οι λάμπες που φκιάχνουμε, μικρές και μεγάλες, αναμμένες γύρω γύρω σαν να 'ναι κανένα χριστουγεννιάτικο δέντρο. Στέκομαι και τις κοιτάζω. Σκέφτομαι πως όλες οι λάμπες αυτές, όλες όσες έρχονται σ' αυτό το κατάστημα, μικρές και μεγάλες, κόκκινες, άσπρες ή πράσινες, έχουν όλες περάσει από τις δικές μου τις πλάτες. Κοιτάζω, λοιπόν, σαν να κοιτάζω, να ψάχνω μέσα τον εαυτό μου. Κάπου, λέω, πρέπει να βρίσκεται μέσα κι αυτός. Κάνω πάλι λογαριασμούς. Δέκα δεκαπέντε εργοστάσια μας δίνουν τα προϊόντα τους έτοιμα για να γίνει ένα λαμπάκι των δύο κηρίων.* Είμαστε

---

* **ρεκλάμα**: φωτεινή διαφήμιση * **νέον**: (γαλλική λέξη) χημικό στοιχείο της ομάδας των ευγενών αερίων που λειτουργεί ως μέσο φωτισμού * **κηρίο**: μονάδα μέτρησης της έντασης του ηλεκτρικού φωτός

Βλάσης Κανιάρης, *Εγκατάσταση* από την περιοδεύουσα έκθεση στη Δυτική Γερμανία «Gastarbeiter-fremdarbeiter»

δηλαδή διακόσιες χιλιάδες άνθρωποι. Βάλε και τις πρώτες ύλες – είμαστε όλος ο κόσμος μέσα σ' αυτό το λαμπιόνι των δύο κηρίων. Και μας χωράει. Το 'δα σ' ένα φιλμ την περασμένη βδομάδα, που πήγαμε σινεμά με κάτι Ρωμιούς. Μας έδειχναν μια στάλα νερό κι εκατομμύρια μικρόβια μέσα. Στέκομαι, λοιπόν, και γω κάθε βράδυ μπροστά σ' αυτή τη βιτρίνα. Από μέσα το δικό μου το μικροβιάκι πρέπει να με βλέπει κολοσσό σε τεράστια μεγέθυνση. Απέξω βλέπω τον εαυτό μου στην πραγματική του διάσταση μέσα σ' αυτό το μίνι λαμπιόνι.

Αφήνω το κατάστημα, μπαίνω στη λεωφόρο.

Στην αρχή που πρωτόρθα –τα ίδια με το ΑΟΥΤΕΛ– νόμιζα τότε πως έχει πολλά να χαζέψει κανένας στη λεωφόρο. Περίμενα δηλαδή κάθε βράδυ πως κάτι θα γίνει. Τώρα το ξέρω βέβαια το λάθος μου. Εδώ ποτέ δε γίνεται τίποτα. Δεν έχει ποτέ φασαρία, καβγάδες, να γίνει αναστάτωση, ταραχή. Σπάνια, σπανιότατα κανένα δυστύχημα μόνο. Όλα πάνε με την ίδια τάξη που πήγαν και χτες – σαν να 'ναι κάπου μια αόρατη τροχαία που τα 'χει βάλει στη ρέγουλα*: Τάκα-τάκα στο εργοστάσιο. Τίκι-τίκι, τίκι-τίκι το ρολογάκι στη λεωφόρο.

Βάζω τα χέρια μου και τα δυο στις τσέπες του παντελονιού μου, με το σακάκι πίσω ανασηκωμένο –κακή συνήθεια μου λένε και δεν την κόβω– παίρνω τη λεωφόρο, την περπατάω, με το κεφάλι σκυμμένο, σαν κάτι να ψάχνω να βρω.

Άνθρωποι, κόσμος πολύς, περνάνε δίπλα μου, πάνε μαζί μου. Και πάω και γω – ο δρόμος μάς πάει, η λεωφόρος, κάτω απ' τα φώτα της. Τους κοιτάζω. Όλοι τους, λέω, πηγαίνουνε κάπου, έχουνε κάπου να πάνε. Εγώ είμαι εδώ, στη λεωφόρο, στην άσφαλτο, περισσότερο απ' όλους. Δε με περιμένει κανένας εμένα, δεν έχω πουθενά που να θέλω να πάω, να γυρίσω κάπου. Σαν να 'ναι το σπίτι μου εδώ, εδώ κι η πατρίδα μου, το κανένα σπίτι μου, η καμιά μου πατρίδα. Λένε στο καφενείο και για τους άλλους – πως ξένοι γινήκαμε όλοι στις μεγάλες αυτές πολιτείες. Αν είναι έτσι, λέω τότες εγώ – εγώ, λοιπόν, πρέπει να 'μαι ο πιο γνήσιος πολίτης της πολιτείας των ξένων, ο ιθαγε-

* **ρέγουλα**: τάξη, ευταξία, μέτρο

νής. Και να φροντίσεις εσύ, κύριε συγγραφέα, να μου βάλουνε κάποτε και μια πλάκα* στο σπίτι της Φράου Μπάουμ, από την πίσω μεριά, της αυλής, πως εδώ κατοίκησε κάποτε ο ξενότερος απ' όλους τους ξένους της πολιτείας των ξένων.

Δ. Χατζής, *Το διπλό βιβλίο*, Το Ροδακιό

* **πλάκα**: επιτύμβια πλάκα, η μαρμάρινη πλάκα που τοποθετείται σε τάφο

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Για ποιους λόγους ο Κώστας αισθάνεται μεγάλη ψυχική και κοινωνική αποξένωση;
2. Τι είναι αυτό που κάνει τον Κώστα να παρομοιάζει τον εαυτό του, τώρα που ζει κι εργάζεται στη Γερμανία, με ένα «μικρόβιο»;
3. Στο τέλος του αποσπάσματος ο Κώστας συμπυκνώνει με ειρωνικό τρόπο το νόημα της ζωής του στη φράση: «[...] εδώ κατοίκησε κάποτε ο ξενότερος απ' όλους τους ξένους της πολιτείας των ξένων». Τι πιστεύετε ότι προκάλεσε αυτή την πικρή διαπίστωση του Κώστα;
4. Ο Κώστας είναι ένα απλοϊκό πρόσωπο, με λαϊκή καταγωγή. Εντοπίστε λέξεις και φράσεις του κειμένου στις οποίες φαίνεται αυτό.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Δείτε το εικαστικό έργο του Βλάση Κανιάρη και εξηγήστε τη σύνδεσή του με τη ζωή του Κώστα, όπως αυτή περιγράφεται στο απόσπασμα του Δ. Χατζή.

Ηλιας Βενεζης

Η επιστροφή του Αντρέα

Το μυθιστόρημα του Ηλία Βενέζη Γαλήνη *(1939) έχει ως θέμα του την εγκατάσταση μιας ομάδας προσφύγων στην Ανάβυσσο της Αττικής, μετά τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922. Στον αγώνα για επιβίωση σε έναν άγνωστο και άγονο τόπο η ελπίδα για ένα καλύτερο αύριο συνυπάρχει με τη νοσταλγία για τις χαμένες πατρίδες και την αγωνία για την τύχη εκείνων που έμειναν κρατούμενοι στα καταναγκαστικά τάγματα εργασίας της Ανατολής. Στο απόσπασμα που ακολουθεί, ο Αντρέας, που γύρισε σώος ύστερα από δεκατέσσερις μήνες ομηρίας, κρύβει την πικρή αλήθεια από τη μάνα του Άγγελου, του φίλου του που πέθανε πριν να χαρεί τη μέρα της επιστροφής.*

Πλησιάζανε οι Φωκιανοί* λαχανιασμένοι, στο απάνω χωριό, που είχαν οι άλλοι πρόσφυγες, οι Ανατολίτες, όταν σταματήσανε μονομιάς.

Ένας, μονάχος, ολομόναχος άνθρωπος πρόβαλε στο μονοπάτι. Είχε σκεπασμένο με τσουβάλια το κορμί του, το πρόσωπό του ήταν κίτρινο, ήταν ολομόναχος κι από πίσω του τρέχανε σκυλιά και τον γάβγιζαν, κι από πίσω του ήταν οι λόφοι.

Σκιά θανάτου σκέπασε μονομιάς το κοπάδι των Φωκιανών, ώσπου μια φωνή είπε με δέος:

— Αυτό είναι!

Κι ολοένα «αυτό» ερχόταν, μαζί με τα σκυλιά και με τους λόφους. Ύστερα ακούστηκε ένα μούρμουρο κι ύστερα ακούστηκε η φωνή του ξένου:

— Η μητέρα μου είναι εδώ;…

Τότε, αναγνωρίζοντας τη φωνή του, όλο το κοπάδι έπεσε πάνω του, φωνάζοντας:

— Είναι ο Αντρέας! Είναι ο Αντρέας της κυρά Σοφούλας!

Κι ύστερα άρχισαν να τον πνίγουν στα ρωτήματα:

— Μην είδες τον τάδε; Μην είδες τον τάδε;

Σαν φοβισμένο ζο, κάτω απ' το κύμα των ανθρώπων, μουρμούριζε, σαν να ζητούσε έλεος:

— Δεν ξέρω τίποτα… Δεν ξέρω τίποτα…

---

* **Φωκιανοί**: πρόσφυγες από το χωριό Φωκές της Μικράς Ασίας. Έχτισαν στην Ανάβυσσο το σημερινό συνοικισμό Νέα Φώκαια

Άρχισαν να βαδίζουν προς την Ανάβυσσο, ο αιχμάλωτος όδευε πρώτος και το πλήθος ακολουθούσε. Πλάι του έτρεχε λαχανιασμένος ο γιατρός Βένης.*

— Είναι ακόμα μακριά; ρώτησε ο Αντρέας μια στιγμή το γιατρό, γεμάτος αγωνία! Για όνομα του Θεού! Να φτάξουμε! Να φτάξουμε!

— Θα φτάξουμε, παιδί μου, θα φτάξουμε, έλεγε ο γιατρός. Να τα καλύβια μας, φαίνονται. Μπορείς να λες στους ανθρώπους ένα «ναι» ή ένα «όχι», αν είδες κανένα δικό τους…

Ένα «ναι» ή ένα «όχι» – πόσο απλά, λοιπόν, είναι όλα εδώ…

— Η Άννα* ζει; ρώτησε μια στιγμή, μες στην αγωνία του, το αγόρι.

— Ναι, ζει. Εδώ είναι. Εδώ είναι κι η μητέρα του Άγγελου. Μαζί με κείνον δεν ήσαστε, όταν σας πιάσανε;

Τότε το παλικάρι έκανε ένα βίαιο κίνημα, σαν να ξυπνούσε από εφιάλτη.

— Τι είπες; λέει βάναυσα στο γιατρό.

— Είπα για τον ανιψιό μου τον Άγγελο. Θά 'ρθει με τ' άλλο βαπόρι;

Η φωνή που ρωτά είναι ήσυχη, γαλήνια – πώς γίνεται, λοιπόν, να ρωτούνε μ' αυτό τον απλό τρόπο εδώ οι άνθρωποι κι η φωνή τους να είναι τόσο ήσυχη;

— Θά 'ρθει με τ' άλλο βαπόρι; επιμένει η φωνή.

Πάλι.

— Θά 'ρθει λοιπόν;

Κι η σκληρή φωνή του αγοριού, σχεδόν άγρια, αδύνατη πια να κρατηθεί, τινάζεται σπαράζοντας:

— Ε, όχι! Δε θά 'ρθει! Δε θά 'ρθει! Μη με ρωτάτε πια! φώναζε απελπισμένα.

Κάθισε απότομα καταγής κι έκλεισε το πρόσωπό του με τις χούφτες του. Όλοι, τότε, κάνανε ένα βουβό κύκλο πάνω από κείνο το φάντασμα.

— Για ποιον λέει; ρωτούσαν σιγανά.

Μα ο γιατρός τούς παρακάλεσε ν' αραιώσουν τον κύκλο, να πάρει αέρα το παιδί. Γονάτισε πλάι του κι έπιασε το μέτωπό του, σαν να ήθελε να δει αν έχει πυρετό.

Ύστερα έσκυψε ακόμα πιο πολύ στ' αυτί του αγοριού, ικετεύοντας:

— Η μητέρα του, να μη μάθει τίποτα, του ψιθύρισε τρέμοντας από ταραχή. Θα πρέπει να περιμένει.

Κι ο Αντρέας χαμήλωσε το κεφάλι, πιο ήσυχος λίγο, στη γη.

— Ναι, δε θα μάθει.

* * *

[…] Γύρισε σαν άρρωστος, ένα αληθινό πτώμα στο καλύβι τους. Έτσι γίνεται κάθε μέρα. Είναι ένα φοβερό καθήκον που επαναλαμβάνεται, στερεότυπα, κάθε βράδυ,

---

* **γιατρός Βένης**: ένα κεντρικό πρόσωπο του μυθιστορήματος * **Άννα**: η κόρη του γιατρού

Από την ταινία *1922* του Νίκου Κούνδουρου

σαν κοντεύει να πέσει η νύχτα. Στην αρχή, τις πρώτες μέρες του γυρισμού του, ήταν τόσο μαρτυρικό, που κοίταζε πώς να το ξεφύγει. Ύστερα σιγά σιγά το συνήθισε, το είδε σαν χρέος. Όλα τα συνηθίζει κανείς. Συνηθίζει να ψάχνει μες στον εαυτό του κι άξαφνα να βλέπει πως είναι τόσο γυμνός και τόσο έρημος, σαν ν' αρχίζει μόλις, πρώτος απάνω στη γη, την ιστορία του ανθρώπου, μόλις και μόνος. Συνηθίζει να μην πιστεύει σε τίποτα και να μην ονειρεύεται, δηλαδή, να απογυμνώνεται από καθετί που μας συμφιλιώνει με τους ανθρώπους και με τη ζωή. Συνηθίζει και να σκοτώνει, τον εαυτό του, άλλους – κι όλα μέσα του να σωπαίνουν, και ο φόβος και η φαντασία και ο έλεος. * Όλα, λοιπόν, είναι μια απλή υπόθεση βαθμού, ως πού θα πέσεις. Έτσι συνηθίζεις κι αυτό, να κάθεσαι να λες κάθε μέρα ιστορίες σε μια μητέρα για ένα παιδί που δεν είναι πια να γυρίσει.

«Η μητέρα του να μη μάθει τίποτα», του είχε ξαναπεί ικετευτικά ο γερο-Βένης. «Μπορεί να περιμένει όλα τα χρόνια που της μένουν ακόμα και να μη λυγίσει. Αλλά να μην έχει να περιμένει – αυτό δεν το μπορεί».

* **έλεος**: το έλεος, η ανθρωπιά

Και για να μη μάθει κείνη η μητέρα τίποτα, ο Αντρέας κάθισε και της είπε μια ιστορία. Ήταν ένα παραμύθι όλο χρώμα και συγκίνηση, γεμάτο από καλοσύνη για δυο παιδιά που βρεθήκανε μες στο μπουρίνι του πολέμου, γεμάτο από ιερή ευγνωμοσύνη κι από θερμά δάκρυα.

— Ο Άγγελος θά 'ρθει με την άλλη αποστολή, ή με την άλλη, την άλλη. Θά 'ρθει – ήταν ο πρώτος λόγος που είπε στη μητέρα του φίλου του.

Κι ύστερα σαν ξεμοναχιαστήκανε, το ίδιο βράδυ, στο δωμάτιό της, η θεία Μαρία τον έβαλε και της είπε απ' την αρχή όλα, ένα ένα, πώς πέρασαν στην αιχμαλωσία, όλες οι μέρες τους, δεκατέσσερις μήνες.

Ήταν κι η δική του η μητέρα πλάι του, η θεία Σοφία. Ν' ακούσει και κείνη το παραμύθι και τίποτα άλλο να μη μάθει ποτέ. Αυτοσχεδίαζε τα γεγονότα, οι σκληρές γραμμές σβήνανε μες στο παραμύθι, έτσι όπως γίνεται στα παραμύθια με τους δράκους και με τα θεριά που τα λες μια νύχτα σ' ένα παιδί, να το αποκοιμίσεις. Η νύχτα είναι ήσυχη, πλάι εκεί κάθεται ένας μικρός άγγελος και χύνει το φως του προσώπου του απάνω στα μάτια του παιδιού, περιμένοντας νά 'ρθει η ώρα και να τα σφαλίσει. Όλα είναι ήμερα, οι δράκοι και τα θεριά σιγά σιγά σβήνουν μες σε τούτο το θερμό φως, μπερδεύονται, παίρνουν σχήματα απροσδιόριστα, το παιδάκι χαμογελά και τα μάτια αργά αργά βασιλεύουνε. Το παιδάκι αποκοιμήθηκε. Η ειρήνη να είναι μαζί του. Μια μητέρα πρέπει ν' αποκοιμηθεί. Ο Θεός να είναι μαζί της.

Έλεγε, λοιπόν, το παραμύθι που είπε ο Αντρέας στη θεία Μαρία:

«Στο δρόμο που πηγαίνανε, λέει, στη μεγάλη πορεία για το εσωτερικό της Ανατολής, περπατούσανε όλο μέσα σε μεγάλα δάση, ανάμεσα σε καταρράχτες και σε σκιερά φαράγγια. Επειδή δεν είχανε δάση στα μέρη τους, εξόν απ' τα δάση των ελιών, ήτανε πλημμυρισμένοι από έναν αλλόκοτο φόβο, μια παράξενη γοητεία. Παράξενα πουλιά πετούσαν αποδώ και αποκεί, αλλόκοτα χρώματα και το βράδυ σαν έπεφτε ο ήλιος, οι σκιές μεγάλωναν και χάνονταν σ' ένα βάθος, όπου σταματούσε η ματιά του ανθρώπου. Στρατοπεδεύανε όπου τους έβρισκε η νύχτα, μες στα δάση και μες στα σκιερά φαράγγια. Σαν έβγαιναν τα πρώτα άστρα πάνω στον ουρανό, το δάσος άρχιζε να ταράζεται απ' τις άγριες φωνές των θεριών που ξεμπουκέρνανε απ' τις φωλιές τους, να βρουν τη λεία τους. Οι αιχμάλωτοι δε φοβούντανε τότε, γιατί ανάβανε μεγάλες φωτιές που τους προστατεύανε. Οι φλόγες πετούσαν αψηλά και τα κλωνιά των αιωνόβιων δέντρων γέρναν αποπάνω τους, σαν μια επίκληση στην ιερή φλόγα, να τα πάρει και να ησυχάσουνε, γιατί πολύ έζησαν και πολύ επερίμεναν. Τα θεριά, τότε, δεν κοντεύανε, μονάχα τις φωνές τους ακούγανε. Ώσπου κι αυτές, όσο η νύχτα προχωρούσε, σιγά σιγά αδυνάτιζαν. Αδυνάτιζαν ώσπου γίνονταν ένα σιγανό βογκητό, σιγανό και σχεδόν ανθρώπινο, που δενόταν πάνω στα

φύλλα και στους σκληρούς κορμούς, πάνω στον αγέρα και στους ανθρώπους για να τους αποκοιμίσει.

Έτσι γινόταν τις νύχτες. Τις μέρες, στην πορεία, τους σταματούσαν σε καθαρά τρεχάμενα νερά και πίνανε, σε στάνες και σε καλύβες.

Οι χωριάτες τούς φιλεύανε ψωμί σταρένιο και γάλα, ύστερα βγαίναν στις πόρτες, και τους ευχόντανε ο Θεός να είναι μαζί τους, στο δρόμο τους. Αυτοί οι χωριάτες δεν ξέρανε αν ήταν πόλεμος ή αν τελείωσε, δεν ξέρανε τίποτα. Ξέραν μονάχα πως άνθρωποι τους ζητούσαν ψωμί και το δίνανε με την απλότητα που έχουν όλες οι μεγάλες πράξεις.

Μια βραδιά νυχτωθήκαν σ' ένα χωριό, σκαρφαλωμένο σ' ένα βουνό γεμάτο πεύκα. Αποκεί, στο μεγάλο εκείνο ύψος, ήταν η τελευταία φορά που είδανε τη θάλασσα.

Έπεφτε ο ήλιος όταν κάποιος γύρισε πίσω και την είδε. Ήταν ένα μακρινό γαλανό στρώμα, μια λουρίδα που μόλις ξεχώριζε μέσα απ' τ' άνοιγμα του βουνού.

"Παιδιά", είπε τότε ο σύντροφός τους. "Η θάλασσα".

Όλοι, τότε, γύρισαν προς τη φευγαλέα γραμμή, που σε λίγο θα χανότανε για πάντα απ' τα μάτια τους. Την κοιτάζανε. Είχε αγέρα και κει κάτω θα ήταν ταραγμένη η θάλασσα και τα κύματα θ' ανεβοκατέβαιναν, το ένα πίσω απ' τ' άλλο. Τα υποπτευόντανε. Μα στα μάτια τους, που μέναν στυλωμένα εκεί, δεν έφτανε μήτε η ελάχιστη κίνηση. Τίποτα. Το πέλαγο έμενε έτσι ακίνητο, με τις μεγάλες ραβδωτές γραμμές που θα ήταν τα κύματα, έτσι ακίνητα γιατί βαρέθηκαν.

Αυτό στάθηκε η μοναδική τους πίκρα, ύστερα από τόσες μέρες πορεία. Μα σαν μπήκανε στο χωριό του δάσους οι γυναίκες τρέξανε να τους φιλέψουν. Τους βάλαν σε μια μεγάλη καλύβα, τους φέρανε ζεστό σπιτίσιο τραχανά και φάγανε, τους φέραν και δαδιά και τ' ανάψανε, γιατί η νύχτα ήταν κρύα. Με τον Άγγελο, πλαγιάζαν, ο Αντρέας, πάντα μαζί μαζί αγκαλιασμένοι, έναν ύπνο μακάριο και ατάραχο.

— Μα κείνοι οι άνθρωποι δεν ξέρουν, λοιπόν, τίποτα απ' τον πόλεμο; ρωτούσε η θεία Μαρία συγκινημένη.

— Α, όχι, δεν ξέραν τίποτα εκεί πάνω, της έλεγε ο Αντρέας. Δεν ξέραν τίποτα, σαν να τους είχαν ξεχάσει μες στην ερημιά τους οι άλλοι άνθρωποι. Σαν να τους είχε ξεχάσει κι ο ίδιος ο Θεός τους. Έμειναν απλοί και καλοί. Ζούσαν με τα πρόβατά τους και με τα γεννήματα που τους έδινε η καλή γη, που τη βρέχαν με τον ίδρω τους. Κι έτσι που ξεπέφτανε, άξαφνα, τούτοι οι δυστυχισμένοι μες στην ειρήνη τους, ήτανε σαν πλάσματα που τα έστελνε ο προφήτης για να δοκιμάσει αν η καρδιά τους έμεινε πάντα καθαρή κι αλέκιαστη».

Οι δυο μητέρες, του Αντρέα και του Άγγελου, κάθουνταν εκεί και κλαίγανε, όσο ξετυλιγότανε το παραμύθι. Ήταν δάκρυα που χύνονταν από ευγνωμοσύνη προς τον άνθρωπο, γιατί έμεινε καλός.

— «Όταν τελείωσε η πορεία, πιάσαμε δουλειά στα τρένα, συνέχισε. Αδειάζαμε βαγόνια φορτωμένα με γεννήματα. Μια εύκολη δουλειά. Ύστερα μας πήγαν σ' ένα χωριό. Ήταν χειμώνας πια κι είχε πέσει το πρώτο χιόνι. Σε κείνο το χωριό, μια μέρα, μέσα στο θολάμι που σταλιάζαμε, ήρθε και μας βρήκε ο Κιαμήλ μπέης, ένας γιατρός. Μας τράβηξε αποκεί μέσα και μας έδωσε ζεστά ρούχα. Μας ρώτησε τι κάναμε στην πατρίδα μας και του είπαμε πως πηγαίναμε ακόμα στο Γυμνάσιο. Ήταν και κείνος νέο παιδί, ότι* είχε τελειώσει τις σπουδές του κι ήμαστε οι τρεις σαν αδέρφια.

Ύστερα φύγαμε πάλι αποκεί και πιάσαμε δουλειά σ' ένα τσιφλίκι.* Ήταν ήμερα εκεί, σαν να μην ήταν πόλεμος. Μπορούσαμε να κάνουμε την προσευχή μας αν θέλαμε, μπορούσαμε να τραγουδούμε, κανένας δε μας εμπόδιζε. Όταν ερχόνταν οι αφέντες να κυνηγήσουν αγριογούρουνα, μας παίρναν και μας μαζί τους μες στο ρουμάνι.* Εκεί, σε κείνη την ήσυχη γωνιά, μας βρήκε η ειρήνη. Εμένα με πήρε η πρώτη αποστολή για την Ελλάδα. Ο Άγγελος θα ερχόταν με την άλλη, ή με την άλλη».

Σαν αποχαιρετιστήκανε, λέει, με τον Άγγελο, ο τελευταίος λόγος εκεινού ήταν νά 'ρθει στη μητέρα του και να της φέρει χαιρετίσματα. Πήγανε, λέει, μαζί με τον Άγγελο πάνω απ' τον τάφο ενός συντρόφου τους, που είχε πεθάνει ήσυχα μια απ' τις τελευταίες μέρες του καλοκαιριού. Δεν είχε τίποτα, μονάχα μια ανεξήγητη μελαγχολία, που εκείνοι δεν την καταλαβαίνανε. Τον είχανε θάψει εκεί κοντά, σ' ένα ρέμα, κάτω από μια λεύκα. Οι ροδοδάφνες γέρναν τα κλώνια τους πλάι και σαν έπαιρνε να βραδιάσει του κάναν σκιά. Εκεί που πήγε ο Αντρέας ν' αποχαιρετίσει, για τελευταία φορά, τον πεθαμένο φίλο τους, εκεί, πάνω απ' τον τάφο του, αποχαιρετιστήκανε και με τον Άγγελο. «Να πας στη μητέρα μου χαιρετίσματα και να της πεις πως είμαι καλά και δε θ' αργήσω».

. . . .

Έτσι τελείωσε το παραμύθι. Ο Αντρέας φοβόταν πως δε θα τον πιστεύανε οι δυο μητέρες. Οι εφημερίδες ήταν γεμάτες από φοβερές αφηγήσεις. Στόμα με στόμα το έπος της Ανατολής προσπαθούσε να σχηματισθεί, μέσα στη φαντασία των ανθρώπων, που δεν το έζησαν.

Γι' αυτό ο Αντρέας φοβόταν πως η θεία Μαρία δε θα τον πίστευε. Μα φαίνεται ήταν ζεστή η φωνή του. Κι έπειτα πάσχει κανείς μονάχα για να ελπίζει. Είναι, ίσως, αυτό, η πιο καθαρή συνείδηση του μέλλοντος.

— Πόσο διαφορετικά τα φανταζόμαστε τα πράματα εμείς εδώ, του είπε μονάχα η μητέρα του φίλου του. Γιατί έλεγε ο κόσμος…

---

* **ότι**: μόλις * **τσιφλίκι**: αγρόκτημα πολύ μεγάλης έκτασης το οποίο καλλιεργούσαν εργάτες γης * **ρουμάνι**: δασώδης περιοχή

— Ο κόσμος έχει φαντασία, της αποκρίθηκε. Το κακό είναι πως δεν μπορούσαμε να σας γράψουμε. Αλλιώς θα ξέρατε…

— Ναι, είπε εκείνη. Η σιωπή ήταν φοβερή.

Η. Βενέζης, *Γαλήνη*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Στο πρώτο μέρος του αποσπάσματος εμφανίζεται, ύστερα από πολύμηνη αιχμαλωσία, ένας νέος από το χωριό των Φωκιανών προσφύγων. Βρείτε τα στοιχεία που αποδίδουν την εξωτερική του εμφάνιση και συνδυάστε τα με εκείνα που αναφέρονται στην ψυχολογική του κατάσταση.
2. Γιατί ο αφηγητής ονομάζει «παραμύθι» την ιστορία που διηγείται ο Αντρέας στη θεία Μαρία; Πώς αιτιολογεί αυτόν το χαρακτηρισμό;
3. «Μα κείνοι οι άνθρωποι δεν ξέραν, λοιπόν, τίποτα απ’ τον πόλεμο;»: Γιατί η θεία Μαρία κάνει αυτή την ερώτηση; Ποια είναι η συμπεριφορά αυτών των ανθρώπων; Βρείτε και σχολιάστε τις φράσεις που αναφέρονται στο συγκεκριμένο θέμα.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Επισκεφθείτε το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Κυδαθηναίων 11, Πλάκα, τηλ. 210 3239225, http://www.users.otenet.gr/~kms/), με σκοπό να δείτε και να συγκεντρώσετε υλικό (φωτογραφίες, κείμενα, έγγραφα κ.ά.) για τους Μικρασιάτες πρόσφυγες και τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν όταν ήρθαν στην Ελλάδα.

Μπερτολτ Μπρεχτ

Για τον όρο «μετανάστες»

Στέλιος Μαυρομάτης,
Τρένο

Ο σημαντικός Γερμανός συγγραφέας Μπέρτολτ Μπρεχτ (1898-1956) έγραψε το ποίημα αυτό το 1937, όταν ζούσε ως αυτοεξόριστος στη Σκανδιναβία, κατατρεγμένος από τη χιτλερική εξουσία. Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος δεν είχε ακόμη ξεσπάσει, αλλά το ναζιστικό καθεστώς είχε ήδη δώσει δείγματα του βίαιου και απάνθρωπου προσώπου του με την άγρια καταδίωξη των Εβραίων και των αντιφρονούντων Γερμανών. Πολλοί δημοκρατικοί καλλιτέχνες και διανοούμενοι διώχτηκαν ή αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη χώρα τους, για να γλιτώσουν από την ηθική και σωματική τους εξόντωση.

Λαθεμένο μού φαινόταν πάντα τ' όνομα που μας δίναν:
«Μετανάστες».
Θα πει, κείνοι που αφήσαν την πατρίδα τους. Εμείς, ωστόσο,
δε φύγαμε γιατί το θέλαμε,
λεύτερα να διαλέξουμε μιαν άλλη γη. Ούτε
και σε μιαν άλλη χώρα μπήκαμε
να μείνουμε για πάντα εκεί, αν γινόταν.
Εμείς φύγαμε στα κρυφά. Μας κυνηγήσαν, μας προγράψανε.
Κι η χώρα που μας δέχτηκε, σπίτι δε θα 'ναι, μα εξορία.
Έτσι, απομένουμε δω πέρα, ασύχαστοι, όσο μπορούμε πιο κοντά
στα σύνορα,
προσμένοντας του γυρισμού τη μέρα, καραδοκώντας το παραμικρό
σημάδι αλλαγής στην άλλην όχθη, πνίγοντας μ' ερωτήσεις
κάθε νεοφερμένο, χωρίς τίποτα να ξεχνάμε, τίποτα
ν' απαρνιόμαστε,
χωρίς να συχωράμε τίποτ' απ' όσα έγιναν, τίποτα δε συχωράμε.
Α, δε μας ξεγελάει τούτη η τριγύρω σιωπή! Ακούμε ίσαμ' εδώ
τα ουρλιαχτά που αντιλαλούν απ' τα στρατόπεδά τους. Εμείς
οι ίδιοι
μοιάζουμε των εγκλημάτων τους απόηχος, που κατάφερε

τα σύνορα να δρασκελίσει. Ο καθένας μας,
περπατώντας μες στο πλήθος με παπούτσια ξεσκισμένα,
μαρτυράει την ντροπή που τη χώρα μας μολεύει.
Όμως κανένας μας
δε θα μείνει εδώ. Η τελευταία λέξη
δεν ειπώθηκε ακόμα.

Μπ. Μπρεχτ, *Ποιήματα*,
μτφρ. Μάριος Πλωρίτης, Θεμέλιο

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Γιατί ο ποιητής θεωρεί λαθεμένο τον όρο «μετανάστες»; Απαντήστε στην ερώτηση χρησιμοποιώντας τις φράσεις του ποιήματος που υποστηρίζουν την άποψή του.
2. Ο ποιητής μιλάει σε πρώτο πληθυντικό πρόσωπο. Ποιους εκπροσωπεί και ποια είναι η άποψή του για την κατάσταση που έχει δημιουργηθεί στην πατρίδα τους;
3. «Α, δε μας ξεγελάει... δρασκελίσει». Εντοπίστε την αντίθεση που υπάρχει στο σημείο αυτό και σχολιάστε τη.
4. «Η τελευταία λέξη δεν ειπώθηκε ακόμα». Σήμερα, με την ιστορική γνώση που διαθέτουμε σχετικά με τα γεγονότα που ακολούθησαν την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία, πώς θα μπορούσαμε να σχολιάσουμε αυτήν τη φράση;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Κάτω από ποιες περιστάσεις της ελληνικής ιστορίας υπήρξαν πολιτικοί πρόσφυγες, δηλαδή άνθρωποι που αναγκάστηκαν να φύγουν από την πατρίδα τους λόγω των πολιτικών τους φρονημάτων; Ποιες οι συνέπειες στην ελληνική κοινωνία από τη φυγή των πολιτικών προσφύγων; (Απευθυνθείτε στον καθηγητή της Ιστορίας για να σας δώσει γενικές κατευθύνσεις στην έρευνά σας.)

Μπέρτολτ Μπρεχτ (1898-1956)
Γερμανός ποιητής και σημαντικός θεατρικός συγγραφέας. Από το 1933 ως το 1947 έζησε αυτοεξόριστος στη Σκανδιναβία και στις ΗΠΑ, εξαιτίας του ναζιστικού καθεστώτος που επικρατούσε στην πατρίδα του. Το καθεστώς αυτό έριξε στην πυρά τα βιβλία του και του αφαίρεσε την ιθαγένεια, κηρύσσοντάς τον ανεπιθύμητο στην πατρίδα του. Τα πιο πολλά ποιήματά του συγκεντρώθηκαν στον τόμο *Ποιήματα του Σβέντμπορ* (1939) και διακρίνονται για την ανθρώπινη ευαισθησία και τον κοινωνικό τους προβληματισμό.

Κυριακος Χαραλαμπιδης

Γλυκό του κουταλιού

Μεγάλο μέρος της ποίησης του Κύπριου ποιητή Κυριάκου Χαραλαμπίδη απηχεί το ιστορικό γεγονός της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο το 1974 και τις κατοπινές δραματικές συνέπειες της κατοχής του μισού σχεδόν νησιού. Ο ίδιος ο Χαραλαμπίδης είναι ένας από τους πρόσφυγες της τουρκικής εισβολής (το χωριό όπου γεννήθηκε και μεγάλωσε βρίσκεται στην κατεχόμενη περιοχή της Αμμοχώστου). Στο ποίημα «Γλυκό του κουταλιού», που προέρχεται από την ποιητική συλλογή Δοκίμιν *(2000), αν και δε γίνονται σαφείς αναφορές σε ιστορικά γεγονότα και γεωγραφικούς τόπους, ο αφηγητής επισκέπτεται το πατρικό σπίτι του στην κατεχόμενη περιοχή και βρίσκει εκεί την καινούρια ένοικο του σπιτιού, μια λαϊκή γυναίκα, μάλλον μεγάλης ηλικίας, της οποίας η εθνική ταυτότητα δεν αναφέρεται.*

Να ιδώ ποιος είμαι ζύγωσα και πούθε
το χώμα μου κρατά. Μπήκα και στάθηκα
στο σπίτι τ' αλμυρό, σιμά σε λάκκο.

Μια μαντιλοδεμένη μου 'φερε νερό,
μου πρόσφερε γλυκό· ευχαριστώ την.

Έκοψε και καρπούς από τον Κήπο
του ποθητού σπιτιού μου, φρούτα λαμπερά
ό,τι λογής, διάχυτα με χείλη
πραγματικά και μέλη εμποτισμένα
στην καλοσύνη της χαράς αντιδωρήματα.

Της είπα ευχαριστώ, αναθάρρησα και ζήτησα
το σπίτι μου να ιδώ, αν επιτρέπεται.

«Και βέβαια επιτρέπεται», μου λέει·
«μπορείς να 'ρθεις και στην κρεβατοκάμαρα».

Μπαίνω, θωρώ τη μάνα μου στον τοίχο
να με κοιτάει από ’να κάδρο. Αφήνω
την εντροπή και γύρεψα να πάρω
τη μάνα μου ο δόλιος απ’ την Τροία.*

«Πάρτηνε», λέει αυτή σαν καλογέλαστη,
«τι να την κάνω τώρα πια που ξέρω;
Να πούμε την αλήθεια, τη νομίσαμε
ηθοποιό με κείνη την κοτσίδα
και τα λουλούδια γύρω της και με τη χάρη
που την ομπρέλα της κρατεί».

Άξιζε βέβαια να προσθέσει και το χέρι
που γαντοφορεμένο, ραδινό*
σε καναπέ ακουμπούσε· αλλά τι περιμένεις;

Σάμπως γνωρίζει πόσοι αιώνες κύλησαν
ίσαμε που να φτάσουμε στη σύνταξη
γλυκό του κουταλιού; μεγάλο θέμα.

Πάλι καλά που μ’ άφησε και μπήκα
στο σπίτι μου το πατρικό η γυναίκα.
Μη συνεχίσουμε άλλο και αγριέψει.
Το μόνο που εύχομαι: από καιρού εις καιρό
να ’χω την άδειά της να ξανάβλεπα
την όψη τη γλυκιά του ποθητού μου.

Κ. Χαραλαμπίδης, *Δοκίμιν,* Άγρα

* **απ’ την Τροία**: ο ποιητής εδώ εκμεταλλεύεται το γνωστό από την αρχαιοελληνική μυθολογία επεισόδιο της φυγής του Αινεία από την Τροία. Ο Αινείας ήταν ήρωας και από τους σπουδαιότερους υπερασπιστές της πόλης κατά τον Τρωικό πόλεμο. Απελπισμένος από την άλωση της Τροίας, ήταν αυτός που εγκατέλειψε τελευταίος την πόλη. Φεύγοντας, πήρε τον πατέρα του και τα αγάλματα των εφέστιων θεών στους ώμους
* **ραδινό**: λεπτό και ευλύγιστο, λυγερό

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια είναι για τον αφηγητή του ποιήματος η ψυχολογική και συναισθηματική σημασία της επίσκεψης στο πατρικό του σπίτι; Βρείτε και σχολιάστε τους στίχους στους οποίους κυρίως φαίνεται η σημασία αυτή.
2. Σε ποιους στίχους του ποιήματος φαίνεται η σχέση του αφηγητή με τη νέα κάτοικο του πατρικού σπιτιού του; Πώς θα χαρακτηρίζατε αυτήν τη σχέση;
3. Σε ορισμένα σημεία του ποιήματος χρησιμοποιούνται ασυνήθιστες λέξεις και γλωσσικές διατυπώσεις. Αφού επισημάνετε τα σημεία αυτά, σχολιάστε τη χρήση τους.
4. Συγκρίνετε τις δυο γυναικείες μορφές που παρουσιάζονται στο ποίημα, τη μάνα στη φωτογραφία και την καινούρια ένοικο του σπιτιού.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Πώς υποδέχεται η νέα κάτοικος του σπιτιού τον αφηγητή; Συζητήστε με την καθηγήτρια Οικιακής Οικονομίας για τα έθιμα της φιλοξενίας και για τον τρόπο περιποίησης των ξένων στην παραδοσιακή και στη σύγχρονη κοινωνία.

Σπύρος Βασιλείου,
Το γλυκό του κουταλιού

Θανάσης Βαλτινός

Δύο γράμματα της Χαράς

Το βιβλίο του Θανάση Βαλτινού Στοιχεία για τη δεκαετία του '60 (1989), *που ο ίδιος το χαρακτηρίζει μυθιστόρημα, συντίθεται από διάφορα, ασύνδετα μεταξύ τους, κείμενα. Τα περισσότερα από τα κείμενα αυτά είναι γραμμένα από το συγγραφέα σαν επιστολές και δημοσιογραφικά ρεπορτάζ που περιγράφουν καταστάσεις και αποδίδουν τα ήθη και τη νοοτροπία της δεκαετίας του 1960. Η δεκαετία αυτή χαρακτηρίστηκε από το φαινόμενο της μαζικής μετανάστευσης των Ελλήνων προς διάφορες μακρινές χώρες. Τα δύο γράμματα που θα διαβάσετε τα γράφει η Χαρά, μια Ελληνίδα μετανάστρια στο Γιοχάνεσμπουργκ της Νότιας Αφρικής, η οποία έχει δυο μικρές κόρες, την Κωνσταντίνα και την Άννα. Τα γράμματα απευθύνονται στα δυο αδέρφια της, τη Μαρία και το Λουκά, που ζουν στην Αθήνα.*

1

Γιοχάνεσμπουργκ, 11.9.1968

Αγαπημένη μου Μαρία,

Χθες έλαβα το γράμμα σου το οποίο δε χόρταινα να διαβάζω με τα τόσα νέα. Λες να έχουμε κανένα ειδύλλιο* Νίκου-Ισμήνης; Μακάρι, αν είναι για καλό. Ευχαριστήθηκα που είχες πολύ κόσμο στη γιορτή σου, αν και καλοκαίρι. Το δικό μου δώρο θα το λάβεις το Δεκέμβριο που προγραμματίζομε να έρθουμε για διακοπές. Σε ευχαριστώ και για τα περιοδικά πάρα πολύ, δεν έπρεπε όμως να δώσεις τόσα χρήματα για ταχυδρομικά. Ο Γεράσιμος λέει την επόμενη φορά να μην τα κλείσεις σε φάκελο, αλλά να τα κάνεις ρολό ώστε να φαίνονται περιοδικά, οπότε καταβάλλεις* πολύ λιγότερα τέλη.* Άρχισα να τα διαβάζω και θα τα «ξεκοκαλίσω» μέχρι να λάβω τα άλλα. Εδώ αργούν να έλθουν, μήνα και παραπάνω. Να φανταστείς ότι ούτε η προηγούμενη *Γυναίκα* υπάρχει ακόμη αλλά ούτε και το *Πάνθεον* της 26ης Ιουλίου. Πάντως χρέωνέ με ό,τι ξοδεύεις γι' αυτά. Έγραψα του Βασίλη επίσης. Είχε ανησυχήσει και μας τηλεφώνησε αν κάτι δεν πηγαίνει καλά να γυρίσω πίσω με τα παιδιά. Του έγραψα ότι χρειάστηκε να επισκεφτώ γιατρό τρεις φορές. Γιατί πράγματι ήμουν άσχημα από μελαγχολία, κι αυτό όχι λόγω νοσταλγίας όσο γιατί δεν υπάρχει τρόπος να ασχοληθώ με κάτι. Δεν ξέρεις, Μαρία,

* **ειδύλλιο**: ερωτική ιστορία * **καταβάλλεις**: πληρώνεις * **τέλη**: ταχυδρομικά έξοδα

Γιάννης Ψυχοπαίδης,
Το γράμμα που δεν έφτασε

πώς αργούν να περάσουν οι ώρες όταν κοιτάς συνέχεια το ρολόγι. Μου έγινε εφιάλτης, και το πρωί ξυπνάω με την ιδέα ότι δεν έχω τι να κάνω. Ο γιατρός μού έδωσε ηρεμιστικά αλλά δε με βοηθάν και πολύ. Έτσι από σήμερα ο Γεράσιμος με πήρε στη δουλειά. Άρχισε να μου μαθαίνει τα διάφορα μηχανήματα, τηλέτυπα* κτλ. Ελπίζω να τα καταφέρω, δεν είναι δύσκολα, τουλάχιστον να ξεχνιέμαι. Πες του Βασίλη ότι τώρα πηγαίνω καλύτερα, και με τη σκέψη ότι θα εργάζομαι θα ησυχάσουν τα νεύρα μου. Ελπίζω να πάρω και λίγο βάρος γιατί έχω ήδη χάσει τρία κιλά. Είμαι τώρα 49. Αυτή τη στιγμή έχουμε μεσημβρινή διακοπή. Σου γράφω από το γραφείο. Γράφε μου όσο μπορείς πιο συχνά, τα γράμματά σου μου δίνουν αισιοδοξία, τα νέα σας που μαθαίνω. Έγραψα χτες και της μαμάς. Χάρηκα που ο μπαμπάς πάει καλύτερα. Πες της Ρίας ότι στο γράμμα της θα απαντήσω αύριο. Η Ζωή τι κάνει; Στο φλιτζάνι μού είπαν για ένα στεφάνι.* Ποια θα παντρευτεί πρώτη εσύ ή εκείνη; Περιμένω να ακούσω ευχάριστα. Οι μικρές σού στέλνουν φιλιά. Κάθε μέρα σάς θυμούνται όλους και σας αναφέρουν. Βλέπεις δεν έχουν παιδιά να παίξουν στο σπίτι και όλο για την Αθήνα μιλάνε μεταξύ τους. Σε αφήνω για να συνεχίσει ο Γεράσιμος.

Σε φιλώ
Χαρά

Μαρία, ευχαριστώ για τη γραβάτα. Οι κοπέλες του γραφείου λένε ότι είναι πολύ sexy. Οι καημένες συγχέουν εξόφθαλμα* πράγματα! Παρακάλεσε το Γιώργο να ρωτήσει πόσο πιάνουν* εκεί οι movie camera Canon auto zoom 814 και 1214. Γράψε μου.

Φιλιά σε όλους
Jerry

* **τηλέτυπο**: συσκευή που αποτυπώνει σε ταινία το τηλεγράφημα * **στεφάνι**: γάμος * **εξόφθαλμο**: ολοφάνερο * **πιάνουν**: κοστίζουν

2

Γιοχάνεσμπουργκ, 31.3.1969

Αγαπημένε μου Λουκά,

Για μένα τώρα εδώ ένα γράμμα είναι μεγάλη υπόθεσις και ιδίως από δικά μου πρόσωπα. Παρόλο που στην αρχή έρχονταν στιγμές που νόμιζα ότι δε θα μπορέσω να ζήσω σ' αυτή τη χώρα, τώρα έχω βρει κάποιο ρυθμό και είμαι καλύτερα. Πρέπει πάντως να συνεχίζω τα χάπια που μου έδωσε ο γιατρός για τα νεύρα. Με στενοχωρεί το σχολείο των παιδιών, θα ξεχάσουν τα ελληνικά, κάνουν μόνο μία ώρα την ημέρα και εκείνη όχι κανονικά. Στα αγγλικά πηγαίνουν καλά. Γράψε μου τη γνώμη σου· η Μαρία λέει ότι φτάνει να μορφωθούν και δεν έχει σημασία σε ποια γλώσσα. Στείλε μου κανένα βιβλίο, κατάλληλο για μένα, όχι βαρύ, τους *Πανθέους** τους τελείωσα. Της Άννας τής αρέσει επίσης να διαβάζει, της πήρα κάτι από εδώ, αλλά δεν έχουν βέβαια και σπουδαία πράγματα. Η Κωνσταντίνα δεν έμαθε ακόμα να γράφει. Τα είπε πάντως της Άννας να σου γράψει αυτό που θέλει. Ο Γεράσιμος είναι καλά. Πολλές ευθύνες μέχρι να οργανωθεί το γραφείο και συχνά έχω την εντύπωση ότι του φορτώσαμε κι εμείς παραπανίσιες σκοτούρες έως ότου τακτοποιηθούμε. Στην Καλλιόπη χαιρετισμούς, αν τη βλέπεις ακόμη.

Από όλους μας πολλά φιλιά
Χαρά

Θείε Λουκά,

Σήμερα διάβασα το γράμμα σου. Εμένα μου αρέσει η Νότιος Αφρική. Και να σου πω γιατί μου αρέσει. Πρώτον το Σάββατο δεν έχουμε σχολείο. Διάβασα ένα βιβλίο, *Στα χρόνια της σκλαβιάς* του Αλέξη Δαφνομήλη, και μου άρεσε πολύ. Θέλω να μου στείλεις ένα βιβλίο, στα χρόνια μου, από τους βυζαντινούς χρόνους. *Τα κάστρα του Μωριά* το έχω διαβάσει. Η Κωνσταντίνα θέλει να της στείλεις ένα βιβλίο με παραμύθια και εικόνες.

Σε φιλούμε και οι δύο

Θ. Βαλτινός, *Στοιχεία για τη δεκαετία του '60*, Στιγμή

* ***Οι Πανθέοι:*** μυθιστόρημα του Τάσου Αθανασιάδη

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Και στα δύο γράμματα γίνονται πολλές αναφορές σε πρόσωπα της οικογένειας και σε οικογενειακές καταστάσεις. Ποια σημασία έχουν οι οικογενειακοί δεσμοί για τη Χαρά αλλά και για τους παραλήπτες των επιστολών της, τη Μαρία και το Λουκά;
2. Γιατί η Χαρά χρειάστηκε να επισκεφτεί το γιατρό αρκετές φορές και πώς αντιμετωπίζει τα προβλήματά της;
3. Ποια εντύπωση σας δημιουργεί το γεγονός ότι στο υστερόγραφο της πρώτης επιστολής ο Γεράσιμος υπογράφει με το αγγλικό όνομα Jerry;
4. Το υστερόγραφο του δεύτερου γράμματος το γράφει η Άννα, η μεγαλύτερη κόρη της Χαράς, που πρέπει να είναι στην ηλικία των 8 περίπου ετών. Η Άννα δε συμμερίζεται τις ανησυχίες της μητέρας της. Πώς αντιμετωπίζει εκείνη τη μετανάστευση της οικογένειας στη Νότια Αφρική;
5. Περιγράψτε τους τρεις διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους τα μέλη της οικογένειας (Χαρά, Γεράσιμος, Άννα) βιώνουν την ξενιτιά.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Στην αρχή του πρώτου γράμματός της η Χαρά γράφει για τα περιοδικά: «Εδώ αργούν να έλθουν, μήνα και παραπάνω». Εντοπίστε στον παγκόσμιο γεωγραφικό χάρτη τα βασικά σημεία προορισμού των Ελλήνων μεταναστών στη δεκαετία του 1960 (Γερμανία, Αυστραλία, ΗΠΑ, Καναδάς, Νότια Αφρική) και προσπαθήστε να βρείτε τις χιλιομετρικές αποστάσεις από την Ελλάδα.
- Συγκεντρώστε πληροφορίες για τα ελληνικά βιβλία που αναφέρονται στις δύο επιστολές (*Οι Πανθέοι*, *Στα χρόνια της σκλαβιάς*, *Τα κάστρα του Μωριά*). Σύμφωνα με τις πληροφορίες αυτές, γράψτε ένα σύντομο κείμενο με σκοπό να εξηγήσετε το ρόλο του ελληνικού βιβλίου στη ζωή των ξενιτεμένων, της Χαράς και της Άννας.

Αλκη Ζεη

Αναμνήσεις της Κωνσταντίνας από τη Γερμανία

Στο μυθιστόρημα Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της (2002) *η Άλκη Ζέη αφηγείται τις περιπέτειες μιας έφηβης που έρχεται στην Ελλάδα χωρίς τους γονείς της, για να ζήσει προσωρινά με τη γιαγιά της, ύστερα από εφτάχρονη παραμονή στη Γερμανία. Οι δυσκολίες προσαρμογής της Κωνσταντίνας στη νέα πραγματικότητα, μακριά από το σπίτι της και τους συμμαθητές της, την οδηγούν σε επικίνδυνους δρόμους, από τους οποίους όμως θα διαφύγει τελικά χάρη στη θέλησή της για ζωή και στην αγάπη των καινούριων της φίλων. Στο απόσπασμα που ακολουθεί, η δεκατριάχρονη ηρωίδα αναπολεί τις πρώτες μέρες στο Άαχεν και τη γνωριμία της με το περιβάλλον του γερμανικού σχολείου, στο οποίο η μητέρα της εργάζεται ως δασκάλα της ελληνικής γλώσσας.*

Λένε πως άμα πνίγεσαι στη θάλασσα, πριν βουλιάξεις για τα καλά, περνάει από μπροστά σου, σαν κινηματογραφική ταινία, όλη σου η ζωή. Κι εμένα τώρα, που βουλιάζω στη στεριά, περνάει από μπροστά μου όλη μου η ζωή στο Άαχεν.

Το σπίτι μας, σ' ένα μεγάλο δρόμο με δέντρα και στη μέση παρτέρια με λουλούδια.

Μένουμε στον τρίτο όροφο, και στο ισόγειο είναι το μαγαζί που πουλάει τα ψωμάκια. Το δωμάτιό μου μεγάλο, μ' ένα κρεβάτι σχεδόν διπλό, μπρούντζινο, σαν του παλιού καιρού, με τσέρκι* και κουνουπιέρα να το σκεπάζει ολόκληρο και να χώνεσαι μέσα να κάνεις όνειρα ξύπνια. Το είχα δει σε μια βιτρίνα, όταν πήγαμε με τη μαμά και τον μπαμπά να διαλέξουμε έπιπλα. «Αυτό θέλω». Εκείνοι γέλασαν. «Ας της κάνουμε το χατίρι», είπε ο μπαμπάς και μου το πήραν. Όταν μας το έφεραν στο σπίτι, ξάπλωνα με τις ώρες. Μια τρύπωνα κάτω από την κουνουπιέρα, μια την άνοιγα και κοίταζα απέναντι, από το μεγάλο παράθυρο που έπιανε όλο τον τοίχο, τα φανάρια της Άνναστράσσε – ένα δρόμο όχι πολύ μεγάλο, στολισμένο με παλιά φανάρια.

Εκεί πηγαίναμε με τον μπαμπά, μόλις τέλειωνα τα μαθήματά μου, να κάνουμε μια βόλτα, παρόλο που άρχιζε να σκοτεινιάζει. Όταν χιόνιζε, στραφτάλιζαν οι νιφάδες στο φως των φαναριών. Τις Παρασκευές, που δεν είχαμε σχολείο την άλλη μέρα ούτε εγώ ούτε ο μπαμπάς, πηγαίναμε βόλτα στους πεζόδρομους που ήταν εκεί γύρω,

---

* **τσέρκι:** μεταλλικό στεφάνι· στο παρελθόν χρησιμοποιούνταν από τα παιδιά ως παιχνίδι

χαζεύαμε τα μαγαζιά, δηλαδή εγώ χάζευα, και καταλήγαμε σ' ένα μεγάλο καφενείο, το Κινγκ Κόλετζ, που είχε καρέκλες από χοντρή ψάθα και ξύλινα τραπέζια. Εγώ έπαιρνα μια ζεστή σοκολάτα κι ο μπαμπάς μια μπίρα. Αν χασομερούσαμε, μας έλεγε η μαμά γελώντας: «Πάλι έξω το ρίξατε;».

Εκεί, σ' αυτόν το δρόμο με τα φανάρια, έλεγα στον μπαμπά όλα μου τα μυστικά. «Κωνσταντινιώ», έτσι με φώναζε ο μπαμπάς, «τι καινούριο έχουμε σήμερα;». Κι εγώ άρχιζα και δεν τέλειωνα· τα πιο πολλά για το σχολείο, που το λάτρευα.

Το αγάπησα από τη στιγμή που το είδα. Παρόλο που, πριν μπούμε μέσα την πρώτη μέρα, χτυπούσε η καρδιά μου σαν τρελή, και τα χέρια μου, που κρατούσε το ένα ο μπαμπάς και το άλλο η μαμά, είχαν ιδρώσει.

Μπήκαμε σε μια μεγάλη αυλή στρωμένη με πρασινόγκριζες πλάκες κι ένα μεγάλο στέγαστρο γύρω γύρω.

«Ο διευθυντής, ο χερ Χάινερ, μας περιμένει στο γραφείο του», λέει η μαμά. Παίρνουμε ένα διάδρομο με πλακάκια μπεζ και βυσσινιά. Ο διάδρομος ατέλειωτος, μα σ' όλο το μήκος, από τη μια μεριά, απ' άκρη σ' άκρη, παράθυρα και στο περβάζι τους γλάστρες γλάστρες με διαφορετικά λουλούδια και φύλλα η καθεμιά. Στον απέναντι τοίχο, πίνακες. Η καρδιά μου δε χτυπούσε πια, γιατί αποξεχάστηκα και χάζευα.

Ανεβήκαμε μια σκάλα, που αντί για κάγκελα είχε άσπρο μεταλλικό δίχτυ κι η κουπαστή της ήταν σκούρα βυσσινιά. Φτάσαμε στον πρώτο όροφο και σταθήκαμε μπροστά σε μια πόρτα, που ο μπαμπάς είπε πως ήταν το γραφείο του διευθυντή. Δεν ξέρω τι άλλο χρώμα πήρα εκτός από το κανονικό χλωμό μου. Σίγουρα θα έμοιαζα με λειψανάκι.* Η μαμά χτύπησε την πόρτα κι ο μπαμπάς γύρισε και με κοίταξε: «Κωνσταντινιώ, κουράγιο, αφού σου είπαμε πως είναι ο καλύτερος».

Η πόρτα άνοιξε από μόνη της, ο μπαμπάς μ' έσυρε σχεδόν μέσα, μα, πριν μπούμε καλά καλά, ήρθε και στάθηκε μπροστά μας ένας κύριος όχι πολύ ψηλός, με κοκκινωπά μαλλιά και γαλανά μάτια, που χαμογελούσε και φαίνονταν τα κάτασπρα δόντια του.

Ουφ! Η καρδιά μου έπαψε να παίζει ταμπούρλο. Εκείνος έσκυψε, με φίλησε και είπε ελληνικά: «Καλώς το παιντί μας». Ο μπαμπάς μού είχε πει πως ο χερ Χάινερ λατρεύει την Ελλάδα και μαθαίνει ελληνικά. Πήγε στο γραφείο του, που ήταν μεγάλο, φορτωμένο με πολλά χαρτιά, κι ανάμεσα στις στοίβες ξεπρόβαλε ένα μπλε βάζο με κίτρινα τριαντάφυλλα.

Μας είπε να καθίσουμε, κι εγώ κάθισα στην άκρη άκρη μιας καρέκλας. Έτσι και κουνιόμουνα λίγο, θα 'πεφτα κάτω.

* **λειψανάκι**: από τη λέξη λείψανο που σημαίνει νεκρό σώμα. Επειδή η Κωνσταντίνα μικρή ήταν πολύ χλωμή, η γιαγιά τής έλεγε πως μοιάζει με λειψανάκι

Πού είσαι, Φάρμουρ,* ν' ακούσεις τι μου είπε. Πως βλέπει στο πρόσωπό μου ότι θα τα καταφέρω, και δεν είπε πως έχω βλέμμα εξεταστικό, αλλά έξυπνο και θεληματικό. Ύστερα σηκώθηκε και με πήρε από το χέρι να με πάει στην τάξη μου.

Η μαμά κι ο μπαμπάς με κοίταξαν σαν να μου 'λεγαν «κουράγιο», μα εγώ δεν είχα πια ανάγκη από κουράγιο. Περπατούσα στους διαδρόμους πλάι στο διευθυντή, προσπαθούσα να μην καμπουριάζω και κοίταζα ολόγυρα με το... έξυπνο και θεληματικό μου βλέμμα, ώσπου φτάσαμε στην τάξη.

Όσο ο χερ Χάινερ μιλούσε με τη δασκάλα, εγώ κοίταζα την αίθουσα, που είχε μεγάλα παράθυρα με γλάστρες στα περβάζια και ζωγραφιές στους τοίχους. Τα παιδιά κάθονταν το καθένα σε δικό του θρανίο.

Ήταν σχεδόν όλα κατάξανθα με γαλανά μάτια, μα εγώ ξεχώρισα ένα με λοξά σκούρα μάτια κι ένα μαυράκι με σγουρά μαλλιά. Όλα είχαν το βλέμμα καρφωμένο πάνω μου.

Ο χερ Χάινερ μού χάιδεψε το κεφάλι κι έφυγε. Η δασκάλα, μια ξανθιά κοπέλα με πρόσωπο γεμάτο πανάδες, μου έδειξε να καθίσω σ' ένα άδειο θρανίο στην πρώτη σειρά. Στο διπλανό καθόταν ένα κοριτσάκι με μαλλιά κόκκινα σαν φλόγες, που μου χαμογελούσε.

Η δασκάλα πήγε να γράψει σ' έναν τεράστιο πίνακα, που έπιανε όλο τον τοίχο. Ευτυχώς που το καλοκαίρι, πριν φύγουμε από την Ελλάδα, έκανα γερμανικά, κι έτσι μπορούσα τουλάχιστον να ξεχωρίζω τα γράμματα.

Ύστερα η φράου Στέφανι –έτσι κατάλαβα πως την έλεγαν τη δασκάλα μας, γιατί μου έδειξε τον εαυτό της και είπε «Φράου Στέφανι»– μας έλεγε μία μία τις λέξεις που είχε γράψει στον πίνακα, κι εγώ την κοίταζα στο στόμα, για να καταφέρω να τις προφέρω.

Στο απογευματινό σχολείο, στα ελληνικά, δεν έχω πρόβλημα. Ο μπαμπάς κι η μαμά μού έχουν μάθει να διαβάζω. Πρώτη και δευτέρα δημοτικού κάνουν μαζί μάθημα – είμαστε έντεκα παιδιά όλα κι όλα.

Ευτυχώς δεν έχω δασκάλα τη μαμά. Θα ένιωθα παράξενα. Εκείνη διδάσκει στην πέμπτη και στην έκτη, και τα παιδιά τη λατρεύουν. Μόλις τη δουν, τρέχουν και την αγκαλιάζουν και φωνάζουν όλα μαζί «κυρία Στέλλα, κυρία Στέλλα». Είμαι πολύ περήφανη για τη μαμά μου.

Μια μέρα, συναντήσαμε το χερ Χάινερ στο διάδρομο. Στην αρχή τής μίλησε γερμανικά κι ύστερα χαμογέλασαν τα μάτια του και της είπε ελληνικά: «Κυρία Στέλλα, είστε το ντιαμάντι του σχολείου μας».

Πού να τον άκουγε η Φάρμουρ, που το ξέρω πως δεν πολυαγαπούσε τη μαμά, τα πρώτα χρόνια τουλάχιστον που παντρεύτηκε τον μπαμπά. Κι αν δεν επέμενε τόσο ο μπαμπάς, μπορεί να μην την είχα τώρα μαμά μου!

* **Φάρμουρ**: στα σουηδικά η γιαγιά από την πλευρά του πατέρα. Η Κωνσταντίνα έμαθε τη λέξη από τη φίλη της Σίγκριντ

Η καημένη, σαν ήταν μικρή, οι γονείς της την πήγαιναν από πόλη σε πόλη κι είχε αλλάξει πέντε σχολεία. Σε κάτι μικρές πόλεις, που δεν είχαν ούτε ηλεκτρικό. Ο μπαμπάς της ήταν αξιωματικός της χωροφυλακής και πήγαινε όπου τον έστελναν. Στον εμφύλιο πόλεμο –πότε έγινε, Φάρμουρ; Καλά, μπερδεύω τις ημερομηνίες, με τόσους πολέμους και μάχες που σ' ακούω να κουβεντιάζεις όλη την ώρα με τις φίλες σου– έπιασαν πάλι τον παππού μου τον Κωνσταντίνο να τον στείλουν εξορία και, στο καράβι που τον έβαλαν μαζί με άλλους, τους συνόδευε ένας αξιωματικός της χωροφυλακής. Ήταν ο άλλος μου παππούς!

Νίκη Ελευθεριάδη, *Κοπέλες που κοιτάζουν μέσα από παράθυρο*

Η Φάρμουρ λέει πως, για να τον εμπιστεύονται να συνοδεύει τόσο σπουδαίους όπως ο παππούς, θα ήταν μεγάλος φασίστας. Εκείνη βέβαια, ακόμα και την Κοκκινοσκουφίτσα να σου διηγηθεί, θα σου πει πως την έφαγε ο λύκος γιατί ήταν φασίστας.

Τότε όμως ο μπαμπάς δεν είχε ακόμα γνωρίσει τη μαμά, κι όταν τη γνώρισε, είχαν πεθάνει και οι δύο παππούδες μου.

Όταν ο μπαμπάς τής είπε πως θα παντρευτεί τη μαμά, η Φάρμουρ χάλασε τον κόσμο: «Θα τρίζουν τα κόκαλα του πατέρα σου».

Αυτό το έλεγε πολύ συχνά, και δεν μπορώ να καταλάβω πώς θα έτριζαν τα κόκαλα του καημένου του παππού μου. Μα ο μπαμπάς, άμα του μπει κάτι στο μυαλό, ίδιος η Φάρμουρ, και... ίδιος εγώ, πήγα να πω. Κι έτσι παντρεύτηκε τη μαμά, που στο μεταξύ έμεινε ολομόναχη στον κόσμο, γιατί πέθανε κι η μητέρα της.

Πολύ θα στενοχωριόμουν αν ο μπαμπάς είχε ακούσει τη Φάρμουρ και τώρα εγώ είχα άλλη μαμά κι όχι τη μαμά μου, που είναι πολύ σπουδαία και είναι το «ντιαμάντι του σχολείου», που λέει και ο χερ Χάινερ. Εγώ βέβαια δεν είμαι το… ντιαμάντι της τάξης, αλλά στο τέλος του χρόνου κατάφερα να έρθω τρίτη.

Το γερμανικό σχολείο δεν αστειεύεται. Όταν στο δημοτικό –που έχει τέσσερις τάξεις– δεν είσαι πολύ καλός, δεν περνάς στο γυμνάσιο, που έχει άλλες οκτώ τάξεις και που αποκεί μπορείς να πας στο πανεπιστήμιο, αλλά συνεχίζεις υποχρεωτικά έξι ακόμα χρόνια και ύστερα μπορείς να παρακολουθήσεις επαγγελματικές ή τεχνικές σχολές. Η μαμά λέει πως αυτό είναι πολύ άδικο, γιατί δεν μπορεί ένα παιδί από τα δέκα του να κριθεί για την υπόλοιπη ζωή του.

Εκτός από τη Σίγκριντ, την κοκκινομάλλα, που έγινε κολλητή μου, έκανα παρέα με πολλά παιδιά από την τάξη, κι από αγόρια πιο πολύ με το μαυράκι, το Διαγόρα, που μου φάνηκε παράξενο να έχει ελληνικό όνομα. Ο μπαμπάς όμως μου εξήγησε πως σε κάποια μέρη της Αφρικής υπάρχει το συνήθειο να δίνουν αρχαία ελληνικά ονόματα. Ο Διαγόρας είναι πρώτος μαθητής στην τάξη, κι όσο κι αν ιδρώνει ο Ντάβιντ, που είναι δεύτερος, δεν μπορεί να τον φτάσει, και κυρίως στην αριθμητική, όπου ο Διαγόρας μπορεί να αφαιρέσει από το σαράντα εννιά το δεκατρία έτσι απέξω, ενώ εμείς μόλις που μπορούμε να πούμε τρία πλην ένα πόσο κάνει.

Α. Ζέη, *Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της*, Κέδρος

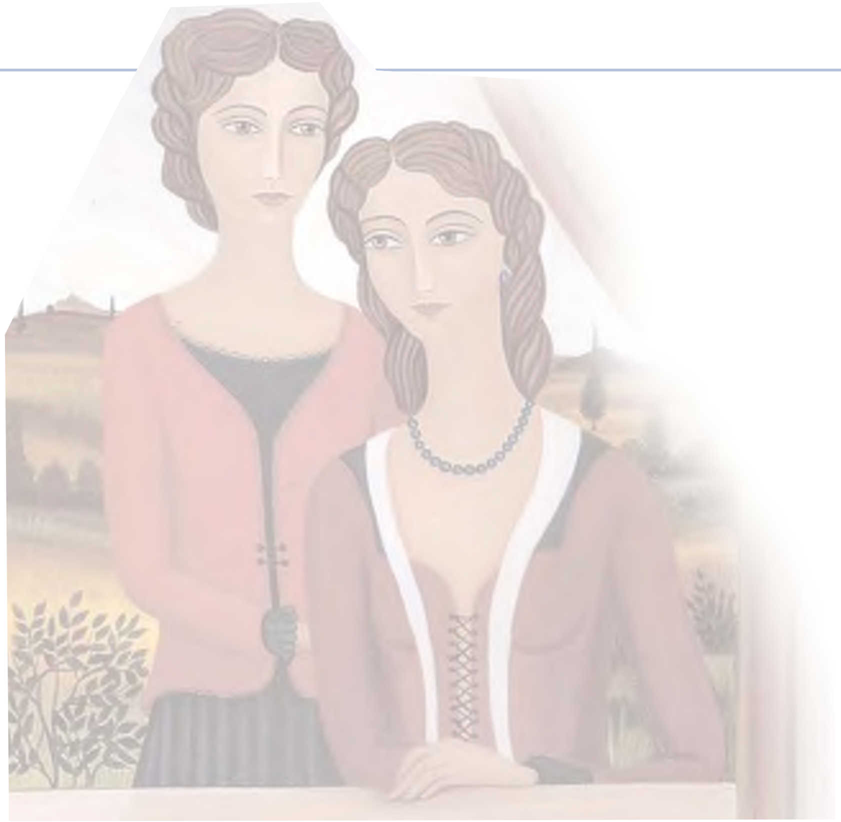

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Εξετάστε τα συναισθήματα και τις ψυχολογικές μεταπτώσεις της ηρωίδας λίγο πριν μπει στο γραφείο του διευθυντή και μετά το τέλος της συνάντησής τους, αφού πρώτα εντοπίσετε τις σχετικές αναφορές μέσα στο κείμενο.

2. Πώς περιγράφει η Κωνσταντίνα την τάξη και τους συμμαθητές της; Ποιους ξεχωρίζει από την πρώτη μέρα και στη συνέχεια τους κάνει φίλους της; Μπορείτε να δώσετε κάποια εξήγηση για τις προτιμήσεις της;

3. «Το γερμανικό σχολείο δεν αστειεύεται... υπόλοιπη ζωή του». Συγκρίνετε το εκπαιδευτικό σύστημα του γερμανικού σχολείου με αυτό που γνωρίσατε εσείς στο δικό σας δημοτικό. Ποια είναι η άποψη της δασκάλας-μαμάς της Κωνσταντίνας και ποια η δική σας για το ζήτημα αυτό;

4. Γιατί η γιαγιά της Κωνσταντίνας δεν ενέκρινε το γάμο του πατέρα της Κωνσταντίνας με τη μαμά της; Με ποια περίοδο της ελληνικής ιστορίας συνδέονται οι αντιλήψεις αυτές και πώς τις αντιμετωπίζει η μικρή ηρωίδα;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Η Κωνσταντίνα το απόγευμα κάνει ελληνικά στο σχολείο της, όπως τα περισσότερα παιδιά των Ελλήνων που εργάζονται στη Γερμανία. Γνωρίζετε άλλα κράτη όπου τα Ελληνόπουλα έχουν την ίδια δυνατότητα εκμάθησης της μητρικής τους γλώσσας; Εσείς, που ζείτε στην Ελλάδα, μαθαίνετε ξένες γλώσσες και γιατί; Αν προέρχεστε από ξένες χώρες, με ποιον τρόπο μαθαίνετε τη μητρική σας γλώσσα;

Αφίσα της Εθνικής Ατμοπλοΐας, το πλοίο *Πατρίς*

ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ

Παναγιώτης Τέτσης, *Χωρίς τίτλο*

Τα τέσσερα κείμενα που ανθολογούνται σ' αυτή την ενότητα αναφέρονται στη διαχρονική διάσταση του αθλητισμού. Το ποίημα του Λορέντζου Μαβίλη μάς μεταφέρει στους Ολυμπιακούς Αγώνες της αρχαίας Ελλάδας, ενώ το ποίημα του Ουμπέρτο Σάμπα εκφράζει την αγάπη του κόσμου και του ποιητή για την τοπική ποδοσφαιρική ομάδα. Τα διηγήματα του Δημήτρη Μίγγα και του Νίκου Χουλιαρά μάς δίνουν στιγμιότυπα της σύγχρονης ζωής, με επίκεντρο τον αποκαλούμενο «βασιλιά των σπορ», και σίγουρα το πιο αγαπημένο σας άθλημα, το ποδόσφαιρο. Τα περισσότερα κείμενα της ενότητας αναδεικνύουν τη μεγάλη κοινωνική απήχηση του ποδοσφαίρου. Πρόκειται για το άθλημα που ενώνει τους λαούς ολόκληρης της γης γύρω από τη «στρογγυλή θεά» και εκφράζει το όνειρο εκατομμυρίων ανθρώπων για επιτυχία και κοινωνική καταξίωση.

Λορεντζος Μαβιλης

Καλλιπάτειρα

Οι ελλανοδίκες τίμησαν την Καλλιπάτειρα, εξαιρώντας την από το νόμο που απαγόρευε στις γυναίκες να παρακολουθήσουν τους Ολυμπιακούς Αγώνες στην αρχαία Ελλάδα, επειδή ήταν η μητέρα, η κόρη, η αδερφή και η θεία έξι ολυμπιονικών. Το περιστατικό καταγράφηκε την αρχαία εποχή στα σχόλια για τον 7ο Ολυμπιόνικο του Πινδάρου, ενώ στη νεότερη απασχόλησε το Μαβίλη, ο οποίος στα 1899 έγραψε το ομώνυμο σονέτο.

Αρχόντισσα Ροδίτισσα, πώς μπήκες;
Γυναίκες διώχνει μια συνήθεια αρχαία
εδώθε.* – Έχω έν' ανίψι, τον Ευκλέα,
τρί' αδέρφια, γιο πατέρα ολυμπιονίκες·

να με αφήσετε πρέπει, Ελλανοδίκες,
κι εγώ να καμαρώσω μες στα ωραία
κορμιά, που για τ' αγρίλι* του Ηρακλέα
παλεύουν, θιαμαστές* ψυχές αντρίκιες.

Με τις άλλες γυναίκες δεν είμ' όμοια·
στον αιώνα το σόι μου θα φαντάζει
με της αντρειάς τα αμάραντα προνόμια.

Με μάλαμα* γραμμένος το δοξάζει
σ' αστραφτερό κατεβατό μαρμάρου*
ύμνος χρυσός τ' αθάνατου Πινδάρου!*

Λ. Μαβίλης, *Τα Ποιήματα,*
Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη

* **εδώθε**: από εδώ * **αγρίλι**: στεφάνι από αγριελιά * **θιαμαστές**: θαυμαστές * **μάλαμα**: χρυσάφι * **κατεβατό μαρμάρου**: επιγραφή πάνω σε μάρμαρο * **Πίνδαρος**: σημαντικός αρχαίος ποιητής, που με επινίκιες ωδές υμνούσε τους ολυμπιονίκες

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Πώς αναπαριστά το ιστορικό περιστατικό ο ποιητής; Σε ποια σημεία της περιγραφής δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα και γιατί;
2. Γιατί η Καλλιπάτειρα επιθυμεί τόσο πολύ να παρακολουθήσει τους αγώνες;
3. Βρείτε τα μορφικά χαρακτηριστικά του ποιήματος που δικαιολογούν την ένταξή του στο στιχουργικό είδος «σονέτο».

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Ο κόσμος και ο πολιτισμός της αρχαίας Ελλάδας ήταν κυρίως αντρικός. Απευθυνθείτε στη Γραμματεία Ισότητας των δύο φύλων με σκοπό να καταρτίσετε δύο πλήρεις καταλόγους: ο πρώτος θα αναφέρεται στις γυναικείες εργασίες, ενώ ο δεύτερος στους περιορισμούς που επιβάλλονταν στις γυναίκες, από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας. Εξετάστε συγκριτικά τα στοιχεία των πινάκων και γράψτε ένα κείμενο για τη σημερινή κοινωνική θέση των γυναικών.
- Ερευνήστε πότε άρχισε, ποιες επιδόσεις και ποιες διακρίσεις έχει ο γυναικείος αθλητισμός. Σχετικά με τις Ελληνίδες αθλήτριες συμβουλευτείτε τη δίτομη ιστορική αναδρομή *Ελληνικός Αθλητισμός* που εξέδωσε το 1997 το Υφυπουργείο Αθλητισμού.

Χάλκινο αγαλματίδιο γυναίκας, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών

Δημητρης Μιγγας

Η τρίπλα των ονείρων

Ο Μίμης Αρούκατος, άσημος και ξεπεσμένος παλιός ποδοσφαιριστής, παρακολουθώντας στην τηλεόραση το παγκόσμιο πρωτάθλημα του 1998, είδε το όνειρό του να γίνεται πραγματικότητα μέσα από την τρίπλα του Μεξικανού ποδοσφαιριστή Μπλάνκο. Το διήγημα του Δ. Μίγγα συνδυάζει τον παλιό, ερασιτεχνικό, με το σύγχρονο, επαγγελματικό, χαρακτήρα του ποδόσφαιρου και περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Της Σαλονίκης μοναχά… *(2003).*

Γιάννης Τσαρούχης,
Νέος στο παράθυρο με φανέλα της ΑΕΚ

Ο Μίμης Αρούκατος, ο επονομαζόμενος από φίλους και γνωστούς αέρινος, στο τέλος της ζωής του ζύγιζε εκατόν είκοσι κιλά, στα νιάτα του ωστόσο, όταν δεν ξεπερνούσε τα εβδομήντα, υπήρξε ποδοσφαιριστής –αριστερό εξτρέμ– στον Οδυσσέα Κορδελιού. Μέχρι να πεθάνει, στα πενήντα από έμφραγμα, περιέγραφε στα καφενεία της συνοικίας μία, δικής του επινόησης, αέρινη τρίπλα όπως τη χαρακτήριζε – εξ ου* και το προσωνύμιο.* Την είχε στο μυαλό από μικρός, μελέτησε κατά καιρούς όλες τις εκδοχές και την εμπλούτισε με αρκετές παραλλαγές, όμως σύμφωνα με μαρτυρίες συμπαιχτών του και φιλάθλων του Οδυσσέα ουδέποτε κατάφερε να την υλοποιήσει μες στα γήπεδα.

Έτσι όπως θα τον έκλειναν, λοιπόν, δυο αντίπαλοι κάνοντας τάκλιν,* θα έσφιγγε το τόπι ανάμεσα στους αστραγάλους, θα το σήκωνε ψηλά μαζεύοντας τα πόδια και το σώμα –ένα κουβάρι– και θα ξέφευγε περνώντας ανάμεσά τους σαν αέρας.

Πάσχιζε στις προπονήσεις, παιδευόταν χρόνια, προσπάθησε σε επίσημους και φιλικούς αγώνες δίχως αποτέλεσμα. Μπέρδευε τα μπούτια του, έφαγε τα μούτρα του, έχασε τη θέση του στην εντεκάδα, την εκτίμηση των φιλάθλων κι έγινε περίγελος της συνοικίας.

---

* **εξ ου**: γι' αυτό * **προσωνύμιο**: παρατσούκλι * **τάκλιν**: ποδοσφαιρικός όρος

Η ποδοσφαιρική καριέρα του τελείωσε άδοξα και αποσύρθηκε πριν την ώρα του απ' τα γήπεδα. Κανένας πια δεν ασχολήθηκε μ' αυτόν κι η τρίπλα του ξεχάστηκε αλλά εκείνος δε λησμόνησε.

Κι όταν ύστερα από χρόνια, στο παγκόσμιο πρωτάθλημα του '98, είδε στην τηλεόραση σε κάποιο γήπεδο της Γαλλίας τον Μπλάνκο της εθνικής ομάδας του Μεξικό να σηκώνει με τα πόδια την μπάλα και να φεύγει μαζί της ανάμεσα από δύο αντιπάλους, έμεινε ακίνητος με ένα ποτήρι τσίπουρο στο χέρι. Μετά τη δεύτερη επανάληψη της φάσης –την έδειχναν οι Γάλλοι συνεχώς– πετάχτηκε από την καρέκλα και έκανε το γύρο του θριάμβου μες στο μπαρ πανηγυρίζοντας με υψωμένες γροθιές, καταπώς συνήθιζε παλιά ύστερα από κάθε τέρμα που σημείωνε. Οι νεαροί θαμώνες* κοίταζαν απορημένοι, κάποιοι ανάγωγοι γιουχάρισαν, όμως οι μεγαλύτεροι, κατανοώντας την αιτία του ενθουσιασμού, χειροκροτούσαν. Ξανάπεσε λαχανιασμένος στην καρέκλα του ο Μίμης. Τελικά ένας μικροκαμωμένος Μεξικάνος πραγματοποίησε την τρίπλα των ονείρων του Αρούκατου.

Δ. Μίγγας, *Της Σαλονίκης μοναχά…*,
Μεταίχμιο

* **θαμώνες**: πελάτες του μαγαζιού

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Γιατί ο Μίμης Αρούκατος ονομαζόταν αέρινος; Ο χαρακτηρισμός αυτός ανταποκρίνεται στην εξωτερική του εμφάνιση;
2. Ποιες ποδοσφαιρικές επιδόσεις είχε ο Αρούκατος όταν έπαιζε στον Οδυσσέα Κορδελιού; Γιατί τέλειωσε άδοξα την καριέρα του;
3. Πώς αντέδρασε ο Αρούκατος στη δεξιοτεχνική τρίπλα του Μπλάνκο; Αιτιολογήστε τη συμπεριφορά του.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Διαλέξτε μία από τις παρακάτω ιδιότητες και περιγράψτε εντυπωσιακές φάσεις στο ποδόσφαιρο ή σε άλλο ομαδικό άθλημα: α) ενεργός παίκτης β) παίκτης στον πάγκο γ) οπαδός της ομάδας δ) αθλητικογράφος.

Ουμπερτο Σαμπα

Τοπική ομάδα

Οι ποδοσφαιριστές της ομάδας της Τεργέστης φέρουν στη φανέλα τους το έμβλημα της πόλης, δύο λόγχες με έναν κρίνο. Ο Ιταλός συμπατριώτης τους ποιητής καμαρώνει την τοπική ομάδα, εκφράζοντας στο ποίημά του τη συγκίνηση και τη λατρεία του.

Ανάμεσα στο πλήθος κι εγώ σας χαιρετώ, ερυθρόλευκοι
λογχοφόροι της Τεργέστης.

Εβγήκατε απ' τα σωθικά της πάτριας γης,
και μια συνοικία ολόκληρη σας έχει λατρέψει.

Σαν ξεκινά το παιχνίδι με κυριεύει η ταραχή.
Πάνω στην πράσινη χλόη, κάτω απ' τον λαμπερό
ήλιο του χειμώνα
το αγνοείτε
αλλ' εκφράζετε πανάρχαιες ορμές
θαυμαστές του ανθρώπου.

Τα βάσανα
που ξάφνου κάνουν τα μαλλιά κι ασπρίζουν
δε σας ταιριάζουν! Η δόξα
σκάει ένα χαμόγελο για σας
εφήμερο: το καλύτερο δώρο της. Ζωή σας
τ' αγκαλιάσματα, τα πρόσχαρα νεύματα.
Έχετε νιάτα, θέρμη και στα πόδια φτερά
για τη μητέρα-ομάδα που σας έχει αναθρέψει.

Για όλα τούτα ο ποιητής σάς λατρεύει,
αλλιώτικα από τους πολλούς
εξίσου συγκινημένος.

Ου. Σάμπα, «Τοπική ομάδα»,
μτφρ. Νίκος Αλιφέρης,
περ. *Το Δέντρο*, τχ. 133-134, 2004

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Πώς εκδηλώνει ο ποιητής τη λατρεία του προς την τοπική ομάδα;
2. Πώς παρουσιάζει ο ποιητής τη ζωή και τη σχέση των ποδοσφαιριστών με την ομάδα; Βρείτε και σχολιάστε τα σχετικά σημεία του κειμένου.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Γράψτε και εσείς ένα κείμενο για την αγαπημένη σας ομάδα ή για έναν αθλητή που θαυμάζετε, αναλύοντας τους πραγματικούς και τους συναισθηματικούς λόγους αυτής της επιλογής σας.

Ουμπέρτο Σάμπα (1883-1957)
Σημαντικός ποιητής, από τους εκπροσώπους της μοντέρνας ιταλικής ποίησης. Τα ποιήματά του χαρακτηρίζονται από συναισθηματική συμπύκνωση και πάθος και είναι συγκεντρωμένα στη συλλογή *Καντσονιέρε* (1961).

Η Εθνική Ελλάδας πανηγυρίζει για την κατάκτηση του Κυπέλλου στο ευρωπαϊκό πρωτάθλημα ποδοσφαίρου (Ιούλιος 2004)

Νικος Χουλιαρας

Η εσχάτη των ποινών

Στο διήγημα του Νίκου Χουλιαρά ο εννιάχρονος Δαμιανός Καράντζας, ντόπιος και φανατικός του γηπέδου, δεν μπορεί να παίξει στα «διεθνή» καλοκαιρινά ματς της Αντιπάρου. Μετά την ήττα της ελληνικής ομάδας βρίσκει όμως τρόπο να δείξει την αξία του και να πάρει την εκδίκησή του… Το κείμενο περιλαμβάνεται στη συλλογή διηγημάτων Μια μέρα πριν δύο μέρες μετά *(1998).*

Δεν υπάρχει άλλος στο νησί που να ξέρει τόσο καλά το γήπεδο όσο ο Δαμιανός Καράντζας.

Παρόλο που είναι μόνο εννιά χρονώ ξέρει τα πάντα σ' αυτό το χωματένιο στίβο, που συνορεύει με την άμμο του Σιφνέικου. Γνωρίζει όλες τις ανωμαλίες του εδάφους του, ξέρει καλά τις κλίσεις καθώς και όλες τις παγίδες. Λόγω αυτού γνωρίζει, όσο κανείς, και τα πλεονεκτήματα της καθεμιάς πλευράς. Τα ξεχαρβαλωμένα του γκολπόστ τα έχει ψηλαφίσει αμέτρητες φορές και άλλες τόσες τα τρύπια μαύρα δίχτυα τους, γιατί το γήπεδο αυτό είν' όλη η ζωή του.

Το πατρικό του σπίτι βρίσκεται μόλις δυο μάντρες πίσω από τούτη την αλάνα και ο πιτσιρικάς περνάει τις μέρες του εκεί. Είτε με άλλους είτε μόνος του –από το μεσημέρι ως το βράδυ– κλοτσάει μια μπάλα, αλωνίζοντας το γήπεδο χειμώνα καλοκαίρι, τόσο, που έχει γίνει πια εξπέρ. Οι τρίπλες του είναι φανταστικές κι οι πάσες του μεγάλης ακρίβειας. Όλοι το ξέρουν. Κι όμως, δε φαίνεται να φτάνει αυτό. Στα ματς που λαχταράει να παίξει δεν τον θέλουν. Μιλάμε για τα διεθνή: τα κλασικά τα ντέρμπι του καλοκαιριού μεταξύ Ελλάδας και Σουηδίας ή, εν πάση περιπτώσει, στα ματς ντόπιων εναντίον ξένων, μιας και πολλές φορές με την ομάδα της Σουηδίας παίζουν και παίχτες άλλων εθνικοτήτων όπως Άγγλοι, Γερμανοί ή Γάλλοι και σπανιότερα κάποιοι Νορβηγοί, αφού, όπως είναι γνωστό, δεν τρέφουν ιδιαίτερη εκτίμηση οι μεν για τους δε, παρόλο που είναι γείτονες.

Ας είναι. Κάθε απόγευμα, λοιπόν, απ' τα διάφορα σημεία του νησιού, κατηφορίζουν προς το γήπεδο ομάδες παιδιών ή νέοι όλων των ηλικιών, από τα δεκαπέντε μέχρι τα σαράντα. Μέσα σ' αυτούς υπάρχουν και πολλοί που περισσεύουν.

Τέλος πάντων. Κατευθύνονται, όλοι μαζί, στη βόρεια πλευρά. Πιάνουν τους ίσκιους κάτω απ' τα χαμηλά τα κέδρα και ξεντύνονται. Φορούν παντελονάκια όλων των ειδών – από κοντά μονόχρωμα μέχρι χρωματιστές βερμούδες. Φοράνε και φανέλες.

Μ’ αυτές, τα πράγματα είναι κάπως πιο αυστηρά. Οι ντόπιοι, πάντοτε, φοράνε μπλε ή οποιοδήποτε, εν πάση περιπτώσει, φανελάκι που να ’χει τέτοια απόχρωση, ενώ οι ξένοι κίτρινα –στο χρώμα της σουηδικής σημαίας δηλαδή– αφού οι πιο πολλοί είναι Σουηδοί κι αυτό το χρώμα έχει επικρατήσει από χρόνια.

Όταν είναι έτοιμοι, λοιπόν, οι αρχηγοί της κάθε πλευράς επιλέγουν τους παίχτες της ομάδας τους κι αρχίζει το παιχνίδι. Και το παιχνίδι κρατάει όσο το φως του ήλιου τούς επιτρέπει να διακρίνουν καθαρά την μπάλα.

Πολύ συχνά όμως, τα ματς αυτά τελειώνουν κάπως ανορθόδοξα* είτε γιατί ο διαιτητής θυμάται ξαφνικά πως έχει κάποια επείγουσα δουλειά και πρέπει να αποχωρήσει, είτε γιατί πολλοί απ’ τους παίχτες και των δυο πλευρών έχουν κλατάρει,* απ’ την πολλή τη ζέστη και το τρέξιμο, και προτιμούν, εντέλει, τη συντροφιά των γυναικών της ολιγάριθμης κερκίδας από την πλήρη εξόντωση. Πάντως, κάθε φορά, τα σκορ αυτών των ντέρμπι συναγωνίζονται εκείνα των αγγλικών ομάδων τρίτης κατηγορίας και κάτι παραπάνω. Πότε, ας πούμε, κερδίζει η Σουηδία με 16-13 και πότε η Ελλάδα με 12-8.

Κάποιες φορές, βέβαια –λόγω ειδικών συνθηκών– αποχωρούν κι οι δυο ομάδες απ’ το γήπεδο ισόπαλες. Άλλοτε με σκορ 9-9 και άλλοτε με κάπως μικρότερο: 7-7, ας πούμε.

Αυτό το πράγμα γίνεται, λοιπόν, στο γήπεδο της Αντιπάρου σχεδόν κάθε απόγευμα: από τα μέσα του Ιούνη, κάθε χρονιάς, μέχρι τα τέλη του Αυγούστου.

Το ίδιο πρόκειται να γίνει κι αυτό το απομεσήμερο που βρίσκει, ήδη, το μικρό Δαμιανό Καράντζα έτοιμο – ντυμένο στα γαλάζια.

Φοράει μια ολοκαινούρια στολή κι αθλητικά παπούτσια. Κρατάει στα χέρια του μια μπάλα και τη χτυπάει, νευρικά, στο έδαφος.

Τον βλέπω από μακριά. Ψηλά απ’ τα βράχια του Σιφνέικου τον βλέπω: να παίρνει τη στροφή δίπλα στο εκκλησάκι με τα αρμυρίκια και να κατευθύνεται προς το γήπεδο για να συναντήσει εκεί τους άλλους.

Ο ήλιος έχει πάρει, ήδη, την κατιούσα. Κρέμεται πάνω απ’ τα νερά όπου είναι το νησί της Σίφνου και στη μεγάλη αλάνα με τα ξύλινα γκολπόστ, σκιές μεγάλες γράφουν πάνω στο χώμα αφήνοντας στενές λουρίδες από φως να κιτρινίζουν το έδαφος μέχρι ψηλά. Εκεί, στη χαμηλή τη μάντρα με τα θαλασσόδεντρα που κλείνει απ’ την ανατολική πλευρά όλο το μήκος του γηπέδου και χρησιμοποιείται απ’ τους παίχτες σαν μια οριακή περιοχή της θέσης του αράουτ.

Κάτω απ’ τα κέδρα, οι δυο ομάδες είναι σχεδόν έτοιμες να μπουν στο γήπεδο, μα διακρίνω από ψηλά μια αναταραχή στο μέρος της ελληνικής πλευράς. Κοιτάω καλύτερα και βλέπω, μες στο τσούρμο, το μικρό Δαμιανό Καράντζα να κρατάει στα χέρια

---

* **ανορθόδοξα**: αυθαίρετα, απρογραμμάτιστα * **έχουν κλατάρει**: έχουν κουραστεί

τη δική του μπάλα και να πηγαίνει, πέρα δώθε, σαν να τον παρασέρνει αέρας δυνατός. Τη μια, χώνεται μες στην ομάδα των παιδιών με φόρα και την άλλη –σαν κάποιος να τον έσπρωξε– βγαίνει, ξανά, έξω απ' αυτή, παραπατώντας.

Δεν ακούω τι λένε, μα είναι φανερό πως δεν τον θέλουν, πάλι, το μικρό. Τον βγάζουν έξω απ' την ομάδα.

Δεν μπορώ να διακρίνω την έκφραση στο πρόσωπό του, μα τούτη η απόρριψη γράφει, καθαρά, στο μικροσκοπικό του σώμα. Σαν το σκυλί που μόλις έφαγε κλοτσιά και ετοιμάζεται ν' αποσυρθεί νιώθοντας στο κεφάλι του κάτι πηχτό κι αβάσταχτο να τον βαραίνει, βγαίνει απ' το τσούρμο των παιδιών ο Δαμιανός Καράντζας και κατευθύνεται, σκυφτός, προς την περιοχή του αράουτ, τρεκλίζοντας, λες κι είναι μεθυσμένος.

Σαν να 'ναι χαρτονάκι μαλακό μοιάζει, τώρα, από μακριά ο πιτσιρικάς: σαν ένα χαρτονάκι διπλωμένο, πάνω εκεί, στη χαμηλή τη μάντρα με τα θαλασσόδεντρα που ρίχνει πίσω της μια σκιά τόσο βαριά όση κι η πίκρα του μικρού αυτή την ώρα.

Στο μεταξύ ο αγώνας έχει αρχίσει. Οι παίχτες τρέχουν, ήδη, πέρα-δώθε σαν δαιμονισμένοι. Κλοτσούν την μπάλα και μαρκάρουν δυνατά. Φωνάζουν άγρια, σ' όλες τις γλώσσες και πέφτουν άτσαλα, ο ένας πάνω στον άλλο, μα το νευρικό γκαρσόνι του SUNSET, που εκτελεί χρέη διαιτητή, αφήνει το παιχνίδι να εξελιχτεί. Σφυρίζει μόνο τα φάουλ εκείνα που ευνοούν την ελληνική ομάδα, γι' αυτό κι οι Σουηδοί διαμαρτύρονται.

Σε λίγο, μπαίνουν και τα πρώτα γκολ και η εξέδρα αρχίζει να ζεσταίνεται. Ακόμη πιο πολύ φαίνεται να ζεσταίνονται οι παίχτες, καθώς η θερμοκρασία αγγίζει τους τριάντα δυο βαθμούς. Παρ' όλ' αυτά, τρέχουνε κάθιδροι* σ' όλο το μήκος του γηπέδου. Οι γδούποι* απ' τα χτυπήματα ακούγονται σ' όλη τη δυτική ακτή. Χτυπούν στα βράχια του Σιφνέικου και επιστρέφουν πάλι.

Μια σκόνη κίτρινη, πυκνή, σηκώνεται απ' το χώμα προς τον ουρανό και φεύγει προς το μέρος του οικισμού ενώ η ολιγάριθμη εξέδρα μετράει τα γκολ. Παροτρύνει με κραυγές τους παίχτες και, πότε-πότε, τους υπενθυμίζει, με τον τρόπο της, πού βρίσκεται κάθε στιγμή το σκορ. Το ίδιο κάνει κι ο μικρός Δαμιανός Καράντζας από μέσα του.

Ο πορφυρός μεγάλος δίσκος, αδιάφορος για όλ' αυτά, έχει βουτήξει απ' ώρα στο νερό κι αρχίζει πια να σκοτεινιάζει. Τώρα οι κινήσεις των παιχτών έχουνε γίνει ασταθείς. Δεν έχουν πια το νεύρο που είχαν, γι' αυτό και είναι δύσκολο να γείρει η νίκη προς τη μια πλευρά. Το σκορ παραμένει ισόπαλο 6-6 πάνω από μισή ώρα, κι οι παίχτες είναι κουρασμένοι. Δεν υπάρχει πια και ορατότητα καλή γι' αυτό και κάποιοι απ' αυτούς προτείνουν, όχι και τόσο φανατικά, να χτυπηθούνε πέναλτι για να βγει ο νικη-

---

* **κάθιδροι**: ιδρωμένοι * **γδούποι**: θόρυβοι

τής. Δε συμφωνούν όμως όλοι. Τελικά, καταλήγουν, από κοινού, να επαναληφθεί το ματς την επομένη και το διαλύουν.

Ο Δαμιανός Καράντζας βλέπει την κίνηση αυτή από μακριά. Πηδάει τότε βιαστικά τη μάντρα και τρέχει, αμέσως, προς το σπίτι του.

Όταν ύστερα από λίγο γυρίζει ξανά στον τόπο του μαρτυρίου του, τη θέση της γαλάζιας του φανέλας έχει πάρει μια κίτρινη. Ένα μπλουζάκι της αδερφής του, που ’χει τα χρώματα του εχθρού, φοράει ο πιτσιρικάς και είναι έτοιμος να πάρει εκδίκηση γι’ αυτό που του ’χουν κάνει οι δικοί του.

Κοιτάει, λοιπόν, επίμονα το γήπεδο κι όταν βλέπει να φεύγει αποκεί κι ο τελευταίος παίχτης, κατεβαίνει με βηματάκια αποφασιστικά στην αδειανή αλάνα.

Ο θόλος τ’ ουρανού έχει σκουρύνει πια για τα καλά. Τα φώτα του οικισμού ανάβουν ένα ένα, μα ο μικρός, χτυπώντας την μπαλίτσα νευρικά πάνω στο χώμα, πάει και τη στήνει στην πλευρά όπου, πριν λίγο, ήταν η περιοχή του τέρματος των Σουηδών. Το κάνει αυτό γιατί την ώρα που διακόπηκε το ματς στα 6-6, οι Σουηδοί είχαν την κατοχή της μπάλας.

Αποκεί, λοιπόν, θα επιτεθεί, τώρα, ο Δαμιανός Καράντζας έχοντας στόχο την εστία των Ελλήνων: το τέρμα, δηλαδή, που ’χαν οι ντόπιοι στον κανονικό αγώνα. Κόντρα σ’ αυτούς που τον απέρριψαν, θέλει να επιτεθεί ο πιτσιρικάς. Να ανατρέψει το αποτέλεσμα και να τους εκδικηθεί. Γι’ αυτό, φέρνει στο νου του, γρήγορα, τα πρόσωπα ένα ένα. Όλους τους ντόπιους σκέφτεται, που παίζανε πριν από λίγο στην ομάδα κι ακόμη έναν. Το φίλο του, το Νικολάκη του Σινιόρη, που δεν έπαιζε. Αυτόν τον φαντάζεται στη θέση της εξέδρας έτσι, για να ’χει, ας πούμε, κάποιο μάρτυρα του επικείμενου θριάμβου του.

Στο γήπεδο επικρατεί απόλυτη σιωπή. Κανένας δεν υπάρχει εκεί εκτός από ένα μαύρο κυνηγόσκυλο που τρέχει, αθόρυβα, προς τη μεριά του SUNSET. Έν’ αεράκι ήσυχο φυσάει τα θαλασσόδεντρα πίσω απ’ τη μάντρα κι ο Δαμιανός Καράντζας, κοιτάζοντας επίμονα προς την αντίπαλη εστία, σπρώχνει την μπάλα, ελαφρά, με το δεξί. Την πετάει δυο τρία μέτρα μπροστά του κι αμέσως ύστερα, αρχίζει να την κοντρολάρει.* Προχωρεί με άνεση, μα λίγο πιο κάτω κάνει ελιγμό και προσπερνά τον πρώτο υποθετικό αντίπαλο. Αυξάνει αμέσως την ταχύτητα κι όταν φαντάζεται μπροστά του το δεύτερο παίχτη να του κλείνει το δρόμο προσποιείται ότι θα σουτάρει. Σταματάει όμως ξαφνικά, στρίβει δεξιά και τον αδειάζει.

Με φάλτσο εσωτερικό φέρνει την μπάλα, αμέσως, προς το κέντρο και επιτίθεται μετωπικά.

---

* **κοντρολάρει**: ελέγχει

Τα μικροσκοπικά του ποδαράκια εναλλάσσονται ταχύτατα σηκώνοντας στον ουρανό μια γκρίζα σκόνη κι ο Δαμιανός Καράντζας φτάνει ήδη στη μεγάλη περιοχή. Με σπάσιμο της μέσης αποφεύγει τον πρώτο υποθετικό αμυντικό, μα λίγα μέτρα πιο πέρα, σκοντάφτοντας σε κάποια ανωμαλία του εδάφους, χάνει τον έλεγχο και σωριάζεται φαρδύς πλατύς στο χώμα. Την ύστατη στιγμή, όμως, προλαβαίνει και κάνει το πέσιμο πιο θεαματικό, δήθεν ότι τον μάρκαρε σκληρά ο αμυντικός, γι' αυτό ζητάει πέναλτι και το κερδίζει αμέσως.

Και να, λοιπόν, που ήρθε η στιγμή να πάρει μια εκδίκηση για όσα του 'χουν κάνει. Σηκώνεται απ' το έδαφος και πάει προς την μπάλα.

Πίσω απ' τους λόφους του Σιφνέικου προβάλλει, τώρα, ένα φτενό πορτοκαλί φεγγάρι και ο πιτσιρικάς, μονάχος στην αλάνα, στήνει την μπάλα, τελετουργικά, στο σημείο του πέναλτι. Ετοιμάζεται να εκτελέσει την εσχάτη των ποινών στο άδειο τέρμα των Ελλήνων ενώ, την ίδια ώρα, λίγα μέτρα πιο κάτω, στην άμμο του γιαλού, η Σιλόνα –η μικρή Ρουμάνα που δουλεύει σαν καθαρίστρια στο Time– βαδίζει μόνη προς τα βράχια του Σταυρού.

Ν. Χουλιαράς, *Μια μέρα πριν δυο μέρες μετά*, Νεφέλη

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Χωρίστε το διήγημα σε ενότητες και γράψτε έναν πλαγιότιτλο που να αποδίδει σύντομα το περιεχόμενο της καθεμιάς.
2. Ποιος αφηγείται την ιστορία του Δαμιανού και ποια γλωσσική ιδιαιτερότητα διακρίνετε στην αφήγησή του; Εξηγήστε τη λειτουργία της.
3. Γιατί ο Δαμιανός Καράντζας πιστεύει ότι αδικείται και θυμώνει με τους Έλληνες συμπατριώτες του; Πώς προσπαθεί να ικανοποιήσει την αδικία που υφίσταται;
4. Ποια «διεθνή» στοιχεία διαθέτει το διήγημα; Σχολιάστε τη σημασία τριών από αυτά.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Γράψτε ένα δικό σας διήγημα με θέμα μια ομαδική δραστηριότητα στην οποία λάβατε μέρος, αναλύοντας τη σημασία που είχε για σας η συμμετοχή στη συλλογική προσπάθεια της ομάδας.

Η ΑΓΑΠΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΣΥΝΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ΜΑΣ • ΟΙ ΦΙΛΙΚΟΙ ΔΕΣΜΟΙ • Η ΑΓΑΠΗ

Γιώργος Γουναρόπουλος, *Γυμνά ειδύλλια που φιλιούνται*

Τα έξι κείμενα που περιλαμβάνονται σ' αυτή την ενότητα περιστρέφονται γύρω από τους δυο σημαντικότερους ίσως συνεκτικούς δεσμούς της κοινωνικής μας ζωής, την αγάπη και τη φιλία. Η έννοια της αγάπης έχει πολλαπλά νοήματα, γι' αυτό και τα ανθολογημένα λογοτεχνικά κείμενα αναπτύσσονται γύρω από διαφορετικές εκδοχές της: τη χριστιανική και πανανθρώπινη αγάπη, σύμφωνα με την οποία η αγάπη αποτελεί το συνεκτικό ιστό της κοινωνικής ζωής· την αγάπη προς το συνάνθρωπο, ως κύρια ανθρωπιστική αξία, η οποία συνέχει την κοινωνική ζωή, ωθώντας τους ανθρώπους στην ειρηνική συνύπαρξη και όχι στην αλληλοεξόντωση· την ερωτική αγάπη, είτε πρόκειται για τον πρώτο «πλατωνικό έρωτα» της παιδικής ηλικίας είτε για το μεγάλο έρωτα της ενήλικης ζωής. Η δική σας ηλικία, μακριά από τις μέριμνες της ενήλικης ζωής, προσφέρεται περισσότερο από κάθε άλλη για να κατανοήσετε και να βιώσετε, μέσα και από τα λογοτεχνικά κείμενα, την αξία της αγάπης και της φιλίας.

Νικος Καρουζος

Τα πουλιά δέλεαρ του Θεού

Το πηγαίο αίσθημα της αγάπης αποτελεί ιδεώδη και απώτερο στόχο της ανθρώπινης ζωής στο ποίημα του Ν. Καρούζου «Τα πουλιά δέλεαρ του Θεού, 2», που εκδόθηκε το 1961.

Θα περάσουν αποπάνω μας όλοι οι τροχοί*
στο τέλος
τα ίδια τα όνειρά μας θα μας σώσουν.
Αγάπη μείνε στην καρδιά –
αυτός ας είναι ο κανών* του τραγουδιού σου.
Με την αγάπη
θα σηκώσουμε την απελπισία μας
απ' τ' αμπάρι* του κορμιού.
Δεν είναι φορτίο για τη χώρα των αγγέλων
η απελπισία.
Και προπαντός
ας μην αφήσουμε την αγάπη
να συνωστίζεται* με τόσα αισθήματα…

Ν. Καρούζος, *Τα ποιήματα*,
τόμ. 1, Ίκαρος

* **τροχοί**: ρόδες, εδώ όργανα βασανισμού * **κανών**: τα βιβλία των Γραφών, εδώ μεταφορικά * **αμπάρι**: χώρος αποθήκευσης πλοίου, εδώ μεταφορικά * **να συνωστίζεται**: να στριμώχνεται

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια σωτηρία προσδοκά από τα όνειρα και την αγάπη ο ποιητής και γιατί;
2. Γράψτε με δικά σας λόγια τον «κανόνα» της αγάπης, σύμφωνα με το πνεύμα του Καρούζου.
3. Εντοπίστε τις λέξεις που χρησιμοποιεί ο ποιητής μεταφορικά. Εξηγήστε τη σημασία των μεταφορών και αιτιολογήστε τη συχνή χρήση τους στο ποίημα.
4. Γιατί ο ποιητής θεωρεί ότι δεν αξίζει η αγάπη να συνωστίζεται με τα άλλα αισθήματα;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Απευθυνθείτε στον καθηγητή των θρησκευτικών για να σας υποδείξει έναν Κανόνα. Διαβάστε τον στην τάξη και αναφερθείτε στη μορφή και στο περιεχόμενο αυτού του εκκλησιαστικού κειμένου.

Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, *Η συναυλία των αγγέλων* (λεπτομέρεια)

Γιαννης Μαγκλης

Γιατί;

Το διήγημα προέρχεται από τη συλλογή διηγημάτων Δεν υπάρχουν αμαρτωλοί *(1956) και αποτυπώνει χαρακτηριστικά το ανθρωπιστικό πνεύμα της πεζογραφίας του Γ. Μαγκλή.*

Σουρούπωνε και η μάχη που είχε αρχίσει σύναυγα* κόπασε πια. Λίγη ώρα πριν έπεφτε ακόμη αραιό λιανοντούφεκο. Κάποιος θερμόαιμος χτυπούσε στο πείσμα του οχτρού.

Όμως τώρα ήταν πλέρια ησυχία. Ο μεγάλος ήλιος που ολημερίς τσουρουφλούσε φίλους κι οχτρούς είχε γυρίσει πια να ξεκουραστεί. Σιχάθηκε να βλέπει τους ανθρώπους να σκοτώνονται συναμεταξύ τους κι έκλεισε τα μάτια να ξεχάσει.

Ο νέος στρατιώτης ακούμπησε απάνω στο βράχο το ντουφέκι και το κράνος, άνοιξε τα χέρια πλατιά να ξεμουδιάσει το απανωκόρμι, ανάσανε βαθιά κάνα δυο φορές και βιαστικός βάλθηκε να κατηφορίζει την πλαγιά, να φτάξει πιο γρήγορα στη ρεματιά που από χτες είχε σημάνει* μια φλεβίτσα γάργαρο, πεντακάθαρο νερό. Ήτανε δροσιά κάτω εκεί και το βρεμένο χορτάρι μύριζε όμορφα. Ο νέος στρατιώτης έσκυψε πάνω από την ξεχειλισμένη γουρνίτσα* κι ήπιε άφθονο το κρύο νεράκι. Η φλόγα έσβησε από τα σωθικά του.

«Αχ, τι δροσιά…», είπε. Έσκυψε πάλι, χούφτιασε το νερό και το 'χυσε στο πρόσωπο κι απάνω στο κεφάλι. Δροσίστηκε, καθαρίστηκε, μέρεψε.* Έγινε άλλος άνθρωπος. Σήκωσε ψηλά το κεφάλι κοίταξε τον ουρανό και μίλησε χαρούμενα.

– Θε μου, όμορφη 'ναι η ζωή του ανθρώπου. Κάνε με το καλό να τελέψει* γρήγορα ο πόλεμος, να γυρίσω πίσω στο σπίτι κοντά στη γριά μανούλα που με καρτερά και κοντά στ' αδέρφια μου.

Τέλεψε το λόγο, χάιδεψε ακόμα με το χέρι, με το μάτι το δροσερό νεράκι. Σηκώθηκε να φύγει. Αξάφνου άκουσε πλάι του περπατηξιά, εκεί, από την άλλη μεριά της ανηφόρας, κι έστριψε απότομα το κεφάλι να δει.

Ένας άλλος στρατιώτης, οχτρός, κατέβαινε και τούτος ξέγνοιαστος και ξαρμάτωτος,* να πιει από τη γουρνίτσα, να δροσιστεί και, με τον τρόπο τούτο, να ευχαριστήσει το Θεό, που τον προστάτεψε και τον φύλαξε και τη μέρα τούτη.

---

* **σύναυγα**: ξημερώματα * **είχε σημάνει**: είχε εντοπίσει * **γουρνίτσα**: μικρή πηγή * **μέρεψε**: ημέρωσε * **να τελέψει**: να τελειώσει * **ξαρμάτωτος**: χωρίς όπλα

Μα ο πρώτος στρατιώτης ξέχασε ολότελα τα όσα τώρα δα είπε αγναντεύοντας τον ήσυχο ουρανό και μονοστιγμής τράβηξε από τη μέση του το πιστόλι και το πρότεινε στον οχτρό.

Ο άλλος που ερχότανε διψασμένος από την ολοήμερη κάψα,* κι ένιωθε κιόλας να λαγαρίζει μέσα του το τρεχούμενο νεράκι και να του δροσίζει τα πυρωμένα σωθικά, τρομαγμένος τώρα μπρος στο απλωμένο πιστόλι σήκωσε μονομιάς τα χέρια και κάτι είπε στη γλώσσα του παρακλητικά, με φοβισμένη, συγκινημένη φωνή. Τάχατες ήθελε να πει:

– «Κοίταξέ με, αδερφέ μου, είμαι ολομόναχος και άοπλος. Δίψασα πολύ και ήρθα να πιω λίγο νεράκι. Λυπήσου με, είμαι αθώος, χάρισέ μου τη ζωή. Κοίταξε, είμαι νέος πολύ και ξέρεις, μια γριά μάνα που δεν έχει στον κόσμο άλλο κανένα, με καρτερά».

Μα ο νέος στρατιώτης ξέχασε μονομιάς το Θεό. Έχασε τον άνθρωπο, πίεσε τη σκαντάλη και η σφαίρα γλίστρησε από την κάνη και χτύπησε κατάστηθα τον οχτρό.

Ο άνθρωπος κυλίστηκε πάνω στη γης σπαράζοντας και βογκώντας.

Ο νέος στρατιώτης, νευρικός πολύ, σίμωσε το χτυπημένο και στάθηκε απάνω του κοιτώντας τον.

Ο ξένος ήτανε πεσμένος ανάσκελα. Σάλευε σπασμωδικά, κούναγε τα πόδια κι έσφιγγε τα δυο χέρια του απάνω στο στήθος.

Τα χλωμά πονεμένα χείλη κινιόντουσαν σιωπηλά. Τα ορθάνοιχτα μάτια κοιτούσαν γιομάτα απορία και φόβο το νέο στρατιώτη. Και πάνω σε όλο το πρόσωπο: μέτωπο, μάτια, χείλη, ήταν περιχυμένα ο ανθρώπινος πόνος και το ξάφνιασμα.

Του νέου στρατιώτη τού φάνηκε σαν να τόνε ρωτούσε:

«Γιατί το ’κανες το κακό τούτο, αδερφέ μου άνθρωπε; Γιατί θέλησες να κριματιστείς,* να πάρεις στο λαιμό σου το αίμα ενός αθώου; Παρακάλαγα το Θεό να μ’ έχει καλά και να γυρίσω γρήγορα στο χωριό, ν’ αγκαλιάσω τη μανούλα μου και να της φιλήσω τα κουρασμένα ματάκια».

Κι όσο ο νέος στρατιώτης τον κοίταζε, θάρρευε ότι τα πικραμένα χείλη του πληγωμένου τού μίλαγαν, του έλεγαν τον πόνο και το παράπονό του.

«Κι ακόμα, σα να του ’λεγε, μια κοπελίτσα με περίμενε. Είχαμε κάνει όνειρα πολλά μαζί και καρτέραγε να σταματήσει ο καταραμένος πόλεμος να γυρίσω στο χωριό. Μα τώρα, αδερφέ μου, να, κοίταξε πώς με κατάντησες».

Ένα σκληρό χέρι έσφιγγε την καρδιά του νέου στρατιώτη.

Σιδερένιος κύκλος πέρασε γύρω από το κεφάλι του, του το ’σφιγγε και τον πόναγε. Τα μάτια καίγανε. Τον έπιασε παράξενο κακό κι άρχισε να τρέχει την ανηφόρα. Γλίστραγε, έπεφτε, πετιόταν απάνω και ξανά πάλι έτρεχε.

---

* **κάψα**: ζέστη * **να κριματιστείς**: να αμαρτήσεις

Μεσοστρατίς του βουνού σταμάτησε. Δεν μπορούσε άλλο. Λαχάνιασε, πιάστηκε η καρδιά του, κουράστηκαν τα πόδια, λύγισαν τα γόνατα. Έμεινε εκεί ασάλευτος με το κεφάλι σκυμμένο να σκέφτεται. Μα να σκεφτεί δεν μπορούσε. Χτύπαγαν τα μηνίγγια, το κεφάλι βούιζε. Αξάφνου, χωρίς καλά καλά να ξέρει τι κάνει, βάλθηκε να τρέχει πάλι την πλαγιά κατηφορίζοντας. Μέσα στο μυαλό του τώρα καρφώθηκε μια σκέψη: να προφτάξει, να βοηθήσει το χτυπημένο.

– Θε μου, μουρμούρισε, λυπήσου τον, λυπήσου με. Άφησέ τον να ζήσει.

Έφταξε στη ρεματιά, σίμωσε το χτυπημένο. Τον άγγιξε· ήτανε ζεστός.

Άπλωσε τα χέρια, τα πέρασε με προσοχή κάτω από το πληγωμένο κορμί, τ' αγκάλιασε ολόγυρά του, τον έσυρε απάνω του και τον κράτησε έτσι σφιχτά. Χτύπαγε η καρδιά βουτημένη στην αγωνία. Τρυφεράδα και πόνος, αγάπη και φροντίδα, όλα τούτα μαζί τόνε συνεπήραν.

Σιγά, προσεχτικά, τον έφερε ίσαμε τη γουρνίτσα και τον ακούμπησε απάνω στο γρασίδι· πήρε το νερό, που με λαχτάρα κατέβηκε να πιει, και του 'βρεξε τα μαλλιά, του καθάρισε το νεανικό, ωραίο πρόσωπο, του 'σβησε το λεπτό ματωμένο αυλάκι που 'χε στεγνώσει εκεί στην αριστερή μεριά του στομάτου. Του πήρε το χέρι, το άπλωσε απάνω στην ανοιχτή δική του παλάμη και το απαλοχάιδευε.

– Αδερφέ μου, του 'λεγε γλυκά, τρυφερά, αδερφέ μου, συχώρα με· και τα δάκρυα τρέχαν καυτά.

Η νύχτα κατέβηκε ολούθες και απλωμένο σκοτάδι τούς τύλιξε.

– Καλέ μου, πονεμένε μου αδερφέ, μουρμούρισε ο νέος στρατιώτης συντριμμένος. Συχώρα με, καλέ μου, δεν το 'θελα· δεν είμαι φονιάς, σου τ' ορκίζομαι, δεν είμαι φονιάς. Να, μια στιγμή μονάχα ξέχασα πως είμαι άνθρωπος, ξέχασα πως είσαι άνθρωπος, αδερφός μου. Πως μάνα και σένα σε περιμένει στο φτωχικό της: μάνα και πατέρας κι αδέρφια. Ξέχασα, γιατί αυτοί οι κακούργοι θέλανε να με κάνουν να ξεχάσω.

Θυμήθηκε τα λόγια που τους μάθαιναν κι έστρεψε πέρα το βλέμμα ανταριασμένο και άγριο μες στο σκοτάδι. Ύστερα τόνε συνεπήρε πάλι ο πόνος. Απαλοχάιδευε το χέρι του χτυπημένου και τα δάκρυα ξεχείλιζαν και το μούσκευαν.

Όμως ο άλλος πια δεν άκουγε· μήδ' ένιωθε. Η ψυχή του είχε πετάξει και το τυραγνισμένο κορμί άρχισε να σκεβρώνει.* Το σκοτάδι πύκνωσε πιότερο και σκέπασε τους δυο ανθρώπους: φονιά και θύμα, που στέκονταν πλάι πλάι και που ο ένας απαλοχάιδευε το χέρι του άλλου και του μουρμούριζε λόγια αγάπης και πόνου, σα να 'τανε φίλοι παλιοί, σα να 'τανε αδέρφια. Λόγια αγάπης που ο άλλος πια δεν άκουγε.

Γ. Μαγκλής, *Δεν υπάρχουν αμαρτωλοί*,
Δωρικός

* **να σκεβρώνει**: να κυρτώνει

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Γιατί ο συγγραφέας δεν αναφέρει τα ονόματα και την εθνικότητα των στρατιωτών;
2. Ποια κοινά γνωρίσματα έχουν οι δύο αντίπαλοι στρατιώτες;
3. Περιγράψτε τη μεταβολή της ψυχικής κατάστασης του στρατιώτη από τη στιγμή που πυροβόλησε τον εχθρό ως τη στιγμή που τον είδε νεκρό.
4. Ο ένας στρατιώτης σκοτώνει και ο άλλος σκοτώνεται. Ποιος είναι το τραγικό πρόσωπο και γιατί;
5. Εντοπίστε τα βασικότερα σημεία του κειμένου μέσα από τα οποία προκύπτει το ανθρωπιστικό και αντιπολεμικό του μήνυμα.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Χωριστείτε σε δύο ομάδες: η μια να φέρει αφίσες και ζωγραφικούς πίνακες και η άλλη να βρει τραγούδια με αντιπολεμικό περιεχόμενο. Με αυτό το υλικό οργανώστε μια αντιπολεμική εκδήλωση στην τάξη ή στο σχολείο σας.

Ορέστης Κανέλλης, *Παρουσία*

Μ. Καραγατσης

Η κυρία Νίτσα

Ο Μ. Καραγάτσης έγραψε αυτό το διήγημα το 1928. Στα είκοσί του χρόνια ξεκινούσε με αυτό τη συγγραφική του σταδιοδρομία, γράφοντας με θέμα την πρώτη πλατωνική του αγάπη, τη νεαρή δασκάλα του κυρία Νίτσα.

Η πρώτη μου αγάπη, ήταν δέκα χρόνια μεγαλύτερη από μένα, ίσως και πιο πολύ. Αμέσως θα φανταστείτε το αιώνιο ειδύλλιο, του αμούστακου έφηβου και της ώριμης γυναίκας, ή μάλλον χήρας, για να κυνηγήσω με μεγαλύτερη επιτυχία, τις υπεκφυγές* της φαντασίας σας.

Λοιπόν, όχι. Η πρώτη μου αγάπη, την εποχή που την αγάπησα, δεν ήταν παρά είκοσι χρονών. Εγώ ήμουν οκτώ.

Η διαφορά της ηλικίας μας αυτή καθ' αυτή δε θα ήταν μεγάλη, αν οι αριθμοί των χρόνων μου δεν ήσαν τόσο χαμηλά. Μα αυτό δεν έχει σημασία. Εκείνη την εποχή ο χρόνος ήταν κάτι τι το ανώτερο για μένα. Ήξερα ότι ήμουν οκτώ χρονών, αλλά ήμουν βέβαιος ότι αυτό το νούμερο ήταν ένα συμβατικό σημείο προς ταξινόμηση της ηλικίας μου, απέναντι της ηλικίας του διπλανού μου. Δεν μπορούσα όμως να εννοήσω, ότι μόλις οκτώ χρόνια έχουν περάσει από την ημέρα που είδα το φως. Χωρίς άλλο έπρεπε να ζούσα πολύ καιρό, είκοσι, τριάντα χρόνια, ξέρω και γω… […]

Ήταν ένα λευκό διάφανο ασθενικό κορίτσι, ένα όμορφο κορίτσι. Μια δημιουργία της φαντασίας του Μυσσέ,* και της ρομαντικής πλειάδας. Μια εικόνα του Γκρεζ,* χωρίς αφέλεια όμως. Κάτι το πιο σύγχρονο. Αυτή τη μορφή ίσως τη βρείτε και στον Φραπιέ,* και στον Μπαζίν.* Η Ρόζα* της «Maternelle» ή η Νταβιντέ Μπιρό.* Ήταν δασκάλα. Δασκάλα μου, για να εννοούμαστε.

Επήγαινα στην Τρίτη του δημοτικού, σ' ένα μεικτό επαρχιακό σχολείο. Η μεγάλη αυλή του μόνο στις γωνιές είχε λίγη χλόη την άνοιξη. Δυο τρεις ακακίες και μερικά βρομόδεντρα ήταν το μοναδικό της στολίδι. Το χειμώνα το νερό της βρύσης πάγωνε, και η κρυσταλλιασμένη λάσπη έσπαζε κάτω από τα χοντρά παιδικά παπουτσάκια μας.

Η κυρία Νίτσα –αυτό ήταν τ' όνομα της πρώτης δασκαλικής μου αγάπης– δεν

---

* **υπεκφυγές**: προσπάθειες διαφυγής * **Μυσσέ [Άλφρεντ]**: Γάλλος συγγραφέας * **Γκρεζ, Φραπιέ, Μπαζίν**: Γάλλοι ζωγράφοι * **Ρόζα, Νταβιντέ Μπιρό**: ζωγραφικά πορτρέτα γυναικών

ερχότανε ποτέ στην ώρα της. Η διευθύντρια έκλεινε τα μάτια σ' αυτό το μικρό πειθαρχικό παράπτωμα. Ο χειμώνας του κάμπου είναι τόσο κακός για τα κακόμοιρα τα κορίτσια που βγάζουν το ψωμί τους. Ο βοριάς ξεχύνεται από τις κορφές του Ολύμπου παγερός, και κοκαλιάζει τους σβόλους στα χωράφια της εριβώλακος* Θεσσαλίας.

Η τάξη μας ήταν ένα γωνιακό δωμάτιο, πάντα γιομάτο ήλιο, όταν δεν ήταν συννεφιά. Η σόμπα στη γωνιά τραβούσε με θόρυβο, και κάπνιζε όλη την κάμαρα. Καθόμουν στο πρώτο θρανίο, και με υπομονή περίμενα. Οι σύντροφοί μου δίπλα κάναν ωραία σχέδια για την περίπτωση που δε θα 'ρχόταν η «κυρία».

Πρώτα θα βγαίναν στην αυλή να παίξουν «αμπάριζα». Ύστερα η «κυρία» διευθύντρια θα τους έδιωχνε γιατί θα κάναν θόρυβο, και θα ενοχλούσαν τις «μεγάλες». Αυτό ήταν η ύστατη ικανοποίηση του ορμέμφυτου της ελευθερίας, που βλάσταινε μέσα στις νέες ανθρώπινες ψυχούλες τους. Και ύστερα η εκδήλωση αυτού του ορμέμφυτου. Η άσκοπη πολυθόρυβη περιπλάνηση στον κάμπο. Και οι οπτασίες περνούσαν μπρος από τα μάτια μας.

Θα πηγαίναμε στο σταθμό. Ο δρόμος είναι γιομάτος λάσπη, μα αυτό δεν έχει σημασία. Είναι τόσο ωραίο να νιώθεις το έδαφος να υποχωρεί κάτω από τα πόδια σου, σα μια γλιστερή μαλακή μάζα. Αποκεί θα παίρναμε από το μηχανοστάσιο ασετυλίνη·* –είχαμε σχέσεις με το προσωπικό– και με το πολύτιμο αυτό αντικείμενο στα χέρια, θα πηγαίναμε στη μεγάλη «Μαγούλα»* την Ορμάν μαγούλα, όπου θα εκσφενδονίζαμε τον πρώτο τυχόντα τενεκέ γάλακτος Νεστλέ στο στερέωμα, με τη βοήθεια των αερίων της οργανικής αυτής ουσίας.

Ίσως παρατηρήσετε ότι μεταχειρίζομαι στην πιο απάνω περίοδο τη λέξη «θα» πολλές φορές εις βάρος κάθε σύνταξης και κάθε στιλ. Και όμως, αυτή η λέξη είναι όλη η περίοδος. Γιατί συνήθως απάνω στο φόρτε* του αλήτικου ονείρου μας, άνοιγε η πόρτα, και έμπαινε, ωχρή, παγωμένη, τυλιγμένη στο φτωχικό δασκαλικό παλτό της, η κυρία Νίτσα.

Θα μου πείτε, πώς θυμάμαι ύστερα από τόσα χρόνια, τα γεγονότα της πρώτης παιδικής μου ζωής. Ψάξτε καλά στις αναμνήσεις σας. Με λίγη καλή θέληση, θα βρείτε παλιές εικόνες γεμάτες δροσιά και αθωότητα. Τα μικρά μας χρόνια είναι τόσο λίγα, και τόσο χαρακτηριστικά, ώστε να μην μπορούν ν' ανακατευτούν, με τον άχαρο συρφετό της μεγάλης μας ζωής. Είναι ένα σύνολο σαφές και καθαρό, μια γραμμή ευθεία και προσδιορισμένη. Σαν περάσουν πια, αρχίζει ο λαβύρινθος και τα ζιγκ ζαγκ της αγωνιώδους και απαιτητικής υπόστασής μας. Είμαστε μεγάλοι. Θέλουμε, θέλουμε, χωρίς να ξέρουμε τι θέλουμε.

* **εριβώλαξ (-ακος)**: εύφορη * **ασετυλίνη**: φωτιστικό αέριο * **μαγούλα**: λόφος * **στο φόρτε**: στην κορύφωση

Το χαρακτηριστικό της ζωής είναι η αγωνιώδης προσμονή, όσο είμαστε παιδιά, κάποιου καλού, και όταν μεγαλώσουμε κάποιου κακού. Ψάξτε καλά στις αναμνήσεις σας. Θα βρείτε έναν άλλο άνθρωπο, αλλιώτικο από σας, ξένο, ένα φίλο, ίσως και εχθρό. Σεις δεν είστε εκείνος. Ο Ανατόλ Φρανς* δεν είναι ο «Μικρός Πέτρος». Είναι ο λεπτός νοσταλγός, ο πατρικός διάδοχος του παιδιού που είχε τ' όνομά του. Θυμηθείτε τα παλιά σας. Είναι σαν μια πνοή καθαρού αέρα.

Το μάθημα της κυρίας Νίτσας ήταν ιεροτελεστία. Η αδυναμία του εύθραυστου αυτού αναιμικού κοριτσιού, είχε απάνω μας μιαν επιβολή μεγαλύτερη από μιαν πελώρια ευνοϊκή δύναμη. Να μια περίεργη απόδειξη των δύο ακροτήτων. Η απαλή και γλυκιά φωνή της, μιλούσε μέσα στις άγουρες ψυχές μας. Το μάθημα το ρουφούσαμε σαν μέλι από το στόμα της.

Όταν συλλογιέμαι τις παλιές αυτές ώρες, προσπαθώντας να ξεδιαλύνω λίγο από το μυστήριο της παιδικής ψυχής μου, βγάζω το συμπέρασμα ότι μάλλον υποβολή, παρά επιβολή, χαρακτήριζε αυτήν τη γυναίκα. Το κέρινο ωραίο πρόσωπό της, που το κόβουν κόκκινα χείλια, σκοτωμένα βλέφαρα με πελώρια μαύρα τσίνορα, πάνω από μενεξεδένια καθαρά μάτια, ήταν ένα μείγμα αθώου κοριτσιού, και femme fatale.* Μέσα στο μισοσκόταδο ενός συννεφιασμένου πρωινού, είχε μια πελώρια χάρη, και μια άδολη,* άθελη γοητεία.

Βέβαια, εκείνο τον καιρό δεν ήμουν σε θέση να κάνω τέτοιες κρίσεις. Μόνο εικόνες σώζονται μέσα μου, εικόνες που ξαναζωντανεύουν κάτω από την πίεση της νοσταλγίας. Και είτε τότε τις έζησα, είτε τώρα τις ζω, είναι το ίδιο.

Τα άμαθα χέρια μας γλιστρούσαν αδέξια στο ριγωμένο χαρτί. Η καρδιά μας χτυπούσε μήπως δεν κάνουμε τα γράμματα καλά. Τόσα κεφαλάκια, σκυμμένα με άφατη προσοχή, τραβούσαν γραμμές στο ανοιχτό μπλε τετράδιο. Ένας ελαφρός μονάχα κρότος τριβής ακουγόταν στο άσπρο δωμάτιο. Η κυρία Νίτσα πάνω στην έδρα φάνταζε πιο άσπρη παρά ποτέ κάτω από τον όγκο των καστανών μαλλιών της.

Η αγωνία φώλιαζε μέσα στο στήθος μου. Τα γράμματα, παρ' όλη τη χτηνωδώς παιδική επιμονή μου, αραδιαζόντανε άτακτα και χοντρά πάνω στο χαρτί. Η απελπισία μου έφτανε στο κατακόρυφο. Σήκωνα τα μάτια μου γιομάτα τρόμο και ικεσία προς την έδρα. Τι συλλογιζότανε; Πού ταξίδευαν τα διαφανή μενεξεδένια μάτια κάτω από τα μαυρισμένα βλέφαρα; Γιατί αναστενάζει; Μήπως είναι άρρωστη; Γιατί δε μας κοιτάει; Μας ξέχασε;

---

* **Ανατόλ Φρανς**: γνωστός Γάλλος συγγραφέας (1844-1924), ο οποίος σε ώριμη ηλικία έγραψε τις παιδικές αναμνήσεις του στο βιβλίο *Ο Μικρός Πέτρος* (1918) * **femme fatale**: μοιραία γυναίκα * **άδολη**: αγνή

Το λευκό κεφάλι σηκώνεται. Με είδε, με κοιτάει. Τα μαλλιά της είναι πιο μουντά παρά ποτέ.

– Τι είναι, Γιαννάκη;

Τι είναι. Μα είναι τόσο πολλά πράματα μυστηριώδη, για τη μικρή ψυχή μας που έπρεπε να τα είχες καταλάβει, αέρινη μικρή δασκάλα. Μέσα στο κάθε παιδί κρύβεται ένας άντρας, ένας άντρας όπως όλοι οι άλλοι, όπως ο όμορφος λοχαγός παραδείγματος χάριν, που περνάει με τ' άλογό του τέσσερις φορές την ημέρα, κάτω από το παράθυρο της τάξης. Αυτό τον κρυμμένο παιδικό άντρα, έπρεπε να τον είχες ανακαλύψει, έπρεπε να τον είχες δαμάσει με τη γυναικεία τέχνη σου. Μα δεν είχες καιρό. Τον δικό σου τον άντρα, τον ώριμο άντρα, τον ανακάλυψες, και αν δε δάμασες αυτόν, δάμασες χωρίς άλλο το άλογό του, γιατί δεν εξηγιέται αλλιώς, πως στεκόταν πάντα κάτω από το ανοιχτό παράθυρο, σκάβοντας με το πόδι τη γη και χλιμιντρώντας. Εξέχασες τελείως τα παιδιά σου, κακή κυρία Νίτσα.

Η φωνή μου όταν της απαντούσα ήταν κλαψιάρικη.

– Δεν μπορώ να κάνω ψι…

Το ψι. Ο τύραννος του νεοφώτιστου μαθητή. Ο τρόμος της καλλιγραφίας. Το χεράκι μπερδεύεται και τρέμει όταν αρχίζει να χαράζει το μεγάλο κόμπο, το γόρδιο αυτό δεσμό του ελληνικού αλφαβήτου. […]

Θεόφιλος Χατζημιχαήλ,
Το κορίτσι με το καπέλο

Το τέλος του ειδυλλίου ήταν οικτρό. Η κυρία Νίτσα με προβίβασε. Και την άλλη χρονιά στη μεγαλύτερη τάξη παρακολουθούσα το άχαρο μάθημα μιας άσκημης γεροντοκόρης, που το μαραμένο της μούτρο ήταν γιομάτο κακόχρωμα σπυριά, εκδήλωση μιας αργοπορημένης και ανικανοποίητης νιότης. Το όνειρο έσβησε από τα μάτια μου και σιγά σιγά και από την καρδιά μου.

Η κυρία Νίτσα παντρεύτηκε το λοχαγό. Ήμουν παρών στους γάμους της. Καμιά ζήλια δεν τάραξε την ψυχή μου. Τα δέκα χρόνια που μας χωρίζουν δεν αποτελούν πια ανυπέρβλητο διανοητικό και κοινωνικό εμπόδιο. Ο κοσμοπολιτισμός μάς έχει φέρει σε ίση μοίρα. Είναι ακόμα ωραία, μολονότι έχει χάσει το θέλγητρο της μισοσκότεινης τάξης. Είναι μια γυναίκα, και όχι οπτασία. Ο άντρας της είναι πια συνταγματάρχης που έχει λάβει μέρος σε τρία κινήματα. Ζει ευτυχισμένη, και έχει μια κόρη που της μοιάζει πολύ. Δε μας χωρίζουν παρά δέκα χρόνια, μα αυτή τη φορά εγώ είμαι ο μεγαλύ-

τερος. Το μυαλό σας ίσως πάει μακριά. Αυτό είναι άλλο ζήτημα. Ήθελα μόνο να σας πω για την πρώτη μου αγάπη…

Περιττό να προσθέσω ότι δεν την αγαπώ πια.

Μ. Καραγάτσης, *Ανέκδοτα νεανικά κείμενα*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια εικόνα της δασκάλας του προβάλλει ο συγγραφέας και γιατί;
2. Πώς σχεδίαζαν να περάσουν την ημέρα τους οι μαθητές, σε περίπτωση που η δασκάλα τους απουσίαζε;
3. Για ποιους λόγους η κυρία Νίτσα εξιδανικεύεται στο μυαλό του μικρού μαθητή; Πώς αποκαθιστά αργότερα την αντικειμενική της εικόνα ο ενήλικος αφηγητής;
4. Εντοπίστε τα χωρία του διηγήματος όπου ο μικρός μαθητής καταγράφει τις εσωτερικές σκέψεις και τις κρυφές επιθυμίες του. Πώς πετυχαίνει ο συγγραφέας να μεταφέρει τα συναισθήματα του παιδιού στον αναγνώστη;
5. Πώς αντιμετωπίζει ο μικρός μαθητής την αγάπη της κυρίας Νίτσας για το λοχαγό;
6. Ποιες απογοητεύσεις γνωρίζει στο τέλος της σχολικής χρονιάς ο μαθητής; Συγκρίνετε τη συναισθηματική του κατάσταση με τη δική σας όταν κλείνει το σχολείο για τις καλοκαιρινές διακοπές.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Ο Μ. Καραγάτσης δημιουργεί την εικόνα της κυρίας Νίτσας, συσχετίζοντάς τη με λογοτεχνικά και ζωγραφικά πορτρέτα γυναικών. Ζητήστε από τον καθηγητή των Καλλιτεχνικών να μελετήσετε την τεχνική της προσωπογραφίας, με βάση αντιπροσωπευτικά έργα Ελλήνων και ξένων ζωγράφων. Στη συνέχεια ζωγραφίστε και εσείς ένα αγαπημένο σας πρόσωπο.

ΖΩΡΖ ΣΑΡΗ

Και πάλι στο σχολείο...

Το μυθιστόρημα της Ζωρζ Σαρή Ε. Π. *(1995) αναφέρεται στη σχολική ζωή και ειδικότερα στη φιλία της με τη συμμαθήτριά της Άλκη (Ζέη), με την οποία από τότε είχαν αποφασίσει ότι θα είναι Ε[νωμένες] Π[άντα]. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, όλες οι συμμαθήτριες της Σχολής Θηλέων επιστρέφουν από τις καλοκαιρινές διακοπές, σχολιάζουν τις εντυπώσεις και τις εμπειρίες που έζησαν και, μέσα σε κλίμα αισιοδοξίας και χαράς, ξεκινούν τη νέα σχολική χρονιά.*

Η τάξη γιορτάζει τη χαρά της πρώτης μέρας. Αγκαλιές, φιλιά, γέλια, φωνές και ψίθυροι, μικρά και μεγάλα μυστικά, φρεσκοσιδερωμένες ποδιές, καινούρια παπούτσια, καινούριες τσάντες, μαλλιά κοντά, μαλλιά μακριά, κοτσιδάκια, κοτσίδες, πιαστράκια, μπαρέτες, χτενάκια, κορδέλες... Μάτια λαμπερά γεμάτα θάλασσες και βουνά, γεμάτα παιχνίδια, γεμάτα τρέλες. Η τάξη ξεχείλισε από τις καλοκαιριάτικες αναμνήσεις. Η κάθε μαθήτρια έχει να λέει για το δικό της καλοκαίρι.

Η Λένα πήγε στην Κηφισιά, έμενε σ' ένα μεγάλο ξενοδοχείο, το «Σεμίραμις»... Έτρωγε μεσημέρι βράδυ στο εστιατόριο...

Η Ίντα πήγε στο νησί των Ιπποτών, στη Ρόδο...

Η Αθηνούλα πήγε στο σπίτι της γιαγιάς, στο Παλιοσέλι της Κόνιτσας...

– Η γιαγιά μού έκανε όλα τα χατίρια.

(Ο πατέρας της και η μητριά της πήγαν πάλι στην Ευρώπη...)

Η Άλκη στο αιώνιο Μαρούσι με τις βόλτες του.

– ... και το βράδυ πηγαίναμε με τη Λενιώ στον κινηματογράφο...

Η Αννούλα στο Φάληρο με καπέλο ως να γείρει ο ήλιος κι ύστερα μάλλινο ζακετάκι, να μην κρυολογήσει το παιδί...

– Αχ!

Η Ζωρζ ξυπόλυτη στο Καβούρι.

– Φεύγαμε με τη Ρενέ πρωί, πολύ πρωί, να προλάβουμε τη θάλασσα λάδι, και γυρίζαμε για φαγητό περασμένες δύο. Τα βράδια...

– Πού πήγες διακοπές; ρώτησα τη Λίλη.

Κι αυτή, δίχως να χρωματίσει τη λέξη, απάντησε:

– Στο Παρίσι.

– Και πώς είναι το Παρίσι;

– Πώς θες να ’ναι; Παρίσι.

Η Κική πήγε στη Μάνη.

– Ε, και να βλέπατε τον πύργο των παππούδων μου! Στους τοίχους κρέμονται οι πρόγονοί μας, και στο σκαλιστό μακρόστενο τραπέζι κάθονται είκοσι τέσσερα άτομα, και πάνω από το τραπέζι έχει έναν πολυέλαιο μπρούντζινο με είκοσι τέσσερις λαμπτήρες…

Η φαντασμένη… Άντε να ξεχωρίσεις, όταν μιλάει, το ψέμα από την αλήθεια…

Η Αθηνά πήγε στην Κερασιά, στο σπίτι της γιαγιάς. Διάβαζε, έγραφε στις φίλες της, έγραφε στίχους.

Η Όλγα πήγε –πού αλλού;– στο Χιλιομόδι. Η Πόπη στο Λουτράκι, η Τίλδα στη Γλυφάδα, έχουν δικό τους σπίτι εκεί…

Η Ποζέλι δε θα ’ρθει φέτος στο σχολείο. Πέρσι κουράστηκε πολύ, να ξυπνάει νωρίς για να προλαβαίνει τα μαθήματα. Πώς να ταιριάζει το νυχτερινό τραγούδι με τη Σχολή Θηλέων; Άλλωστε, τώρα το όνομά της μπήκε με μεγάλα γράμματα έξω από τη Μάντρα του Αττίκ.* Γύρω του, τη νύχτα, αναβοσβήνουν πολύχρωμα λαμπιόνια. Αντίο, Ποζελάκι…

– Πώς σε λένε; ρώτησαν την καινούρια οικότροφο.

– Μαριάννα Κωβαίου.

– Σε ποιο σχολείο πήγαινες;

– Στη Θεσσαλονίκη… Τώρα οι γονείς μου μ’ έστειλαν εδώ.

Αδύνατη, μικροκαμωμένη, με το κεφάλι γεμάτο μπούκλες και μπουκλάκια. Ομορφούλα.

Παρ’ ολίγο να μην έρθει ούτε η Μίνα.

– Ήθελε ο μπαμπάς μου να με στείλει στο Τορόντο, σ’ έναν αδερφό του που δεν έχει παιδί, πολύ πλούσιο… Εγώ δεν ήθελα, φοβόμουν να φύγω, και η μαμά έμπηξε τις φωνές: «Δε δίνω σε κανέναν τα παιδιά μου, τα θέλω όλα κοντά μου…».

Η Μίνα έχει έντεκα αδέρφια.

Και η Άλμπα, η λιγομίλητη, τους είπε πως πήγε στην Αίγινα και πως τα είχε περάσει πολύ ωραία…

(Δεν τους είπε πως ο Αιμίλιος, ο αδερφός της Μαρίνας, την τελευταία μέρα του καλοκαιριού τής γλίστρησε κι ένα ραβασάκι μέσα στην τσέπη. «Σ’ αγαπώ», της έγραφε, κι εκείνη δεν κοιμήθηκε όλη τη νύχτα. Τώρα τον σκέφτεται…)

– Η Αίγινα είναι το πιο όμορφο νησί του κόσμου…

Δεν πρόλαβε να πει άλλα. Η Ζωρζ την έκοψε:

---

* **Μάντρα του Αττίκ**: θέατρο του τραγουδιστή Αττίκ στην Κυψέλη

– Μα κι εγώ έχω πάει στην Αίγινα, στη Βαγία. Έκανα γαϊδουροκαβαλαρία, κι ο ναός της Αφαίας* ήταν πάνω από το κεφάλι μας. Ο Παναγιώτης, ο φίλος μου…

– Τα ξέρουμε… τα ξέρουμε, μας τα 'χεις ξαναπεί! φώναξαν οι φίλες της.

Κι ήταν η πρώτη μέρα στο σχολείο πανηγύρι.

Όταν μπήκε στην τάξη η κυρία Ερασμία, με το ράσο της και τις μαύρες παντόφλες, όλες οι μαθήτριες ήταν αναψοκοκκινισμένες.

– Αγαπηταί μαθήτριαι, σας εύχομαι καλήν πρόοδον… Η δεσποινίς Κλάρα θα σας ανακοινώσει το πρόγραμμα.

Μόλις απομακρύνθηκε η κυρία Διευθύντρια, έγινε χαλασμός από τα πολλά χειροκροτήματα. Η αγαπημένη καθηγήτρια ανέβηκε στην έδρα –ήταν όμορφη, πιο όμορφη από πέρσι. Καινούριο ταγεράκι, μπλε με άσπρες κουκκίδες, και μπλε γραβάτα. Μούρλια! Ευχαρίστησε για την υποδοχή και τους έκανε νόημα να σταματήσουν. Τους είπε:

– Καλές μου φίλες, με πολλή χαρά σάς ξαναβρίσκω. Πιστεύω πως φέτος θα πούμε πολλά, πιο πολλά από πέρσι… Δε χρειάζεται να φωνάξω κατάλογο. Μόνο μια καινούρια μάς ήρθε. Καλώς όρισες, Μαριάννα… Φέτος, συνέχισε η δεσποινίς Κλάρα, θα δώσουμε μεγάλη βαρύτητα στη γλώσσα. Θα διαβάσουμε κλασικούς και σύγχρονους συγγραφείς, και, φυσικά, ποίηση. Θα είμαι πολύ απαιτητική στην έκθεση. Θα συζητάμε κάθε συντακτικό λάθος, ως και τη στίξη. Η φαντασία του κειμένου θα είναι προσωπική σας επιλογή. Θα είσθε ελεύθερες να γράφετε σωστά, το τονίζω, σωστά, ό,τι προτιμάτε… Και, για να κάνουμε καλή αρχή, σας παρακαλώ για την ερχόμενη Πέμπτη να γράψετε μια έκθεση με θέμα: Το καλοκαίρι μου.

Οι μαθήτριες ενθουσιάστηκαν. Ήταν η έκθεση που ταίριαζε στο κοντινό τους χτες. Η κάθε μαθήτρια θα είχε τα δικά της να πει. Δεκαεννιά ξεχωριστά καλοκαίρια… Η δεσποινίς Κλάρα είχε διαλέξει *Το θέμα!*

Πριν ακόμη χτυπήσει το κουδούνι, δίχως μολύβι και χαρτί, έτσι στον αέρα, η καθεμιά είχε ξεκινήσει την έκθεσή της. «Πρέπει η δική μου να είναι η καλύτερη…», σκεφτόταν η Ζωρζ. Ήθελε να ξεπλύνει την περσινή ντροπή της αντιγραφής. Αν τα κατάφερνε να πάρει άριστα ή έστω ένα λίαν καλώς, τότε θα ομολογούσε στη δεσποινίδα Κλάρα την απάτη και θα της ζητούσε συγγνώμη. Δε θα δυσκολευόταν να γράψει την έκθεση, είχε τόσα και τόσα ζήσει στο Καβούρι της! Θα τα έγραφε όλα, για την καφασωτή παράγκα, τη θάλασσα στα πόδια τους, τις βουτιές από τον ψηλό βράχο και τα τραγούδια της παρέας στην ακρογιαλιά με την πανσέληνο που ανατέλλει. Αχ, πώς να περιγράψει αυτή την ασημένια γραμμή που σκίζει στα δυο την ασάλευτη θάλασσα!

* **ο ναός της Αφαίας**: ιερό της Αφαίας στην Αίγινα

Να σταματήσει το χρόνο πάνω σε μια κόλλα χαρτί, να ζήσει για πάντα την ομορφιά του καλοκαιριού της! Όταν σαν θεά Αθηνά κατέβαινε το λοφάκι, με το σεντόνι άσπρη χλαμύδα και με το χρυσαφί κοντάρι, το ξύλο που είχε βάψει η χρυσοχέρα η Ρενέ! Κυρίαρχος του κόσμου!

– Έι, τη σκούντηξε η Άλκη, χάζεψες; Ας κατεβούμε στην αυλή.

Στην αυλή μεγάλες και μικρές μαθήτριες έκοβαν βόλτες, κουβέντιαζαν, κι ήταν τα λόγια τους άσπρα πουλιά που φτερούγιζαν γύρω τους.

Ζ. Σαρρή, *Ε.Π.*, Πατάκης

Όθων Περβολαράκης, *Παπαρούνες*

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια είναι η διάθεση των κοριτσιών την πρώτη μέρα της επιστροφής τους στο σχολείο μετά τις καλοκαιρινές διακοπές και με ποιους τρόπους την εκδηλώνουν;
2. Βρείτε στο κείμενο και σχολιάστε σημεία που φανερώνουν τη σχέση των μαθητριών μεταξύ τους, με το σχολείο και τους καθηγητές τους. Συγκρίνετε τα ευρήματα με τις δικές σας εμπειρίες και σχέσεις.
3. Ποιος αφηγηματικός τρόπος κυριαρχεί στο απόσπασμα και πώς επιδρά στον αναγνώστη η επιλογή αυτή;
4. Βρείτε σημεία στα οποία η αφηγήτρια σχολιάζει πρόσωπα και πράγματα τα οποία δε θα μπορούσε λογικά να ξέρει. Πώς ονομάζεται αυτός ο τύπος του αφηγητή και ποιες δυνατότητες προσφέρει στην αφήγηση;
5. Γράψτε εσείς την έκθεση που θα έγραφε ίσως η Ζωρζ για τις θερινές διακοπές της.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Υπάρχουν αρκετά μυθιστορήματα που αναφέρονται σε κοριτσίστικες συντροφιές τον καιρό των θερινών διακοπών (*Τα ψάθινα καπέλα* της Μαργαρίτας Λυμπεράκη, *Η μωβ ομπρέλα* της Άλκης Ζέη κ.ά.) και στη σχολική ζωή (*Γ΄ Χριστιανικόν Παρθεναγωγείον* της Έλλης Αλεξίου, τα διηγήματα της Αλεξάνδρας Παπαδοπούλου κ.ά.). Πασίγνωστες είναι επίσης οι κινηματογραφικές ταινίες *Το ξύλο βγήκε απ' τον παράδεισο*, *Χτυποκάρδια στο θρανίο*, με πρωταγωνίστρια την Αλίκη Βουγιουκλάκη. Συγκεντρώστε υλικό από αυτές ή και άλλες πηγές και παρουσιάστε το στην τάξη.
- Συγκρίνετε τις εμπειρίες των αγοριών ή των κοριτσιών εκείνης της εποχής με τις δικές σας.

Αντουαν Ντε Σαιντ-Εξυπερυ

Ο μικρός πρίγκιπας και η αλεπού

Ο Σαιντ-Εξυπερύ έγραψε το 1943, στη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου πόλεμου, το Μικρό πρίγκιπα. *Το βιβλίο είναι ένα συμβολικό παραμύθι με ποιητική γραφή και αυτοβιογραφικά στοιχεία από τις εμπειρίες του πιλότου συγγραφέα του. Ο αφηγητής κάνει αναγκαστική προσγείωση στην έρημο Σαχάρα και προσπαθεί να διορθώσει το αεροπλάνο του. Εκεί τον συναντά ο μικρός πρίγκιπας, ένα όμορφο αγόρι που έφυγε από το μικρό ιδιωτικό του πλανήτη, επειδή πικράθηκε από το λουλούδι του, και βάλθηκε να γνωρίσει τον κόσμο. Ο πρίγκιπας περιπλανήθηκε σε διάφορους πλανήτες ώσπου έφτασε στη γη, συνάντησε τον αφηγητή και αποφάσισε να μείνει μαζί του. Σε αυτό το απόσπασμα τον παρακολουθούμε να γνωρίζει τα τριαντάφυλλα και την αλεπού.*

Έτυχε όμως, ύστερα που περπάτησε πολύ μέσα απ' τους άμμους, τα βράχια και τα χιόνια, ν' ανακαλύψει τέλος ο μικρός πρίγκιπας ένα δρόμο. Κι οι δρόμοι πάνε όλοι στους ανθρώπους.

– Καλημέρα, είπε.

Ήταν ένας τριανταφυλλόκηπος ανθισμένος.

– Καλημέρα, είπαν τα τριαντάφυλλα.

Ο μικρός πρίγκιπας τα κοίταξε. Μοιάζανε όλα με το λουλούδι του.

– Τι είσαστε;, τα ρώτησε κατάπληχτος.

– Εμείς είμαστε τριαντάφυλλα, είπαν τα τριαντάφυλλα.

– Α!, έκανε ο μικρός πρίγκιπας.

Βαθιά λύπη τον γέμισε. Το λουλούδι του τού είχε πει πως ήταν ένα μονάκριβο σ' ολόκληρο το σύμπαν. Και να που ήτανε πέντε χιλιάδες, όλα τα ίδια, σ' ένα μονάχα κήπο!

«Θα του κακοφαινόταν πολύ», σκέφτηκε, «αν το 'βλεπε αυτό… Θα έβηχε φριχτά και θα 'κανε τάχα πως πεθαίνει, για να γλιτώσει απ' το ρεζίλεμα. Κι εγώ θα ήμουν αναγκασμένος να κάνω τάχα πως το περιποιούμαι, γιατί αλλιώς, για να με ταπεινώσει κι εμένα, θ' αφηνόταν στ' αλήθεια να πεθάνει…».

Ύστερα σκέφτηκε κι αυτό: «Νόμιζα πως ήμουν πλούσιος, γιατί είχα δικό μου ένα μοναδικό στον κόσμο λουλούδι, και να που δεν έχω παρά ένα κοινό τριαντάφυλλο. Αυτό και τα τρία μου ηφαίστεια, που μου φτάνουν ως το γόνατο, και που το ένα τους μπορεί να έχει σβήσει για πάντα, δε με κάνουν και κανένα μεγάλο πρίγκιπα…».

Και, πέφτοντας χάμω στο γρασίδι, έκλαψε. Τότε είναι που παρουσιάστηκε η αλεπού.

– Καλημέρα, είπε η αλεπού.

– Καλημέρα, αποκρίθηκε ευγενικά ο μικρός πρίγκιπας και γύρισε, μα δεν είδε τίποτα.

– Εδώ είμαι, είπε μια φωνή, κάτω από τη μηλιά…

– Ποια είσαι;, είπε ο μικρός πρίγκιπας. Μου φαίνεσαι πολύ όμορφη…

– Είμαι μια αλεπού, είπε η αλεπού.

– Έλα να παίξεις μαζί μου, της πρότεινε ο μικρός πρίγκιπας. Είμαι τόσο λυπημένος…

– Δεν μπορώ να παίξω μαζί σου, είπε η αλεπού. Δε μ' έχουν ημερώσει.

– Α! με συγχωρείς, έκανε ο μικρός πρίγκιπας.

Το σκέφτηκε όμως και πρόσθεσε:

– Τι πάει να πει «ημερώσει»;

– Εσύ δεν είσαι αποδώ, είπε η αλεπού, τι γυρεύεις;

– Γυρεύω τους ανθρώπους, είπε ο μικρός πρίγκιπας. Τι πάει να πει «ημερώσει»;

– Οι άνθρωποι, είπε η αλεπού, έχουν τουφέκια και κυνηγούνε. Μεγάλος μπελάς! Ανατρέφουν όμως και κότες. Αυτό είναι το μόνο τους όφελος. Κότες γυρεύεις;

– Όχι, είπε ο μικρός πρίγκιπας. Γυρεύω φίλους. Τι πάει να πει «ημερώσει»;

– Είναι κάτι που παραμελήθηκε πολύ, είπε η αλεπού. Σημαίνει «να δημιουργείς δεσμούς…».

– Να δημιουργείς δεσμούς;

– Βέβαια, είπε η αλεπού. Για μένα, ακόμα δεν είσαι παρά ένα αγοράκι εντελώς όμοιο μ' άλλα εκατό χιλιάδες αγοράκια. Και δε σ' έχω ανάγκη. Μήτε κι εσύ μ' έχεις ανάγκη. Για σένα, δεν είμαι παρά μια αλεπού όμοια μ' εκατό χιλιάδες αλεπούδες. Αν όμως με ημερώσεις, ο ένας θα έχει την ανάγκη του άλλου. Για μένα εσύ θα είσαι μοναδικός στον κόσμο. Για σένα εγώ θα είμαι μοναδική στον κόσμο…

Αλέξης Ακριθάκης, *Χωρίς τίτλο*

– Αρχίζω να καταλαβαίνω, είπε ο μικρός πρίγκιπας. Ξέρω ένα λουλούδι…, νομίζω πως με ημέρωσε…

– Γίνεται, είπε η αλεπού. Βλέπει κανείς στη Γη τόσα περίεργα πράματα…

– Ω! δεν είναι πάνω στη Γη, είπε ο μικρός πρίγκιπας.

Η αλεπού φάνηκε πολύ παραξενεμένη:

– Πάνω σ' άλλο πλανήτη;

– Ναι.

– Έχει κυνηγούς σ' αυτό τον πλανήτη;

– Όχι.

– Πολύ ενδιαφέρον αυτό. Και κότες;

– Όχι.

– Τίποτα δεν είναι τέλειο, αναστέναξε η αλεπού.

Ξαναγύρισε όμως στην ιδέα της:

– Η ζωή μου είναι μονότονη. Κυνηγάω τις κότες, οι άνθρωποι κυνηγούν εμένα. Όλες οι κότες μοιάζουν, κι όλοι οι άνθρωποι μοιάζουν. Γι' αυτό λοιπόν βαριέμαι κάπως. Αν με ημερώσεις όμως, η ζωή μου θα είναι σαν ηλιόλουστη. Θα γνωρίσω έναν κρότο από πατήματα που θα είναι διαφορετικός απ' όλους τους άλλους. Τ' άλλα πατήματα με κάνουν να χώνομαι κάτω απ' τη γη. Το δικό σου θα με κάνει να βγαίνω έξω απ' τη φωλιά μου, σαν μια μουσική. Κι ύστερα κοίτα! Βλέπεις εκεί κάτω τα χωράφια με το στάρι; Εγώ δεν τρώω ψωμί. Το στάρι εμένα μου είναι άχρηστο. Τα χωράφια με το στάρι δε μου θυμίζουν τίποτα. Κι αυτό είναι κρίμα! Εσύ όμως έχεις μαλλιά χρώμα χρυσαφένιο. Θα είναι λοιπόν θαυμάσια, όταν θα μ' έχεις ημερώσει! Το στάρι, που είναι χρυσαφένιο, θα με κάνει να σε θυμάμαι. Και θα μ' αρέσει ν' ακούω τον άνεμο μέσα στα στάχυα…

Σώπασε η αλεπού και κοίταξε πολλή ώρα το μικρό πρίγκιπα.

– Σε παρακαλώ…, ημέρωσέ με, του είπε!

– Θέλω βέβαια, της αποκρίθηκε ο μικρός πρίγκιπας, μα δε με παίρνει ο καιρός. Έχω ν' ανακαλύψω φίλους και πολλά πράματα να γνωρίσω.

– Δε γνωρίζει κανείς παρά τα πράματα που ημερώνει, είπε η αλεπού. Οι άνθρωποι δεν έχουν πια καιρό να γνωρίσουν τίποτα. Τ' αγοράζουν όλα έτοιμα στα εμπορικά. Καθώς όμως δεν υπάρχουν εμπορικά που πουλάνε φίλους, οι άνθρωποι δεν έχουν πια φίλους. Αν θες ένα φίλο, ημέρωσε με!

– Τι πρέπει να κάνω;, είπε ο μικρός πρίγκιπας.

– Πρέπει να έχεις μεγάλη υπομονή, αποκρίθηκε η αλεπού. Θα καθίσεις πρώτα κάπως μακριά μου, έτσι στο χορτάρι. Εγώ θα σε κοιτάζω με την άκρη του ματιού μου κι εσύ δε θα λες τίποτα. Τα λόγια είναι που κάνουν τις παρεξηγήσεις.

Αλλά, κάθε μέρα, θα μπορείς να κάθεσαι λιγάκι πιο κοντά…

Την άλλη μέρα ήρθε πάλι ο μικρός πρίγκιπας.

– Θα 'ταν πιο καλά να έρχεσαι πάντα την ίδια ώρα, είπε η αλεπού. Αν έρχεσαι,

λόγου χάρη, στις τέσσερις το απόγευμα, εγώ θ' αρχίζω από τις τρεις να είμαι ευτυχισμένη. Όσο θα περνάει η ώρα, τόσο εγώ θα νιώθω και πιο ευτυχισμένη. Στις τέσσερις πια, δε θα μπορώ να καθίσω και θα τρώγομαι· θ' ανακαλύψω την αξία της ευτυχίας. Αν έρχεσαι όμως όποτε και να 'ναι, δε θα ξέρω ποτέ ποια ώρα να φορέσω στην καρδιά μου τα καλά της… Σ' όλα χρειάζεται κάποια τελετή.

– Τι είναι τελετή;, είπε ο μικρός πρίγκιπας.

– Είναι κι αυτό κάτι που πολύ παραμελήθηκε, είπε η αλεπού. Είναι αυτό που κάνει τη μια μέρα να μη μοιάζει με τις άλλες, τη μια ώρα με τις άλλες ώρες. Οι κυνηγοί μου, λόγου χάρη, έχουν μια τελετή. Κάθε Πέμπτη χορεύουν με τις κοπέλες του χωριού. Γι' αυτό η Πέμπτη είναι θαυμάσια μέρα! Μπορώ και κάνω μια βόλτα ως τ' αμπέλι. Αν χόρευαν οι κυνηγοί όποτε και να 'ναι, όλες οι μέρες θα μοιάζαν μεταξύ τους, κι εγώ δε θα είχα καθόλου διακοπές.

Έτσι ο μικρός πρίγκιπας ημέρωσε την αλεπού. Κι όταν κόντευε πια η ώρα που θα χωρίζανε:

– Αχ!, είπε η αλεπού. Κλάμα που θα κάνω…

– Εσύ φταις, είπε ο μικρός πρίγκιπας, εγώ δεν ήθελα το κακό σου, μα εσύ θέλησες να σε ημερώσω…

– Ναι, σωστά, είπε η αλεπού.

– Μα τώρα θα κλάψεις!, είπε ο μικρός πρίγκιπας.

– Ναι, σωστά, είπε η αλεπού.

– Και τότε τι κέρδισες;

– Κέρδισα, είπε η αλεπού, γιατί μου μένει το χρώμα του σταριού.

Ύστερα πρόσθεσε:

– Άμε να ξαναδείς τα τριαντάφυλλα. Θα καταλάβεις πως το δικό σου είναι το μοναδικό στον κόσμο. Να περάσεις πάλι αποδώ, για να μ' αποχαιρετήσεις, κι εγώ θα σου χαρίσω ένα μυστικό.

Ο μικρός πρίγκιπας πήγε και ξαναείδε τα τριαντάφυλλα:

– Δε μοιάζετε καθόλου με το δικό μου τριαντάφυλλο, εσείς δεν είσαστε ακόμα τίποτα, τους είπε. Κανένας δε σας ημέρωσε κι εσείς δεν ημερώσατε κανένα. Είσαστε όπως ήταν η αλεπού μου. Ήταν μια αλεπού όμοια μ' εκατό χιλιάδες άλλες. Γίναμε όμως φίλοι, και τώρα είναι μοναδική στον κόσμο.

Και τα τριαντάφυλλα δεν είχαν μούτρα να σταθούν.

– Είσαστε όμορφα, μα είσαστε άδεια, τους είπε ακόμη. Δεν μπορεί κανείς να πεθάνει για το χατίρι σας. Βέβαια, ένας κοινός διαβάτης, το δικό μου τριαντάφυλλο θα το νόμιζε πως σας μοιάζει. Αλλά εκείνο μόνο του έχει πιο πολλή σημασία απ' όλα εσάς μαζί, αφού είναι αυτό που πότισα. Αφού είναι αυτό που έβαλα κάτω από τη γυάλα.

Αφού είναι αυτό που προστάτεψα με το παραβάν. Αφού είναι αυτό που του σκότωσα τις κάμπιες (εκτός από τις δυο ή τρεις, για να γίνουν πεταλούδες). Αφού είναι αυτό που τ' άκουσα να παραπονιέται ή να κομπάζει ή καμιά φορά και να σωπαίνει. Αφού είναι αυτό το δικό μου τριαντάφυλλο.

Και ξαναγύρισε στην αλεπού:

– Αντίο, της είπε.

– Αντίο, είπε η αλεπού. Να το μυστικό μου. Είναι πολύ απλό: μόνο με την καρδιά βλέπεις καλά. Την ουσία δεν τη βλέπουν τα μάτια.

– Την ουσία δεν τη βλέπουν τα μάτια, ξαναείπε ο μικρός πρίγκιπας, για να το θυμάται.

– Ο καιρός που έχασες για το τριαντάφυλλό σου είναι που το κάνει να έχει τόση σημασία.

– Ο καιρός που έχασα για το τριαντάφυλλό μου…, έκανε ο μικρός πρίγκιπας, για να το θυμάται.

– Οι άνθρωποι έχουν ξεχάσει τούτη την αλήθεια, είπε η αλεπού. Εσύ όμως δεν πρέπει να την ξεχάσεις. Απ' εδώ κι εμπρός θα είσαι για πάντα υπεύθυνος για εκείνο που έχεις ημερώσει. Είσαι υπεύθυνος για το τριαντάφυλλό σου…

– Είμαι υπεύθυνος για το τριαντάφυλλό μου…, ξαναείπε ο μικρός πρίγκιπας, για να το θυμάται.

Α. ντε Σαιντ-Εξυπερύ, *Ο μικρός πρίγκιπας*,
μτφρ. Στρατής Τσίρκας, Ηριδανός

Κωνσταντίνος Παρθένης, *Τοπίο με έλατα*

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές παρατηρείτε ανάμεσα στο απόσπασμα και στα παραδοσιακά παραμύθια που γνωρίζετε; Σχολιάστε ειδικότερα μία ομοιότητα και μία διαφορά που εντοπίσατε.
2. Για ποιο λόγο ο πρίγκιπας λυπήθηκε όταν είδε τον ανθισμένο τριανταφυλλόκηπο; Πώς αντιμετώπισε τελικά την αρχική στενοχώρια του;
3. Τι ρόλο παίζει στο απόσπασμα η αλεπού; Σχολιάστε την επίδραση που έχει στο μικρό πρίγκιπα.
4. Πώς και γιατί παρουσιάζει η αλεπού τη διαδικασία του ημερώματος στο μικρό πρίγκιπα; Πιστεύετε ότι τον βοήθησε να καταλάβει τι είναι το «ημέρωμα» και πώς γίνεται;
5. Τι νόημα έχει το «μυστικό» της αλεπούς: «μόνο με την καρδιά βλέπεις καλά. Την ουσία δεν τη βλέπουν τα μάτια»;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Συζητήστε με τους συμμαθητές και τον υπεύθυνο καθηγητή της τάξης σας για τη διαδικασία του «ημερώματος», με επίκεντρο τις ανθρώπινες σχέσεις και τις σχέσεις των ανθρώπων με τα ζώα.

Αντουάν ντε Σαιντ-Εξυπερύ (1900-1944)
Γάλλος αεροπόρος και συγγραφέας, που προερχόταν από ξεπεσμένη αριστοκρατική οικογένεια. Το έργο του διαπνέεται από λυρική και ποιητική διάθεση, ροπή προς τη φανταστική περιπέτεια αλλά και βαθύ σεβασμό στις ανθρωπιστικές αξίες της αγάπης και της αλληλεγγύης προς τον άνθρωπο. Εξέδωσε τα βιβλία: *Ταχυδρομείο του Νότου* (1929), *Νυχτερινή πτήση* (1931), *Γη των ανθρώπων* (1939) και τη γνωστή παραβολή *Ο μικρός πρίγκιπας* (1943), που εικονογράφησε με δικά του σχέδια.

Ιβαν Γκολ

Μαλαισιακά τραγούδια

Τα ερωτικά ποιήματα του Ιβάν Γκολ ξεχωρίζουν για τη λιτή τους έκφραση που αποδίδει άμεσα και απλά τη συναισθηματική πληρότητα της αγάπης. Ακολουθεί το τέταρτο ποίημα από τα Μαλαισιακά τραγούδια *(1934).*

Όταν ζυγώνεις η νύχτα όλη ανατριχιάζει
οι τοίχοι σαλεύουν
το γιασεμί μυρίζει πιο δυνατά
η θάλασσα ανασαίνει πιο γρήγορα
κι ο άνεμος ανάστατος
σιάζει τα μαλλιά μου
όπως σ' αρέσουν.

Ι. Γκολ, *Μαλαισιακά τραγούδια*, 4,
μτφρ. Ε.Χ. Γονατάς, Στιγμή

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποιο ρόλο έχει το φυσικό περιβάλλον στη συνάντηση των ερωτευμένων;
2. Περιγράψτε με δικά σας λόγια τη συναισθηματική ένταση των ερωτευμένων. Έχετε νιώσει ποτέ ανάλογα συναισθήματα;

Ιβάν Γκολ (1891-1950)
Γάλλος ποιητής και θεατρικός συγγραφέας με έντονη φιλειρηνική δράση. Είναι γνωστός κυρίως για τα ποιήματά του με θέμα την ειρήνη και τη συναδέλφωση των λαών (*Οι πέντε ήπειροι*, 1922 κ.ά.) και για τα ερωτικά του ποιήματα (*Ερωτικά ποιήματα*, 1925 και *Μαλαισιακά τραγούδια*, 1934).

Η ΒΙΟΠΑΛΗ • ΤΟ ΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Γιάννης Τσαρούχης, *Το πνεύμα της τεχνικής*

Τα τέσσερα κείμενα που περιλαμβάνονται στην ενότητα αναφέρονται σε διάφορες βιωματικές καταστάσεις, ηθικά διλήμματα και δυσκολίες οικονομικής επιβίωσης, που αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι από την παλιά ως τη σύγχρονη εποχή. Οι κρίσιμες αυτές περιστάσεις, οι οποίες τις περισσότερες φορές ξεπερνιούνται με την ψυχική αντοχή και την αγωνιστικότητα, επηρεάζουν σημαντικά τον άνθρωπο καθώς προσδιορίζουν τη σχέση του με το περιβάλλον και την εποχή του. Στο ποίημα του Κ.Π. Καβάφη εξαίρεται το ηθικό μεγαλείο των ανθρώπων που υπερασπίζονται συλλογικές αξίες. Το διήγημα της Έλλης Αλεξίου αναφέρεται στη μεταπολεμική δοκιμασία της εξορίας, τη φτώχεια και τις δύσκολες συνθήκες ζωής που αντιμετώπιζε καρτερικά η ελληνική κοινωνία και, περισσότερο, η μονογονεϊκή οικογένεια. Στο ανώνυμο κινέζικο ποίημα ο γεωργός ατενίζει με αισιοδοξία τη ζωή στηριγμένος στη χειρωνακτική εργασία του, περήφανος για την ανεξαρτησία του από την εξουσία του αυτοκράτορα.

Κ.Π. Καβαφης

Θερμοπύλες

Ο Καβάφης έγραψε το 1903 το ποίημα «Θερμοπύλες», το ύφος και το περιεχόμενο του οποίου θυμίζει αρχαίο επίγραμμα. Το ποίημα αναφέρεται ρητά στη μάχη των Θερμοπυλών, αλλά δίνει και άλλες συμβολικές προεκτάσεις στη θυσία των Σπαρτιατών. Παράλληλα με τη συναίσθηση του χρέους προς την πατρίδα ο ποιητής εξαίρει την προσωπική στάση των πολεμιστών και τονίζει τη σημασία της οφειλόμενης τιμής σε αυτούς που, παρά τις δυσκολίες, αγωνίζονται για να διαφυλάξουν τις αξίες και την ελευθερία τους.

Τιμή σ' εκείνους όπου στη ζωή των
όρισαν και φυλάγουν Θερμοπύλες.
Ποτέ από το χρέος μη κινούντες·
δίκαιοι κι ίσοι σ' όλες των τες πράξεις,
αλλά με λύπη κιόλας κι ευσπλαχνία·
γενναίοι* οσάκις είναι πλούσιοι, κι όταν
είναι πτωχοί, πάλ' εις μικρόν γενναίοι,
πάλι συντρέχοντες όσο μπορούνε·
πάντοτε την αλήθεια ομιλούντες,
πλην χωρίς μίσος για τους ψευδομένους.

Και περισσότερη τιμή τούς πρέπει
όταν προβλέπουν (και πολλοί προβλέπουν)
πως ο Εφιάλτης θα φανεί στο τέλος,
κι οι Μήδοι επί τέλους θα διαβούνε.

Κ.Π. Καβάφης, *Ποιήματα*,
τόμ. 1, Ίκαρος

* **γενναίοι**: γενναιόδωροι

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Βρείτε τις μετοχές του ποιήματος και εξηγήστε το συντακτικό και σημασιολογικό τους ρόλο.
2. Πώς ορίζει ο Καβάφης το ήθος των ανθρώπων που εξαίρει στο ποίημά του;
3. Με ποιον τρόπο και για ποιο λόγο ο Νεοέλληνας ποιητής αποδίδει τιμή στους αρχαίους υπερασπιστές των Θερμοπυλών;
4. Τι συμβολίζουν οι Θερμοπύλες, οι Μήδοι και ο Εφιάλτης;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Αναφερθείτε σε ένα άλλο περιστατικό της ελληνικής ή της παγκόσμιας ιστορίας και εξηγήστε τους λόγους για τους οποίους αξίζει να τιμηθούν οι άνθρωποι που έλαβαν μέρος σε αυτό.

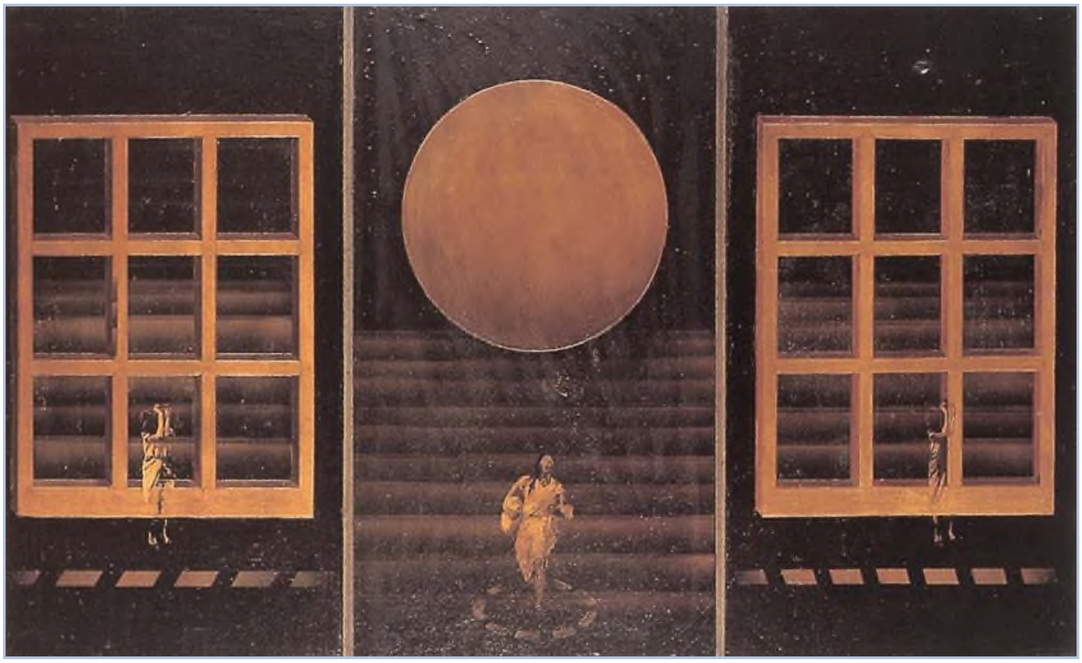

Δημήτρης Περδικίδης, *Τρίπτυχο*

Ελλη Αλεξιου

Όμως ο μπαμπάς δεν ερχόταν

Το διήγημα προέρχεται από το βιβλίο της Έλλης Αλεξίου Προσοχή συνάνθρωποι *(1978), το οποίο περιέχει διηγήματα που αναφέρονται στη γερμανική Κατοχή, την Αντίσταση και την εξορία. Το συγκεκριμένο διήγημα έχει γραφτεί το 1954 και παρουσιάζει τον αγώνα μιας μητέρας να ζήσει και να στηρίξει τα παιδιά της, όσο ο άντρας της βρίσκεται στην εξορία, αλλά και τις οικονομικές δυσκολίες όλων των ανθρώπων της μεταπολεμικής εποχής.*

Η Αγγελικούλα, μόλις άνοιξε τα μάτια της το πρωί, ξαναθυμήθηκε τη χθεσινή κουβέντα της μαμάς τους, ακριβώς όπως τους τα είχε πει αποβραδίς: «…γιορτές και να μη με ζητήσουν μήτε για πλύσιμο… μήτε για άσπρισμα… άλλο πια δεν έχει. Θα πάω να σταθώ στην οδός Αιόλου,* να διακονέψω*…».

Πάντα της ξενοδούλευε, γιατί ο άντρας της –πλανόδιος ντενεκετζής που ήταν– τι να βγάλει, και πού να φτάσουν, μα τώρα που είχε απομείνει μονάχη, ακόμα χειρότερα. «Θα σταθώ στην οδός Αιόλου… και θα σας πάρω και σας. Τα σκολειά κλειστά είναι. Θα χαζέψετε και τον κόσμο… Θα δείτε τα πράματα που θα 'χουν απλωμένα από δω κι από κει… μπορεί να βρεθεί και κανείς χριστιανός να σας δώσει και καμιά δεκάρα…»

– Πότε, μαμά, θα πάμε στην οδός Αιόλου; ρώτησε η Αγγελικούλα.

– Θα λέμε και τα κάλαντα της εξορίας; ρώτησε κι ο Πέτρος τη μαμά του.

– Να τα λέτε.

Κι ο Πέτρος άρχισε να σιγοτραγουδά από κει που ήταν ξαπλωμένος:

Αρχημηνιά-ά κι α-αρχή χρο-νιά,
είν' ο μπαμπάς, χρόνους εννιά
στη μα- στη μαύ-ρην εξορία…
συ 'σαι αρχό- συ 'σαι αρχόντισσα κυρία…

– Θ' αργήσουμε, μαμά, ακόμα;

Η Αγγελικούλα βιαζότανε να φύγουν.

– Εμ τώρα είναι ακόμα πρωί… Καλά καλά δεν έφεξε. Θα πάμε άμα σφίξει* ο κόσμος.

---

* **στην οδός Αιόλου**: γραμματικό λάθος της φτωχής και αγράμματης μητέρας (όπως και παρακάτω: σιδερόδρομος) * **να διακονέψω**: να ζητιανέψω * **άμα σφίξει**: άμα αυξηθεί, πληθύνει

– Και πότε θα σφίξει ο κόσμος;

– Άμα βγει ο ήλιος.

– Κι αν δε βγει ο ήλιος, δε θα πάμε; ρώτησε ο Πέτρος.

– Τι να κάνουμε από τέτοιαν ώρα; Να ξεπαγιάσουμε άδικα;

– Τα παιγνίδια όμως, ας είναι και πρωί, δεν είναι στα τζάμια; ξανάπε ο Πέτρος. Αν μαζέψεις, μαμά, πολλά λεφτά, και μας δώσουν και μας από τα κάλαντα, θα μου πάρεις, μαμά, κείνο το σιδερόδρομο που σου 'λεγα;

Ήταν ένας σιδερόδρομος που έπιανε όλη τη βιτρίνα! Τα παιδιά, στα σκολειά, στα διαλείμματα, όλο για το σιδερόδρομο μιλούσαν. Διηγούνταν πώς κάνει γύρους. Πώς ανάβουν και σβήνουν τα ηλεκτρικά του. Πώς έχει σειρά τα βαγόνια. Ανεβοκατεβαίνει στα βουνά, χωρίς να γκρεμίζεται. Περνάει κι ένα ποτάμι πάνω από μια γέφυρα και ύστερα!… τρυπώνει σ' ένα τρυπημένο βουνό… και χάνεται!… Μα σε λίγο… να σου τον και ξετρυπώνει από την άλλη μεριά της βιτρίνας, και ξαναρχίζει τα ίδια…

– Αυτά τα παιγνίδια είναι ακριβά! Δεν μπορούμε να τ' αγοράσουμε μεις…

– Άμα πιάσουμε πολλά λεφτά;

– Όσα και να πιάσουμε… δεν μπορούμε.

– Πότε θα μπορέσουμε;

– Άμα έρθει ο μπαμπάς σου.

– Πότε θα 'ρθει ο μπαμπάς μου;

– Άμα τον αφήσουν οι κακοί ανθρώποι.

– Θα τον αφήσουν πριν από την Πρωτοχρονιά;

– Ναι… ναι… πριν από την Πρωτοχρονιά.

– Κι άμα έρθει, θα μου πάρει το σιδερόδρομο;

– Ναι… ναι…

– Να του το πεις όμως και συ…

– Ναι… ναι… θα του το πω.

Στην οδό Αιόλου κόντεψαν να χαθούν. Ο Πέτρος έψαχνε να βρει το σιδερόδρομο, κι η Αγγελικούλα είδε μια κούκλα, που στεκόταν πίσω από το τζάμι και κουνούσε το κεφάλι της δεξιά κι αριστερά, κι ανοιγόκλεινε τα μάτια της, και σταμάτησε, γιατί ήθελε να τη δει καλά.

– Αν δεν έχετε το νου σας, να το ξέρετε, πως θα χαθούμε. Εγώ θα στέκουμαι εδώ σε τούτη τη γωνιά. Μην ξεμακρύνετε… Και να 'στε πιασμένοι χέρι χέρι…

– Άντε να πάμε να βρούμε το σιδερόδρομο, είπε ο Πέτρος στην Αγγελικούλα, και ύστερα ξαναγυρίζομε.

Μπρος από τη βιτρίνα, που ήταν ο σιδερόδρομος, είχαν μαζευτεί ένα σωρό παιδιά. Κι όλα φώναζαν:

– Κοιτάτε! Τώρα θ' ανεβεί, θα το δείτε, σ' αυτό το ψηλό βουνό.

– Θα περάσει και το ποτάμι… πάνω από τη γέφυρα…

– Κοίτα το μηχανικό πώς κάνει;

– Τώρα θ' ανάψει το πράσινο φως και θα σβήσει το κόκκινο.

– Θα μου τον αγοράσει ο μπαμπάς μου, είπε το παιδί ενός καθηγητή, τώρα στις γιορτές, που θα τους δώσουν δύο μισθούς…

– Εγώ θα πω στο νονό μου, είπε ένα αδυνατούλικο, χλομό αγοράκι, να μου τον αγοράσει, που είναι σωφέρης.*

– Η θεία μου η μικρή, είπε της μαμάς μου, πως θα βάλουν όλοι τους, ο θείος ο Νικόλας, κι ο θείος μου που 'χει το περίπτερο, να μου τον αγοράσουν…, είπε ένα άλλο παιδί.

– Εμάς, ξεθαρρεύτηκε ο Πέτρος, θα μας τον αγοράσει ο μπαμπάς μας…

Τα παιδιά στράφηκαν και πρόσεξαν τα δυο φτωχοντυμένα αδέλφια. Ο Πέτρος φορούσε μαύρο σακάκι μπαλωμένο στους αγκώνες και το γιακά, και στο λαιμό μαύρο κασκόλ, και καφέ γάντια, που βγαίναν όξω τα δυο πρώτα δάχτυλα. Η Αγγελικούλα δε φαινόταν τι φορούσε. Ήταν διπλοτυλιγμένη μέσα σ' ένα μποξά* σκούρο, σφιχτοδεμένο κάτω από τα χέρια, μ' ένα κορδόνι. Τα παπούτσια τους –αρβυλάκια– ήτανε βουτηγμένα στη λάσπη, καθώς είχαν κάμει πεζή* όλο το δρόμο, από του Ζωγράφου ως την οδό Αιόλου.

– Τι δουλειά κάνει ο μπαμπάς σου;, ρώτησε τον Πέτρο το παιδί του καθηγητή.

– Είναι εξορία, μα θα 'ρθει πριν από την Πρωτοχρονιά.

– Ξέρεις πόσο κάνει ο σιδερόδρομος;, του λέει. Για να μου τον αγοράσει ο μπαμπάς μου, θα δώσει το μισό μισθό, απ' αυτόν που θα τους δώσουν για τις γιορτές.

Η Αγγελικούλα με τη μαμά και τον Πέτρο πήγαν και την άλλη μέρα στην οδό Αιόλου, και την παράλλη. Ο Πέτρος, κρατώντας την Αγγελικούλα από το χέρι, τραβούσε ίσια για τη βιτρίνα που ήταν ο σιδερόδρομος. Είχε το φόβο μην πάνε καμιά μέρα και βρούνε άδεια τη βιτρίνα. Κ' ύστερα; Σαν έρθει ο μπαμπάς; Αν είναι πουλημένος ο σιδερόδρομος;

Τα βράδια, άμα χτυπούσε η οξώπορτα της μάντρας, τ' αδέρφια συνερίζονταν* ποιο να προλάβει ν' ανοίξει πρώτο.

– Πώς θα καταλάβουμε πως είναι ο μπαμπάς μας;

---

* **σωφέρης**: οδηγός * **μποξάς**: χοντρό μάλλινο σάλι * **πεζή**: περπατώντας * **συνερίζονταν**: συναγωνίζονταν

– Από το γέλιο του.

– Εκείνος θα μας γνωρίσει;

– Ναι, ναι…

– Μα αφού δε μας ξέρει;

– Θα σας γνωρίσει από τη φωτογραφία που του στείλαμε.

Μα οι μέρες περνούσαν. Πέρασε κι η Πρωτοχρονιά. Κόντευαν τα Φώτα, κι ο μπαμπάς δεν ερχόταν. Ευτυχώς που κι ο σιδερόδρομος δεν είχε φύγει από τη βιτρίνα. Πολλά παιγνιδάκια, που κάνανε συντροφιά στο σιδερόδρομο, χάνονταν μέρα με τη μέρα. Κάτι σερβίτσια του τσαγιού, κάτι επιπλάκια, που στέκαν όρθια από δω κι από κει, μέσα στα κουτιά τους, πουλήθηκαν. Έλειψε κι η αρκούδα, που κοίταζε με τόση προσήλωση τα παιδιά, έφυγε και το αεροπλάνο, που κρεμόταν από ψηλά και, μόλις το κούρντιζαν, έφερνε γύρους. Όμως ο σιδερόδρομος έμενε πάντα στη θέση του. Μόνο πως άμα πέρασε η Πρωτοχρονιά, δεν περπατούσε πια. Είχε σταματήσει ακριβώς πάνω από τη γέφυρα. Και τα φώτα του δεν αναβοσβήνανε. Φαινόταν κι αυτός σα στενοχωρημένος.

– Αν ερχόταν ο μπαμπάς μας από την εξορία, είπε ο Πέτρος, θα μας τον είχε αγοράσει. Κανένας όμως μπαμπάς δεν ήρθε από την εξορία. Δεν τους άφησαν οι κακοί άνθρωποι.

– Εμένα δεν μου τον πήρε ο μπαμπάς, γιατί δεν τους δώσανε τον άλλο μισθό.

– Ο νονός μου, είπε και το αδυνατούλικο αγοράκι, είπε στη μαμά μου πως είναι καλύτερα να μου αγοράσει μια φανέλα, γιατί έχω πλευρίτη. Ξέρεις πώς πονάω, άμα παίρνω ανάσα;

– Η θεία μου η μικρή, κι ο θείος μου ο Νικόλας, κι ο άλλος που ’χει το περίπτερο, είπε και το άλλο παιδί, μ’ αγόρασαν καλύτερα τούτο το παλτό… γιατί το περσινό μου ήταν λιωμένο, μα και δε με χωρούσε κιόλας.

Κι ο σιδερόδρομος κι αυτός ήταν πολύ στενοχωρημένος. Γιατί αυτός είχε έρθει στον κόσμο, μόνο και μόνο για να δώσει χαρά στα παιδιά, και τώρα αντί χαρά, τους είχε δώσει στενοχώρια.

Για όλους ήτανε φέτος πολύ στενόχωρες οι γιορτές.

– Μα του χρόνου, θα δείτε, είπε η μαμά, στα δυο λυπημένα παιδιά της. Όλα θα ’χουν αλλάξει… θα ’χουν φύγει οι κακοί ανθρώποι, κι οι καλοί μπαμπάδες θα μας έχουν έρθει, θα ’χουν γεμίσει τα έρημα, τα ορφανεμένα μας τα σπίτια…

Έ. Αλεξίου, *Προσοχή συνάνθρωποι,*
Καστανιώτης

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Περιγράψτε τις συνθήκες ζωής της Αγγελικούλας και του Πέτρου, αντλώντας πληροφορίες από το κείμενο.
2. Τι αντιπροσωπεύει για τα παιδιά του διηγήματος ο σιδηρόδρομος που βρίσκεται στη βιτρίνα του καταστήματος;
3. Κάθε παιδί προβάλλει ένα επιχείρημα για να πείσει τα άλλα ότι θα αποκτήσει το ποθητό δώρο. Ποια είναι αυτά τα επιχειρήματα και πώς ακυρώνονται στο τέλος του διηγήματος;
4. Σχηματίστε το πορτρέτο της μητέρας, κάνοντας αναφορά στον αγώνα της για επιβίωση.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Διαβάστε το βιβλίο της Αλεξίου *Σκληροί αγώνες για μικρή ζωή*, το οποίο έχει ανάλογη θεματική, και παρουσιάστε στην τάξη μια συνθετική εργασία με τίτλο «Το παιδί στο έργο της Έλλης Αλεξίου», όπου να εξετάζετε κυρίως τις συνθήκες ζωής και τις δυνατότητες εκπαίδευσης που είχαν τα παιδιά της μεταπολεμικής εποχής.

Θεόφραστος Τριανταφυλλίδης, *Δύο παιδιά στην παραλία*

Δημητρα Χ. Χριστοδουλου

Για ένα παιδί που κοιμάται

Στη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας του εικοστού αιώνα, μετά την κατάρρευση των καθεστώτων των ανατολικών χωρών, μεγάλο μέρος του πληθυσμού τους μετακινήθηκε σε ευρωπαϊκές χώρες, με σκοπό την εξεύρεση εργασίας. Από την εποχή αυτή και ως τις μέρες μας ζουν και βιοπαλεύουν στη χώρα μας χιλιάδες οικονομικοί μετανάστες, όπως το παιδί του ποιήματος, που κερδίζει το ψωμί του στα φανάρια της λεωφόρου και κοιμάται στο μηχανοστάσιο του εργοστασίου. Το ποίημα περιλαμβάνεται στη συλλογή Το κυπαρίσσι των εργατικών *(1995).*

Νύχτα. Η κίνηση αραιή στη λεωφόρο.
Μες στο κλειστό, το φωτισμένο εργοστάσιο,
Οι μηχανές, αποσταμένες* μα άγρυπνες,
Επιβλέπουν σαν άκακοι γίγαντες
Τον ύπνο του μικρού. Στριμωγμένος
Κοντά στη σκάρα του ατμού,*
Με του αδερφού του το παλτό σκεπασμένος
Ξεκουράζεται.
Όλη τη μέρα δουλεύει στα φανάρια*
Σκουπίζει τζάμια βιαστικά με το κόκκινο.
Εισπράττει κέρματα ή την εύλογη* αγανάκτηση.
Περιμένει το επόμενο φανάρι.
Τίμια κερδίζει έτσι το ψωμί
Και το μερίδιο του νυχτοφύλακα,
Που τον αφήνει να κοιμάται εκεί μέσα.

Τα χιονισμένα βουνά της πατρίδας του,
Τα χέρια της μάνας του που τύλιγαν γύρω του
Γυναίκειο μαντίλι για το κρύο,
Το δάσκαλο που πληρωνότανε με γάλα
Μόλις θυμάται.
Θυμάται κάτι ελληνικά από το στόμα του,

* **αποσταμένες**: κουρασμένες * **σκάρα του ατμού**: τεχνική κατασκευή σε σχήμα σχάρας, απ' όπου βγαίνουν οι θερμοί ατμοί των μηχανών * **φανάρια**: φωτεινοί σηματοδότες * **εύλογη**: δικαιολογημένη, αναμενόμενη

Που τώρα εδώ ακούγονται αλλιώτικα.
Όχι σαν βότσαλα γυαλιστερά μεγάλης θάλασσας,
Όχι σαν ποδοβολητό του αλόγου
Ενός ανίκητου στρατηλάτη,*
Αλλά να, σαν τα κέρματα στην τσέπη,

Σαν το φτύσιμο στο βλέμμα του πελάτη.
Καμιά φορά πιο εγκάρδια
Σαν τούτο δω το βουητό της σκάρας,
Που όλο ανεβάζει το θερμό ατμό.

Δ.Χ. Χριστοδούλου, *Το κυπαρίσσι των εργατικών*, Καστανιώτης

* **στρατηλάτης**: ο αρχηγός του στρατού, ίσως έμμεση αναφορά στο Μ. Αλέξανδρο

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Περιγράψτε πώς περνάει τη μέρα και τη νύχτα του το παιδί.
2. Το ποίημα αναφέρεται σε δύο χρονικά επίπεδα και χωρίζεται σε δύο αφηγηματικά μέρη. Ποια είναι αυτά και τι περιλαμβάνει το καθένα;
3. Ποια σχέση φαίνεται να έχει με την ελληνική γλώσσα το παιδί; Αιτιολογήστε την απάντησή σας βρίσκοντας και άλλες εκφράσεις του κειμένου που αποτυπώνουν τη συναισθηματική του κατάσταση.
4. Βρείτε στο κείμενο εικόνες που δείχνουν α) τη στερημένη ζωή β) τον αγώνα για την επιβίωση που δίνει καθημερινά το παιδί.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Βρείτε την εθνικότητα του παιδιού, με βάση τα στοιχεία για τον τόπο και τις συνθήκες ζωής των κατοίκων του που δίνονται στο ποίημα, και εντοπίστε στο χάρτη τη χώρα από την οποία προέρχεται. Με τη βοήθεια των καθηγητών της Ιστορίας και της Γεωγραφίας, εξετάστε τη σχέση της χώρας αυτής με τον ελληνισμό.

ΑΝΩΝΥΜΟΣ

Το τραγούδι του Γιανγκ

Είναι άγνωστος ο δημιουργός αυτού του παλιού κινέζικου ποιήματος, μας μεταδίδει όμως άμεσα τις επιθυμίες του, φροντίζοντας να κάνει ιδιαίτερα αισθητή την αγάπη του για την ελευθερία και την ανεξαρτησία που του εξασφαλίζει η καθημερινή εργασία του.

Πιάνω δουλειά, μόλις χαράζει η μέρα
Και ξαποσταίνω,* μόλις βασιλέψει.*
Για να πίνω νερό, πηγάδι ανοίγω
Κι οργώνω το χωράφι για να τρώγω.
Κι αψηφώ* τον μεγάλον αυτοκράτορα.

Κινέζικα τραγούδια,
μτφρ. Κώστας Βάρναλης, Λωτός

Μάριος Βατζιάς,
Αγροτικό

* **ξαποσταίνω**: ξεκουράζομαι * **βασιλέψει**: με τη δύση του ήλιου * **αψηφώ**: δεν υπολογίζω, δε φοβάμαι

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Για ποιους λόγους ο Κινέζος γεωργός διακηρύσσει ότι δεν υπολογίζει την εξουσία του αυτοκράτορα;
2. Ποια εκφραστικά μέσα κυριαρχούν στο ποίημα και γιατί;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Σκεφτείτε αν στην εποχή μας υπάρχει κάποιος άνθρωπος, ο οποίος να μπορεί να υπερηφανεύεται ότι δεν έχει κανέναν ανάγκη στη ζωή και στο επάγγελμα που ασκεί. Αν νομίζετε ότι βρήκατε κάποιον, περιγράψτε τη ζωή του. Αν όχι, περιγράψτε τη ζωή όποιου επαγγελματία προτιμάτε και εξηγήστε την εξάρτησή του από την υπόλοιπη κοινωνία.

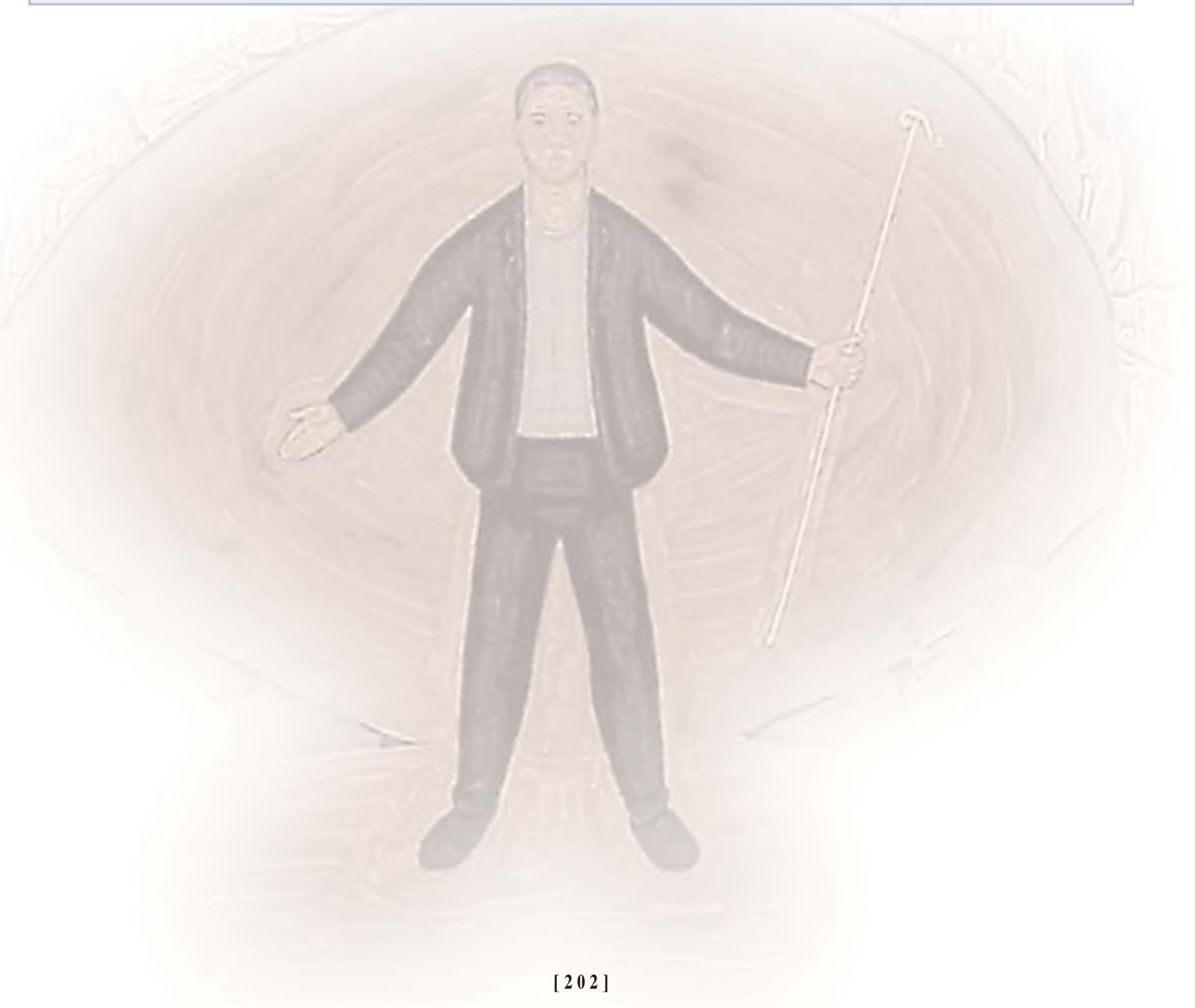

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΖΩΗΣ

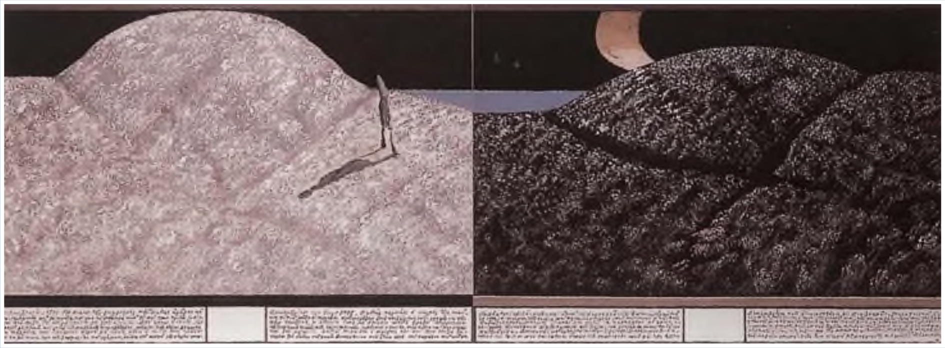

Νίκος Χουλιαράς, *Η θερμή ερημιά της ζωής*

Τα οκτώ κείμενα που περιλαμβάνονται σε αυτή την ενότητα θίγουν πολλά κοινωνικά προβλήματα που απασχολούν την εποχή μας. Τα επτά κείμενα προέρχονται από Έλληνες συγγραφείς και αναφέρονται σε ατομικά και συλλογικά προβλήματα της μεταπολεμικής, της νεότερης και της σημερινής κοινωνίας. Προηγείται ένα τραγούδι του Διονύση Σαββόπουλου, που μιλά για την αμηχανία των ενηλίκων να εξηγήσουν την εικόνα του σύγχρονου κόσμου στα παιδιά. Συνεχίζοντας, ερχόμαστε σε επαφή με κάποια από τα διαχρονικά και σύγχρονα προβλήματα που δυσκολεύουν την καθημερινή ζωή και τις κοινωνικές μας σχέσεις. Εκτός από τα καθημερινά προβλήματα που παρουσιάζει η ζωή στην πόλη, παρακολουθούμε τη γένεση και την εκδήλωση δυσάρεστων φαινομένων, όπως η παθητικότητα, η ανεργία, η καταστροφή του περιβάλλοντος και η κοινωνική απομόνωση, τα οποία αποτελούν το σύγχρονο «λαβύρινθο» για τους νέους της εποχής μας. Το απόσπασμα από το μυθιστόρημα της Εντίτα Μόρρις αναφέρεται στις οδυνηρές ψυχοσωματικές συνέπειες που είχε η πρώτη ατομική έκρηξη στη Χιροσίμα (1945). Ο πόλεμος, οι κίνδυνοι από τη χρήση της πυρηνικής ενέργειας, η μονομερής ανάπτυξη του υλικοτεχνικού πολιτισμού εξακολουθούν να είναι μερικές από τις αγιάτρευτες πληγές της εποχής μας, για τη θεραπεία των οποίων απαιτούνται η ατομική ευαισθητοποίηση και οι κοινωνικοί μας αγώνες.

Διονύσης Σαββόπουλος

Τι έπαιξα στο Λαύριο

Στο παρακάτω τραγούδι του από το δίσκο Ρεζέρβα *(1979) ο Διονύσης Σαββόπουλος δεν κρύβει την αμηχανία του για το ρόλο του ως τραγουδοποιού, όταν πρόκειται να απευθυνθεί στα παιδιά που ζουν στην υποβαθμισμένη περιοχή του Λαυρίου.*

Δεν ξέρω τι να παίξω στα παιδιά
στην αγορά στο Λαύριο
είμαι μεγάλος με τιράντες και γυαλιά
κι όλο φοβάμαι το αύριο.
Πώς να κρυφτείς απ' τα παιδιά
έτσι κι αλλιώς τα ξέρουν όλα
και μας κοιτάζουν με μάτια σαν κι αυτά
όταν ξυπνούν στις δύο η ώρα

Ζούμε μέσα σ' ένα όνειρο που τρίζει
σαν το ξύλινο ποδάρι της γιαγιάς μας
Μα ο χρόνος ο αληθινός
σαν μικρό παιδί είναι εξόριστος
Μα ο χρόνος ο αληθινός
είναι ο γιος μας ο μεγάλος κι ο μικρός

Δεν ξέρω τι να παίξω στα παιδιά
μα ούτε και στους μεγάλους
πάει καιρός που έχω μάθει ξαφνικά
πως είμαι ασχημοπαπαγάλος.
Πώς να τα κρύψεις όλα αυτά
έτσι κι αλλιώς τα ξέρουν όλοι
και σε κοιτάζουν με μάτια σαν κι αυτά
όταν γυρνάς μέσα στην πόλη

Δ. Σαββόπουλος, *Η σούμα, 1963-2003*, Ιανός

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποιες λέξεις προσδιορίζουν την εικόνα και τη στάση του τραγουδοποιού; Σε ποιες ενέργειές του πιστεύετε ότι δίνει μεγαλύτερη βαρύτητα και γιατί;
2. Πώς αντιμετωπίζει το αύριο ο ομιλητής και τι δείχνει η αναφορά του στον «αληθινό χρόνο»;
3. Τι θα θέλατε εσείς να πει ο ομιλητής στα παιδιά και στους μεγάλους; Γράψτε εσείς αυτά που δε λέει ο Σαββόπουλος, δίνοντας μια εξήγηση για την αμήχανη σιωπή του.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Χωριστείτε σε ομάδες και συγκεντρώστε τραγούδια με κοινωνικό προβληματισμό γύρω από παλαιότερα και σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα. Με βάση το υλικό που θα συγκεντρώσετε, ερευνήστε ποια προβλήματα απασχολούν περισσότερο τους ανθρώπους κάθε εποχής, αναζητώντας παράλληλα τις αιτίες κάθε κοινωνικού φαινομένου. Επιλέξτε αντιπροσωπευτικά τραγούδια, ακούστε τα στην τάξη και συζητήστε με τους συμμαθητές σας τα πορίσματα της έρευνάς σας.
- Ο ζωγράφος Κωνσταντίνος Μαλέας απεικόνισε το Λαύριο γύρω στα 1920 (βλ. εικόνα). Ποια σχέση έχει το σύγχρονο Λαύριο, στο οποίο αναφέρεται ο Σαββόπουλος, με το ειδυλλιακό τοπίο του Μαλέα;

Κωνσταντίνος Μαλέας, *Λαύριο*

Μαρια Ιορδανιδου

Στην εποχή του τσιμέντου και της πολυκατοικίας

Η αστική καθημερινότητα της σύγχρονης εποχής μέσα στην οποία κυριαρχούν το τσιμέντο και οι πολυκατοικίες είναι το θέμα με το οποίο ασχολήθηκε η Μαρία Ιορδανίδου στο τελευταίο της πεζογράφημα Η αυλή μας *(1981). Το παρακάτω απόσπασμα προέρχεται από την αρχή του βιβλίου και είναι σε μεγάλο βαθμό αυτοβιογραφικό. Η ηλικιωμένη Κωνσταντινουπολίτισσα συγγραφέας ζει πια σε πολυκατοικία, όπου βιώνει όλα τα προβλήματα της κοινής ζωής, τις ενοχλήσεις από τα άλλα διαμερίσματα και την ψυχική αποξένωση των ενοίκων.*

Ζούμε στην εποχή του τσιμέντου και της πολυκατοικίας.

Κι εγώ τώρα κάθουμαι σε πολυκατοικία. Έχω ένα εσωτερικό δυάρι στον τρίτο όροφο. Εσωτερικά τα λένε τώρα τα διαμερίσματα που δε βλέπουν στο δρόμο αλλά στην αυλή. Μα και η αυλή πια δε λέγεται αυλή αλλά ακάλυπτος χώρος.

Στις περισσότερες απ' αυτές τις πολυκατοικίες, που χτίζονται η μια ύστερα απ' την άλλη, σπάνια θα δεις παράθυρο. Είναι όλο μπαλκονόπορτες και βγαίνουν σ' ένα μπαλκόνι που ζώνει την πολυκατοικία ένα γύρο και θυμίζει κατάστρωμα βαποριού. Έτσι λοιπόν, μπαλκονόπορτα και κάμαρα, και η κάθε κάμαρα μοιάζει διάδρομος. Πώς επιπλώνεται, πώς κατοικείται αυτός ο χώρος, δεν έχεις ανάγκη να το σκεφτείς εσύ. Το αποφάσισε προκαταβολικά ο αρχιτέκτονας. Σου έβαλε την πρίζα για την τηλεόραση εκεί που πρέπει να την τοποθετήσεις, σου έβαλε τις απλίκες* εκεί που θα μπει το «καθιστικό», δηλαδή ο καναπές, το χαμηλό τραπέζι και οι δυο τεράστιες πολυθρόνες της μόδας.

Δεν υπάρχει κατάλληλη γωνιά για να εγκαταστήσει η νοικοκυρά την «κόχη» της. Εκεί που θα κουρνιάσει* να πιει το καφεδάκι της, να πάρει τη γάτα στην αγκαλιά της, και να αφουγκραστεί* την ανάσα του σπιτιού της. Ίσως γι' αυτό η σημερινή γυναίκα δεν αγαπά το σπίτι της. Ξένο πράμα. Όλα τυποποιημένα, όλα προμελετημένα.* Η απόσταση που μπορείς να απλώσεις το πόδι σου και το χέρι σου. Πόσο πρέπει να σκύψεις το κεφάλι σου όταν σηκώνεσαι όρθιος μέσα στην μπανιέρα, έτσι που να μην κουτουλήσεις στο σώμα του καλοριφέρ που κρέμεται στον τοίχο.

---

* **απλίκες**: φωτιστικά που στερεώνονται στον τοίχο * **θα κουρνιάσει**: θα κάτσει ήσυχα, θα ηρεμήσει * **να αφουγκραστεί**: να ακούσει * **προμελετημένα**: σχεδιασμένα και προαποφασισμένα

Αλλάζουν οι καιροί, αλλάζουν και οι άνθρωποι. Μέσα στις πολυκατοικίες οι άνθρωποι γίνανε αγγλοπρεπείς.* Βλέπεις κάποιον στη σκάλα ή στο ασανσέρ και δε σε χαιρετά. Στέκεται μπροστά σου σαν κολόνα πάγου, φοβάσαι να τον χαιρετήσεις κι εσύ. Δεν ξέρεις καλά καλά συγκάτοικος είναι ή ξένος. Έχασαν οι Ρωμιοί τη ρωμιοσύνη τους.

Αλέκος Κοντόπουλος, *Αθήνα*

Τα μούτρα των συγκατοίκων μου ας μην τα ξέρω. Ξέρω όμως τη φωνή τους, το βήχα τους. Ξέρω της διπλανής μου τον αναστεναγμό και το βογκητό. Βογκά τα βράδια όταν πέφτει στο κρεβάτι της, βογκά και τη νύχτα. Φαίνεται πως έχει άλατα στις κλειδώσεις της και πονεί. Κάθε πρωί στις έξι ακούω το ξυπνητήρι της. Όλα αυτά ακούονται γιατί το κρεβάτι της είναι δίπλα στο δικό μου και μας χωρίζει ένας τοίχος.

Από το λουτροκαμπινέ συνορεύω με το διαμέρισμα που η πόρτα του είναι απέναντι στην πόρτα του δικού μου διαμερίσματος.

Εκεί πάλι ακούς σπαραχτικές φωνές παιδιού. Κάθε πρωί η μητέρα του προσπαθεί να το ντύσει, εκείνο, αγουροξυπνημένο, αμύνεται, και φαίνεται πως το δέρνει.

– Κυρία μου, φωνάζω εγώ από το παράθυρο του μπάνιου, αφήστε το παιδί να ηρεμήσει. Είναι σε ηλικία που πρέπει να μάθει να ντύνεται μόνο του.

– Τι λες, κυρά μου; φωνάζει έξαλλη από μέσα η μητέρα. Εγώ πρέπει στις οχτώ να είμαι στη δουλειά μου. Ήρθε και το αυτοκίνητο του σχολείου να την πάρει, δεν το ακούτε στο δρόμο που κορνάρει;

Πραγματικά, από το δρόμο ακούγεται το μπικ-μπικ του αυτοκινήτου. Δε μίλησα.

* **αγγλοπρεπείς**: απέκτησαν ξενικές συνήθειες, έγιναν τυπικοί

Ήξερα από την Παναγιώτα την καθαρίστρια πως η μητέρα και ο πατέρας ήταν τραπεζικοί υπάλληλοι.

Λίγες ώρες ησυχία, και το μεσημέρι πάλι φωνές παιδιού. Το αυτοκίνητο του σχολείου έφτασε, όμως η μητέρα άργησε, και ο σωφέρ δεν μπορεί ν' αφήσει το παιδί στο πεζοδρόμιο. Το παίρνει μαζί του και ξεκινά. Το παιδί από μέσα ωρύεται.*

Για κανένα μήνα ησύχασα όταν το αντρόγυνο πήρε την άδειά του την καλοκαιρινή. Ξεκίνησαν οι δυο με τ' αυτοκίνητό τους για το εξωτερικό και το κοριτσάκι το άφησαν στη γιαγιά του που έμενε στο Χαϊδάρι. Μια μέρα, από τις φωνές του παιδιού και της μητέρας, κατάλαβα πως η άδεια τελείωσε. Γύρισαν πίσω. Ακούω ένα βράδυ σπαραχτικές φωνές παιδιού, φωνές πόνου.

– Φά' το! φά' το είπα! Δεν το τρως;

Σε λίγο η σπαραχτική φωνή πάλι.

– Άνοιξε το στόμα σου! Θα σε μπατσίσω!

Και πάλι η φωνή.

Δε βάσταξα. Πετιέμαι έξω, μ' αρπάζει η Νέλλη,* με τραβοκοπά.

– Πού πας;

– Πάω να πιάσω την πόρτα τους με τις κλοτσιές. Άσε με.

– Τρελάθηκες;

Ναι, πραγματικά τρελάθηκα. Σκέφτομαι σε ποιον ν' αποταθώ.* Στην Αστυνομία; Σε κανένα σύλλογο; Φωνάζω την Παναγιώτα και τη ρωτώ τι συμβαίνει.

– Το παιδάκι από τον καιρό που γύρισαν πίσω δεν τρώει τίποτα. Έγινε πετσί και κόκαλο. Το κακόμαθε η γιαγιά του φαίνεται.

Οι Γάλλοι λένε: Les enfants, quand ils sont petits, ils nous aiment. Quand ils grandissent, ils nous jugent, et parfois ils nous pardonnent, Τα παιδιά, όταν είναι μικρά μας αγαπάνε, όταν μεγαλώνουν μας κρίνουνε, και καμιά φορά μάς συγχωρούνε.

Αυτή η μικρούλα, φαίνεται, μεγάλωσε πριν από την ώρα της, έκρινε τη μητέρα της και δεν τη συγχώρεσε ούτε για το ξύλο ούτε για την εγκατάλειψη. Την εκδικείται, πώς αλλιώς μπορεί να την εκδικηθεί. Έχουν την αξιοπρέπειά τους και τα παιδιά.

Η ζωή μου μέσα σ' αυτή την πολυκατοικία είχε καταντήσει αφόρητη. Ευτυχώς όμως η οικογένεια αγόρασε δικό της διαμέρισμα και μετακόμισε. Το διαμέρισμα ξανανοικιάστηκε πολύ γρήγορα. Το έπιασε ένας εργένης και ησυχάσαμε.

Μ. Ιορδανίδου, *Η αυλή μας*,
Βιβλιοπωλείον της Εστίας

* **ωρύεται**: κλαίει και κραυγάζει * **Νέλλη**: η κόρη της αφηγήτριας * **ν' αποταθώ**: να απευθυνθώ

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια χαρακτηριστικά γνωρίσματα έχουν τα διαμερίσματα των σύγχρονων πολυκατοικιών, εξαιτίας των οποίων η Ιορδανίδου θεωρεί ότι «η σημερινή γυναίκα δεν αγαπά το σπίτι της»;
2. «Έχασαν οι Ρωμιοί τη ρωμιοσύνη τους». Αφού διαβάσετε προσεκτικά όλη την παράγραφο, σχολιάστε τη σημασία αυτής της άποψης και εξηγήστε τι δηλώνει η έννοια «ρωμιοσύνη» για τη συγγραφέα.
3. Η αφηγήτρια ενδιαφέρεται πολύ για την ανατροφή που δίνει στο παιδί της η γυναίκα του διπλανού διαμερίσματος. Πώς κρίνετε την παρέμβασή της και τα σχόλια που κάνει; Ποια γνωρίσματα του χαρακτήρα της αποκαλύπτει αυτή η κριτική στάση;
4. Περιγράψτε με λίγες χαρακτηριστικές λέξεις το σύγχρονο τρόπο ζωής στα αστικά κέντρα.
5. Χωρίστε το κείμενο σε ενότητες προσθέτοντας ενδεικτικούς πλαγιότιτλους σε καθεμιά από αυτές.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Προσπαθήστε να αποτυπώσετε την κάτοψη ενός σύγχρονου διαμερίσματος, τοποθετώντας τα έπιπλα σύμφωνα με την περιγραφή της αφηγήτριας. Σε ένα ίδιο σχέδιο τοποθετήστε τα έπιπλα σύμφωνα με το δικό σας γούστο.
- Οργανώστε μια έρευνα ανάμεσα στα παιδιά της ηλικίας ή της τάξης σας σχετικά με τον τρόπο και τις συνθήκες μέσα στις οποίες πέρασαν την προσχολική τους ηλικία. Ποια είναι τα συμπεράσματά σας, με βάση τα στατιστικά στοιχεία αυτής της έρευνας;

Μένης Κουμανταρέας

Γραφείον ευρέσεως εργασίας

Ο Αναστάσης είναι ένας νέος που ζει στην Αθήνα στα μέσα της δεκαετίας του 1950, ο οποίος νιώθει ξεκομμένος από την οικογένεια και τον κοινωνικό του περίγυρο. Σε αυτό το απόσπασμα από Τα μηχανάκια*, την πρώτη συλλογή διηγημάτων του μεταπολεμικού πεζογράφου Μένη Κουμανταρέα, ο Αναστάσης αποφασίζει να ψάξει για δουλειά.*

Την άλλη μέρα ξύπνησε πρωί, ελαφρύς σαν πούπουλο. Πλύθηκε, ντύθηκε, άρπαξε μια φέτα βουτυρωμένο ψωμί και χύθηκε στους δρόμους. Περπάτησε με το κεφάλι ψηλά, χαμογέλασε στο φούρναρη που τον καλημέρισε κι έστειλε στον κουρέα του ένα φιλικό χαιρετισμό – γρήγορα θα τον είχε πάλι πελάτη. Βάδισε κάμποσο, ώσπου βγήκε στη λεωφόρο. Τα δέντρα εκεί πρασίνιζαν, κουρεμένα και φυτεμένα με τάξη πάνω στο πεζοδρόμιο, κρατώντας το ένα τον ώμο τ' αλλουνού, σαν στοιχισμένοι μαθητές την ώρα της γυμναστικής. Χάρηκε που ο δρόμος στις γωνιές δεν είχε αποθηκέψει σκουπίδια. Φαντάστηκε τους σκουπιδιάρηδες άγγελους να δροσίζουν το πρόσωπο της πολιτείας με φρέσκο ποτιστικό νερό. Το φως της μέρας ήταν πεντακάθαρο, λες και το είχαν αλλάξει σήμερα. Περνούσε πάνω στο μάγουλο του δρόμου σαν ακονισμένο ξυράφι. Τ' αυτοκίνητα φαρδιά, με καλογυαλισμένα φτερά και συντηρημένες λαμαρίνες, κυλούσαν πάνω στην άσφαλτο χωρίς να την πληγώνουν. Κι ο τροχαίος* στη μέση του δρόμου με την κολλαρισμένη στολή του, το κράνος του που φεγγοβολούσε, φαινόταν να πιάνει τ' αυτοκίνητα από μιαν αόρατη κλωστή. Ως κι οι κοπέλες ήταν διαφορετικές σήμερα, ξυπνημένες θαρρείς από ύπνο θανάτου που τις είχε σκεπάσει με καινούριο πρόσωπο. Τ' αγόρια είχαν παντελόνια στην τρίχα κι έναν αέρα αυτοπεποίθησης. Άλλοι κρατούσαν την τσάντα του σχολείου, κι άλλοι τα σύνεργα της δουλειάς· οι εργάτες το κολατσό τους τυλιγμένο σε μια πετσέτα. Κι οι γέροι είχαν έναν τρόπο να τον κοιτάζουν λες κι ακόμα θυμόντουσαν πως είχαν περάσει από νέοι. Ο Αναστάσης πήδησε σ' ένα λεωφορείο. Χαμογέλασε στον εισπράχτορα που του έκοψε εισιτήριο και του έδωσε μια θέση που περίσσευε. Απ' το παράθυρο τα σπίτια, με τα σεντόνια γεμάτα ύπνο ακόμα, έφευγαν προς τα πίσω. Ο ήλιος τα τίναζε με τις άταχτες αχτίδες του. Ένα μικρό αγόρι φάνηκε να κυνηγά το λεωφορείο. Όχι για να το προφτάσει στη

* **τροχαίος**: ο αστυνομικός της Τροχαίας

στάση, μα για να πηδήξει στον προφυλακτήρα. Όταν κατόρθωσε να το φτάσει και να κρεμαστεί, ο εισπράχτορας σηκώθηκε από τη θέση του και του χτύπησε θυμωμένα το τζάμι. «Μπρος, δίνε του». Το παιδί έμεινε για λίγο κοιτάζοντας τον εισπράχτορα. Τα χέρια του ήταν πολύ λιγνά, το πρόσωπό του χλομό, κρατιόταν με κόπο. Έπειτα έβγαλε στον εισπράχτορα τη γλώσσα του. Την ίδια στιγμή, τρομαγμένο, άφησε τα χέρια του να ξεφύγουν και πήδησε χάμω. Ο Αναστάσης είδε το αγόρι να χάνεται στη στροφή του δρόμου. Είχε ακόμα μπρος στα μάτια του τα χέρια του, λιγνά, που πάλευαν να κρατηθούν. Κατέβηκε στην επόμενη στάση. Περπάτησε κοιτάζοντας τα σπίτια και τους αριθμούς. Ύστερα στάθηκε μπροστά σε μια είσοδο μεγάρου. Διάβασε μια ταμπέλα με κεφαλαία ξεθωριασμένα: ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΥΡΕΣΕΩΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ. Δίστασε, έπειτα προχώρησε, μπήκε κι άρχισε ν' ανεβαίνει τις σκάλες. Ήταν ατέλειωτες να τις ανεβεί κανείς, μα του άρεσαν. Του άρεσε καθετί που ψήλωνε, που τον ανέβαζε. Όπως τα γράμματα στην αρχή μιας ταινίας. Έφτασε στο έβδομο πάτωμα, έψαξε, ρώτησε, τέλος χτύπησε μια πόρτα. Επειδή δεν πήρε απάντηση, άνοιξε και γλίστρησε αθόρυβα στο εσωτερικό. Στο βάθος της κάμαρης μια κοπέλα έγραφε στη γραφομηχανή. Ούτε που σήκωσε τα μάτια της πάνω του. Έγραφε σαν υπνωτισμένη. Χρειάστηκε να πάει να σταθεί πολύ κοντά της για να τόνε δει. Είχε δυο μάτια κλουβισμένα* σε χοντρούς φακούς, που έμοιαζαν ν' αποστειρώνουν το φως. Σαν δυο ψάρια μέσα στη γυάλα τους. Ύστερα η μηχανή έπαψε απότομα. «Μια στιγμή παρακαλώ». Άνοιξε την πόρτα του διπλανού γραφείου και χώθηκε μέσα. Ξαναγύρισε σχεδόν αμέσως και του είπε με την ίδια απαράλλαχτη φωνή, που έμοιαζε τυπωμένη σε κορδέλα μαγνητοφώνου.* «Περιμένετε παρακαλώ. Ο κύριος Διευθυντής είναι απησχολη-

Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας,
Η ανοιχτή πόρτα

* **κλουβισμένα**: οι φακοί των γυαλιών παρομοιάζονται με κλουβί των ματιών της δακτυλογράφου
* **τυπωμένη σε κορδέλα μαγνητοφώνου**: ηχογραφημένη

μένος». Ξανάπιασε το γράψιμο. Τα μάτια της δεν κοίταζαν καθόλου τα πλήκτρα. Ήταν από τις τυφλές δακτυλογράφους.* Ο θόρυβος της μηχανής είχε αποκτήσει τώρα μιαν ένταση και μια πυκνότητα, σα να στριφογύριζε κανένα ελικόπτερο πάνω από το κεφάλι του Αναστάση. Άθελά του χαμήλωσε για να προστατευθεί. Έπεσε σε μια καρέκλα. Προσπάθησε να κρατηθεί ακίνητος, μα κάθε φορά που η κοπέλα πατούσε κανένα πλήκτρο δυνατότερα, τα πόδια του έφευγαν προς τα μπρος, σα να τα βαρούσε κανένας γιατρός με σφυράκι. Ήθελε να τη διακόψει, να της πει πως δεν πείραζε που ο Διευθυντής ήταν απασχολημένος, και ότι θα μπορούσε να ξαναπεράσει. Κι αύριο μέρα ήταν. Μα δεν έβρισκε τρόπο να της μιλήσει. Επειδή δεν μπορούσε να μιλά, να κάθεται ακίνητος, να περιμένει, σηκώθηκε και πήγε στο παράθυρο. Ήταν ένα στενό, δυτικό παράθυρο. Έσκυψε να δει κάτω και ζαλίστηκε. Τον χώριζαν από το έδαφος εφτά ψηλά, θεόρατα πατώματα. Ο αστυφύλακας της τροχαίας ήταν μια τελεία. Το κράνος βουλιαγμένο κάτω από τον ήλιο, οι κλωστές στα χέρια του σπασμένες. Ξαφνικά τον Αναστάση τον έπιασε το στομάχι του. Σταύρωσε τα χέρια του γύρω στη μέση κι έσκυψε το κεφάλι. Τα πλήκτρα της μηχανής δούλευαν σε ρυθμό πολυβόλου. Αμέσως ύστερα, ο γνώριμος πονοκέφαλος σφίχτηκε γύρω στο κεφάλι του σαν αρραβώνας.* Άφησε το στομάχι του κι έπιασε το κεφάλι του. Μα ο πόνος, επιδέξιος ξιφομάχος, τον χτυπούσε ύπουλα στο αφύλαχτο μέρος. Κοίταξε με αγωνία την κοπέλα. Έγραφε ίσια, μονοκόμματη, με τα κλουβισμένα μάτια της σκλαβωμένα πάνω στο χαρτί. Μόνο ο κύλινδρος της μηχανής μετατοπιζόταν ολοένα κι αριστερότερα έχοντας μια τάση να τρυπήσει τον τοίχο και να περάσει στο γραφείο του διευθυντή. Ο Αναστάσης έκανε μερικά βήματα πίσω, κι ήρθε να στηριχθεί πάνω στην πόρτα. Για μερικά δευτερόλεπτα έμεινε εκεί με το πρόσωπο τσαλακωμένο, τα χέρια κλεισμένα σε γροθιές. Ύστερα έκανε απότομη στροφή, άνοιξε την πόρτα κι, αφήνοντάς την ορθάνοιχτη, πετάχτηκε έξω.

Μ. Κουμανταρέας, *Τα μηχανάκια*, Κέδρος

* **τυφλές δακτυλογράφοι**: όσες δακτυλογραφούν με τυφλό σύστημα * **αρραβώνας**: δαχτυλίδι αρραβώνα

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Με ποια διάθεση ξύπνησε το πρωί ο Αναστάσης και πώς την αποδίδει ο συγγραφέας;
2. Περιγράψτε το Γραφείο Εργασίας στο οποίο απευθύνθηκε ο Αναστάσης, με έμφαση στην εικόνα της δακτυλογράφου που συνάντησε.
3. Πώς δικαιολογείται ο σωματικός πόνος που κατέλαβε τον Αναστάση στο Γραφείο Εργασίας;
4. Βρείτε τις παρομοιώσεις του κειμένου και σχολιάστε τη σημασία τους.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Περιγράψτε μια δική σας επίσκεψη σε ένα γραφείο ή άλλο χώρο εργασίας, με έμφαση στις εικόνες του χώρου και των εργαζομένων σε αυτόν.
- Απευθυνθείτε σε εργαζόμενους ή άνεργους νέους και πάρτε τους συνέντευξη σχετικά με τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν ή αντιμετωπίζουν στην εξεύρεση εργασίας.

Γιάννης Τσαρούχης,
Κεφάλι νέου

Τασος Καλουτσας

Με το λεωφορείο

Στο παρακάτω διήγημα, που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Τ. Καλούτσα, Το καινούριο αμάξι *(1995), ο κύριος Μ., αστυνομικός διευθυντής των ΜΑΤ στη Θεσσαλονίκη, παρατηρεί τους συνεπιβάτες του στο αστικό λεωφορείο, οι οποίοι στην πλειονότητά τους είναι πρόσφυγες. Ο κύριος Μ. σχηματίζει έτσι μια άμεση εικόνα της κοινωνικής πραγματικότητας και προβληματίζεται θετικά για τη συνύπαρξη και τη θέση αυτών των (κοινωνικά και πολιτισμικά) διαφορετικών ομάδων που ζουν και εργάζονται στην πατρίδα μας.*

Τηλεφώνησε στη γυναίκα του ότι, λόγω μιας ξαφνικής βλάβης που έπαθε το αμάξι τους –είχε σπάσει η ντίζα του συμπλέκτη–, θα πήγαινε με το λεωφορείο. Λίγο αργότερα, ο κύριος Μ., αστυνομικός διευθυντής των ΜΑΤ,* που διένυε το μεσοδιάστημα των καλοκαιρινών του διακοπών, ξεκινούσε μες στο καταμεσήμερο για το παραθαλάσσιο προάστιο στ' ανατολικά της πόλης.

Στην αφετηρία ο υπάλληλος, υπομειδιώντας σαρκαστικά*, του έκανε νόημα να στριμωχτεί στην ουρά, όπου τον πήρε αμέσως σβάρνα* ένα πολυθόρυβο τσούρμο ανθρώπων. Ο κύριος Μ., που είχε πολλά χρόνια να πατήσει το πόδι του σε λεωφορείο αυτής της γραμμής, ένιωσε τον εαυτό του να υφαρπάζεται, ν' ανυψώνεται από 'να δυνατό κύμα και τέλος να ξεβράζεται, ζουλιγμένος στη μέση του ανθρωποσωρού, μπροστά στον εισπράχτορα. Έπιασε το αυτί του τη σιγανή φωνή μιας γυναίκας, που παραπονιόταν δίπλα του πως οι μυρωδιές του ιδρώτα τής έφερναν ξινίλα, κι έβαλε το χέρι του πάνω στις μεγάλες στάμπες που είχαν ποτίσει το πουκάμισό του, σα να 'θελε να τις κρύψει.

Μετά το πρώτο ξάφνιασμα, άρχισε τις σκέψεις. Όλο αυτό το ανθρωπολόι γύρω του το αποτελούσαν, χωρίς αμφιβολία, πρόσφυγες. Τους γνώριζε από την κοψιά τους, διάβαζε τις φάτσες τους, άκουγε τις φωνές τους. Τον έσπρωξαν κι άλλο και προχώρησε στο βάθος. Πήρε το μάτι του μια άδεια θέση, βιάστηκε να κάτσει, αλλά την τελευταία στιγμή είδε πεταγμένο πάνω στο κάθισμα ένα τσαλακωμένο πεντακοσάρικο. «Κάθονται», του είπε κοφτά ένας τύπος, με τετράγωνο σαγόνι. Χειρονομούσε σ' ένα φίλο

---

* **ΜΑΤ**: ειδικές μονάδες της Αστυνομίας, με στόχο την αποκατάσταση της τάξης * **υπομειδιώντας σαρκαστικά**: χαμογελώντας κρυφά ή αδιόρατα, με ειρωνεία * **τον πήρε σβάρνα**: τον παρέσυρε

του, πίσω του, κι εκείνος τού έγνεφε συνωμοτικά. Ο κύριος Μ. κούνησε το κεφάλι του και κρεμάστηκε από τα λουριά πάνω από την καπαρωμένη* θέση. Του ερχόταν να γελάσει.

Σκέφτηκε το μάκρος της διαδρομής και τα γόνατά του λύγισαν. Θα μπορούσε ασφαλώς να επικαλεστεί την κοινή λογική ή οτιδήποτε άλλο (κάτι θα έβρισκε), για να αποδείξει στον τύπο με το ταυρίσιο κορμί ότι αυτό που έκανε δεν ήταν σωστό. Κάποιος άλλος στη θέση του μπορεί και να νευρίαζε ή, στην ανάγκη, να έκανε ακόμα και χρήση του αξιώματός του, όμως ο κύριος Μ., μόνο που του πέρασε αυτή η σκέψη, ένιωσε αλλεργία. Ποτέ δε θα έπεφτε τόσο χαμηλά. Στο κάτω κάτω, έβρισκε τη συμπεριφορά του πρόσφυγα γνήσια ρωμέικη και μάλλον διασκεδαστική. […] Έτσι, περίμενε υπομονετικά, κι όταν ο χοντρολαίμης φίλος του εμφανίστηκε, παραμέρισε για να καθίσει, κι ας ήταν αρκετά χρόνια νεότερός του.

Παναγιώτης Γράββαλος, *Κεφάλι νέου*

Σε λίγο ξεκίνησαν. Μπροστά του, στο σημείο που βρισκόταν η φυσούνα του λεωφορείου, μια ζωηρή παρέα νεαρών σχημάτιζε κύκλο. Μελετούσε τα ρούχα τους, τις κινήσεις, τις εκφράσεις του προσώπου τους, που άλλαζαν διαρκώς. Οι περισσότεροι φορούσαν φτηνά πουκάμισα, σκούρα ή πολύχρωμα, που κρέμονταν έξω από τα παντελόνια, ή τα φαρδιά σαλβάρια* τους, μακό σταμπωτά μπλουζάκια και ξώφτερνα πέδιλα ή σαγιονάρες. Πιαστήκανε στις πλάκες και τα χωρατά. Ένα τεράστιο μαγνητόφωνο που κουβαλούσε κάποιος στον ώμο του, έπαιζε σαν δαιμονισμένο αμερικάνικη χορευτική μουσική. […]

Από πού είχαν ξεφυτρώσει όλα αυτά τα παιδιά, αυτός ο καινούριος κόσμος, αναρωτιόταν συχνά. Πολλούς τους φόβιζε η κατάσταση που είχε δημιουργηθεί ξαφνικά, τα τελευταία χρόνια. Άλλοι πάλι λέγαν πως ήταν φυσιολογικά αναμενόμενο αυτό το ορμητικό προσφυγικό ξέσπασμα,* ύστερα από τις αλλαγές και όλη την ανακατωσιά στις ανατολικές χώρες. Πιο αναμενόμενο μάλιστα από άλλοτε – γιατί δεν ήταν, βέβαια, ιστορικά άγνωστο το φαινόμενο. Το θέμα ωστόσο ήταν άλλο, σκεφτόταν ο κύριος Μ., που παρακολουθούσε τα γεγονότα ως θεατής, και δε διέθετε κανένα άλλο

* **καπαρωμένη**: εξασφαλισμένη * **σαλβάρια**: φαρδιά παντελόνια ασιατικής προέλευσης * **το ορμητικό προσφυγικό ξέσπασμα**: μετά την κατάρρευση των καθεστώτων στις ανατολικές χώρες (1991), μεγάλες ομάδες προσφύγων κατέφυγαν κυρίως σε γειτονικές ευρωπαϊκές χώρες, με σκοπό την εύρεση εργασίας. Στην Ελλάδα, και ιδιαίτερα στη Μακεδονία, εγκαταστάθηκαν πολλοί Έλληνες από τα ρωσικά παράλια του Εύξεινου Πόντου

ιδιαίτερο τεκμήριο φυλετικής συγγένειας μαζί τους. Ποιος ή ποιοι μπόρεσαν να ψυχανεμιστούν, όταν έπρεπε, τις συνέπειες, ώστε να προλάβουν, έγκαιρα, να κάνουν κάτι; Κι αυτά που έγιναν έστω μετά, ήταν όσα έπρεπε να γίνουν; Και τι θα γινόταν τώρα με αυτά τα παιδιά που ψάχναν στα τυφλά μια θέση στον ήλιο, μια δουλειά, μια ταυτότητα;

Έβλεπε το προσφυγικό κύμα που φούσκωνε κι έσκαζε γλείφοντας τις παρυφές* της πόλης, μα σταματούσε εκεί, χωρίς να καταφέρνει να γλιστρήσει και στο εσωτερικό της, στη ζωή της. Η κοινωνία αυτής της πόλης έμοιαζε να περιφρουρεί ζηλότυπα τα άδυτά* της, ενώ κρατούσε για τους πρόσφυγες κλειστή ακόμα και την πίσω πόρτα. Στη γειτονιά του είχανε πιάσει όλα τα υπόγεια, μέχρι και το ρημαδιακό* της γωνίας, με τους μισογκρεμισμένους σοβάδες, και αργά το σούρουπο, βγάζαν στο κατώφλι τους μια δυο καρέκλες ή κάθονταν στο κότσι δίπλα στο πεζοδρόμιο και κουβέντιαζαν ώρες ατέλειωτες για χαμαλοδουλειές.* Αν πέρναγες από μπροστά τους, σε κοίταζαν στα μάτια κι έλεγαν πρώτοι «καλησπέρα». Συχνά, πίσω από τα μισόκλειστα παράθυρα των σπιτιών τους ανέβαινε ένας σκοπός λυπητερός –τραγουδούσαν οι ίδιοι– ή έβαζαν στο πικάπ ένα αλέγρο* ρώσικο τραγούδι. Από τα δωμάτια, όπου κοίμιζαν τα παιδιά τους, αναδινόταν μια βαριά μυρωδιά υγρασίας και μούχλας. Κάποτε, θυμόταν ο κύριος Μ., έμενε κι εκείνος σε μια υπόγεια, πατωμένη κάμαρη που μύριζε μούχλα. Στο μεταξύ, όμως, η ελληνική κοινωνία είχε αλλάξει και μόνο αυτοί μοιάζανε τώρα σαν να μην το είχανε πάρει χαμπάρι. Δημιούργησαν τη νέα φτωχολογιά· μπαίναν και στοιβάζονταν στ' ανήλια υπόγεια και τις χθαμαλές κάμαρες του αλλοτινού καιρού, απ' όπου, λίγο πολύ, τα είχαν καταφέρει να ξεγλιστρήσουν οι ντόπιοι.

Μήπως πόσοι από τους τελευταίους δεν είχαν αποκτήσει στο μεταξύ το δικό τους αυτοκινητάκι και πόσοι τάχα ακόμη προτιμούσαν να μπαίνουν στα λεωφορεία, για να πάρουν το μπάνιο τους στα θολόνερα των προαστίων; Αυτό γινόταν παλιά, όταν ο κύριος Μ. ήταν νεαρό παιδί. Ήταν απόλαυση τότε να κάνεις τη διαδρομή, με το μοτοράκι,* από τον Πύργο* στις απέναντι ακτές, διασχίζοντας τα γαλανά νερά του κόλπου. Γιατί τότε ακόμη ήταν τόσο καθαρά, που μπορούσες να διακρίνεις στον πάτο τους τα τρόχαλα και τα κοχύλια. Ύστερα η πόλη άπλωσε τα πλοκάμια της, ξέρασε τη βρομιά της και τα νερά μαγαρίστηκαν* ως πέρα, το μεγάλο ακρωτήρι. Ο κόσμος άρχισε να πιστεύει πως κανένας βιολογικός* δε θα έκανε το θαύμα του, τα μπάνια αραίωσαν ή σταμάτησαν εντελώς για τους πολλούς, ας μπήκε η αστική συγκοινωνία ως την άλλη άκρη. Κι

* **παρυφές**: άκρα, όρια * **άδυτα**: χώρος που δεν μπορεί κανείς να προσεγγίσει* **το ρημαδιακό**: το ερειπωμένο * **χαμαλοδουλειές**: διάφορες βαριές εργασίες στις οποίες απασχολούνται ευκαιριακά οι πρόσφυγες * **αλέγρο**: ζωηρό, χαρούμενο ***μοτοράκι**: μικρό βενζινοκίνητο σκάφος * **Πύργος**: ο Λευκός Πύργος της Θεσσαλονίκης * **μαγαρίστηκαν**: μολύνθηκαν * **βιολογικός**: ο βιολογικός καθαρισμός των λυμάτων της πόλης

έπρεπε να περάσουν είκοσι χρόνια και παραπάνω –μερικοί εγκαταστάθηκαν κιόλας εδώ, βρίσκοντας τα νοίκια κοψοχρονιά–,* για να γνωρίσουν αυτές οι ακτές μια καινούρια άνοιξη. Καλά τους έλεγε αυτός παιδιά μιας άλλης εποχής. Στο μεταξύ οι ντόπιοι, από καιρό, είχαν σκαπετήσει* τον γήλοφο της Καρδίας και ξαμοληθεί προς τη Χαλκιδική.

Κρεμασμένος πάνω από τους ώμους του χοντρολαίμη πρόσφυγα, με το βλέμμα του να βουτάει στο πράσινο της Γεωργικής Σχολής, ο κύριος Μ. συλλογιζόταν τι έπρεπε να γίνει. Δεν είχε έτοιμη καμιά μαγική συνταγή, αλλά ήξερε πως έπρεπε να βρεθεί μια λύση. Οι άνθρωποι αυτοί έρχονταν σε μια χώρα που την έβλεπαν σαν πατρίδα τους και, λίγο πολύ, σαν επίγειο παράδεισο· οι συνθήκες όμως που αντιμετώπιζαν, τους έσπρωχναν συχνά στην απόγνωση, την πορνεία, τα ναρκωτικά. Δεν του άρεσε καθόλου να τους βλέπει γύρω του παρατημένους στο έλεος της τύχης τους, κακοπαθημένους ή κυνηγημένους. […]

Μήπως παραήταν καλοπροαίρετος; αναρωτήθηκε και τίναξε με μια κίνηση το κεφάλι του προς τα πίσω. Ίσως, με όλη την κούρασή του πάντως, ένιωθε άνετα ανάμεσά τους, υπομένοντας ευχάριστα την ασταμάτητη βαβούρα* τους. Ένας νεαρός προωθήθηκε δίπλα του, με δυο κοπέλες να τον ακολουθούν. Η μια μελαψή, με γυριστά ματόκλαδα, φορούσε ψάθινο καπέλο με μαύρη κορδέλα κι ένα ψεύτικο άσπρο τριαντάφυλλο στο μπορ,* και κρεμιόταν στο μπράτσο του νεαρού. Παίρνανε ανοιχτά τη στροφή έξω από το αεροδρόμιο. Ξαφνικά του πέρασε μια σκέψη, από τις πιο παράξενες και εξωφρενικές που γεννιούνταν συχνά μες στο μυαλό του. Αν κάτι συνέβαινε, κι έπρεπε αναγκαστικά, από ’δω και πέρα, να επιβιώσουν μόνοι τους, μακριά από τον υπόλοιπο κόσμο, οι επιβάτες αυτού του συγκεκριμένου λεωφορείου, τι θα γινόταν; Θα τα κατάφερναν άραγε να δημιουργήσουν και να συντηρήσουν έναν υγιή, αξιοπρεπή και αυτεξούσιο* πυρήνα ζωής; Παρόμοιες σκέψεις έκανε –ήταν φανερό– όταν καμιά φορά ένας οίστρος αισιοδοξίας, ρομαντικός κι ίσως γι’ αυτό λιγάκι ανεδαφικός ή και ανώφελος, τον κυρίευε. Δεν μπόρεσε να μη θυμηθεί εδώ τα λόγια ενός παλιότερου σοφού κυβερνήτη του έθνους* που είχε πει, μιλώντας πάλι για τους πρόσφυγες, πως αποτελούν πληθυσμό που διαθέτει «υπέροχο ανθρώπινο υλικό». Ναι, συμφωνούσε κι αυτός, ασφαλώς θα τα κατάφερναν. Είχανε κάτι από την αρετή των προγόνων μέσα τους αυτά τα παιδιά. Είχαν τη νιότη και την υγεία, ας έκρυβαν τ’ αθλητικά κορμιά τους μέσα σε άβολα ρούχα. Ενώ αυτός είχε αρχίσει να κάνει στομάχι. Το κοίταξε μια στιγμή μελαγχολικά, περνώντας το χέρι του ανάλαφρα πάνω του, κι αποφάσισε να μη φάει το μεσημέρι, θα άρχιζε δίαιτα […].

* **τα νοίκια κοψοχρονιά**: φτηνά ενοίκια * **είχαν σκαπετήσει**: είχαν περάσει την κορυφή υψώματος και είχαν εξαφανιστεί * **βαβούρα**: φασαρία * **μπορ**: τμήμα του καπέλου που προεξέχει κυκλικά * **αυτεξούσιος**: ανεξάρτητος, αυτοτελής * «**κυβερνήτης του έθνους**»: ο Ελευθέριος Βενιζέλος

Έπειτα από στάσεις κατέβηκε. Η θορυβώδης παρέα θα συνέχιζε την πορεία της. Το πουκάμισό του ήταν μούσκεμα στον ιδρώτα. Μόλις πάτησε το πόδι του στη γη, κάτι απασφαλίστηκε μέσα του. Χαλάρωσε. Έτσι ένιωθε τη στιγμή που έμενε μόνος του, αποχωρώντας από το γραφείο του. Το κακό ήταν πως, όταν βρισκόταν με κόσμο, τον πλάκωνε ένα σφίξιμο, κι ένιωθε μονίμως σα να 'ταν εν υπηρεσία – κι ας είχε άδεια, όπως τώρα. Ένα πράγμα ακατανόητο, που δεν μπορούσε να το κοντρολάρει*, λες και βρισκόταν σε διαρκή επιφυλακή. Τέλος πάντων. Προχώρησε μέσα απ' την πλατεία ατενίζοντας την άπλα της θάλασσας – ακύμαντο μπλε ως εκεί που έφτανε το μάτι.

Έφτασε στο ισόγειο διαμερισματάκι του –δυο καμαρούλες όλο κι όλο– με μια μικρούλα αυλή μπροστά και σωριάστηκε ψόφιος σε μια καρέκλα, κάτω από τον ίσκιο της μιμόζας. Πήρε μια δυο βαθιές ανάσες· αυτό που τον ανακούφιζε εδώ ήταν ο αέρας. Η γυναίκα του βγήκε και τον χαιρέτησε.

Ένας γέρος εμφανίστηκε, καμπουριασμένος, μπρος στην πόρτα του. «Τι δέντρο είν' αυτό;», τον ρώτησε.

«Μιμόζα». Ο γέρος δεν είχε ακούσει κι αναγκάστηκε να το επαναλάβει.

«Νόμιζα πως ήταν ελιά», του είπε ο γέρος. «Μυρίζει όμορφα», πρόσθεσε μετά.

Τον έβλεπε που το παρατηρούσε με προσοχή. Το δέντρο είχε ξεπεταχτεί, σαν από θαύμα, σε ένα παρτέρι ενάμισι μέτρο. Ποτέ δεν είχε φανταστεί ότι θα ψήλωνε τόσο· φορτωμένο ανθούς, έγερνε πιο βαρύ από τη μια μπάντα, έτοιμο να ξηλώσει το κάγκελο του φράχτη.

«Τα λουλούδια του είναι κίτρινα», μουρμούρισε ο γέρος.

«Είχατε τέτοια στα δικά σας χώματα;», τον ρώτησε, γιατί κατάλαβε αμέσως πως ήταν πρόσφυγας. Απ' το θλιμμένο βλέμμα του το κατάλαβε, που τον έτρωγε μια κρυφή νοσταλγία.

«Καράμισι...», ψέλλισε αργά, με αφηρημένο ύφος ο γέρος, προφέροντας έντονα παχύ το σίγμα. Με σπασμένη προφορά άρχισε να του εξηγεί πως τα φύλλα του μοιάζαν σαν της πορτοκαλιάς, μόνο που ήταν λίγο πιο γυαλιστερά. Ο κορμός του, όχι πολύ μεγάλος, σαν της μηλιάς, και τα λουλούδια του άσπρα, μικρά και μυρωμένα. Φέραν κι εδώ, του είπε, να σπείρουν. Τέτοια εποχή ο καρπός του γινόταν σαν το βυσσινοκέρασο. Τα στέγνωναν εκεί, τα ξέραιναν και τα πουλούσαν. Αλλά εδώ, τα δέντρα χαλάσανε· τα έφαγε το σκουλήκι, το έντομο...

Φαινόταν σα να μιλούσε μόνος του, ανοιγοκλείνοντας τα ξέθωρα γαλάζια μάτια του, όπου ο κύριος Μ. ήταν σε θέση να διακρίνει ένα κομμάτι από το άλλο γαλάζιο που κρύβει μέσα του κάθε άνθρωπος, τσαλαπατημένο. Σταμάτησε απότομα, σα να 'χε ήδη πει πολλά.

* **να το κοντρολάρει**: να το ελέγχει

«Έλα μέσα να κάτσεις, παππού, να πιεις καφέ», του πρότεινε, κι εκείνος αρνήθηκε. Πήγε μόνο να τσακίσει ένα κλαδάκι, κι ο κύριος Μ. τον παρότρυνε ευγενικά να το κάμει.

Ο γέρος έφερε το κλαδάκι στη μύτη του. Μετά, κουνώντας αργά το κεφάλι του και μ' ένα ευχαριστημένο ύφος, συνέχισε το δρόμο του. Ο κύριος Μ. τον παρακολουθούσε, ώσπου μάκρυνε σκυφτός κι έστριψε στη γωνία. Του θύμιζε μια φωτογραφία που είχε δει στις εφημερίδες: ένας γέροντας, ξεριζωμένος, από το Σοχούμι της Γεωργίας, που κουβαλούσε όλα τα υπάρχοντά του –μια βαλίτσα κι ένα στρώμα στην πλάτη του– κι είχε διπλωθεί το σώμα του από το βάρος.

Είπε στη γυναίκα του να μην του ετοιμάσει τραπέζι, γιατί δεν πεινούσε. Επιθεωρώντας μελαγχολικά το στενό παρτέρι, στη βάση της μιμόζας, σκεφτόταν να πάρει έναν υπνάκο και να σηκωθεί μετά να φροντίσει τα λουλούδια του.

Τ. Καλούτσας, *Το καινούριο αμάξι*, Νεφέλη

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια είναι η κοινωνική σύνθεση των επιβατών και πώς περιγράφει ο αφηγητής κύριος Μ. τη γενικότερη ατμόσφαιρα που επικρατεί στο λεωφορείο;
2. Ο αφηγητής καταγράφει εκδηλώσεις κοινωνικού ρατσισμού εις βάρος των προσφύγων. Να τις βρείτε και να τις σχολιάσετε.
3. Για ποιους λόγους ο αφηγητής εκτιμά ότι «θα καταφέρουν» οι πρόσφυγες να επιβιώσουν στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα; Γράψτε, αν θέλετε, και την προσωπική σας γνώμη για το θέμα.
4. Σχολιάστε τη συνάντηση του αφηγητή με το γέροντα πρόσφυγα στο τέλος του διηγήματος.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Βρείτε φωτογραφίες ανθρώπων, κοινωνικών ή εθνικών ομάδων που γνώρισαν την προσφυγιά, σε εφημερίδες, ιστορικά εγχειρίδια ή λευκώματα. Αν γνωρίζετε κάποιους πρόσφυγες, μιλήστε μαζί τους για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στη χώρα μας και παρουσιάστε στους συμμαθητές σας τις σκέψεις σας για την επίλυση αυτών των προβλημάτων.

Τίτος Πατρίκιος

Ιστορία του λαβύρινθου

Το ποίημα ανήκει στη συλλογή Η πύλη των λεόντων *(2002), που αποτελείται από πέντε αρχαιόθεμα ποιήματα. Ο ποιητής χρησιμοποιεί εδώ τη μυθική μέθοδο, όπου σύμβολα και αρχαίοι μύθοι ευρύτερα γνωστοί συσχετίζονται έντεχνα με σύγχρονες καταστάσεις, πρόσωπα και συναισθήματα. Ο Τίτος Πατρίκιος αναφέρεται ειδικά στη μέθοδο αυτή με τους στίχους «φιλοδοξώντας να ξαναπλάσουν και να παίξουν το παλιό δράμα προσαρμοσμένο στα νέα δεδομένα».*

Απ' όταν ο Θησέας σκότωσε τον Μινώταυρο*
ο λαβύρινθος εγκαταλείφθηκε, απολύθηκαν οι φύλακες
με τον καιρό γκρεμίστηκε η οροφή του
βγήκαν στο φως οι τρομεροί διάδρομοι
οι αίθουσες για τα βασανιστήρια, την ανθρωποφαγία
οι στοές με τις κρυμμένες εφευρέσεις
τους καταχωνιασμένους θησαυρούς
πέσανε οι τοίχοι, μείναν μόνο τα χνάρια*
από περίπλοκα χαράγματα πάνω στη γη.
Όμως προσομοιώσεις λαβυρίνθων, σκοτεινές κατασκευές
δεν έπαψαν να χτίζονται με νέα υλικά
με καινούρια τέρατα, θύματα, ήρωες, ηγεμόνες,
φτιάχνονται προπαντός λαβύρινθοι με λέξεις
κάθε χρονιά μπαίνουν μέσα τους νέες φουρνιές

---

* **Μινώταυρος**: νόθος γιος του βασιλιά της Κρήτης Μίνωα και της γυναίκας του Πασιφάης, η οποία, παραπλανημένη από τους θεούς, ενώθηκε με τον ιερό ταύρο του Απόλλωνα και γέννησε ένα τέρας (μισό άνθρωπο και μισό ταύρο), που τρεφόταν με ανθρώπινο κρέας. Σύμφωνα με το μύθο ο Θησέας σκότωσε το Μινώταυρο και απάλλαξε τους Αθηναίους από το φόρο του αίματος των νέων ανθρώπων που ήταν υποχρεωμένοι να στέλνουν στο Μίνωα * **μείναν μόνο τα χνάρια**: η φράση παραπέμπει στα ερείπια της Κνωσού και της Φαιστού στην Κρήτη. Όπως προκύπτει από τις ανασκαφές των προελληνικών ακροπόλεων στα υπόγειά τους, υπήρχαν δωμάτια και «τυφλοί» διάδρομοι (που δεν οδηγούσαν πουθενά), όπου ίσως πραγματοποιούνταν ανθρωποθυσίες

αγόρια και κορίτσια, με φόβο μαζί και αψηφισιά
για τις παγίδες, τις καταπακτές, τ' αδιέξοδα
φιλοδοξώντας να ξαναπλάσουν και να παίξουν
το παλιό δράμα προσαρμοσμένο στα νέα δεδομένα
δίνοντας στους κύριους ρόλους τα ίδια ονόματα
Μίνωας, Πασιφάη, Μινώταυρος, Αριάδνη,*
Δαίδαλος,* Ίκαρος,* Θησέας.

Τ. Πατρίκιος, *Η πύλη των λεόντων*,
Διάττων

Άγγελος Σπαχής, *Το αίνιγμα της φυσιογνωμίας του ανθρώπου*

* **Αριάδνη**: η κόρη του Μίνωα που βοήθησε το Θησέα να βρει την έξοδο του λαβύρινθου * **Δαίδαλος**: σπουδαίος τεχνίτης, που έχτισε τα παλάτια του Μίνωα και το λαβύρινθο * **Ίκαρος**: γιος του Δαίδαλου. Σύμφωνα με το μύθο έπεσε στο Ικάριο πέλαγος, στην προσπάθειά του να πετάξει με τον πατέρα του μακριά από την Κρήτη

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Βρείτε τις δύο βασικές ενότητες του ποιήματος. Με ποιον τρόπο συνδέονται και ποια η λειτουργία τους ως προς τη δομή του ποιήματος;
2. «...βγήκαν στο φως»: Ποια είναι τα υποκείμενα του ρήματος και ποια η μεταφορική σημασία της φράσης;
3. Ο ποιητής, χρησιμοποιώντας στη δεύτερη ενότητα τη «μυθική μέθοδο», μιλάει υπαινικτικά για σημερινές καταστάσεις. Βρείτε τις σχετικές αναφορές στο ποίημα και προσπαθήστε να τις συνδέσετε με τη σύγχρονη πραγματικότητα.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Τι συμβολίζουν οι ήρωες της μυθικής παράδοσης που συναντήσαμε στο ποίημα; Με ποια στοιχεία της ιστορικής πραγματικότητας θα μπορούσαμε να τους συσχετίσουμε; Στην εργασία σας μπορείτε να συμβουλευτείτε το βιβλίο της Ιστορίας της Α΄ Γυμνασίου.

Χρύσα Ρωμανού, *Λαβύρινθος*

Εντιτα Μορρις

Τα λουλούδια της Χιροσίμα

Η υπόθεση του μυθιστορήματος Τα λουλούδια της Χιροσίμα *εκτυλίσσεται 15 χρόνια μετά την 6η Αυγούστου 1945, ημέρα της ατομικής έκρηξης στη Χιροσίμα. Ο Σαμ, ένας νεαρός Αμερικανός, μπαίνει οικότροφος σε ένα σπίτι Γιαπωνέζων. Η νεαρή οικοδέσποινά του Γιούκα προσπαθεί να του κρύψει τα φρικτά της εγκαύματα, το σωματικό και ψυχικό μαρτύριο της οικογένειάς της που υποφέρει από τις συνέπειες της ραδιενέργειας. Ο Σαμ, μέσα από τη συναναστροφή του με τη Γιούκα, ανακαλύπτει σταδιακά το οικογενειακό τους δράμα, νιώθει αλληλέγγυος με τα θύματα και συμμερίζεται τις αξίες και το στόχο της ζωής της: να συντηρεί τη μνήμη του ολοκαυτώματος και να αγωνίζεται για την ειρήνη, ενάντια στην ανθρώπινη βαρβαρότητα.*

Νάτα που γεννήθηκαν και τα μικρά σκιουράκια! Βγάζουν τη μύτη τους από την τρύπα του δέντρου, ακριβώς ίδια με τον ευτυχισμένο πατέρα τους. Η Οχάτσου κι εγώ τους φέραμε ένα σακουλάκι φουντούκια. Τώρα δε θα χρειαστεί να πάνε στον μπακάλη! Θα μπορούν να μένουν ολημέρα καθισμένα στην άκρη του παραθυριού του νοσοκομείου, θυμίζοντας στο Φούμιο και τους συντρόφους του πως υπάρχει ακόμη ευτυχία πάνω στη γη. Δεν είναι παράξενο το ότι οι άνθρωποι και οι σκίουροι έχουν στο βάθος τις ίδιες επιθυμίες, την αγάπη, την υγεία και την ειρήνη; Πώς γίνεται όμως στις μέρες μας τα ουσιαστικά αυτά αγαθά να μπορούν να τα χαίρονται πιο εύκολα οι σκίουροι παρά οι άνθρωποι;

– Δεν έγινε όμορφος ο σκίουρός μας;, με ρωτάει χωμένος στο κρεβάτι του ο Μαντόκα, το αγόρι που δεν έχει βλέφαρα.

Και το είπε αυτό με τρεμουλιαστή φωνή. Φαίνεται αδύνατος σαν ένα φύλλο χαρτιού. Είμαι σίγουρη πως οι έξι αυτοί νέοι άνθρωποι, δε ζυγίζουν όλοι μαζί περισσότερο απ' όσο τρεις φυσιολογικοί άντρες. Ωστόσο κάτω από την πίεση των επαναστατημένων αδένων τους, τα σώματα σε ορισμένα σημεία, φουσκώνουν μ' έναν τρόπο τερατώδη. Με δυσκολία τολμώ να κοιτάξω το Φούμιο. Σε μια βδομάδα και λιγότερο, τα χέρια του αδυνάτισαν τρομερά, ενώ το κεφάλι του έγινε διπλάσιο σε όγκο. Με τα πρησμένα και σχισμένα του χείλη, με τα κατεστραμμένα του μάτια, το πρόσωπο του άντρα μου έγινε σαν μια τρομαχτική μάσκα. Όλο του το πρόσωπο μοιάζει σα να φωνάζει: «πονάω», «πονάω»!

– Κοιμηθήκατε καλύτερα χτες τη νύχτα, Φούμιο;, ρωτάει η Οχάτσου.

Έχουμε έρθει κι οι δυο κι ο Σαμ-σαν μαζί και στεκόμαστε στα πόδια του κρεβατιού του. Νομίζω πως ο Φούμιο θέλει να μας έχει έτσι κοντά του. Τι παράξενο που γίνεται το βλέμμα του, ακούγοντας την ερώτηση της Οχάτσου! Σα να 'βλεπε μακρύτερα απ' όλους και να 'ξερε περισσότερα. Τι μπορεί να ξέρει λοιπόν; Ακόμη κι αν μπορούσε να μας το πει, ίσως εμείς δε θα μπορούσαμε να το καταλάβουμε. Η θεία Ματσούι έλεγε πως, για να καταλάβεις τι σημαίνει πόνος, πρέπει να τον δοκιμάσεις ο ίδιος.

Ο Σαμ-σαν δεν μπορεί να ξεκολλήσει τα μάτια του από τον άντρα μου. Εδώ και μια βδομάδα που έρχεται και βλέπει το Φούμιο στο νοσοκομείο, παρακολουθεί τις καταστρεπτικές εξελίξεις της αρρώστιας. Και κάθε φορά στέκεται ακίνητος μπρος στο κρεβάτι, με τα μάτια καρφωμένα πάνω σ' αυτό το αδιαπέραστο πρόσωπο. Ίσως τον μπερδεύει αυτή η ήρεμη καρτερία του άντρα μου. Με τον ταπεινό του τρόπο ο Φούμιο προσέγγισε μιαν υψηλή ανωτερότητα. Ανυψώθηκε ως την κορυφή εκείνη όπου δεν υπάρχει θέση για μικρότητα και ευτέλεια.

– Γιούκα, μπορώ να πω μερικές λέξεις στο Φούμιο;, μου ψιθυρίζει ο Σαμ-σαν. Θέλετε;

Ο Σαμ-σαν πλησιάζει στο κρεβάτι. Το πρόσωπό του δείχνει ένταση. Περνάει το χέρι του νευρικά στα μαλλιά του.

– Ακούστε, Φούμιο, δεν ξέρω πολύ καλά πώς να σας το πω, θα ήθελα όμως να σας ευχαριστήσω για όλα όσα μού μάθατε. Χάρη σε σας κατάλαβα τι σημαίνει Χιροσίμα και δεν υπάρχουν πολλοί άνθρωποι που να το ξέρουν αυτό. Αυτό όμως που είδα θα το πω. Αυτό είναι το μόνο που μπορώ να κάνω: να το διαλαλήσω ολόγυρά μου.

Μεταφράζω προσεχτικά. Όταν τελειώνω, ο Φούμιο σηκώνει αργά τα μάτια και ζητάει το βλέμμα του Σαμ-σαν. Οι δυο άντρες κοιτάζουν ο ένας τον άλλο για ένα δευτερόλεπτο. Καημένε μου μικρέ σύζυγε, ποια ξαφνική δύναμη λάμπει στο βλέμμα σου; Να που χαμογελάει, ναι, χαμογελάει. Το πρόσωπο του Σαμ-σαν γίνεται πορφυρό. Για πολλή ώρα συνεχίζουν να κοιτάζονται και τότε μου φαίνεται πως ο κόσμος ολόκληρος μένει ακίνητος και κάνει σιωπή, για ν' αποδώσει φόρο τιμής σ' αυτούς τους δυο άντρες. Περνάει ένα λεπτό της ώρας φορτωμένο αιωνιότητα, σφραγίζοντας το χρόνο με το ανεξίτηλο αποτύπωμά του.

– Νομίζω, Γιούκα, πως ο Φούμιο κοιμήθηκε, ψιθυρίζει η Οχάτσου στ' αυτί μου.

Χαιρετάμε τους άλλους συντρόφους του Φούμιο κι αφήνουμε σιωπηλοί το δωμάτιο, βγαίνοντας έξω στις μύτες των ποδιών. Πέφτουμε όμως πάνω στο γιατρό Ντομότο που έρχεται κατά πάνω μας με πολύ γρήγορα βήματα. Τον συνοδεύει ένας ψηλός δυτικός με μαλλιά τρελού και μαύρη γενειάδα.

– Α, πολύ άσχημα, φωνάζει διακρίνοντας τον Σαμ-σαν. Μήπως μιλάτε γαλλικά;

– Όχι, ο Σαμ-σαν δεν ξέρει γαλλικά. Κουνάει αρνητικά το κεφάλι με ύφος αφηρημένο. Οι σκέψεις του είναι ακόμη κοντά στο Φούμιο.

– Α, πολύ άσχημα. Εσείς όλοι ερχόμαστε πιει το τσάι στο γραφείο μου, λέει ο γιατρός Ντομότο με τα φριχτά αγγλικά του.

Προπορεύεται και μπαίνουμε στο γραφείο του, ο Γάλλος με τη θαμνώδη γενειάδα, ο Σαμ-σαν, η Οχάτσου κι εγώ.

– Ο γιατρός Μπονάρ είναι μια παγκόσμια αυθεντία στα θέματα της γενετικής και των μεταλλαγών, μου εξηγεί ο γιατρός Ντομότο. Δυστυχώς ξέχασα όλα τα γαλλικά μου σχεδόν. Κι όμως πριν από είκοσι πέντε χρόνια τα είχα καλά μάθει στο Παρίσι. Ο γιατρός Μπονάρ ήρθε στην Ιαπωνία, για να γνωρίσει τους πιο ονομαστούς γιατρούς της χώρας μας, τον καθηγητή Τομάκι, το γιατρό Φουζιμότο, καθώς και το γιατρό Κικόνσι. Θέλετε όλοι τσάι; Ναι; Πολύ καλά.

Μας σερβίρει το τσάι μια μικρή στραβοπόδα χωρική, που χαμογελάει πίσω απ' το χέρι της βλέποντας τη γενειάδα του Γάλλου. Ο γιατρός Μπονάρ όμως, ούτε το καταλαβαίνει. Είναι βυθισμένος σε στοιχεία και φωτογραφίες, που, απλώνοντάς τα πάνω στο τραπέζι, του παρουσιάζει ο γιατρός Ντομότο. Κοιτάζοντας με τρόπο πάνω από τον ώμο του, διακρίνω μια παράξενη φωτογραφία: ένα ψάρι. Τι τρομερό ψάρι που είναι όμως!

– Πρόκειται για ένα ενδιαφέρον πείραμα του καθηγητή Τομάκι, μας εξηγεί ο γιατρός Ντομότο. Ένα ψάρι τέρας με δυο κεφάλια και τέσσερα μάτια.

Μου ζήτησε να εξηγήσω ότι αυτό το ψάρι, εκτεθειμένο στο εργαστήριο κάτω από αχτίνες κοβαλτίου, έγινε ραδιενεργό και δεν άργησε να παρουσιάσει σημεία δυσμορφίας.

– Ναι, ναι, λέει ο γιατρός Ντομότο, μην αφήνοντάς μου χρόνο να το μεταφράσω. Κ' η αλήθεια είναι πως όσο υποβάλλεται σε περισσότερες αχτίνες κοβαλτίου, τόσο η δυσμορφία εμφανίζεται μεγαλύτερη. Ύστερα από μια εβδομάδα το ψάρι βγάζει δυο κεφάλια, τέσσερα μάτια. Το ίδιο πράγμα μπορεί να συμβεί και στα ανθρώπινα βρέφη ή ακόμη και στα βρέφη που θα γεννήσουν τα βρέφη αυτά, αν η μητέρα έχει υποστεί ραδιενεργό επίδραση. Οι μεταλλαγές μπορούν, αφήνοντας ανέπαφη μια γενιά, να εμφανιστούν στην επόμενη. Τα πρόσωπα που έχουν υποστεί ραδιενεργό επίδραση δεν μπορούν να 'ναι σίγουρα ότι τα τρισέγγονά τους δε θα γεννηθούν σαν αυτά τα φοβερά ψάρια.

Πλησιάζουμε το τραπέζι με καρφωμένα τα μάτια πάνω στο ψάρι του γιατρού Τομάκι. Ο Γάλλος κοιτάζει για πολλή ώρα μέσα από ένα φακό που κρατάει στο χέρι και που τον δίνει έπειτα στην Οχάτσου μ' ένα χαμόγελο (ακόμη κι ο γενάτος αυτός γιατρός φαίνεται να 'χει αγγιχτεί από την ομορφιά της). Η μικρή μου αδερφή όμως κουνάει το κεφάλι αρνητικά και κάνει κατά πίσω ανάστατη. Είναι κάτασπρη. Ρίχνει ένα καινούριο τρομαγμένο βλέμμα στο ψάρι και γυρίζει αμέσως αλλού τα μάτια, σα να γυρεύει διέξοδο. Καταλαβαίνω πως είναι καλύτερα να την αποτραβήξω από το θέαμα αυτό. Αλλάζω ένα γρήγορο βλέμμα με το γιατρό Ντομότο. Κανείς δεν ξέρει

Η πυρηνική έκρηξη στη Χιροσίμα (6.8.1945)

καλύτερα απ' αυτόν τα τσακισμένα νεύρα και την έλλειψη ψυχραιμίας και ελέγχου όλων αυτών των θυμάτων της ατομικής βόμβας.

– Ευχαριστώ για την επίσκεψή σας, Νακαμούρα-σαν, μου λέει γρήγορα, σπρώχνοντάς με προς την πόρτα για να συντομέψει τους χαιρετισμούς. Ελπίζω να σας ξαναδώ σύντομα.

Βρισκόμαστε και οι δυο στο δρόμο, συνοδευόμενες από τον Σαμ-σαν. Η Οχάτσου, στο φως της μέρας, φαίνεται πιο άσπρη ακόμα, απ' ό,τι στο σκοτεινό δωμάτιο του γιατρού. Σφίγγει τα χέρια πάνω στο στήθος, κάνοντας αυτήν τη συγκινητική κίνηση που είναι μόνο δική της.

– Πρέπει να βιαστώ, μου λέει. Σε δέκα λεπτά χρειάζεται να 'μαι στη δουλειά μου.

Η ώρα είναι μόλις μία και δουλειά πιάνει συνήθως στις δύο. Θα ήθελα πολύ να περπατήσει λίγο μαζί μας, αλλ' αυτή δεν ακούει τίποτα. Το σκάζει τρέχοντας. Θεέ μου! Για μια στιγμή με πιάνει πανικός και για ένα δευτερόλεπτο δοκιμάζω να τρέξω πίσω της. Σε τέτοιες ώρες κατάπτωσης, κανείς δεν μπορεί να ξέρει τι έχει στο κεφάλι της η Οχάτσου.

– Γιούκα, πάψτε ν' ανησυχείτε για την Οχάτσου. Έτσι κι αλλιώς έχετε αρκετές φροντίδες, λέει ο Σαμ-σαν, σφίγγοντάς μου φιλικά το χέρι. Αυτό το παιδί είναι ερωτευμένο, αυτό είν' όλο.

Προσπαθώ να πείσω τον εαυτό μου πως έχει δίκιο, ξέρω όμως πως στο βάθος οι φόβοι μου είναι δικαιολογημένοι. Η Οχάτσου δεν μπορεί να 'ναι ευτυχισμένη ύστερα απ' αυτό που έμαθε. Ωστόσο δε θέλω να το συζητήσω με τον Αμερικάνο.

Κατεβαίνουμε αργά προς την όχθη κι ακολουθούμε την καινούρια γέφυρα. Ακριβώς κάτω από μας, στην όχθη, ένας ανθρωπάκος ψαρεύει. Ρίχνει το δίχτυ του αδιάκοπα στο νερό, το τραβάει έξω, το ξαναρίχνει πάλι.

Κάθε φορά το νερό τινάζεται και ξαναπέφτει σε λεπτές σταγονίτσες και οι ομόκε-

ντροι κύκλοι πλαταίνουν γύρω από το δίχτυ του. Κοντά στην όχθη διακρίνω ένα μπουκέτο λουλούδια που μένει σκαλωμένο ανάμεσα σε δυό πέτρες. Ελπίζω πως ο Σαμ-σαν δε θα το διακρίνει και δοκιμάζω να βιάσω το βήμα μου.

– Κοιτάξτε, λέει, βλέπω ένα μπουκέτο λουλούδια όπως και την άλλη φορά. Είναι απίστευτο, αλλά θα 'λεγε κανείς πως το 'βαλαν εκεί επίτηδες.

Αγαπημένη μαμά, θα χρειαστεί να του το εξηγήσω. Ανατριχιάζω στη σκέψη πως θ' αναφέρω το πολυαγαπημένο σου όνομα μπροστά σ' έναν ξένο, το ξέρεις, όμως ο Σαμ-σαν έγινε τώρα δικός μας. Έχει το δικαίωμα να ξέρει. Χάρη σ' αυτόν, θα μάθουνε κι άλλοι τι έγινε εδώ. Αγαπημένη μαμά, συγχώρεσέ με αν διηγηθώ σ' αυτό τον Αμερικάνο τις τελευταίες σου ώρες, το τι υπέφερες σ' αυτό το ποτάμι. Συγχώρεσέ με, μαμά.

– Έχετε δίκιο, Σαμ-σαν. Αυτό το μπουκέτο το ακούμπησε εκεί η Οχάτσου, λέω με χαμηλή φωνή στο Σαμ-σαν, που κοιτάζει πάντα εκεί.

– Η Οχάτσου;, ρωτάει απορημένος.

– Ναι, λέω, βάζει εδώ κάθε πρωί ένα καινούριο μπουκέτο, όπως πάει για τη δουλειά της.

Κι αρχίζω να ιστορώ στο Σαμ-σαν ό,τι θα ήταν αδύνατο να του πω μερικές μέρες πριν. Όλα αυτά τα χρόνια δε μίλησα σε κανέναν, ούτε μια φορά, γι' αυτό το πράγμα. Και τώρα εξηγώ στο Σαμ-σαν, πως, σ' αυτό ακριβώς το μέρος, η μητέρα μας ρίχτηκε, σαν ένας ζωντανός πυρσός, στο ποτάμι, μετά την έκρηξη της βόμβας.

– Άλλες είκοσι χιλιάδες άνθρωποι ξεκουράζονται στο βάθος αυτού του ποταμιού. Όπως η μαμά, όρμησαν κι αυτοί τυλιγμένοι από τις φλόγες μέσα στα νερά. Οι άνθρωποι έρχονται σήμερα κι αφήνουν λουλούδια στην επιφάνεια του ποταμιού. Είναι ο μόνος τάφος που μπορούν να στολίσουν με λουλούδια.

Ο Σαμ-σαν μού σφίγγει τα χέρια. Δε λέει λέξη. Το 'ξερα πως δε θα μπορούσε να πει λέξη. Τώρα καταλαβαίνει γιατί, κείνη την πρώτη μέρα που πέρασε απ' το σπίτι, η Οχάτσου τού άρπαξε ξαφνικά απ' τα χέρια το λουλούδι που της πήρε απ' το μπουκέτο της.

– Σαμ-σαν, θέλω να σας διηγηθώ τις τελευταίες στιγμές της μαμάς. Θέλω να σας τις ιστορίσω γιατί είναι η μοίρα που μέλλεται ίσως σε πολλούς από μας κι ίσως ακόμη και στην ανθρωπότητα ολόκληρη.

Προσπαθώ να του περιγράψω τη σκηνή αυτή που τη θυμάμαι τόσο καλά: την πόλη της Χιροσίμα στις φλόγες. Του μιλώ γι' αυτή την τρομαγμένη φυγή μέσα από τους δρόμους τη μέρα εκείνη, μαζί με τη θεία Ματσούι και τη μαμά, που είχε στην πλάτη της τη μικρή Οχάτσου, μόλις τριών χρονών τότε. Είμαστε σχεδόν γυμνές, τα ρούχα μας τα είχε αρπάξει ο άνεμος της έκρηξης. Μπάλες φωτιάς αυλάκωναν τον αέρα, τίναζαν φλόγινους πίδακες, που έκαναν ν' ανάβουν όλα όσα άγγιζαν, τα δέντρα, τα σπίτια και

τους ανθρώπους που τρέχανε προς όλες τις κατευθύνσεις. Οι δρόμοι είχαν θερμανθεί, η άσφαλτος έβραζε, πολλοί σκύλοι ψήθηκαν ζωντανοί, γιατί δεν μπόρεσαν να ξεκολλήσουν από κάτω τα πόδια τους. Θυμάμαι τα τρομαχτικά ουρλιαχτά των φτωχών αυτών ζώων. Κ' η μαμά πρέπει να φώναζε κι αυτή πριν πηδήσει, αναμμένη, στο ποτάμι.

– Γιούκα, σωπάστε. Είναι πάνω από τις δυνάμεις σας.

Πρέπει να βρω τη δύναμη να μιλήσω. Πρέπει να τα ξέρει όλα, μια και τώρα βρίσκεται εδώ μ' αυτούς που επιζήσανε. Ένα κλαδί δέντρου έπεσε πάνω μου, αφήνοντάς με λιπόθυμη και σώζοντάς με ίσως από το θάνατο. Έτσι, το τέλος της μαμάς το έμαθα από τη διήγηση της θείας μου. Αυτή την ίδια διήγηση επαναλαμβάνω λοιπόν στο Σαμ-σαν.

– Η θεία Ματσούι λέει πως ποτέ δε θα μπορέσει να ξεχάσει τα ουρλιαχτά φρίκης, ούτε την ανυπόφορη μυρωδιά της σάρκας που καιγόταν. Αυτή περιμάζεψε την Οχάτσου από την όχθη, όπου την πέταξε η μαμά πριν πηδήσει στο νερό. Μέσα στο πλήθος των απελπισμένων, η μαμά έστρεψε για τελευταία φορά το ωραίο της πρόσωπο προς τη μικρή της κόρη. Φώναξε για τελευταία φορά το όνομα της Οχάτσου και βυθίστηκε, βγάζοντας μια κραυγή απελπισίας. Ήταν ακριβώς στο μέρος που βλέπετε αυτά τα λουλούδια, τα λουλούδια της Οχάτσου.

Δεν μπορώ να συνεχίσω άλλο. Δεν μπορώ. Ω μαμά, το μαυρισμένο σου πρόσωπο με κοιτάζει πάντα, μες από το γκρίζο νερό. Υπάρχει ένα φωτοστέφανο γύρω στο κεφάλι σου, από τα φλόγινά σου μαλλιά. Ορκίζομαι, μαμά, στο καρβουνιασμένο σου πρόσωπο, και στα λαμπαδιασμένα σου μαλλιά, ορκίζομαι ν' αφιερώσω την υπόλοιπή μου ζωή, να εμποδίσω να επαναληφθούν τέτοιες φρικαλεότητες. Α μαμά, μου χαμογελάς; Αυτό περίμενες από την κόρη σου; Την υπόσχεσή της ότι θ' αφιερωθεί σ' αυτή την προσπάθεια; Αυτό, λοιπόν, έγινε. Σου το υπόσχομαι. Το πρόσωπό σου με την επιθανάτια αγωνία του χάθηκε τώρα μέσα στα κυματάκια του ποταμού και το μόνο που μένει πια, είναι το μπουκέτο της Οχάτσου, τα άνθη της Χιροσίμα. Κοιμάσαι εν ειρήνη, αγαπημένη μαμά; Κοιμάσαι πραγματικά εν ειρήνη;

Ε. Μόρρις, *Τα λουλούδια της Χιροσίμα,*
μτφρ. Νικηφόρος Βρεττάκος, Θεμέλιο

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποιες συνέπειες από την τρομαχτική έκρηξη ατομικής βόμβας στη Χιροσίμα καταγράφονται στο απόσπασμα;
2. Πώς αντιμετωπίζει τα ανθρώπινα θύματα ο Αμερικανός Σαμ και ποια στάση διαμορφώνει απέναντι στην κατάσταση που επικρατεί στη Χιροσίμα;
3. Τι συμβολίζουν τα λουλούδια της Οχάτσου για τους νεκρούς και για τους επιζώντες της Χιροσίμα;
4. Ποιοι αφηγηματικοί τρόποι διακρίνονται στο απόσπασμα; Ποιος χρησιμοποιείται περισσότερο και γιατί;
5. Πώς κλείνει η Γιούκα την περιγραφή της φρικιαστικής σκηνής στο τέλος του αποσπάσματος; Ποια συναισθήματα προδίδουν οι απανωτές ερωτηματικές προτάσεις της;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Η ιστορία που η Γιούκα εξιστορεί στο Σαμ είναι πραγματική. Βρείτε περισσότερες πληροφορίες για την έκρηξη της ατομικής βόμβας στη Χιροσίμα, με έμφαση στις οδυνηρές, μακροχρόνιες συνέπειές της, και συζητήστε στην τάξη με τον καθηγητή της Χημείας γιατί η πυρηνική ενέργεια έχει τόσο καταστροφικά αποτελέσματα.

Εντίτα Μόρρις (1902-1988)
Σουηδή μυθιστοριογράφος, σύζυγος του Αμερικανού ειρηνιστή συγγραφέα Ίρα Μόρρις. Το μυθιστόρημά της *Τα λουλούδια της Χιροσίμα* (1965) αναφέρεται στο δράμα αυτών που επέζησαν ως φορείς των καταστροφικών συνεπειών της ραδιενέργειας. Μεταφράστηκε σε είκοσι γλώσσες και ευαισθητοποίησε χιλιάδες αναγνώστες για τη φρικαλεότητα του ατομικού πολέμου. Αποδόθηκε στα ελληνικά από τον ποιητή Νικηφόρο Βρεττάκο, μεγάλο μέρος της ποίησης του οποίου εκφράζει αντίστοιχο κοινωνικό προβληματισμό για τον ανθρωπισμό και την ειρήνη.

Τόλης Νικηφόρου

Όταν πεθαίνει ένα παιδί

Το μεγαλύτερο μέρος της ανθρωπότητας στην εποχή μας απολαμβάνει τα υλικά αγαθά που αρκετοί άνθρωποι στο παρελθόν στερήθηκαν. Κι όμως ακόμη δεν έχει εκλείψει η πείνα, η οποία μαστίζει κυρίως τις χώρες του τρίτου κόσμου. Τα παιδιά που πεθαίνουν είναι μια υπαρκτή αντίφαση που αμαυρώνει το σύγχρονο πολιτισμό, όπως με θλίψη διαπιστώνει ο μεταπολεμικός ποιητής Τόλης Νικηφόρου.

Βλάσης Κανιάρης, *Τοπίο*

Αβιταμίνωση
είναι όρος των στατιστικών δελτίων
η πείνα εξωραϊσμένη
αποπροσωποποιημένη
όπως θα τόνιζε και κάποιος διανοητής
λέξη χωρίς εικόνα

ένα παιδί είναι μονάκριβο
ένα παιδί πεθαίνει κάθε δευτερόλεπτο
με την κοιλιά πρησμένη
μάτια που δεν χωράνε πια στις κόγχες τους
σε χώρες που ονομάζονται εξωτικές
πεθαίνει στο κατώφλι του σπιτιού μου

όταν πεθαίνει ένα παιδί
πέφτει βαθύτατο σκοτάδι το ξημέρωμα
βρέχει μεγάλα δάκρυα λαμπερά
πέτρινα γίνονται τα φύλλα και τα δέντρα

όταν πεθαίνει ένα παιδί
ταράζεται ο ύπνος των αρχαίων νεκρών
κι από τη γη αναδύονται τα πρόσωπά τους
ενώ σαν χάλκινο πουλί
ο άνεμος τοξεύεται στο χώμα

όταν πεθαίνει ένα παιδί
οι λέξεις κι οι φωνές συντρίβονται
τριγύρω ο κόσμος καταρρέει

Τ. Νικηφόρου, *Ποιήματα 1966-2002*,
Νέα Πορεία

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποιο ρόλο έχει η πρώτη στροφή και πώς διαφοροποιείται από το υπόλοιπο ποίημα;
2. Τι εννοεί ο ποιητής με το στίχο «λέξη χωρίς εικόνα»; Ερευνήστε αν συναντάμε στο ποίημα εικόνες που παραπέμπουν σε πραγματικές καταστάσεις.
3. Ποιες αντιδράσεις προκαλεί ο θάνατος ενός παιδιού; Ποιους εκφραστικούς τρόπους χρησιμοποιεί ο ποιητής για να δηλώσει τις συνέπειες αυτού του συμβάντος;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Σε συνεργασία με τον καθηγητή της Ιστορίας, ερευνήστε σε ποιες περιοχές, πότε και γιατί το πρόβλημα της πείνας είχε λάβει μεγάλες διαστάσεις.
- Ερευνήστε ποιες διαστάσεις έχει σήμερα το φαινόμενο της πείνας, σε συνεργασία με τους καθηγητές της Οικιακής Οικονομίας και της Γεωγραφίας. Εξετάστε επίσης ποιες οργανώσεις υπάρχουν για να προσφέρουν βοήθεια στον πληθυσμό που λιμοκτονεί και πώς αυτές δρουν στην εποχή μας.

Μιχαλης Γκανας

Στα καμένα

Οι στίχοι αυτού του τραγουδιού, που υπήρξε αρκετά δημοφιλές στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, αναφέρονται στις καταστροφικές συνέπειες των πυρκαγιών. Αν και το θέαμα των καμένων δέντρων προκαλεί θλίψη, ο ποιητής επιμένει στην πραγματοποίηση της κυριακάτικης εκδρομής, προτρέποντας τη σύντροφό του αλλά και κάθε άνθρωπο, να βγουν έξω από τη μόνωση του σπιτιού τους και την εικονική πραγματικότητα της τηλεόρασης, αποκαθιστώντας ξανά τη δημιουργική ανθρώπινη επικοινωνία.

Έλα να πάμε στα καμένα,
στον Υμηττό και στην Αυλώνα,
πουλιά και πεύκα συλλογίσου
ενός καμένου παραδείσου,
δέντρα που ήτανε φαντάσου
και στη σκιά τους ξεκουράσου.

Έλα και πάρε με μαζί σου
στην κυριακάτικη εκδρομή σου,
βγάλε με στο χλωρό κορμί σου,
στις εκβολές του παραδείσου.

Έλα να πάμε στα καμένα,
δε μας χωράει πια το σπίτι,
έρχονται δύσκολες ημέρες
μουτζουρωμένες σαν Δευτέρες,
έρχονται φλόγες απ' τα δάση
και μια φωτιά να μας δικάσει,
μέσα στο πύρινό της χνότο,
από τον έσχατο ως τον πρώτο.

Έλα να βγούμε απ' το σπίτι
ξανά σε δρόμους και πλατείες,

πάρε και τα παιδιά μαζί σου
εδώ, στο χείλος της αβύσσου,
κι άφησε μόνη στο τραπέζι
την τηλεόραση να παίζει,
να δείχνει έγχρωμο τον πόνο
δίπλα σ' ένα φιλέτο τόνο,
να δείχνει φονικά και φλόγες,
τσόντες, πολιτικούς και ρώγες,
ενώ εμείς θα 'χουμε φτάσει
στο σταυροδρόμι του εξήντα*
με τα παιδάκια μας στον ώμο,
για να μας δείχνουνε το δρόμο.

Μ. Γκανάς, *Στίχοι,* Μελάνι

Κωνσταντίνος Παρθένης,
Πεύκα στην Κέρκυρα

* **σταυροδρόμι του εξήντα**: ο ποιητής στο σημείο αυτό υπαινίσσεται την εσωτερική μετανάστευση από την ύπαιθρο στα μεγάλα αστικά κέντρα, στις αρχές της δεκαετίας του 1960

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Το ποίημα περιέχει μια σειρά από προτροπές. Βρείτε τις δύο βασικότερες και εξηγήστε τη σημασία τους.
2. Ποια γραμματικά πρόσωπα χρησιμοποιούνται στο ποίημα και ποιος ρόλος αντιστοιχεί σε καθένα από αυτά;
3. Η φωτιά έχει κυριολεκτική και μεταφορική σημασία στο ποίημα. Τι σημαίνει κάθε φορά;
4. Για ποιους λόγους ο ποιητής θεωρεί ότι «έρχονται δύσκολες ημέρες»; Τι προτείνει για να αντιμετωπιστούν οι δυσκολίες;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Ακούστε το τραγούδι σε μουσική Λαυρέντη Μαχαιρίτσα από το δίσκο του *Ρίξε κόκκινο στη νύχτα* (1993). Ποια εντύπωση σας έκανε η ακρόασή του; Ποιοι στίχοι έμειναν στο μυαλό σας και θα θέλατε να ξανακούσετε ή να σιγοτραγουδήσετε;
- Οργανώστε μια κυριακάτικη εκδρομή με την οικογένειά σας και αποδράστε από την εικονική πραγματικότητα της τηλεόρασης.

Γεώργιος Προκοπίου, *Αθάνατα στον Αρδηττό*

ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΜΑΣ ΤΑ ΖΩΑ

Δημήτρης Μυταράς,
Εργαστήριο

Τα πέντε κείμενα που περιλαμβάνονται στην ενότητα δείχνουν διάφορες, θετικές και αρνητικές, μορφές συνύπαρξης του ανθρώπου με τα ζώα. Η συντροφική σχέση των ναυτικών με τη γάτα τους στο ποίημα του Νίκου Καββαδία εκφράζει τη συναισθηματική οικειότητα. Η προνομιακή αυτή σχέση που συχνά καλλιεργούν οι άνθρωποι με τα οικόσιτά τους ζώα βρίσκεται όμως σε πλήρη αντίθεση με την απάνθρωπη μεταχείριση που πολλές φορές επιδεικνύουν απέναντι στο υπόλοιπο ζωϊκό βασίλειο, θέτοντας σε κίνδυνο το ευρύτερο οικοσύστημα και το βιοφυσικό περιβάλλον του πλανήτη. Η υλική δύναμη και η αδιαφορία του ανθρώπου για το περιβάλλον καταπιέζει και αφανίζει πολλά είδη ζώων, ο αριθμός των οποίων ήδη έχει μειωθεί απειλητικά. Τα δύο σύντομα αλληγορικά αφηγήματα αναδεικνύουν τέλος μια άλλη διάσταση της ύπαρξης και της προσφοράς των ζώων στο φυσικό και στο ανθρωπογενές περιβάλλον.

Νικος Καββαδιας

Οι γάτες των φορτηγών

Το ποίημα ανήκει στην πρώτη συλλογή του ποιητή Νίκου Καββαδία Μαραμπού *(1933), και αναφέρεται στη στενή συναισθηματική σχέση των ναυτικών με τη γάτα του πλοίου.*

Οι ναυτικοί στα φορτηγά* πάντα μια γάτα τρέφουν,
που τη λατρεύουνε, χωρίς να ξέρουν το γιατί,
κι αυτή, σαν απ' τη βάρδια τους σχολάνε κουρασμένοι,
περήφανη στα πόδια τους θα τρέξει να τριφτεί.

Τα βράδια, όταν η θάλασσα χτυπάει τις λαμαρίνες,
και πολεμάει με δύναμη να σπάσει τα καρφιά,
μέσα στης πλώρης τη βαριά σιγή, που βασανίζει,
είναι γι' αυτούς σα μια γλυκιά γυναίκεια συντροφιά.

Είναι περήφανη κι οκνή,* καθώς όλες οι γάτες,
κι είναι τα γκρίζα μάτια της γιομάτα ηλεκτρισμό·
κι όπως χαϊδεύουν απαλά τη ράχη της, νομίζεις
πως αναλύεται σ' ένα αργό και ηδονικό σπασμό.

Στο ρεμβασμό και στο θυμό με τη γυναίκα μοιάζει
κι οι ναύτες περισσότερο την αγαπούν γι' αυτό·
κι όταν αργά και ράθυμα* στα μάτια τους κοιτάζει,
θαρρείς έναν παράξενο πως φέρνει πυρετό.

Της έχουν πάντα στο λαιμό μια μπακιρένια γύρα,*
για του σιδέρου την κακήν αρρώστια* φυλαχτό,
χωρίς όμως, αλίμονο, ποτέ να κατορθώνουν
να την φυλάξουν απ' το μαύρο θάνατο μ' αυτό.

---

* **φορτηγά**: εμπορικά πλοία * **οκνή**: αργοκίνητη * **ράθυμα**: παθητικά, νωχελικά * **μπακιρένια γύρα**: χάλκινο περιλαίμιο * **κακή αρρώστια**: η τρέλα, από τη συνεχή θέα του σιδήρου

Γιατί είναι τ' άγρια μάτια της υγρά κι ηλεκτρισμένα
κι έτσι άθελα το σίδερο το μαύρο τα τραβά,
κι ουρλιάζοντας τρελαίνεται σ' ένα σημείο κοιτώντας
φέρνοντας δάκρυα σκοτεινά στους ναύτες και βουβά.

Λίγο πριν απ' το θάνατο από τους ναύτες ένας,
–αυτός οπού 'δε πράματα στη ζήση του φριχτά–
χαϊδεύοντάς την, μια στιγμή στα μάτια την κοιτάζει
κι ύστερα μες στη θάλασσα την άγρια την πετά.

Και τότε οι ναύτες, που πολύ σπάνια λυγά* η καρδιά τους,
πάνε στην πλώρη να κρυφτούν με την καρδιά σφιχτή,
γεμάτη μια παράξενη πικρία που όλο δαγκώνει,
σαν όταν χάνουμε θερμή γυναίκα αγαπητή.

Ν. Καββαδίας, *Μαραμπού,* Άγρα

Νίκη Ελευθεριάδη, *Γυναίκα και γάτα*

* **λυγά**: λυγίζει

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Για ποιους λόγους, σύμφωνα με το ποίημα, οι ναυτικοί στα φορτηγά πλοία τρέφουν γάτες;
2. Από ποια αρρώστια κινδυνεύει η γάτα του καραβιού και πώς προσπαθούν οι ναυτικοί να την προφυλάξουν; Πώς συμπεριφέρονται όταν η γάτα τους τελικά αρρωστήσει και είναι ετοιμοθάνατη;
3. Βρείτε εκφράσεις που συνδέουν τη γάτα με τη γυναίκα (π.χ., «κουνάει σα γάτα την ουρά της») ή χρησιμοποιούν τη λέξη «γάτα» για να αποδώσουν μια έννοια (π.χ., «αυτός είναι γάτα») και εξηγήστε τη σημασία τους.
4. Βρείτε τα μορφολογικά στοιχεία του ποιήματος, επισημαίνοντας ειδικότερα το είδος και το ρόλο της ομοιοκαταληξίας.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Συγκεντρώστε και ακούστε στην τάξη τραγούδια που αναφέρονται στη σχέση του ανθρώπου με τα ζώα.

Γιάννης Τσαρούχης, *Ναύτης*

Ερμαν Εσε

Ο λύκος

Ο Γερμανός συγγραφέας Έρμαν Έσε έγραψε αυτό το διήγημα στις αρχές του εικοστού αιώνα, το 1903, όταν ακόμη τα άγρια ζώα δε διέτρεχαν πολλούς κινδύνους ούτε απειλούνταν με εξαφάνιση, όπως συμβαίνει στην εποχή μας. Ο μακρύς και ψυχρός χειμώνας των γαλλικών και ελβετικών βουνών περιγράφεται πολύ σκληρός για τα ζώα της περιοχής, τόσο που ακόμα και οι γνωστοί για την επιθετικότητά τους λύκοι να αντιμετωπίζουν πρόβλημα επιβίωσης.

Ποτέ άλλοτε τα γαλλικά βουνά δεν είχαν γνωρίσει τόσο κρύο ούτε τόσο μακρύ χειμώνα. Εδώ και βδομάδες ο αέρας ήταν διαυγής, ξηρός και ψυχρός. Τις μέρες οι χιονισμένες κορυφές φάνταζαν ατελείωτες κάτω από το διαπεραστικό γαλάζιο του ουρανού, τις νύχτες το φεγγάρι, διαυγές και μικροσκοπικό, σκαρφάλωνε πάνω τους, ένα φοβερό κατεψυγμένο φεγγάρι από κίτρινη λάμψη, που το έντονο φως του χλώμιαζε πάνω στο χιόνι κι έμοιαζε με σώμα από πάγο. Οι άνθρωποι απέφευγαν όλους τους δρόμους και κυρίως τα υψίπεδα, κάθονταν καθηλωμένοι και ξεστομίζοντας κατάρες στις καλύβες των χωριών, που τα κόκκινα παράθυρά τους έμοιαζαν τη νύχτα, πλάι στο γαλάζιο φως του φεγγαριού, θολά σαν από καπνό και πότε πότε έσβηναν.

Ήταν δύσκολη εποχή για τα ζώα της περιοχής. Τα μικρότερα ξεπάγιαζαν αράδα, ακόμη και τα πουλιά, και τα ισχνότερα πτώματα γίνονταν λεία για τα γεράκια και τους λύκους. Ακόμη όμως κι αυτά υπέφεραν φοβερά από το κρύο και την πείνα. Υπήρχαν λίγες μόνο αγέλες λύκων και η ανάγκη τις έκανε να συμμαχούν μεταξύ τους. Τις μέρες οι λύκοι έβγαιναν για κυνήγι ένας ένας. Πού και πού τριγύριζε κάποιος στο χιόνι, λιπόσαρκος,* πεινασμένος, άγρυπνος, άφωνος και τρομαγμένος, σαν φάντασμα. Η μικρή σκιά του σερνόταν δίπλα του πάνω στον πάγο. Τέντωνε το ρύγχος του στον αέρα και ενίοτε* έπιανε κάποιο ξερό, βασανισμένο βογκητό. Τα βράδια όμως έβγαιναν όλοι μαζί στο κυνήγι και ορμούσαν ουρλιάζοντας στα χωριά. Τα κοτέτσια και οι στάβλοι ήταν καλά φυλαγμένα και πίσω από τα σφαλιστά παραθυρόφυλλα βρίσκονταν κρεμασμένα τα τουφέκια – δύο από την αγέλη είχαν κιόλας σκοτωθεί.

Ο παγετός δεν έλεγε να υποχωρήσει. Συχνά οι λύκοι κάθονταν ακίνητοι ο ένας πλάι στον άλλο προσπαθώντας να ζεσταθούν με τα σώματά τους· έστηναν αυτί γυρεύοντας

---

* **λιπόσαρκος**: αδύνατος * **ενίοτε**: κάποτε

Γεώργιος Ροϊλός, *Βράχια*

να πιάσουν κάποιον ήχο από τη νεκρή ερημιά ώσπου κάποιος, τυραννισμένος απ' την πείνα, τιναζόταν επάνω βγάζοντας ένα φοβερό μουγκρητό. Τότε γυρνούσαν όλοι προς το μέρος του, έτρεμαν και ξεσπούσαν σ' ένα τρομερό ουρλιαχτό, όλο απειλή και παράπονο.

Ένα μικρό τμήμα της αγέλης αποφάσισε τελικά να αναζητήσει αλλού την τύχη του. Νωρίς το πρωί βγήκαν από τις σπηλιές τους, συγκεντρώθηκαν και μύρισαν γεμάτοι ένταση και αγωνία τον παγωμένο αέρα. Έπειτα ξεκίνησαν με ταχύ και ομοιόμορφο βήμα. Όσοι είχαν μείνει πίσω τους κοιτούσαν με γουρλωμένα μάτια, έκαναν μερικά βήματα προς το μέρος τους, στάθηκαν αναποφάσιστοι κι άβουλοι και γύρισαν αργά αργά πίσω.

Οι μετανάστες χωρίστηκαν το μεσημέρι. Τρεις απ' αυτούς τράβηξαν προς ανατολάς, προς τον ελβετικό Ιούρα, οι άλλοι προς νότον. Οι τρεις ήταν όμορφα και δυνατά ζώα, φοβερά όμως αποσκελετωμένα. Η κοιλιά τους ήταν στενή σαν μια ζώνη, στο στήθος τα πλευρά τους είχαν τιναχθεί έξω, τα στόματα ξερά και τα μάτια γουρλωμένα από την απελπισία. Έφτασαν στον Ιούρα, τη δεύτερη μέρα πέτυχαν ένα κριάρι, την τρίτη ένα σκύλο κι ένα γαϊδούρι, αλλά όλος ο πληθυσμός της περιοχής ξεσηκώθηκε εναντίον τους. Οι απροσδόκητοι εισβολείς είχαν τρομάξει τους πάντες. Οι ταχυδρόμοι κυκλο-

φορούσαν οπλισμένοι, κανείς δεν πήγαινε από το ένα χωριό στο άλλο χωρίς να κρατάει όπλο ή να συνοδεύεται από οπλοφόρους. Μετά την ωραία τους λεία τα τρία ζώα ένιωσαν ωραία στην ξένη περιοχή· τα έπιασε όμως και φόβος· παρ' όλα αυτά ριψοκινδύνευαν εδώ όσο δεν το είχαν κάνει ποτέ στον τόπο τους κι έτσι όρμησαν μέρα μεσημέρι σε ένα στάβλο. Αυτήν τη φορά όμως βρέθηκαν αντιμέτωποι και με ανθρώπους. Οι λύκοι είχαν επικηρυχθεί, κάτι που διπλασίαζε το θάρρος των χωρικών. Σκότωσαν δύο, τον ένα με μια σφαίρα στο λαιμό, τον άλλο με τσεκούρι. Ο τρίτος ξέφυγε τρέχοντας απεγνωσμένα, ώσπου έπεσε μισοπεθαμένος πάνω στο χιόνι. Ήταν ο πιο νέος και ο πιο ωραίος από τους λύκους, ένα περήφανο ζώο, πολύ δυνατό και ευλύγιστο. Έμεινε ώρα πάνω στο χιόνι αγκομαχώντας. Κόκκινοι, αιμάτινοι κύκλοι στριφογύριζαν μπροστά στα μάτια του και πότε πότε έβγαζε ένα σφυριχτό αναστεναγμό γεμάτο πόνο. Μια τσεκουριά τον είχε βρει στην πλάτη. Συνήλθε όμως και σηκώθηκε. Τότε μόνο είδε πόσο δρόμο είχε κάνει. Δεν υπήρχε ίχνος ούτε ανθρώπων ούτε σπιτιών, μόνο ένα χιονισμένο ψηλό βουνό εμπρός του. Ήταν το Σασσεράλ. Αποφάσισε να πάει γύρω γύρω. Για να σβήσει τη δίψα του, έφαγε ένα μικρό κομμάτι από τη σκληρή κρούστα του χιονιού.

Στην άλλη πλευρά του βουνού βρήκε ένα χωριό. Νύχτωνε. Περίμενε σ' ένα πυκνό ελατόδασος. Έπειτα γλίστρησε προσεκτικά γύρω από τους φράχτες των περιβολιών, ακολουθώντας τη μυρωδιά των ζεστών στάβλων. Δεν υπήρχε ψυχή στο δρόμο. Δειλά δειλά κοιτούσε προς το μέρος των σπιτιών. Πέφτει τότε ένας πυροβολισμός. Βάζει τα πόδια στον ώμο, πέφτει κι άλλη τουφεκιά. Είχε πληγωθεί. Η λευκή του κοιλιά είχε λεκιαστεί από το αίμα που έρρεε σε χοντρές σταγόνες. Κατάφερε όμως με ελιγμούς να ξεφύγει και να φτάσει στο πέρα δάσος. Εκεί περίμενε με τ' αυτιά τεντωμένα· άκουσε φωνές και βήματα να πλησιάζουν από δύο πλευρές. Κοίταξε με αγωνία προς το βουνό επάνω. Η ανάβαση ήταν πολύ δύσκολη, δεν είχε όμως άλλη επιλογή. Αναρριχήθηκε στο γλιστερό βουνό, ενώ κάτω βασίλευε ένας ορυμαγδός από κατάρες, διαταγές και φώτα από τα φανάρια. Ο πληγωμένος λύκος σκαρφάλωσε τρέχοντας στο μισοσκότεινο πευκοδάσος, ενώ το σκούρο αίμα συνέχιζε αργά αργά να στάζει.

Το κρύο είχε κοπάσει. Ο ουρανός στη δύση ήταν ομιχλώδης κι έμοιαζε να υπόσχεται χιονόπτωση.

Το εξαντλημένο ζώο είχε τελικά ανεβεί στην κορυφή. Βρισκόταν σ' ένα μεγάλο χιονισμένο υψίπεδο, ψηλά πάνω από το χωριό. Δεν ένιωθε πείνα αλλά κάτι αμυδρά τσιμπήματα από το τραύμα. Ένα χαμηλόφωνο τρεμάμενο γάβγισμα βγήκε από το στόμα του, η καρδιά του χτυπούσε με κόπο κι ένιωθε το χέρι του θανάτου να τον πιέζει σαν ένα ανείπωτα βαρύ φορτίο. Τον τράβηξε ένα μοναχικό έλατο· ξάπλωσε στην κουφάλα του κοιτάζοντας τη χιονισμένη νύχτα. Μισή ώρα πέρασε. Ένα θαμπό, κόκκινο φως

έπεσε στο χιόνι, αλλόκοτο και τρυφερό. Ο λύκος σηκώθηκε βογκώντας και έστρεψε το ωραίο του κεφάλι προς το φως. Ήταν το φεγγάρι που ορθωνόταν τεράστιο και κόκκινο σαν αίμα από τα νοτιοανατολικά. Είχε βδομάδες πολλές να παρουσιαστεί τόσο κόκκινο και μεγάλο. Το βλέμμα του μελλοθάνατου ζώου κρεμάστηκε με θλίψη από το θαμπό δίσκο του φεγγαριού κι από το στόμα του βγήκε και πάλι ένα αδύναμο ουρλιαχτό.

Πλησίασαν φώτα και βήματα. Χωρικοί κουκουλωμένοι με τις κάπες τους, κυνηγοί και νεαρά αγόρια με χιονοπέδιλα και άσχημες γκέτες* προχωρούσαν βουλιάζοντας στο χιόνι. Κραυγές. Κάποιος είχε ανακαλύψει τον ετοιμοθάνατο λύκο. Έπεσαν δυο πυροβολισμοί χωρίς να βρουν στόχο. Καθώς όμως είδαν πως ήταν στα τελευταία του, έπεσαν επάνω του με ραβδιά και ρόπαλα. Εκείνος δεν ένιωθε πια τίποτα.

Με σπασμένα τα μέλη του έσυραν το λύκο στο χωριό. Γελούσαν, πανηγύριζαν, γιόρταζαν με ρακή και καφέ, τραγουδούσαν, έβριζαν. Κανείς τους δεν έβλεπε την ομορφιά του χιονισμένου δάσους ούτε τη λάμψη των υψιπέδων ούτε το κόκκινο φεγγάρι που κρεμόταν πάνω από το Σασσεράλ και που το αδύναμο φως του αντανακλούσαν οι κάννες των όπλων τους, οι κρύσταλλοι του χιονιού και τα γυάλινα μάτια του σκοτωμένου λύκου.

Έ. Έσε, *Η πόλη των ξένων στο νότο,*
μτφρ. Θ. Λουπασάκης, Σμίλη

Μαξ Ερνστ, *Το τελευταίο δάσος*

* **γκέτες**: κομμάτια από χοντρό ύφασμα ή δέρμα που καλύπτουν το κάτω μέρος των ποδιών ή τις κνήμες

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Χωρίστε το διήγημα σε θεματικές ενότητες, δίνοντας έναν ενδεικτικό τίτλο σε κάθε ενότητα.
2. Πώς επηρεάζει ο βαρύς χειμώνας τους ανθρώπους και τα ζώα της περιοχής;
3. Πώς προσπαθεί να επιβιώσει η αγέλη των λύκων; Γιατί μερικοί ξέκοψαν από την αγέλη και ποιους κινδύνους διέτρεξαν;
4. Πώς αντιδρά ο ετοιμοθάνατος λύκος και πώς οι άνθρωποι που τον εξόντωσαν;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Συγκεντρώστε πληροφορίες για τους λύκους, με έμφαση στα προβλήματα επιβίωσης που αντιμετωπίζουν στην εποχή μας.
- Στο μάθημα της Μουσικής ακούστε το συμφωνικό παραμύθι του Σεργκέι Προκόφιεφ «Ο Πέτρος και ο λύκος» (1936).

Έρμαν Έσε (1877-1962)
Γερμανός πεζογράφος και ποιητής με μεγάλη διεθνή απήχηση, ο οποίος το 1946 τιμήθηκε με το βραβείο Νόμπελ. Όπως και ο συμπατριώτης του Μπέρτολτ Μπρεχτ, εναντιώθηκε στο γερμανικό εθνικισμό και υποστήριξε τα θύματα του πολέμου. Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου εγκαταστάθηκε στην Ελβετία και πήρε την ελβετική υπηκοότητα. Κύρια θέματα των έργων του είναι η αποδέσμευση του ανθρώπου από τις κοινωνικές συμβάσεις του δυτικού πολιτισμού και η αναζήτηση του βαθύτερου περιεχομένου της ζωής, η οποία τον οδήγησε σε γόνιμη επαφή με τον ανατολικό μυστικισμό. Έργα του: *Κάτω από τον τροχό* (1906), *Γερτρούδη* (1910), *Ντέμιαν* (1919), *Σιντχάρτα* (1922), *Ο λύκος της στέπας* (1927), *Το παιχνίδι με τις χάντρες* (1943) κ.ά.

Αντωνησ Σουρουνησ

Άνθρωποι και δελφίνια

Το αφήγημα προέρχεται από το βιβλίο Κυριακάτικες ιστορίες *(2002) του Αντώνη Σουρούνη. Ο συγγραφέας εκκινεί από τη θλιβερή φωτογραφία που είδε στην εφημερίδα και απεικόνιζε δύο πεθαμένα και παραπεταμένα δελφίνια σε παραλία της Χαλκιδικής. Το δυσάρεστο αυτό συμβάν προβληματίζει γενικότερα το συγγραφέα για την ανθρώπινη αδιαφορία και την κακομεταχείριση των έξυπνων και φιλικών δελφινιών.*

Αυτό που παθαίνω με τα δελφίνια δεν το παθαίνω ούτε με τους ανθρώπους. Όσα και να 'χω δει στη ζωή μου χαράχτηκαν ανεξίτηλα στη μνήμη μου. Άσχετα αν τα είδα στην πραγματικότητα, στη μικρή ή μεγάλη οθόνη ή φωτογραφημένα σε εφημερίδες και περιοδικά. Δεν ξέρω πώς γίνεται αυτό. Η αλήθεια είναι ότι τ' αγαπάω. Κι άλλα ζώα όμως αγαπάω και τα 'χω ξεχάσει. Υπάρχουν μάλιστα και ορισμένα που ζήσαμε μαζί και τα ξέχασα. Όλ' αυτά τα δελφίνια που προανέφερα, ζωντανά, φωτογραφημένα, κινηματογραφημένα, εκτοπίστηκαν εδώ και κάμποσο καιρό από ένα νεκρό δελφίνι, που το είδα σε φωτογραφία της εφημερίδας *Μακεδονία*. Κείτονταν νεκρό στην παραλία της Αρετσούς, της Νέας Κρήνης, πυροβολημένο από την καραμπίνα κάποιου ψαρά. Δε θυμάμαι τι έλεγε το ρεπορτάζ. Αν δηλαδή είχε εξοκείλει μόνο του για να πεθάνει εκεί, αν το είχε ξεβράσει η θάλασσα σαν άχρηστο πια ή αν το είχε σύρει ο φονιάς του για να το επιδείξει. Έχω ξεχάσει τα λόγια, μόνο τη φωτογραφία θυμάμαι. Κείτονταν νεκρό, όπως είπα, στη βρόμικη άμμο, με μια αιώνια θα 'λεγα μεγαλοπρέπεια, τέτοια που λίγα ζώα διαθέτουν κι ακόμα πιο λίγοι άνθρωποι. Πάνω από μια βδομάδα ήταν σ' εκείνη τη θέση, κατάχαμα, σαν πίνακας νεκρής, κατάνεκρης φύσης, έργο κι αυτό του ανθρώπου, μέχρι που δημοσιεύτηκε η φωτογραφία του κουφαριού* του κι ήρθαν και το περιμάζεψαν, όχι από ντροπή αλλά από δημαρχιακή πολιτική. Αναδύθηκε* στη μνήμη μου πάλι προχτές, που διάβασα στις εφημερίδες πως δυο γερμανοί βιοψυχολόγοι, πειραματιζόμενοι με διατηρημένους εγκεφάλους δελφινιών, έφταναν να αναρωτιούνται «μήπως τα δελφίνια δεν είναι τόσο έξυπνα όσο φαίνονται». Κάποτε θα έφταναν. Μπορεί να είδαν κι αυτοί τη φωτογραφία που είδα εγώ στη *Μακεδονία* και που φάνταζε σαν το τέλος όλων των δελφινιών του κόσμου. Κι όταν

---

* **κουφάρι**: πτώμα * **αναδύθηκε**: ξαναήρθε

έχει επέλθει το τέλος κάποιου που υπήρξε ιδιαίτερα ευφυής, ιδιαίτερα αγαπητός, ιδιαίτερα γενναίος, έρχονται κάποιοι κάποτε και τον αποκαθηλώνουν,* φέρνοντάς τον στα μέτρα του δικού τους μυαλού, της δικής τους καρδιάς και της δικής τους ανδρείας.

Πριν από χρόνια που ταξίδευα με ελικόπτερο πάνω από τη θάλασσα του Αγίου Όρους, είχα την τύχη να δω μια οικογένεια δελφινιών, που ταξίδευε κι αυτή παίζοντας. Ελεύθερα μέσα στο πέλαγο, φωνάζανε, μας χαιρετούσαν, έκαναν άλματα για να μας φτάσουν. Κι είχα την ατυχία να παρακολουθήσω σ' ένα θαλάσσιο τσίρκο την κατάντια τους. Μπορεί να ήταν και η ίδια οικογένεια, δεν ξέρω, όμως ό,τι έκαναν το έκαναν για ένα ψάρι. Εκτελούσαν κάθε νούμερο που τους πρόσταζε ο δεσμοφύλακάς τους μόνο για την τροφή τους. Βουτιές, πηδήματα, τούμπες και κωλοτούμπες. Τα παιδάκια χειροκροτούσαν και οι γονείς χαίρονταν με τη χαρά τους. Κανείς δεν τους λέει ότι τα δελφίνια αυτά είναι φυλακισμένα και καταδικασμένα σε θάνατο. Ότι έχουν ψαρευτεί απ' τους επιτήδειους, όπως οι γυναίκες που καταφθάνουν από τις γύρω χώρες στη χώρα μας, κι ότι έχουν πουληθεί με το κεφάλι, όπως εκείνες. Πενήντα χιλιάδες δολάρια, τόσα κοστίζει ένα δελφίνι στο τσίρκο, και πρέπει να βγάλει γρήγορα τα λεφτά του γιατί πεθαίνει και γρήγορα.

Στη θάλασσα ζει μέχρι και πενήντα χρόνια, στις πισίνες όμως με το χλώριο, τις κρέμες που τα αλείφουν και τ' άλλα δηλητήρια δεν αντέχει για πολύ. Είναι και η αντιπαλότητα που υπάρχει με τ' άλλα δελφίνια για κείνο το ψάρι και πρέπει συνεχώς να μάχεται όπως οι μονομάχοι στις αρένες.* Το πλήθος ενθουσιάζεται με κάτι τέτοια και επευφημεί. Τον πρώτο καιρό εξάλλου τα ταΐζουν με νεκρά ψάρια για να τα καταστήσουν τελείως υπάκουα. Πολλά κερδίζουν το ψάρι τους τρελαμένα, επειδή μπερδεύονται με τα κύματα που αναπαράγονται στις τετράγωνες αυτές δεξαμενές και παθαίνουν ό,τι θα πάθαινε κι ο άνθρωπος αν ζούσε σ' ένα δωμάτιο γεμάτο καθρέφτες. Έτσι λένε κάτι άλλοι επιστήμονες.

Η είδηση δε λέει αν οι δύο επιστήμονες για τα πειράματά τους χρησιμοποίησαν εγκεφάλους φυλακισμένων ή αλανιάρικων δελφινιών. Γιατί όσο έξυπνος και να 'σαι, έπειτα από τόσο μακρόχρονη φυλάκιση και τέτοια ζωή, το λιγότερο που μπορείς να χάσεις είναι το μυαλό σου. Μπορεί όμως να συμβαίνει και τ' άλλο. Να επρόκειτο δηλαδή για δελφίνια αλανιάρικα και όπως ένας κουτός άνθρωπος θεωρεί βλακείες ό,τι αδυνατεί να καταλάβει, έτσι κι εμείς να φτάσαμε στο συμπέρασμα πως τα δελφίνια «δεν είναι τόσο έξυπνα όσο φαίνονται».

Α. Σουρούνης, *Κυριακάτικες ιστορίες*,
Καστανιώτης

* **αποκαθηλώνουν**: κατεβάζουν από ψηλά, υποβιβάζουν * **αρένες**: χώρος διεξαγωγής θηριομαχιών ή ταυρομαχιών

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Πώς αντέδρασε η τοπική κοινωνία και η κοινή γνώμη μπροστά στη θλιβερή είδηση του νεκρού δελφινιού στη Χαλκιδική;
2. Καταγράψτε τις εικόνες από τη ζωή των δελφινιών που αναφέρονται στο αφήγημα, προσθέτοντας, αν έχετε, και δικές σας εμπειρίες. Ποια από τις εικόνες αυτές σας επηρεάζει περισσότερο και γιατί;
3. Πώς αντιδρά ο συγγραφέας απέναντι στο πείραμα των δύο Γερμανών βιοψυχολόγων; Με ποια επιχειρήματα αντικρούει τις παρατηρήσεις τους;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Πολλά ζώα για διάφορους λόγους έχουν γνωρίσει ως σήμερα την ανθρώπινη καταπίεση. Αντιστοιχίστε κάθε ζώο με την προσφορά και την εργασία που παρέχει στον άνθρωπο. Αξιολογήστε τη συνεισφορά του και ιεραρχήστε το ανάλογα με το είδος, τη διάρκεια και τη σημασία της προσφοράς του στον άνθρωπο.
- Βρείτε πληροφορίες για τα δελφίνια και για την ειδική σχέση που έχουν με τον άνθρωπο, όπως αυτή απεικονίζεται από την αρχαία ελληνική ως τη νεότερη τέχνη και λογοτεχνία.
- Αναζητήστε στο διαδίκτυο πληροφορίες για τις διάφορες οργανώσεις υπεράσπισης των δικαιωμάτων των ζώων.

Γιώργος Γουναρόπουλος, *Ψάρι και κανάτι σε θαλασσινό τοπίο*

Μιλος Ματσουρεκ

Ο μεταξοσκώληκας

Το βιβλίο Ζωολογία (1962) του Τσεχοσλοβάκου συγγραφέα Μίλος Ματσόουρεκ περιέχει δέκα σύντομες ιστορίες ζώων, οι οποίες με ευτράπελο τρόπο περιγράφουν τα φυσικά γνωρίσματα των ζώων, όπως τα αντιλαμβάνεται και, κυρίως, τα χρησιμοποιεί ο άνθρωπος. Στην ιστορία του μεταξοσκώληκα που επιλέξαμε, ο βασικός ρόλος του σκουληκιού-εργάτη στην παραγωγή υψηλής ραπτικής είναι πάντα αφανής.

Ο μεταξοσκώληκας φτιάχνει λογής λογής όμορφα πράματα, μεταξωτά φουλάρια, μπλούζες και γραβάτες, βραδινά φορέματα και τα τοιαύτα, στη ζωή του ο μεταξοσκώληκας έχει κάνει πολλά πράματα, πολύ ακριβά πράματα για τους καλύτερους μόδιστρους και μια φορά γίνεται μεγάλη επίδειξη μόδας στου Κριστιάν Ντιορ, είσοδος μόνο με προσκλήσεις, ντουζίνες αυτοκίνητα κουβαλάνε τους πιο κομψευόμενους ανθρώπους απ' όλα τα σημεία της γης, ο μεταξοσκώληκας τυχαίνει να περνάει αποκεί, θα πρέπει να 'ναι ενδιαφέρον, σκέφτεται, και σκαρφαλώνει στα σκαλιά, όμως εκεί, στο κεφαλόσκαλο, στέκεται ο πορτιέρης με τη μεγάλη στολή: έχετε πρόσκληση, κύριε;

Ο μεταξοσκώληκας δεν έχει πρόσκληση, πού θα μπορούσε διάβολε να τη βρει, δεν έχει άλλωστε καιρό να ασχολείται με προσκλήσεις, είναι πάρα πολύ απασχολημένος με την ύφανση όλων αυτών των ωραίων μεταξωτών, ξανακατεβαίνει λοιπόν από τα σκαλιά, κάνει έναν άσκοπο περίπατο γύρω στην πλατεία κι έπειτα γυρίζει σπίτι και πέφτει νωρίς-νωρίς να κοιμηθεί. Τι άλλο να κάνει με τόση δουλειά που τον περιμένει το πρωί.

Παύλος, *Γραβάτες*

Μ. Ματσόουρεκ, *Ζωολογία*,
μτφρ. Σπύρος Τσακνιάς, Στιγμή

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Γιατί η ιστορία του μεταξοσκώληκα, όπως τη διηγείται ο Ματσόουρεκ, έχει ευτράπελο χαρακτήρα;

2. Με ποια άλλα ζώα ή ανθρώπους μπορεί να παραλληλιστεί η εργασία του μεταξοσκώληκα; Βρείτε αντιστοιχίες με τη ζωή άλλων όντων, τεκμηριώνοντας τις εκτιμήσεις σας.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Αν έχετε τη δυνατότητα, επισκεφθείτε το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο της Αθήνας (τηλ.: 210 5294841) ή άλλες γεωργικές σχολές που, τυχόν, εκτρέφουν μεταξοσκώληκες. Ζητήστε πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του σκουληκιού. Μάθετε ακόμα για την επεξεργασία που γίνεται στο μετάξι από την παραγωγή ως την κατανάλωση, αλλά και για την τιμή των μεταξωτών υφασμάτων.
- Στο μάθημα της Μουσικής ακούστε το έργο του Μπέλλα Μπάρτοκ «Από το ημερολόγιο μιας μύγας». Συγκεντρώστε και σεις μουσικές και τραγούδια για τα ζώα και ακούστε ορισμένα από αυτά κατά τη διδασκαλία των κειμένων αυτής της ενότητας.

Μίλος Ματσόουρεκ (1926)
Σπούδασε θέατρο και μουσική και εργάστηκε περιστασιακά σε διάφορα επαγγέλματα, χειρωνακτικά και διανοητικά. Το βιβλίο του *Ζωολογία* κυκλοφόρησε το 1962.

Ε.Χ. Γονατάς

Ο σκαντζόχερος

Το παρακάτω αφήγημα από το βιβλίο Η κρύπτη *(1991) του Ε.Χ. Γονατά έχει επίκεντρο την επίμονη προσπάθεια του σκαντζόχοιρου να πετύχει έναν, μάλλον ανέφικτο για τα μέτρα του, στόχο.*

Πάνω στο λόφο, ένας σκαντζόχερος μπαίνει και βγαίνει σε μια τεράστια άδεια γλάστρα. Είναι πολύ μεγάλη για το σώμα του η τετράγωνη γλάστρα, όμως αυτός επιμένει πως κάποτε θα καταφέρει να τη γεμίσει χωρίς τη βοήθεια κανενός.

«Με τα χρόνια μεγαλώνω, μεγαλώνω και κάθε φορά τη γεμίζω και λίγο περισσότερο», σκέφτεται· «τότε θα ξεκουραστώ, σαν έρθει η μέρα που θα βουλώσω με το κορμί μου κάθε γωνιά».

Κι εξακολουθεί να μπαινοβγαίνει στη γλάστρα.

Ποτέ δεν παίρνει είδηση απ' ό,τι γίνεται γύρω του. Όχι πως είναι αδιάφορος. Είναι μονάχα αφοσιωμένος στο σκοπό του. Έπειτα είναι και κωφάλαλος.

Κάποτε όμως, με τα χρόνια, θα τη γεμίσει τη γλάστρα του, ακόμα κι αν χρειαστεί ν' αλλάξει σχήμα και να γίνει τετράγωνος.

Ε.Χ. Γονατάς, *Η κρύπτη*, Στιγμή

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Το κείμενο συνδυάζει δύο είδη αφήγησης. Γιατί ο συγγραφέας χρησιμοποιεί αυτόν το συνδυασμό; Ξαναγράψτε το κείμενο με ενιαίο αφηγηματικό τρόπο.
2. Ποιο είναι το αλληγορικό περιεχόμενο αυτής της ιστορίας και τι φανερώνει η πιθανή μεταμόρφωση του σχήματος του σκαντζόχοιρου;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- Απευθυνθείτε στους καθηγητές των Μαθηματικών και της Φυσικής και συζητήστε για τη σημασία του τετράγωνου σχήματος στη φύση και στην επιστήμη τους. Συγκρίνετε επίσης τη σχέση ενός κυκλικού με ένα τετράγωνο σχήμα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΣΕΛ. 9 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 10 Κατάλογος έκθεσης «Τοπία της Μάνης» του Ηλία Δεκουλάκου.

ΣΕΛ. 12 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 14 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 18 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 21 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 23 Κ.Α. Μακρής, *Η ελληνική λαϊκή τέχνη,* Μέλισσα.

ΣΕΛ. 25 Κ.Α. Μακρής, *Η ελληνική λαϊκή τέχνη,* Μέλισσα.

ΣΕΛ. 29 Κ.Α. Μακρής, *Η ελληνική λαϊκή τέχνη,* Μέλισσα.

ΣΕΛ. 35 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 37 Απ. Γιαγιάννος, Αρ. Γιαγιάννος, Ι. Διγκλής, *Ο κόσμος του Καραγκιόζη. Φιγούρες*, Ερμής.

ΣΕΛ. 41 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 43 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 48 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 54 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 57 Ελένη Βακαλό, *Η φυσιογνωμία της μεταπολεμικής τέχνης στην Ελλάδα*, Κέδρος.

ΣΕΛ. 59 Κατάλογος έκθεσης.

ΣΕΛ. 61 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 62 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 63 Δημήτρης Παπαστάμος, *Ζωγραφική 1930-1940*, ΄Εκδοση Ασφαλιστικής Εταιρείας Αστήρ.

ΣΕΛ. 71 Κατάλογος έκθεσης.

ΣΕΛ. 73 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 75 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 78 *Παύλος*, Αδάμ.

ΣΕΛ. 79 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 85 *Ελληνικές Αφίσες*, Κέδρος.

ΣΕΛ. 87 Κατάλογος έκθεσης.

ΣΕΛ. 90 Φωτογραφία της συγγραφικής ομάδας.

ΣΕΛ. 93 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 95 Λεύκωμα *175 χρόνια Ελληνικά Ταχυδρομεία*, ΕΛΤΑ 2003, Συλλογή Μ. Κωνσταντίνη.

ΣΕΛ. 102 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 104 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 109 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 111 Λεύκωμα *175 χρόνια Ελληνικά Ταχυδρομεία*, ΕΛΤΑ 2003, Συλλογή ΕΛΤΑ.

ΣΕΛ. 114 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

ΣΕΛ. 117 Τουριστικός οδηγός *Greece*, Κουβέλης.

ΣΕΛ. 119 *Φως στις διακοπές σας*, έκδοση της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Λευκάδας.

ΣΕΛ. 120 *Φως στις διακοπές σας*, έκδοση της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Λευκάδας.

ΣΕΛ. 123 *Ταϊλανδέζικη κουζίνα*, Μαλλιάρης-Παιδεία.

ΣΕΛ. 125 Γιάννης Ψυχοπαίδης, *Πατριδογνωσία*, Μεταίχμιο.

ΣΕΛ. 127 Ελένη Βακαλό, *Η φυσιογνωμία της μεταπολεμικής τέχνης στην Ελλάδα*, Κέδρος.

σελ. 130 Ελένη Βακαλό, *Η φυσιογνωμία της μεταπολεμικής τέχνης στην Ελλάδα*, Κέδρος.

σελ. 134 Χρυσάνθη Σωτηροπούλου, *Κινούμενα τοπία*, Μεταίχμιο.

σελ. 139 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 143 Ελένη Βακαλό, *Η φυσιογνωμία της μεταπολεμικής τέχνης στην Ελλάδα*, Κέδρος.

σελ. 145 Γιάννης Ψυχοπαίδης, *Πατριδογνωσία*, Μεταίχμιο.

σελ. 151 Κατάλογος έκθεσης εικαστικών έργων της Νίκης Ελευθεριάδη.

σελ. 153 Έκδοση του ΕΚΕΒΙ για τον Εμπειρίκο, *Άνευ όρων, άνευ ορίων*.

σελ. 155 Ημερολόγιο του Ταχυδρομικού Ταμιευτηρίου.

σελ. 157 Τουριστικός οδηγός *Greece*, Κουβέλης.

σελ. 158 Δημήτρης Παπαστάμος, *Ζωγραφική 1930-1940*, Έκδοση Ασφαλιστικής Εταιρείας Αστήρ.

σελ. 161 Εφημερίδα *Η Καθημερινή*, 11/07/2004.

σελ. 167 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 169 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 173 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 177 Έκδοση του ΕΚΕΒΙ για τον Εμπειρίκο, *Άνευ όρων, άνευ ορίων*.

σελ. 182 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 185 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 188 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 191 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 193 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 198 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 201 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 203 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 205 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 207 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 211 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 213 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 215 Ελένη Βακαλό, *Η φυσιογνωμία της μεταπολεμικής τέχνης στην Ελλάδα*, Κέδρος.

σελ. 221 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 222 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 226 Περιοδικό *LIFE*.

σελ. 230 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 233 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 234 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 235 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 237 Κατάλογος έκθεσης εικαστικών έργων της Νίκης Ελευθεριάδη.

σελ. 238 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 240 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 242 *Art Gallery, Max Ernst,* τόμ. 66, DeAgostini.

σελ. 246 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

σελ. 247 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.